

KERTÉSZ ÁKOS

MAKRA

REGÉNY

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST

NEGYEDIK KIADÁS

ISBN 963 15 0156 6

© KERTÉSZ ÁKOS, 1974

ELSŐ RÉSZ

Ehess, ihass, ölelless, alhass!

A mindenséggel mérd magad!

(József Attila)

Makra Ferenc pestlőrinci lakost (valamint négy társát, ugyancsak pestlőrinci lakosokat) húsvét hétfőjén hajnalban letartóztatta a rendőrség. Egyheti vizsgálati fogság után Makra kiszabadult, négy társát azonban átadták az ügyészségnek, maga még ugyanezen a napon, a húsvétot követő második hétfőn, becsomagolta holmiját egy kis méretű papírbőröndbe, egy második világháborús kenyérzsákba s egy spárgaszatyorba, és elhagyta a szülői házat. Másnap, kedden, önkényesen kilépett a gyárból, ahol, leszámítva a katonaéveit, inaskora óta megszakítás nélkül dolgozott, s ezzel megkezdődött Makra Ferenc rendhagyó élete és egyben szívós és lankadatlan küzdelme is azért, hogy sorsát visszafordítsa a szélesebb meder felé, melyben az emberek nagy többségének élete folyik.

A szóban forgó fiatal emberek húsvét vasárnap reggel találkoztak az evangélikus templom hátsó bejárata, a nyilvános vizelde és Angelov Tódor, kiérdemesült bolgárkertész Nimfa nevű kocsmája között elterülő, parkosított háromszög közepén, különböző formájú és illatú kölnivizes üvegekkel a zsebükben. (Húsvét hétfőjén dolgoztak, így került sor vasárnap a locsolásra.) Makra tízperces késéssel érkezett, mert a menyasszonyáék portáját útba ejtven

megvárta, míg Szanyi Zsuzsa bátyja, Gábor elindul, akkor előjött a sarok mögül, gyorsan beköszönt Szanyiékhoz, és meglocsolta a lányt, mert nem akart a baráti társasággal (esetleg ittasan) visszatérni, viszont a menyasszonya húsvéti köszöntését nem mulaszthatta el. Mikor azonban délelőtt a társaság Szanyiék elé érkezett, nem engedték el a fiúk (leginkább maga Szanyi Gábor, jövődó sógora hangoskodott), Makra, hogy az utcai szóváltást elkerülje, inkább engedett az erőszaknak, bement, de míg a legények meghintették a Zsuzsa haját, rosszkedvűen félrehúzódott, kiteve magát a piszkálódásnak, hogy vajon miért engedi át a Makra Ferkó az elsőbbséget a menyasszonyánál. Zsuzsa a segítségére sietett, és elárulta, hogy az első locsolója igenis Makra volt, s ezzel Makra végképp a csipkelődő megjegyzések keresztútjába került. Mivel szinte betegesen iszonyodott a feltűnés minden formájától, s hogy bármi módon a társaság középpontja legyen, a heccelődést előbb félszeg, elnézést kérő mosollyal, majd mogorván, hallgatagon tűrte (visszavágni nem tudott, ám a védekezés módját is rosszul választotta meg, mert minél csökönyösebben hallgatott, viselkedése annál inkább elütött a többiétől, tehát annál feltűnőbb célpontot nyújtott. Tizenegykor a társaság a kölnitől s az édesliköröktől émelyegve bevonult a kocsmába, hogy sörrel öblítsék le a szirupos ízeket, eközben Szanyi Gábort Makra hátravezette, hogy könnyítsen magán, mivel a gyomra felkavarodott, majd egy fél deci rumot diktált belé, s ezzel némileg rendbe szedte jövődó sógorát. Más említésre méltó délelőtt nem történt. Az ebédet mindenki családi körben költötte el, utána legtöbbször aludt is egyet, majd öt órakor ismét találkoztak a vendéglőben, ahol este nyolcig több liter bort elfogyasztottak. Makra unatkozott. Becsületesen védte a bort, és szorgalmasan lökdöste a csontgolyókat a rexasztalon, akár a többiek, de se menni, se maradni nem volt kedve, ezért maradt, míg maradt a társaság, és velük ment, mikor ők is fölkerekedtek. A fiúk közben felcsíptek egy lányt, a szomszédos Pestimréről valót, annak a javaslatára nyolckor elindultak az imrei kultúrházba, ahol állítólag tánczenekar játszott. A villamos innen csak többszöri átszállással és nagy kerülővel közelítette meg a kultúrotthont, ezért az egyenesebb gyalogos utat választották, hogy a benzinkút mellett lekanyarodva és keresztülvágva a kiserdőn, közvetlenül a kultúrház mögé kerüljenek. Makrát sem a lány, sem a tánczene nem vonzotta (ő az ilyen irányú igényeit a városban elégítette ki), de velük tartott, mert ha együtt kezdték a napot, úgy tisztességes, hogy együtt is végezzék.

Ami ezután történt, arról Makra még évek múltán sem tudott számot adni pontosan. Arra tisztán emlékezett, hogy kedvetlenül indult, szinte csak muszájból, s néhány lépéssel hátramaradt, a barátai hangos röhögések közben fűtték a lányt, de a beszédjükből hozzá csak értelmetlen hangfoszlányok jutottak el, mikor később megálltak egy helyen, nem tudta, mi van, csak a visszafogott, izgatott hangokból érezte, hogy vitakoznak. Megállt ő is, nem ment közelebb, meg akarta várni, míg abbahagyják és továbbindulnak, de a lány kiabált, hogy stricik, rekedt, rosszízű röhögés volt a válasz, és Makra gyanút fogott. A lány a kör közepén állt, nem is állt, forgott, de bárhogy forgott, valaki mindenképp a hátába került, sápadtsága és a fiúk torz vigyora tisztán látszott a holdfényben; egyikük azt mondta, jobb, ha a nagysága nem ellenkezik, mert úgyis az lesz, amit ők akarnak. Makra nem szánta a lányt (ismerte, jóféle volt, úgy vélte, megérdemli, hisz ugyanazt akarta, ha nem is ilyenformán), nem mozdult, mikor a nőt az egyik legény hátulról megragadta, s leteperték (le kellett teperniük, mert a lány – hiába intették okos szóval – továbbra is ellenkezett), nem mozdult onnan, ahol először megállt, és nem emlékezett rá, hogy többször mondogatta volna (ahogy a lány vallotta később), hogy eresszék, hagyják békében, annyi rémlett csak, hogy Szanyi egy megjegyzésére – azt mondta: ne játssza meg magát, meg hogy ne féljen, nem árulja el Zsuzsinak, vagy hasonlót – ő valóban azt felelte, hagyják békén, de azt saját magára, nem a lányra értette. A lány egy darabig forgott a négy férfi alkotta körben, aztán megpróbált kitörni, akkor kapták el, leteperték, le akarták húzni róla a bugyit, de a lány annyira vergődött, ficáncolt, hogy nem lehetett, ezért szétfeszítették a lábát, és egyikük bicskával lefejtette róla a nadrágot. Mikor a cimborája kezében meglátta a bicskát,

Makra gyomra összeszűkül, mert a bicska látványa a kifeszített vergődő nő fölött zavaros képzeteket keltett benne, noha tudta, hogy ilyesmiről nincsen szó, de a kés láttán a lány is visítózni kezdett, s ettől Makrát valami szorongó ingerültség fogta el, közelebb lépett, és meglátta a holdfényben a lány széthúzott fehér combját, és arra gondolt, hogy el kéne mennie; vagy részt vesz a partiban (ehhez semmi kedve nem volt), vagy visszafordul, és nem bámészkodik, de nem bírt elszakadni a látványtól, a lány fehér lábától, meztelen hasától, ahogy puhán, kiszolgáltatottan rángatózott közvetlenül a penge alatt, s csak állt ingerülten, a visítástól sajgó halántékkal, mozdulatlanul. A fiúk azon vitatkoztak, ki legyen az első (ezért vallották később, hogy ő akart először rámenni – Makra nem volt részeg, hihetetlen mennyiségű szesz fért belé, nem az alkohol hatására kavarodtak meg az emlékei, tudta, hogy hazudnak a fiúk, de a lány se mond igazat, mert ő nem akarta megmenteni; ezért hallgatott a rendőrségen, hogy az alhadnagynak az idegeire ment – csak elviselhetetlen volt a zaklatottság, a belső nyomás; Makra azért verekedett, mert a fiúk nem ütöttek vissza, mert hiába tartotta oda az arcát, hiába várta az ütést, nem történt semmi sem, pedig joguk lett volna visszaütni), Makra egyszerűen nem bírt elszakadni a kiszolgáltatottság látványától, és mikor kíváncsian félretolta valamelyiküket, megtasították, és Makra odaütött, nem túl erősen, de fájdalmasan, azt várta, hogy akit megütött, visszaadja, várta a választ, kemény ökölcsapásokat vélt érezni az arcán, a mellén, a vállán; az előtte mozgó alakok megkavarodtak, izzadt, ordító arcok hajoltak az arcába, de senki sem ütött; egyszerre nem bírta tovább a várakozást, és valakit gyomron vágott, aztán egy másikat állon, aztán teljes zűrzavar támadt, az ökle járt, mint a dugattyú (de ő nem akarta a lányt megvédeni), csak annyit tudott, hogy meg kell szüntetni azt a látványt ott a földön, mert nem bírja elviselni, pedig nem szánta, büdös kurva volt, de annak a látványnak ott a lányhoz, akit ismert, nem volt többé köze, és teljesen lényegtelen volt, hogy személy szerint kinek a hasa fehérlik a holdfényben, mint ahogy az ellenséges testeknek, melyeken az ökle csattant, sem volt közük többé a barátaihoz, de a tébolyult verekedőnek sem Makra Ferenchez (s ezt hiába magyarázta volna, úgy sem érthette meg senki, sem az alhadnagy, sem a fiúk, de Zsuzsa sem, egyetlen élő embernek mondta el később, jóval később, több mint tíz év után, egy asszonynak, aki megértette, de akkor már Makra semmit sem ért vele, mert közel negyvenéves volt, és belefáradt abba, hogy elfogadtassa magát az embertársaival.)

Száznyolcvanöt centi magas, vállas és csontos, félelmes erejű ember volt, maga sem tudta, milyen erős, mert iskolás kora óta senkivel sem verekedett (ezt mondta később a rendőrségen is), nem mert megütni senkit, mert félt, hogy kárt tesz benne, szelíd, jóindulatú, sőt félénk, hallgatag embernek ismerték; ez volt az oka, hogy a társai nehezen ocsúdtak, de aztán védekeztek azok is, és nem gyúrták kenyérbélből őket sem, eltartott egy darabig, míg Makra szépen lefektette mind a négyet, addigra neki is orrán-száján dőlt a vér. A lány eltűnt ezalatt. Makra körülnézett, és sietség nélkül visszafordult, nem gondolkozott azon, ami történt, nem is csodálkozott; megkönnyebbülten ballagott hazafelé, mintha sok esztendő szorongása, kedvetlen, visszafogott hangulata szakadt volna föl benne hirtelen, olyan nyugodt volt, és kiegyensúlyozott. Otthon lehányta magáról a véres, szakadt ruhát, anyja sopánkodására nem válaszolt, belezuhant az ágyba, és percek alatt elaludt.

Fájdalmat akkor érzett először, mikor ébredt és fordult az ágyban (a feje merő sajgás, homloka, ajka felrepedt, lába szára összerúgva, bordái nyilallnak minden lélegzetre) sötét volt még, a kutya magánkívül rázta a láncát, hörgött, vonított, s verték az ajtót, de nem a kerti kaput, hanem már a ház ajtaját, azért őrzöngött tehetetlenségében a láncon a kutya; anyja benyitott a másik szobából, a rendőrség, mondta rémült és szemrehányó hangon; Makra figyelt, ő is hallotta, de nem hitte, a haverok szeretnének törleszteni, gondolta magában, aztán nehézkesen, sziszegve fálnak fordult, úgy szólt vissza, hogy ne tessék bedőlni nekik, tessék csak lefeküdni nyugodtan; de az öregasszony végül is beengedte a dörömbölőket. Rendőrök voltak.

Makra némán, készségesen öltözött (csak a mozdulataira ügyelt, ne látszódjék, hogy minden tagja fáj), anyja hirtelen összepakolt valami húsvéti maradékot, s a kezébe nyomta, Makra eltette, s ment engedelmesen a rendőrök előtt. A fiúkat már összeszedték. Míg ők gyilkolták egymást a kiserdőn, a lány fogta a bugyit, még a bicskát is magával vitte bűnjelnek, amivel a nadrágját lefejtették róla (s amit Makra kirúgott a haverja kezéből még a verekedés elején), és azonmód megtépázva, véresen (mert a verekedés hevében véletlenül meg is taposták a fiúk), a szétszabdalt bugyit lobogtatva beszaladt a lőrinci rendőrörsre, bár az eset Imre határában történt, s maga a lány is pestimrei illetőségű volt, tudta, mért jön ide: itt még nem ismerték, de amott, Pestimrén, alighanem meg se hallgatták volna. Makrát külön kezelték a lány vallomása alapján, a Mosonyi utcában sem tették egy zárkába a fiúkkal; a cellatársai pedig nem álltak vele szóba, mert a híre valamiképp előtte járt (az ugyanis, hogy a társait ő buktatta le). Makra sem szólt senkihez, a méltatlan vád először meghökkentette, aztán fásult, komor hallgatásba süllyedt, és ugyanolyan némán és makacsul, ahogy a képébe vigyorgó zsebes szeme közé nézett, mikor az spiclinek titulálta, ugyanolyan makacsul nézett vissza az alhadnagyra is, nem tudom, mondta, nem tudom, miért tettem, és ennél többet nem bírt kipréselni belőle senki se; a nyomozó se, a lány sem, akivel aztán szembesítették (és aki előtt is megismételte, hogy Makra több ízben felszólította a barátait, hagyják őt békén, engedjék futni, s csak azután ütött – nem emlékszik, felelte, hogy ezt mondta volna, lehetséges, de nem emlékszik rá), az alhadnagy ordított, hogy akkor erőszakos nemi közösülés kísérlete és súlyos testi sértés vádjával átadja az ügyészségnek, mert akkor a társainak van igazuk, akik azt vallották, hogy ő akart elsőnek rámenni a lányra, és ezért verekedett. Makra nyugodt, szenvtelen hangon ismételte el, hogy nem érdekelte a lány, kezdettől fogva oda se figyelt, se megerőszakolni, se megvédeni nem akarta, és nem tud számot adni arról, ami történt. Nem, nem volt részeg, tiltakozott a kihallgatáson, egyszerűen rájött valami, és ütnie kellett, nem tudja, miért. Amint lompos tartással, lógó végtagokkal állt az asztal előtt, az alhadnagy úgy látta, hogy minden valahogy célszerűtlenül túl van méretezve ezen az emberen (s ez valami megindító félszogséget kölcsönöz neki; ahogy természetét, izomzatát, hajának túlzott feketeségét, fogsorának túlságos fehérségét, megjelenése feltűnő arányait leplezni igyekszik, és mintha maga is érezné, hogy egész lénye alkalmatlan erre a szerepre, melyet magára vállalt, ezért olyan, mint aki szűk ruhát visel, és fél, hogy az egy elsietett mozdulatától szétreped), ettől az egész ember elesettnek, kiszolgáltatottnak tűnt az alhadnagy szemében, s valami belső egyensúlyzavart érzett rajta, amitől – bár meg volt győződve róla, hogy ártatlan – mégis gyanította, hogy valamiben hazudik, valamit tagad. A nyomozó nem volt rossz emberismerő, csak buta volt, és nem fogta fel, hogy Makra sokkal józanabbul, sokkal tudatosabb számítgatásokkal tervezte meg idáig minden dolgát, az egész életét, hogysem hajlandó lett volna ésszerű magyarázatot adni (vagy akár csak elfogadni) a dilire, a vasárnap éjszakai ésszerűtlen rohamára, csak a tényként kezelhető eseményeket volt hajlandó számba venni, s amit maga sem értett, arról nem is beszélt.

A vizsgálat eredménye nem érdekelte, s közömbös volt számára, lecsukják-e vagy kiengedik; a kisstílusú közbüntényesektől, garázdáktól, tolvajoktól, orgazdáktól zsúfolt zárkában töprengve guggolt órákon át (az első napokban még bele akartak kötni a cellatársai, Lópofának, Góliátnak vagy egyszerűen Spiclinek szólították, de Makra nem reagált, aztán nem vették észre többé, mert féltek tőle, híre jött valamiképp, hogy négy keménykötésű legényt vert véresre egymaga), s ő a mocskos falnak támasztott háttal, maga elé meredve azt próbálta megfejteni, hogy mi történt vele, mitől bokrosodott meg végül is: ezt tartotta egyedül fontosnak, mert ettől függött, mihez kezd, ha kiszabadul. Gondolatai járatlan úton bukdácsoltak, mert hasonló rohamot sohasem produkált még a szervezete, Makra józanságáról, reális elképzeléseiről, béketúráséről volt híres az ismerősei között – a nyugis Makra –, mondták róla munkatársak, haverok; s e józanság eredményeképp élete már most, huszonhat éves korában megoldódni látszott, Makra

húsvét vasárnapján még elégedett ember volt, akit elérhetetlen álmok nem nyugtalanítanak. Élete célját csaknem elérte – nem volt rendkívüli cél, és nem sokban különbözött mások céljaitól –, valahol Pest környékén, a város közelében, de mégis jó levegőn, fák és kertek között (akár itt, Lőrincen) egy családi házat akart, de úgy döntött magában – ismét csak bölcsen és józanul számításba véve a férfitermészetet –, hogy a leszerelés után még vagy két évig legénykedik, jól kitombolja, kiszórakozza magát, aztán megnősül, és a házat összehozza valahogy. A lány eredetileg nem volt kiszemelve, de tudta, ha eljön az ideje, lány is kerül, és került is, Szanyi Zsuzsa személyében, aki jómódú iparoscsalád gyereke volt, és tisztos hozománnyal rendelkezett, s a jövődöbéli apósával együtt már a háznak való helyet is kinézték. De az eljegyzésig, amint azt a katonaságnál elhatározta volt, legénykedni akart, mert a célja közel lévén, úgy érezte (bár kimondatlanul), hogy ha megépíti a házat, valamiképp be is fejeződik az élete, s utána más dolga már nem marad, mint hogy békén pergesse a napjait, heteket, éveket, akár az öregasszonyok az olvasót, míg a szemek el nem fogynak. Ezzel a rohammal azonban a sors váratlanul közbeszólt – erre is töprengései közt, a sitten jött rá Makra –, váratlanul és ostobán, mert Lőrincen nem mehet vissza többé, s jószerivel a gyárból is, ahol a másik négy társa közül hárommal együtt dolgozott, ki kell lépnie, csak olyan helyen folytathatja az életét, ahol semmit sem tudnak róla, mert a húsvéti eset nem igazolható, nem tudott rá mentséget maga sem. Ez az egyetlen értelmes dolog, vélte, amit tehet, bár mindenki ésszerűtlennek, értelmetlennek tartja majd, de Makrának a Mosonyiban volt rá ideje, hogy végiggondolja, amit elhatározott. Tudta, hogy a lőrinci közvélemény szemében magától értetődő lesz, ha egészséges fiatalemberek partiba dobnak egy rossz kurvát – sőt, ez volt a nyugtalanító, ő maga sem talált ebben semmi kivetnivalót –, és hogy az esetre fény derült, ezt inkább pechnek tekintik, mint bűnnek, és megbocsátják a férfiak, akik maguk is követtek el hasonlót (vagy szívesen elkövettek volna), és az asszonyok, menyasszonyok, akik az ilyen fajta nőket szenvedélyesen gyűlölik, de hogy ő egy ilyen cafat végett (akár, mert első akart lenni, akár, mert a védelmére kelt), összeverje a barátait, gyerekkori pajtásait, és végül rendőrkézre juttassa őket (amit pedig Makra akarattal meg nem tett volna semmiért), ezt nem bocsátja meg neki senki sem. S ha mégis, mert minden megeshetik, őt akkor sem tartják többé normális embernek, hanem különc, csudabogár lesz minden élő ember előtt, aki ismeri, s még csak meg sem lepődhet rajta, mert húsvét óta maga is gyanakodva, bizalmatlanul figyeli saját magát, híres nyugalma, biztonságérzete elveszett, s néha úgy tűnik, komolyan számolnia kell azzal, hogy valamiért elüt az emberek többségétől, pedig ettől félt, ettől menekült, mióta az eszét tudta.

Makra fekete volt, vadul és tolakodóan fekete, sűrű, erős szálú haja, sötétkreol bőre miatt kisebb korában cigánynak csúfolták a pajtásai, amit a különben békés természetű szelíd gyerek dühkitörésekkel, sőt sírógörcsrel fogadott, s minden áldozatra hajlandó lett volna, hogy elnyerje a szerencsés átlagos külsejű fiúk kegyeit, noha tudta, hogy semmi köze a cigányokhoz: anyai nagyapja Zsernica Milán crnagorác, azaz montenegrói születésű volt, aki a közös K. u. K. hadsereg katonájaként került Pestre, majd Lőrincen ragadt, s ő, a legidősebb fiúunoka, Zsernica nagyapára hasonlított, de ezzel sem védekezhetett, mert bár a cigányt lenézték és gúnyolták, mégis valahogy a hazai faunához tartozott, akár a megszokott bolha a szalmazsákban, senki sem érezte idegennek; a montenegrói Milán Zsernica unokáját azonban (ha származását meggondolatlanul hangoztatná), az idegennek kijáró tartózkodás venné körül, s ettől Makra jobban irtózott, mint a leplezetlen megvetéstől. Ez az állapot később, a zsidózások idején rosszabbodott; feltűnő, tehát idegenszerű külseje miatt attól tartott Makra, hogy egyszer még zsidónak nézi valaki, s félt, hogy nem volna képes védekezni ellene, mert előfordult már, hogy hazug váddal szemben nem tudta megvédeni magát (egyszer lopással vádolták, s tudta, hogy a tanító vallatás közben az arcát figyeli, hazudik-e; Makra ártatlan volt, de attól a tudattól, hogy gyanúsítják, és az arckifejezésétől függ, hisznek-e neki, elvörösödött, szemét lesütötte, és dadogni kezdett), hiába mondaná, hogy nem vagyok zsidó, a szeme közé röhögnének, hazudsz,

mondanák, zsidó vagy és kész, s ezért, ha társai zsidóztak, nem mert kedve szerint hallgatni sem, s mértéktartóan bár (nehogy a hangoskodás keverje gyanúba), velük zsidózott maga is.

A katonaságnál ismét bajba keverte ez a Zsernica nagyapa, mert határörként a déli határra került, itt meg azzal szolgált rá a környezete megkülönböztető érdeklődésére, hogy rokonai éltek Jugoszláviában, s a politikai tisztnek nem tudott szabatos választ adni arra, hogy mit tenne, ha valamelyik kinti rokonával találná magát szemközt egy harccselekmény során; Makra kunokul ragaszkodott ahhoz, hogy ez sose derülne ki, mert nem ismeri egyetlen rokonát sem odaáról, a nevüket se tudja. A tiszt ezzel a válasszal elégedetlen volt, tovább firtatta, hogy ha mégis ismerné valamelyiket, ha már találkozott volna egyikkel, akkor mi volna... Makra dühbe jött, s azt felelte, hogy ha a Mari néninek pöcse volna, ő volna a János bácsi, mit tudja ő, hogy mi volna, ha másképp volna; a tiszt elröhögte magát, de Makráról nem szállt le, gyötörte további két hónapig, még hozzá a bajtársak előtt, mert az volt a véleménye, hogy Makra ingadozó magatartását csak a közösség ereje szilárdíthatja meg; így Makrából szám lett, attrakció, egy szalmabábút állítottak fel neki (az egység, akár a színházban, félkörbe telepedett), és a tiszt a bábu nevében elkiáltotta magát, hogy „ne lőj, Makra Ferenc, én a te rokonod vagyok!”; Makra visszaordított parancs szerint, hogy „hiába vagy a rokonom, az imperialisták kutyája vagy!”, s a szalmabábuba géppisztolysorozatot eresztett. E nevelőcélzatú mutatvány után béketűrően mosolygott, mint az idomított cirkuszi teve, pedig nehezen tartotta ki azt is, ha az érdemeiért irányult rá valahol a figyelem; jutalom és büntetés Makrának egyforma gyötrelmet okozott, mert jóformán kamaszkora óta kényelmetlenül érezte magát a saját bőrében is, és szégyellni valónak hitte nagyra sikerült, hajlott természetét, csontjait és izmait, fekete haját, túl hosszú karját és túl széles tenyerét; a szereplés minden formájától rettegett, és inkább tűrte a megszégyenítést vagy ugratást a végletekig, mintsem ellenállásával tetézzé vagy éppen provokálja; nem a katonai büntőtől félt akkor sem, nem a büntetéstől, meghurcolástól, még csak a főbelövéstől sem (attól: a haláltól félt a legkevésbé), hanem hogy elővezetik és elvezetik, és vallaszák és foglalkoznak vele, és nem lesz vége, se hossza a kényszerű szereplésnek; így viszont – remélte –, ha a cirkuszt békésen elviseli, megunják a röhögést, és hamarosan szabadul. Mert a bajtársak, persze, röhögtek, mert minél veszélyesebb volt a szolgálat odakinn, annál jobban röhögtek minden hülyeségen idebenn: a szolgálat pedig egyre veszélyesebbé vált. A jugók elszántak voltak és leleményesek, s a katonák arról suttoztak, hogy a túlsó oldalról olyan régi partizánokat dobnak át, akik a németek ellen is harcoltak, ott tanulták meg a dörgést. Makra e suttozások következtében (melyekben amúgy is hátrányos helyzete miatt egyáltalán nem vett részt) majdnem a hadbírótság elé került, de végül megúszta azzal, hogy átirányították a gépkocsizókhoz Marcaliba, azonban nyugta itt, a gépkocsizóknál sem volt, mert utánament a jelentés az ingadozásról meg a jugoszláviai rokonokról is, s az itteni d. tiszt, egy buta, de jóindulatú hadnagy, mindenáron meg akarta menteni, beléptette a DISZ-be, és úgy intézkedett, hogy Makra legyen mindig a szeme előtt. Makra igyekezett eltűnni a szürke tömegben, ezért jól végezte a dolgát, hogy ne adjon okot rá, hogy észrevegyék, s így lett kiváló lövész és élhővéd és örömkatona és a bajtársak utálatának tárgya, s nem volt sorakozó, mikor valami megjegyzés ne érte volna (rendszerint a külsejét; miután a tiszték nem akartak, a fiúk nem mertek – ezerkilencszázötvenben – Makra túlbuzgóságára célozni; pedig ellenszenvük abból táplálkozott, hogy Makra a feltűnés elkerülése érdekében feltűnően úgy viselkedett, ahogy a szabályzat előírta). Gyötrelmeitől egy idős százados, úgynevezett kultúrtsiszt váltotta meg, akinek tevékenysége az énekkar szervezésére szorítkozott, s Makra recsegő kontrabasszusát nem nélkülözhetette. (Derék cipőfelsőrész-készítő volt civilben, és sose lett igazi katona; az énekkar tagjait is olyan szánalmas civil módon próbálta kiválasztani, hogy „aki énekelni tud, lépjen elő!”; természetesen mindenki meg volt győződve róla, hogy körlettszításra, árokásásra vagy hasonló munkára irányítják az „énekeseket”, Makra azonban szívesebben ásott lövészgödört, mint hogy a d. tiszt szeme előtt legyen, társai kuncogásától kísérve előlépett, s

így lett a százados kádere.) A százados áthelyeztette a karbantartó műhelybe, s ezzel megszabadult a d. tisztától és kellemetlen bajtársaitól is, mert az énekkar csupa dörzsölt lógósból állt, Makra jól érezte magát köztük, mert mérsékelten kedvelték, és végre nem törődtek vele.

A századossal történt szerencsés találkozás óta, mintegy béketűrése jutalmaképp Makra szolgálata nyugodt volt és eseménytelen, s élete a továbbiakban is szabályosan alakult: leszerelt, dolgozott, a keresete egy részét hazaadta, másik részéből felöltözött; szombaton szórakozni járt a haverokkal, s a könnyű ismeretségek, gyors szeretkezések mellett gondosan tervezgette a jövőjét is (gondosabban és nagyobb felelősséggel, mint hasonló korú társai), komoly szándékkal közeledett Szanyi Zsuzsához, udvarolt neki annak rendje-módja szerint, s ezért a húsvét utáni második hétfőn, mikor kiengedték, és megtudta, hogy társait, köztük Szanyi Gábort átadják az ügyészségnek, eszébe sem jutott, hogy magyarázkodjék, vagy akár el is búcsúzzon a lánytól, úgy döntött, levelet sem ír (mint ahogy maga sem fogadott volna el tőle semmilyen zavaros dologra magyarázatot; természetes volt, hogy köztük mindennek vége, mert tisztátalannak érezte magát, és ha valamely más vonatkozásban Zsuzsa bizonyulna tisztátalannak, ő is gondolkodás nélkül szakítana vele), így tehát anyjától üzent, hogy jobb lesz, ha Zsuzsa elfelejti, és keres magának másvalakit.

Anyja zavartan fogadta, örömébe, hogy viszontláthatja a fiát, heves szemrehányás vegyült, a szégyenről beszélt, hogy a telepen mit sutognak az emberek, már nem mer végigmenni az utcán, és olyan is van, aki nem köszön neki vissza. Nem értette, hogy a fia egyedül szabadult, ez nem szokás itt a telepen. Micsoda, kérdezte Makra. – Akiket együtt visznek be, azok idáig együtt is jöttek ki – mondta az öregasszony. Makra nem felelt, bár egy kezén el sem tudta volna számlálni, hogy az ellenkezője hányszor fordult elő, de minek vitatkozzon, mikor anyja úgyis csak azt hajtogatja, amit a szomszédoktól hall. – Mit kellett neked ellenkezni – folytatta az öregasszony. – Nem tudta volna meg senki se. – Hogy a fia továbbra is hallgatott, hozzátette még: Szanyi Zsuzsa se. – Micsodát? – fordult meg Makra. – Amit a lánnyal tettetek. – Makra levette a szekrény tetejéről a papírbőröndöt, ám ahogy a csomagoláshoz fogott volna, az öregasszony jajveszékelnéni kezdett, mert meg volt győződve róla, hogy Makra disszidálni akar (úgy hitte, mint volt határőr, tudja hozzá az utat is), ő szokása szerint hagyta, hadd mondja anyja a magáét; az a közöny láttán hangot váltott, te hálátlan dög, mondta neki, téged nem érdekel az anyád; s hogy erre sem kapott választ, haragja végül is csöndes sírásba fordult; Makra becsukta a bőröndöt, anyját szelíden lenyomta a székbe, tessék abbagyni, mondta, beköltözöm Pestre, ennyi az egész. – És mikor jössz? – kérdezte Makráné. – Semmikor – mondta a fia. – Megírom a címem, és ha akarják anyukáék, meglátogatnak. – Makráné elnémult, mert ismerte a fiát, tudta, hogy fölösleges minden további szó, mert Makra elhatározása komolynak látszott, s akkor valóban nem jön ki egy darabig (hogy soha nem jön, hogy élete végéig állja a szavát, azt azért nem hitte volna, Makra hallgatag, szelíd lénye még a saját anyja elől is elrejtette konoksága valódi méretét) – apádat meg se várod? – kérdezte még, de Makra a fejét rázta, nem a világ végére megy, hanem két kerülettel arrább, nincs mit búcsúzkodnia. – Mit tettél? – kérdezte utoljára Makráné. – Nem mondták? – kérdezte vissza ő is, bár tudta, hogy mire kíváncsi az anyja. – Odabenn mit tettél, a rendőrségen? – Nem fontos – mondta rá Makra. – Úgyse tetszene megérteni. – Lehajtott fővel sietett át a telepen, és a villamosig szerencsére senkivel sem találkozott; a Boráros téren megebédelt a büfében, s délután már ott várta Zselényi Dezsőt, egy régi haverját a kapu előtt; úgy gondolta, ha Zselényi befogadná, amíg mást nem talál, hozzáköltözik.

Az Ó utcában lakott albérletben ez a Zselényi (a Kadét: így nevezték, mikor még a Hermesnél dolgozott), viharos múltú, nagyvonalú ember volt; Makra remélte, hogy segít, és nem faggatja sokat; ő maga sem volt fecsegő fajta, Makra csak a gyári mendemondákból tudott róla egyet s

mást. Elszegényedett felvidéki úricsaládból származott (a legenda szerint), és valóban kadét volt, ludovikás, és a háború alatt repülőtszáz; negyvenégyben kényszerleszállást hajtott végre egy vadászgéppel szovjet területen, így lett partizán, majd az új hadsereg tisztje negyvennyolcig, mikor kirúgták a honvédségtől és a pártból is, letartóztatták, majd egy fél év múlva kiengedték, nem lehetett tudni, miért. Ezután a Hermesnél bukkant fel, mint segédmunkás, a legelső átképzős tanfolyamon szakmát szerzett, s elvette a gyár legcsinosabb tisztviselőnőjét, Tóth Ibit. Az asszony később (Makra akkorra már le is szerelt), összeszúrta a levelet az üb-elnökkel, egy Zádor nevezetű, kövér és rámenős kétgyermekes családapával; Zselényi nem csinált cirkuszt, kilépett a gyárból, otthagyta a feleségét is, albérletbe költözött, s attól kezdve különböző maszekoknál vállalt munkát, és háromszor annyit keresett, mint azelőtt. Makrát barátságosan fogadta, s valóban nem azt kérdezte: „mi történt”, hanem, hogy „mit segíthetek?”, megosztotta vele az albérletét, kölcsönadott egy ezrest, s mivel Makra nem tudott mindjárt elhelyezkedni (az önkényes kilépés miatt, amit a Hermesnél szigorúan beírtak a munkakönyvébe, hiába dolgozott egy helyben inaskora óta), rábeszélte, hogy vállaljon munkát maszekoknál, úgy, ahogy ő.

Zselényinek volt egy névleges munkahelye (ötszáz forintot fizetett érte havonta), Makra azonban nem talált ilyet, így a munkakönyvét sem tudta leadni, de megközelítőleg a kétszeresét kereste annak, amit állami vállalatnál kereshetett volna, s ha a törvényen kívüli helyzete nyugtalanította is, örült a pénznek, hálás volt a Kadétnak, és aggodalmait (mi lesz, ha megbetegszik, vagy ha elkapja véletlenül egy razzia, ami abban az időben nem volt csekélység, mert közveszélyes munkakerülés címén könnyen internálták azt, aki nem bírt igazolni állandó munkahelyet) igyekezett elfelejteni. Makra tudott dolgozni, de csak dolgozni tudott, a munka üzleti részéhez nem értett, a kalkulációban járatlan, az alkuhoz ügyetlen, sőt, maga is elismerte, mulya volt, ezért az ilyen természetű ügyeket boldogan engedte át Zselényinek; két hónap is elmúlt, mire észrevette, hogy Zselényi csak tárgyal, adminisztrál, ügyintéző, lassan egyedül ő dolgozik, az osztózásnál mégis sokkal több jut a Kadétnak, mint önéki, ilyenformán több száz százalékos kamatot fizetett az ezresért; de ez nem zavarta, mert ő is megtalálta a számítását, és nem volt iriggy természetű (csak azt szégyellte volna, ha baleknak nézik, ezért hangoztatta úton-útfélen, hogy a társulással ő járt jól, mert ravaszul átpasszolta a Kadétnak a munka nemszeretem részét: az ügyintézőt, alkut, adminisztrációt; Zselényi többletkeresete tehát jogos és tisztességes, s ő különben is hálás neki, mert önzetlenül segítette, mikor bajban volt).

Több mint egy esztendő telt el az Ó utcai albérletben Zselényinél, és mert – ha el is jött hazulról, és nem is nézett többé Szanyi Zsuzsa felé – céljait, elképzeléseit távolról sem adta fel (és mért mondott volna le róluk, mikor józan, tisztességes célok voltak: asszonyt, otthont, gyereket akart, mint más normális férfi), először anyagilag akart talpra állni, s ez Makra szemében azt jelentette, hogy összegyűjt némi pénzt, amiből valamiféle lakást szerezhet. Makra nem volt szép fiú (ő egyenesen rondának tartotta magát), de vonzó és feltűnő jelenség lévén, bukkant rá a nők, és még a kifejezetten pénzért szeretkező lányok is tüzes ujjakkal túrtak a hajába, és elernyedtek a karja közt; nőt szerezni tehát sose volt számára megoldhatatlan feladat, ezért mindenekelőtt a házasság anyagi feltételeit akarta megteremteni, miután az isten markából (a Szanyi Zsuzsa hozományából) végzetes ballépése folytán kiesett, és meg volt győződve róla, hogy a nő, akit majd a lakásába befogad, másodlagos jelentőségű, és mint a Szanyi lány esetében, kerül majd, ha eljön az ideje. Am életének az a szakasza, amit rendesen legénykedésnek mondanak, befejeződött húsvét éjjelén, mert úgy tartotta, hogy ha az embernek huszonhat éves fejjel a pusztá fenekénél nincsen még egyebe, gondtalan, könnyű kalandokra, futó szeretkezésekre nem feccsélheti a pénzét s az idejét. Nőre tehát nem is nézett ezekben a hónapokban, s ez napi tíz-tizenkét órás kemény munka, és négy-öt fröccs után (amit új társaságban nem kerülhetett el), nem is volt nagy megtartóztatás; holtfáradtan zuhant az ágyba

esténként, s a vekker zörgéséig úgy aludt, mint akit fejbe vertek. Terveit két nem várt tényező hiúsította meg: előbb egy betegség és fél évre rá egy nő.

A „Zselényi and Co.” (ahogy a Kadét együttműködésüket nevezte) a nyár végén szűnt meg Makra mellhártyagyulladás miatt, és mire Makra felépült, ott tartott, ahol áprilisban, a húsvétot követő második hétfőn; a papírbőröndben, a kimustrált kenyérzsákban s a spárgaszatyorban levő holmiján kívül nem volt egyebe, s kezdetett előlről mindent, mert a hatezer forintját, amit húsvét óta összespórolt, elvitte a kórház, az orvos, a kéthónapos betegség, hisz betegbiztosítása nem volt, mert nem volt bejelentett munkahelye sem. Makra főképp azt bánta, hogy bár sejtette előre, a józan eszére mégsem hallgatott, mert megszedítette a pénz, a három és félezer forinton felüli havi átlag, amit Zselényi mellett megkeresett. Az első leckét hamar megkapta pedig, mindjárt a közös munka kezdetén; ponyvatartó bógnit hajlítottak egy AFI típusú teherautóhoz, olyat, amit valamelyik Csepel három és fél tonnásról loptak le; szűk és sötét helyen szerencsétlenkedtek a pisztollyal, egy Borbíró utcai maszекnál, és Makra a nagy igyekezetben ott markolta meg az U vasat, ahol néhány másodperccel előbb még vörös izzásban volt. Felordított és eldobta a bógnit, Zselényi káromkodott, és a maszek (egy motorszerelő, akitől a Kadét albérletben vállalta fel a lakatosmunkát) odajött, megszemlélte Makra tenyerét, melyről a forró vas jó darabon lehúzta a bőrt. – Semmi az egész – mondta. Makra ránézett és nem válaszolt. – A magyar iparos – folytatta a maszek, látszólag Zselényinek címezve az oktatást – , a magyar iparos, ha a hasát fölmeztzik, fél kézzel összemarkolja a kilógó belét, a másik kezével tovább dolgozik. – A nyilatkozathoz kurtán, keményen nevetett, és sarkon fordult. Makra rezzenetlen arccal hallgatta, olajos rongyot tekert a tenyerére, és nem hagyta abba a munkát egy percre sem. Később aztán ugyanitt történt, hogy némi pálinka és háromszáz forint borralaló (mint a maszek kifejezte: éjszakai pótlék) ellenében vállalta, hogy éjjel a csillaghangárban kicsit helyrepopoz egy kivénhedt Rába vezetőfülkét, amiért reggel jött volna a kuncsaft. Este tíz körül kivételesen hideg északi szél támadt, éjfél után meghozta az esőt is; Makra csak egy szál ingben volt, de a munkát befejezte, mert hajtotta az adott szava s a háromszáz forint. Harmadnapra negyvenfokos lázzal ágynak esett, ötödnapp Zselényi – Makra minden tiltakozása ellenére – kihívta az orvost.

Így került ősszel (ismét fillér nélkül, kopaszon) az állami autójavítóhoz, és nem is keseredett el túlzottan, amiért a négyezer forintos keresete kétezer forintra apadt; bízott hozzá, hogy viszi ő itt is valamire, amit ő szívósan akar, az sikerülni fog (az eltelt hónapokból csak egy homályos nosztalgia maradt benne; egy álom; ha egyszer ő a maga nevére kiválthatná az ipart...), különben nem érezte jól magát Zselényiék társaságában, bosszantotta az önteltségük, nem szerette, hogy hangoskodnak, ingerelte az állandó, látványos és értelmetlen költekezés; mert ittak, szórták a dohányt, csak azért, hogy mindig érezzék, hogy milyen szerencsés, ügyes és dörzsölt fickók is ők (meg el kellett felejteni, hogy fél lábbal a sitten vannak, s hogy elég egy gikszer, és bedöglük a bolt); Makra csöndes utálkodással ült köztük ilyenkor a vendéglőben, sajnálta a pénzét, és egyáltalán nem lelkesedett, amiért az emberek többségéhez képest kiváltságos helyzetben van, sőt inkább zavarta, hogy a nagyobb közösségen ismét kívül rekedt, azoknak a közösségén, akiket a normás nyúz, és akiket évről évre a békekölcsönnel zsebelnek ki, akik a pocsek üzemi kosztot eszik, akik együtt gebeszkednek reggel-este a túlsúfolt villamoson, akik közé tartozni jó volt, mert sokan voltak, és együtt szidhatták a világot, mert úgy érezték, hogy nem ők adósak a világnak, a világ adós önekik (de még valami homályos lelkipurdalást is érzett, mintha elárulta volna egykori társait azzal, hogy neki kivételesen jobban megy a sora). És Makra, mikor otthagya az eddigi életét jóformán egy kötődésnyira a biztos rév előtt – a szülői házat, Szanyi Zsuzsát hozományostul, házhelyestül, jó munkáját a Hermesnél, ahol már kilátásban volt a csoportvezetői kinevezés –, éppen a kirekesztettségtől menekült, mert ő nem akart se különb, se hitványabb lenni, mint a többiek (hiszen, ami

húsvétkor történt – tudta azt Makra jól –, kivételes erénynek éppúgy kijátszhatta volna, ahogy némelyek aljasságnak próbálták tekinteni), ezért értette meg Valit is, mert azt is, a lányt, a kívülmaradás félelme és dühe hajtotta bele egy csomó dologba az élete folyamán, többek közt, mint elmondta egyszer, a mozgalomba is, ugyanaz tehát, ami például Makrát éppen távol tartotta tőle, mert Vali körül a politikai hajlamúak voltak többségben, míg az ő társasága olyanokból állt, akik kerültek mindent, ami hatalommal, politikával valahogy is összefügg.

Úrilány volt, mondta, orvos szülők gyereke; kertes villában laktak, ahol a háziúr a lakókkal pertu barátságban volt, de az ostrom alatt szétbombázták a házat, ők a maradék bútortal beköltöztek az Izabella utcába, s itt Vali nem találta a helyét, mert az utcában a legrokonszenvesebb lakók, az iskolában a legklasszabb lányok az országra hirtelen rászakadt lehetőség és felelősség lázában súgtak-búgtak, ügyködtek, szerveztek és szervezkedtek, és ebből ő végzetesen kimaradt; kimaradt, mert ideje sem volt (különórákra: angolra, franciára, zongorára járt, otthon naphosszat gyakorolt), mert jó ruhákat hordott, mert libamájás kenyeret vitt tízórára, mert különben is lerítt róla, hogy nem közējük való, s akkor fellázadt, és nem vett fel tisztességes ruhát, és a libamájás kenyeret kukorica-prószára cserélte a padtársával, s azt állította, hogy neki a keserű, fűjtős málé jobban ízlik, mint a libamáj... – aztán a fiúgimnázium kivonult az utcára – mesélte Makrának –, és tüntettek, és mi, lányok lerohantunk, és beálltunk a fiúk közé, és együtt ordítottunk, hogy „nem ta - nulunk - néme - tül!”, és azt, hogy „reak - ciós - Tele - ki - a kor - mányból - gyere - ki!”, és én azt se tudtam, ki az a Teleki, de boldog voltam, hogy együtt ordítok a többivel, és nem néznek ki maguk közül (persze, mert a nagy kavarodásban észre sem vettek), és végre nem vagyok úrilány; gyűlöltem az apámat, mert ő is azt mondta, hogy én nem vagyok „ezek” közé való, mert úgyis rá van írva a pofámra, hogy úrigyerek vagyok, és meg tudtam volna gyilkolni, ha ennek az árán kibújhattam volna a bőrből, és nem lettem volna többé Szombathy Valéria téhá-ipszilon... Kirándultunk a MADISZ-szal (úgy szöktem meg, nem engedtek a szüleim), és én voltam az első, aki megvette a Diákszövetségi egyenruhát, és ezt is szégyellnem kellett, mert nekem volt rá pénzem, a többieknek nem, szemembe is mondták, és én vezekeltem, mint egy középkori szerzetesnővér, hangosan gyaláztam magam, a családom, a fajtám, és fel voltam háborodva, ha valaki azt merte mondani, hogy az orvos nem burzsuj, mert nincs tőkéje, és nem kizsákmányoló, mert az apám úgy élt a világban, a kórházi dolgozók, a betegek, a lakó- és minden egyéb közönséges embertársa között, mint a fehér hódító a gyarmatokon, számára a diplomán alul csak „ezek” voltak: bennszülöttek, néger, lelkében nagyobb burzsuj volt, mint egy igazi fegyvergyáros nagykapitalista, és én nem tűrtem, hogy felmentsék, és vele engem is felmentsenek, én akartam megváltani magam, harccal, vezekléssel, szolgálattal, hős szerettem volna lenni, mártír... Jaj, a kirándulások!... Énekeltünk, képzeld, mit éreztem; hányszor néztem őket, míg zongorára vagy angolra szaladtam, és ők énekeltek az utcán, meg zakatoltak a Hősök terén... most végre velük lehettem én is, és együtt énekeltem velük, és kinn a hegyen, mikor táborot vertünk, ellógtam a fiúkkal „virágot szedni”, szóval csókolózni (így mondták, és olyan jó volt, hogy mindenki tudta, hogy ez mit jelent, és hogy mindenki természetesnek, sőt helyesnek tartja, és hogy minden szabad volt, ami az embernek jó és természetes), és hazafelé azt énekeltük, hogy „állj közibénk, elvtárs, rád a párod csókja vár, – állj közibénk elvtárs, otthon ülni kár”...

– Érdekes – szolt közbe Makra –, én meg mindig középtermetű, kerek fejű, szőke és kékszemű akartam lenni.

Vali rábámult. – Miért? – A díványon ült, úgy, hogy a keze ügyében legyen a nagy világvevő rádió (a legjobb Philips volt, öthavi keresetért vette kéz alatt), mert csak úgy bírt létezni, ha állandóan szolt a muzsika; a térdén rajztömb, skicceket csinált Makráról, és az öblös gyümölcstál, ami hamutartóként szolgált, lila végű csikkekkal volt tele, mert lila rúzst használt,

és vastagon kente a száját az akkori divat szerint — miért — kérdezte, elnyomta a csikket a gyümölcsstáiban, és rögtön egy másik Munkásra gyújtott —, nem tudod, milyen klassz vagy? Olyan vagy, mint egy mexikói bandeiros! — Makra föltápázkodott a sámliról, amin eddig kuporgott, nem fontos, mondta, és kinézett az ablakon.

– Gyere, ülj vissza – mondta a lány –, ott nem látlak. Mért akartál te szóke lenni? – Hülyeség, legyintett Makra, folytasd csak.

– Vali vállat vont, és örült, hogy tovább foglalkozhat a maga gondolataival; iskolai kultúrtitkár lett, mesélte, és megnézték az Ifjú Gárdát együtt, a nagybudapesti ifi kultúrosok; az ő Kassákon és József Attilán, Karinthy és Prévert-en és (ma már szégyelli, de így volt, hát bevallja) Upton Sinclairen nevelt ízlésének teljesen idegen volt, nem tetszett, teátrálisnak, bombasztikusnak, sőt egyszerűen hazugnak hatott, nem hitte el; de a többiek elhitték, és lelkesedtek, és ő is együtt akart lelkesedni velük, egyebet sem akart, csak együttlelkesedni, mindenáron, hát lelkesedett (és az ellenérzését burzsoá-dekadens csökevénynek tartotta, amit ki fog magából irtani), és lassan úgy érezte, szebbet nem is látott még; és mikor Zimmer Lajos, a kerületi ifititkár (egy huszonöt év körüli srác, volt angyalföldi kőművessegéd) megbízta, hogy az iskolája kultúrbrigádjával csináljon műsort április 4-re, amit majd kivisznek az üzemekbe is, majd elájult a boldogságtól, hogy végre feladatot kapott, igazi feladatot, és szerelmes lett Zimmerbe, és később egy éjszakán át (valami műsor után a MINSZ-központban, már elfelejtette, hogy milyen ünnep alkalmával) tizenegyedtől reggel hatig fülbegyönt neki, elsírta az élete tragédiáját, hogy polgárok a szülei, hogy nem vették föl a népi kollégiumba sem, és csak ezért lakik még velük, de ő tudja, hogy az ősök vétkét nem lehet egyik napról a másikra jóvátenni, és közben beszámolt az iskoláról, a tanárokról, a Diákszövetség vezetőségéről, és csak később tudta meg, hogy ez a beszámoló vágta el egy csomó társa útját, olyanokét, akiket szeretett, sőt tisztelt, és magánál különbnek tartott, akiknek a viselt dolgait őszintén, kételyeire választ, nyugtatást remélve mondta el Zimmernek azon az éjszakán... Mindig attól félt, hogy kívül reked, mindenre képes lett volna, hogy ott lehessen ő is a seregben a lobogó alatt... El nevette magát.

– Aztán találkoztam a Zimmer Lajossal két év múlva, leültünk a lépcsőre a Duna-parton, és megfordult a szitu, ő gyönt nekem, mert közben valamiért lebukott, és visszament kőművesnek, és ahogy leesett a futószalagról, egyszerre feleszmélt, hogy még sincs rendjén valami. Nyafogott, hogy nem hisz már, mert kinek jó ez a rendszer, ha a munkásnak se kell, ha a munkások elégedetlenek, és igazuk van, mert hétről hétre kevesebbet keresnek, mert agyonhajszolják és kizsákmányolják őket, mert a polgárok érvényesülnek mindenütt... Akkor én védtem meg a szocializmust a Zimmer ellen, elmondtam, amit ilyenkor szokás; tudod, mit felelt rá? Azt, hogy nekem könnyű, nekem nem fáj a melós nyomora... nem tudta, hogy eljöttem hazulról, hogy kelme-festő vagyok, hogy normába dolgozom, és abból élek, amit keresek... na, szóval leburzsujkurovázott a drágám, a Zimmer elvtárs... aztán le akart fektetni.

– És lefeküdtél vele? – kérdezte Makra.

– Igen. Valamikor állati szerelmes voltam belé.

Makra felállt és kinyitotta az ablakot, mert a szobában markolni lehetett a füstöt. Kivitte a tele hamutartót, kimosta, megtörölte, s letette újra Vali elé. – Fázom – mondta Vali, akkor becsukta az ablakot, de nem ült vissza, menni készült.

– Kár volt – szólalt meg a lány. – Ne menj még, befejezem. – Makra visszadobta a kabátot az ágyra. – Nem esett jól. Elkéstem vele. Tudod, gyerekkoromban volt egy mackóm, csak azzal tudtam aludni, egyszer elvesztettem a téren, és büntetésből (hogy most majd megtanulok

vigyázni a holmimra) nem kaptam másikat. Bőgtem, toporzékoltam, nem aludtam napokig, de apám hajthatatlan volt. Aztán negyvenötben, nem sokkal az ostrom után, egy gyönyörű sárga mackót hozott, valamelyik betege küldte a „doktor úr gyerekének”. Tizenhárom éves voltam. Bőgni tudtam volna, de nem bőgtem, negyvenötben nem bőgtek a gyerekek, ha könnyen úsztam is meg az ostromot, mégiscsak a fejünkre szakadt a ház, úgy ástak ki a pincéből, sok hullát, sok rohadtságot láttam, még többről hallottam... szóval nem voltam bőgős. Pedig minden okom meglett volna rá... Azt hiszem, a legnagyobb tragédia, ha a gyerek akkor kapja meg a mackóját, amikor már bicikli kellene neki...

Makra húsvét óta egyre menekült, de nem – mint ő hitte – törvénytelen és igazolhatatlan viselkedésének tanúi elől (olyanok közé, akik nem ismerik, s akik közt ott folytathatná, ahol húsvét vasárnap abbahagyta), hanem az elől, aki nem bírta elviselni a kiszolgáltatottság látványát (pedig a letepert lányt nem is sajnálta személy szerint), és megbocsáthatatlan módon összeverte, és még rendőrkézre is juttatta a haverjait; Makra tehát a saját izgága, nyugtalan lényé elől menekült kevés sikerrel, mert most is ez a lényé lökte-taszította az izgága és nyughatatlan Valihoz, és Vali különös (Makra számára idegen) barátai közé. Pedig nem volt két Makra Ferenc; ugyanaz a Makra került ki egyszer a vele kötözködőt, aki máskor négy srácot ronggyá vert, ugyanaz vágott neki a sittről kijövet egy maroknyi cuccal, fillér nélkül a világnak, aki előbb körültekintő anyagiassággal vetette szemét a tehetős kisiparos, Szanyi György lányára; és sohase kellett volna észrevennie, hogy van egy „másik” Makra is, ha nem akart volna egész életében valami mássá, egyféle nem-Makra Ferencéé válni, hogy a világ jóváhagyását elnyerje. De hogy miféle világét, azt csak húsvétig tudta pontosan, mert azóta a világ körülötte túl sokféle képet mutatott, és Makra úgy lett vele lassan, mint aki ismeretlen vidéken térkép nélkül menekül, azt se tudja, honnan indult, azt se, merre fut (nem szalad-e éppen visszafelé), és amilyen váratlanul égetett fel húsvétkor minden hidat maga mögött, ugyanolyan váratlanul fogadta el Valit, aki szinte minden dologban másképp gondolkodott, mint azok, akik közé Makra addig tartozni akart, és minden vonatkozásban különbözött azoktól a nőktől, akiket valaha is látott.

Makrának kialakult elképzelései voltak arról, mit kell az embernek elérnie, közvetlen céljait is e szerint tűzte ki; Vali mindenekelőtt ezeket a célokat kuszálta össze, mert például mellette takarékoskodni sem lehetett, Vali egyik napról a másikra élt (de még azt a keveset is gyorsan elbokázták, amit Makra a betegsége óta ismét összeszórolt), és az ő aggályait nemcsak helytelenítette, hanem egyenesen erkölcstelen dolognak tartotta. – Gondolnia kell az embernek a holnapra is... – kockáztatta meg Makra, és Vali az ilyen albérleti szentenciákra felhorkant, vad harci kedvvel ontotta indulatos és csúfondáros érveit: – Az embernek? Melyik embernek? Nekem? Neked? Vagy a seggfej kispolgároknak? Az ilyen begazolt smucigok szolgálnak ki minden hatalmi rendszert, mert ha már két gatyájuk van, megizélnék az anyjukat is a harmadikért; látod, a proli nem gondol a holnapra, nem szokta meg, sose volt neki miből, ezért kell az egész rohadt világot megváltoztatnia. – Makra ugyan érezte, hogy ez az okoskodás sántít valahol – mert ki a proli, ha nem ő; csak a segédmunkás, a lumpen a proli? És ezek akarják megváltoztatni a világot? A világot Vali akarja megváltoztatni, mert abban reménykedik, hogy egyszer ez a megváltoztatott világ majd tálcán átnyújtja neki azt a létminimumot, ami jár egy embernek, de ő nem hisz az ilyen világ lehetőségében, és tudja, hogy aki nem kaparja össze magának foggal-körömmel, utálatos kuporgatással azt a minimumot, amiről Vali mindig beszélt, annak nem is lesz soha a bűdös életben – de nem kívánt veszekedni Valival, és terveit megvalósítását a távolabbi jövőbe halasztotta.

Továbbá Makra kétféle nőt ismert azelőtt: olyat, akit lefektet az ember, ahol éri (ágyban vagy hokedlin, Duna-parton vagy kapualjban, egyre megy), az ilyenbe, köztudomású, az ember nem

szelmes, és eszébe se jut, hogy feleségül vegye; és ismert olyan nőt, akit viszont nem lehet, nem is szabad lefektetni, akit el kell venni feleségül, akibe bátran szerelmes lehet, sőt ha már feleségnek választotta, beleszeretni tartozik. Ez a megnyugtató felosztás, mely a múltban megszabta Makra nőügyeit, Valinál tarthatatlannak bizonyult, s ettől Makra Valival való viszonya közben észrevétlenül, ám alaposan megváltozott.

Észrevétlenül, minthogy nem is akart megváltozni, ellenkezőleg: hite szerint azért bujdosott el Lőrincről is, hogy másutt újra kezdje (és jobban csinálja) ugyanazt, amit eddig tett, és ugyanúgy élhessen, ahogy eddig élt; csakhogy Vali rögtön a viszonyuk kezdetén számára ismeretlen életformába rántotta, ahol használhatatlanok lettek azok az elvek, melyek a régebbi életformájából fakadtak (Makra egyetlen legényember ismerőse se bonyolódott tartós és nyílt szerelmi „viszonyba”; szeretőt, úgy tudta, csak férjes asszony, és nős ember tart, de kényszerűségből, és nem vállalja ország-világ előtt); akivel Makra lefeküdt addig, annak nem udvarolt, és akinek udvarolt, azt nem fektette le, Szanyi Zsuzsát se, pedig lett volna módja rá, és Zsuzsa is félre nem érthető jelét adta hajlandóságának egyszer, jó másfél év előtt, mikor Makra Szanyinál fusizgatott (az öreg kerékpárműszerész volt, a házának egyik utcára nyíló szobájában rendezte be a műhelyét, segédet nem tartott, és ügyesen elkerülte az államosítást), Zsuzsa maga volt csak otthon, mert az öregek valami ügyben elutaztak, és éjjelre várták őket, főzött, és Makra jó érzéssel gondolt arra, hogy most egyedül neki főz, fél kilenckor Zsuzsa kiszólt, hogy kész a vacsora, Makra helyre rakta a szerszámokat, letakarította a padot, bezárta a műhelyt, mintha csak a magáéban lenne, mire bement, az étel ott gőzölt az asztalon, és Zsuzsa kötényben, kipirulva serénykedett a tűzhely körül. Míg evett, Makra a Zsuzsa főztjével együtt jövő sorsát is ízlelgette, és nem talált benne kivetnivalót, vacsora után Zsuzsa felállt, hogy mosogat, de Makra magához vonta, s a lány az ölébe ült. Makra kinyúlt (a hosszú karjával a székről is elérte a kapcsolót), akkor Zsuzsa felugrott, de nem a kapcsolóhoz ment, hanem be a szobába, ott gyújtott villanyt (hogy ha valaki figyelné őket, ne higgye, hogy sötétben vannak), bekapcsolta a rádiót, és rést hagyott az ajtón; a konyhába bizonytalan fény és halk zene szűrődött ki a résen át, és visszajövet Zsuzsa ismét Makra ölébe ült. Hevesen csókolóztak, Makra mindkét tenyere a lány ruhája alatt kalandozott, a meleg konyhában az ételszag egészséges szerelemszaggal keveredett, Makra már-már ott tartott, hogy nem bír a vérével (és messze volt még az éjjel, mikorra az öregek ígérkeztek), Zsuzsa teste tüzelt, szaggatottan szedte a levegőt, Makra látta, hogy a lánynak se kéne sok biztatás, a ház üres, s az ágy sincs messzebb három lépésnél. Ám Makra Zsuzsához más szándékkal járt, s mert Zsuzsa is csak nő volt s ő egészséges férfi, megijedt, hogy nem lesz képes uralkodni a vágyain, ezért mielőtt teljesen elvesztette volna a fejét, két csók közben arra kérte a lányt, ne engedjen neki.

Zsuzsa megmerevedett, felállt, világot gyújtott, eszébe se volt engedni, mondta fölényesen, leszedte az asztalt, elmosogatott, sértődött hallgatással hajladozott a vándling fölött, serény mozdulataitól megrezsent a két melle, amiket Makra nemrég a tenyerében érzett; ő megtörölte a verejtékező homlokát, cigarettát vett elő, rosszkedvűen füstölt, mert minden idegszálával kívánta még a lányt, ölében ott őrizte a teste melegét, és tudta, az volna a természetes, hogy ha két ember megkívánja egymást, minden teketória nélkül összefeküdjenek (ráadásul a helyében minden haverja lefektette volna Zsuzsát), csakhogy azt is tudta, hogy Zsuzsa csak a legszigorúbb titoktartás mellett és a biztos házasság reményében adná oda magát neki, és ő épp a titkolózásra s a vele járó hazudozásra nem lett volna képes (ehhez hiányzott belőle az a minimális színjátzó képesség, ami nélkül hazudni nem lehet), s mivel meg nem fordulhatott a fejében, hogy nyíltan vállalja Zsuzsával ezt a viszonyt – nem is tehetette Zsuzsa végett sem –, inkább esztelen önuralommal megtartóztatta magát. Másrészt ha ő egyszer elfogadta (és elfogadta, már csak a különállástól való félelmében is) azt, hogy szűzlány való asszonynak, abból lesz hűséges feleség és jó anya, akkor nem köphetett a saját szeme közé, nem csaphatta

be magát azzal, hogy ha titokban is, de elveszi Zsuzsa szüzességét, akit pedig a jövőbelijének tekint. Zsuzsának azonban valami magyarázatot kellett adnia, hisz nem Zsuzsa utasította el, ő utasította el a lányt, hát megfogta a kezét, „ülj le, kis bogaram”, mondta szelíden, „értsd meg jól, én nálad nem kalandot keresek”, és Zsuzsa a magyarázattal megelégedett (sőt úgy látszott, ő még nőtt is a lány szemében általa, mert az szándékának teljes komolyságát látta igazolva benne), s ez megnyugtatta Makrát, hogy végül is helyesen cselekedett, és később, mikor eljött Lőrincről, még külön örült, hogy „nem tett kárt” a lányban, s így nem kellett a szakításért súlyosabb felelősséget vállalnia.

Makra az életét felbolygató események sodrában teljesen megfélemedezett erről az epizódról, és Vali mellett sose jutott volna eszébe, ha a lány nem faggatja őt, igaz, nem Zsuzsa vagy bármelyik előző kapcsolata felől (mert Vali nemcsak csinos volt, de tudta is magáról, mit ér; sose tartott attól, hogy valaki más nőt önála többre becül, ezért nem érdekelte Makra szerelmi múltja sem), Vali a Makra gondolataira volt kíváncsi, a világról alkotott véleményére, arra, hogy hol, miképpen, milyen emberek között élt azelőtt, így bukkant elő Makra emlékezetéből beszélgetés közben ez az eset is. Vali felfigyelt, és minthogy teljesen félreértette (nem lévén jártas a Makra régebbi világában), boldogan álmélkodott.

– Ne mondd! És tényleg nem kamatyoltad meg? Irtó aranyos! És miért? Meg akartad büntetni?

Makra felugrott a díványról (ott beszélgettek egymás mellett), és megindult a szobában fel-alá, elkeveredve látta, hogy Vali képtelen megérteni ezt a logikát, s az volt a bosszantó, hogy ő maga se nagyon értette már, miért volt ez természetes akkoriban, nehézkesen magyarázkodott, hogy mert szűz volt, tiszta volt a lány, s ő megígérte, hogy elveszi... – Ó, te jószág! – kiáltott fel Vali. – Te Szent Férfiú, gyere ide! Gyere ülj vissza, sajnáltad?

Makra ingerülten állt meg a szoba közepén. Kikérte magának a jószágot, egyáltalán nem volt jó se akkor, se máskor, nem sajnálta, hanem úgy gondolkodott, ahogy mások is, ahogy a legtöbb magafajta ember: mivel Zsuzsának komolyan udvarolt, szűzen akarta elvenni (és így tovább), Vali figyelte egy darabig, aztán lassan felemelkedett a díványról. Szeme szikrázott, hangja halk volt, és nem sok jót ígért. – Mondd csak, kedves – kérdezte –, minek tartasz te engem? – Téged? – hökkent meg Makra. – Mégis, mit gondoltál rólam, mikor lefeküdtél velem? Gyerünk! Most már kíváncsi vagyok!

Az igazság az volt, hogy Makra semmit sem gondolt akkor Valiról – olyan hirtelen jött az egész, nem is ért rá gondolkodni –, s ha mégis, hát azt, hogy különös egy nő ez, senkihez sem hasonlítható azok közül, akiket eddig ismert; Vali magától értetődő módon lefeküdt mindenkivel, aki megtetszett neki, de kurva nem volt (ez Makra fejében meg se fordult soha), és nem csalta meg azt, akibe beleszeretett, ha valaki mellett döntött, hűségesebb volt, mint akárhány „tisztességes” asszony; s mivel ilyenformán egyetlen általa ismert kategóriába se volt sorolható, Makra nem is gondolkodott azon, minek nézze Valit. S most, megértve a képtelen vádat, úgy érezte magát, mint gyerekkorában, mikor lopás miatt vallatta a tanító, és mintha Vali gyanúja jogos lett volna, elvörösödött, tompa aggyal és bénult hangszálakkal bámulta a lányt, aki nem érti, nem is értheti, nincsenek a magyarázkodáshoz közös fogalmaik, és különben se tudná elmondani soha, mert ahhoz védekezni kellene, s erre képtelen, mióta él; hirtelen teljes bizonyossággal tudta, hogy a következő percben valamit tenni fog, valami értelmetlen és jóvátehetetlen dolgot, vagy az asztalt emeli a feje fölé, és vágja a földhöz, hogy szilánkokká törik Vali lába előtt, vagy magát Valit, és önuralma maradékába kapaszkodva merev térdel a kabátjáért ment, megfordult, és hang nélkül kilépett a lakásból.

Harmadnap jött vissza estefelé, megállt az ajtóban, Valitól várva valami jelre, mert elmagyarázni, mért futott el, hol csavargott azóta, nem lett volna képes, Vali vagy megérti anélkül is, és várja őt, vagy nem, és akkor kár a szóért (ezen a két álmatlan éjszakán, amit Zselényinél töltött a régi vaságyán forgolódva, rájött, hogy Valit nem tudja beskatulyázni sehová, ezért vagy talál számára új kategóriát, vagy az összes kategóriáit kiszórhatja az ablakon, és az is lehet, hogy nincs is más különbség például Szanyi Zsuzsa, a pestimrei kurva és Vali között, mint hogy Vali mindkettőjüknél őszintébb, okosabb s ezért szabadabb, ilyenformán Zsuzsában és a pestimrei lányban is ott szunnyadt egy Vali lehetősége; de mielőtt Valit megismerte, honnan tudhatta volna, hogy a nőket bajos kész, bizonytalan tartalmú fogalmak szerint csoportosítani, mikor mindenki – ő maga is – igényelte a józan bölcsességnek ezeket a skatulyáit, hogy könnyebben igazodhasson el a világban általuk); Vali az ajtónak háttal, a festőállványánál dolgozott, jöttére nem fordult vissza, mintha észre se vette volna, hogy megérkezett, és Makra csak nézte a lányt, amint az ablak fénylő négyszögébe komponáltan körülfogják az alkony lassan tompuló pasztellszínei, és arra gondolt, tőle tanulta ezt is, hogy a puszta látványban felismerje a képet, a valóságban a festmény lehetőségét, s akkor Vali megszólalt, hogy gyere már ide, az istenért, hoztál legalább egy csokor virágot engesztelésül? Makra elszégyellte magát, mert virágot, persze, nem hozott, és Vali, anélkül hogy ránézett volna, egy percre se hagyva abba a munkáját, hozzátette, mintegy lezárván az ügyet:

– Jegyezd meg, fiam, hogy numero egy: az idő irreverzibilis folyamat, tehát ami egyszer megtörtént, azt nem lehet visszacsinálni többé, azon értelmes ember nem rágódik tovább, numero kettő: rágódni csak azon érdemes, amit meg is változtathatok, numero három: enni, inni, aludni, szeretkezni jó, aki ebben meg akar gátolni, az gazember, numero négy: ölni csak fontos dologban szabad. Ez a filozófiám, és aki velem akarja elcseszni a drága idejét, annak ajánlom, hogy tudomásul vegye.

Makra tudomásul vette (mert a cserépkályhában lobogott a tűz, mert az ablakon beömlő ólomszürke téli világosság bronzosan csillant meg Vali haján, mert a maszatos fehér köpeny alatt zöld pulóvere a mellére feszült, mert a lábikrája formás volt és erős), és míg föl nem ocsúdtak a díványon, nem gondolta végig, mi az, amit tudomásul vett az előbb – ha szeretkeztek, biztonságban érezte magát, egyenrangú fél volt, nem kellett résen lennie. Vali fölénye nem abból adódott, hogy tanult lány volt, ő meg csak a négy polgárit végezte el (öccse fölényét nem érezte soha, pedig az egyetemre járt), nem is abból, hogy félelmes vitázó volt, gyors eszű, csípős nyelvű, gunyoros; Makra ugyan nem szokott hozzá az okos nőkhöz, de Vali eszét szerette, nem ez volt a baj; Vali gondolatai voltak idegenek, idegenek és nyugtalanítók, mégis vonzották, és ingoványra csalták, ahol a saját régi és jól bevált eszméibe nem kapaszkodhatott. Bár Vali is normában dolgozott, akár Makra, és nem kereste könnyen a kenyerét, életformája mégis idegennek tűnt Makra előtt, mert a súlypontja eltolódott a kenyérkereső foglalkozástól a szabad ideje, a munkától a művészet és gondolkodás felé; ettől lényegtelenné vált számára, ami Makrának fontos maradt, nevetnivalóvá, ami Makra szemében volt fontos vagy égető. Vali másra figyelt, olyan dolgokra, melyek Makra figyelmén kívül estek, melyekről ő keveset vagy épp semmit sem tudott, s ez szorongó félelmet keltett benne, hogy láthatárán kívül ereszthet életbevágó dolgokat. Gyakran temetkezett a munkájába, hogy nem lehetett hozzá szólni napokig, ilyenkor Makra lábujjhegyen járt, és várta a vihart, mert ismerte már; Vali lecsapta az ecsetet, levetette magát az ágyra, bögött egy sort, aztán ordítani kezdett. Nem érted, hogy állati tehetséges vagyok? Nem érted? Nem érted, hogy minden kontár mázoló érvényesül körülöttem, hogy tehetségtelen barmokat vesznek fel a főiskolára, és én nyolc órán át rózsákat pingálok mindennap, és nem csinálhatom azt, amit tudok, ami fontos, ami az életem értelme, nem érted? Könnyű volt Derkovitsnak (Derkovits volt Vali hivatkozási alapja, eszményképe, vallása, a szoba falát Derkovits-reprókkal szögezte tele. Derkovits-

albumok heverték szerte a széken, asztalon, éjjeliszekrény alatt, Derkovits-dokumentumok, kritikák, róla szóló írások, vallomások porosodtak a szekrény tetején), könnyű volt, mert tudta, hogy eljön egy társadalom, ahol megértik, tudta, hogy mért koplal, mért döglik meg; könnyű abban a rohadt kapitalizmusban nyomorogni, harcolni, de mit tegyek én, mikor itt van a szocializmus, itt van az új világ, nincs mire várnom, én ezért harcoltam, ezért tagadtam meg az apámat, ezért meszeltem járdát, ezért szórtam a röpcédulát, nekem mért nincs itt helyem? Én tudom, és jobban tudom, mint azok a karrierista disznók, akik a pofámba röhöghetnek, és ajánlatokat tehetnek, mint egy rossz ribancnak, hogy mi a szocialista művészet, mert én azt csinálom, nézd meg, annyit te is értesz hozzá, csak az a bűnöm, hogy tehetséges vagyok, és a munkámmal akarok érvényesülni, nem a fenekemmel? Makrát ilyenkor odaráncigálta a vászon elé, nézd meg, mondd meg! kiáltozott; egy idő után Makra rájött, hogy Vali rohamai akkor keletkeznek, ha valami nagyon jól sikerül, és az első öröme után végiggondolja, hogy most majd bemutatja a körben, Salgó megdicséri, a tagok álmélnakodnak, mindenki odavan és vége. Nincs folytatás. Leszedheti a keretről, összegöngyölheti, és eldughatja a többihez a dívány alá.

Riadtan és bizonyos tisztelettel figyelte az ilyen kitöréseket, tisztelettel, mert ő nem tudott volna felszikkasztani magában ekkora szenvedélyt és ennyi energiát a művészetért, amit lelke mélyén másodlagosnak, luxusnak tartott (és nehezen fojtott el egyfajta ellenérzést is, hogy Valinak kicsit túl jó dolga van, ezt azonban sose merete kimondani, nehogy még jobban felingerelje a lányt), csak arra tett óvatos célzásokat, hogy talán van annak haszna is, hogy Vali kenyérkereső foglalkozás mellett fest, tehát egy más irányból származó anyagi biztonságban, mert így azt festhet, amit akar. De Valival nem lehetett bírni ilyenkor, megmarkolta Makra mellén az inget, rángatta, tépte, te állat! – mondta – az orvos operálni tud, a mérnök tervezni, én festeni; hát az orvos mért nem társadalmi munkában operál, a mérnök mért nem kőműves nappal, ezt mondd meg! Hát dilettáns vagyok én, hogy nem élhetek abból, amihez a legjobban értek? Makra olyasmit válaszolt (Valitól hallotta ezt is), hogy a művészet nem áru, és nincs is rendjén, hogy az ember eladja a képeit, szobrait, de Vali csak fújta a magáét; ellenség ő ebben az országban, hogy marxista létére szemét polgárokkal kelljen lefeküdni ahhoz, hogy észrevegyék?

Aznap, úgy látszott, nincs roham készülöben. Vali leküldte Makrát a „szentháromságért”: kenyérért, újságért, cigarettáért (no, meg a disznósajtért és két deci rumért, mert a haladó hagyomány is fejleszthető), Makra vett a sarkon egy csokor hóvirágot is, hadd legyen Valinak igaza, s míg az utcán maga volt, megpróbálta Vali tömören fogalmazott filozófiáját megfejteni. Az első két pontját világosnak találta, érthetőnek, illetve elfogadhatónak a harmadikat is, de már a negyedik tétellel bajban volt, mert eddig úgy tudta, hogy ölni egyáltalán nem szabad. Vali bosszankodott. Ne légy már ilyen stupid katolikus! Ő valóban katolikus, gyerekkorában vallásos is volt, de ha tudni akarja Vali, már régóta ateista. – Na, ne mondd! – csúfolódott Vali a festőállvány mellől –, engedd meg, hogy gratuláljak. Ilyen meredek fejlődést nem is vártam tőled. – Makra nyelt egyet és elhallgatott, Vali egy idő után megérezte maga mögött a csöndet, Makra mellé kuporodott a díványra, aztán a hátára mászott, tarkóját, fülét harapdálta: – Uram, nem veszi észre, hogy egy klassz spiné lovagol a hátán, hé!? Akinek olyan pofája van, mint egy szicíliai maffiavezérnek, az a szívödöglesztő külseje alatt ne viseljen mimózálelket, hallja, signore! – Makra túrte Vali cukkolását, de nem enyhült meg, akkor Vali fölállt, és a következő vereszetet csinálta Makrának a béke kedvéért:

Komor pasas Mogorvánszki Makra,

mert a Vali egy nagy bűdös kurva.

Makra végre elröhögte magát, de nem lett beszédesebb, így Vali kénytelen volt komolyra fordítani a szót: hát tényleg ne zárkózzon be Makra minden hülyeség miatt, olyan, mint egy berezelt kölyök! Hát tudhatná, hogy ő állati kíváncsi mindenre, ami abban a drága mesztickoponyájában motoszkál. Na! – Végül is Makra legyőzött.

Családjukban az ördögnek két tulajdonsága volt, mesélte, nyughatatlan vérű és istentelen, mert nagyapját, az istentelen Zsernica Milánt nyughatatlan délszláv vére nemcsak Lőrincre hajtotta a montenegrói hegyek közül, de a húszas években ismét vándorbotot adott a kezébe, s ő negyvenéves fejjel külföldre szökött a nyomor (és talán –ma már nem tudható – a családi tűzhely) elől; utoljára a belga bányákból küldött tört magyar nyelven írt levelezőlapot, ahol a magyar és szláv szavak közé már néhány flamand is keveredett, s melyben közölte, hogy Amerikába indul – és többé nem bukkant fel soha. Makra nagyanyja, néhai Szűcs Ibolya ezt követően az istenben keresett vigaszt (s az ő apja, Makra János, közel húsz esztendei példás családi élet után sem tudta bebizonyítani az öregasszonynak, hogy nem „nyughatatlan vérű”, csak mert szülővárosát, Szentest elhagyván Pestre jött dolgozni, és Lőrincre házasodott), így Makra gyerekkorában vallásos nevelésben részesült, hetenként gyónt, áldozott, és hosszú téli estéken szentképekről másolta le Jézust és a Szűz Máriát negyedíves rajzlapokra, melyeket nagyanyja az ágya fölé szögezett, és minden elalvás előtt buzgón imádkozott, többek közt a nagyapja lelki üdvéért is. De imádkozott, ha nem csinálta meg a leckéjét (édes jó Istenem, most az egyszer add, hogy ne vegyék észre), hogy csinn-araszban ő nyerje el az ackost, a csapágyból kioperált acélgolyót, imádkozott, hogy engedjék moziba, hogy ne kapjon verést, hogy kapjon ajándékot, hogy ne álmodjon rosszat, hogy szép idő legyen; vakon hitt az ima erejében. Tizenkét éves se volt (nagybátyja, Gazsi bácsi horgásztanyáján nyaralt épp Ráckevén), mikor először gondolt arra, hogy míg ő szép időért imádkozik, a parasztok esőért könyörögnek, s az isten – látszatra, hisz egész idő alatt sütött a nap – őt hallgatta meg (mert a napsütésért cserébe megfogadta, hogy többé nem káromkodik), és megdöbbsent, mennyi ellentétes kérés érkezik az istenhez minden pillanatban; akkor jött rá, hogy az isten nem igazgathatja a világot az emberek imái szerint, sőt ha mindent tud, ima nélkül is tudja, kinek mi kell, és attól kezdve nem imádkozott. Nem imádkozott a bombázás alatt sem, mert ha ő elimádkozhatná a bombát a maga feje fölé, a más fejére hullana, ezért az istenre bízta a bombák útját is, de az isten kezéből hulló bomba képzete sem volt megnyugtató; negyvennégy őszen pedig az Üllői úton zsidók menetébe botlott; csontsovány, rongyos nőket, gyerekeket, öregeket hajtottak kizabált egyenruhás nyilasok, ő szeretett volna elmenekülni a látvány elől, de nem bírta, bénán ácsorgott a járdán, és bámulta az arcukat; halálfélelmet, iszonyatot keresett a szemükben, de csak fásultságot, elhülyült közönyt talált, s ezek az elhülyült tekintetek iszonyúbbak voltak a rettenetnél vagy gyűlöletnél, de még a nyilasok is nyugodtan, szinte jóindulatúan baktattak mellettük, nem hangzott el hangos szó, nem lobbant indulatos mozdulat, csendesen, rendesen csoszogtak a talpak az Üllői út aszfaltján az Örökimádó templom előtt a Kálvin tér felé, és az isten nem jött elő a templomból, és Makra hiába várt valamit: egy ordítást, robbanást, lövést, egy puskatús zuhanását – nem történt semmi sem. Ezt a képet nem tudta elfelejteni, ez rémlett föl később, ha fogolytáborról hallott, gázkamrákról és halálvagonokról, jugoszláv partizánokról, akiket megvakítva, fülükön áthúzott dróttal kötöttek össze, orosz partizánlánnyról, akinek szórakozásból levágták a mellét a németek (Lőrincen senki sem adott az ilyen beszédre, csak ő; ő azonban hallgatott, félt, hogy a vitában alulmarad, végül kommunistának vagy zsidónak nézik, de ő látta a gyerekek és öregek elhülyült tekintetét, azoknak a szemét, akik oda indultak, és ez az élmény mindent hihetővé tett) – aztán történtek kisebb jelentőségű, de személyesebb dolgok is: híre jött, hogy Gazsi bátyját a wienerneustadi fogolytáborban elvitte a tífusz, és

unokabátyja a Don-kanyarban maradt, nagyanyja meghalt rákban, és ő végignézte háromhónapos haldoklását, embertelen kínjait (mert még csillapító sem volt), apja hadifogsága alatt olyan nyomorba került a család, hogy ők az öcskössel a Cséri-telepre jártak guberálni, de az emberek negyvenöt nyarán felélték a hulladékot is, és a szemétként csak légy volt és rohadás, kishúgát, akit gyerekfejjel is imádott, a diftéria vitte el, mert nem kapott oltást a háború miatt; és akkor Makra tudta már, ha az isten mindenható, és minden az ő akarata szerint történik a földön, akkor az isten csak féktelenül gonosz lehet, és a krisztusi szeretetben nevelkedett Makra nem tűrhette egy gonosz isten uralmát maga fölött, és megfosztotta magát és a világot istentől, és attól kezdve Krisztust sem isten fiának, csak derék embernek tartotta, aki hiába nyíratta ki magát, mert senki sem fogadta meg a tanításait.

Dadogva mesélte el mindezt Valinak, de rosszul sikerült, nem az derült ki belőle, amit ő akart; megátalkodott katolikus vagy – legyintett Vali –, ateista keresztény: hülye képlet, de van benne dialektika. Jegyezd meg, fiam, isten azért nincs, mert nincs, és nem azért, mert ha lenne, gonosz lenne a te érzélgő katolikus szíved szerint. És felejtse el a tízparancsolatot, elavult.

Lehet, vont vállat Makra kedvetlenül, és megbánta, hogy az előbb bedőlt Valinak, de az ölés kérdésében megmakacsolta magát. A gyilkosság az gyilkosság – mondta. Vali ingerült lett. A szabál az szabál! Kutyából nem lesz szalonna! Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok! Ki korán kel, aranyat lel! Mi?! Imádom a bölcsességedet! Ide figyelj! Ha valaki például meg akarná erőszakolni az anyádat – ne hülyéskedj – vetette közbe Makra –, anyám már ötvenhárom éves elmúlt – hát aztán, mondta Vali, megerősakoltak háborúban hetvenéves öregasszonyt is, mit számít az egy katonának, ha kanos; de jó, nem az anyját (ha így szimpatikusabb), a húgát vagy a szerelmét (nem engem, apukám, nem lirizálunk, csak általában a szerelmedet), akkor mit tenne Makra, ölbe tenné a kezét, és prédikálna a tízparancsolatról? „Én betartom az ötödiket, testvérem, te is tartsd be a hatodikat, és kászálódj le a húgomról”, mi?! Makra meghökkent, és eszébe jutott a húsvét éjjel (amiről pedig Vali nem is tudott), a megerősakolt lány láttán kirobbanó indulata, amivel – ha nem is végette, de miatta – véresre verte a barátait; meglepődött, és hirtelen nem tudott válaszolni, Vali meg folytatta, hogy mi lenne a forradalommal, a jogos önvédelmi harccal, ha ölni semmi körülmények között sem volna szabad; akkor gyilkos volt az a jugoszláv vagy francia partizán, aki lelőtt egy rohadt fasiszta németet? Hát az bizony orvtámadás, kockáztatta meg Makra, Vali dühbe gurult, orvtámadás?! – kiabált – és a német, az mi?! – Az katona.

Vali abbahagyta az ordítást. – Valószínűleg két percen belül kirúglak – mondta csöndesen, és rágyújtott. – Nem hittem, hogy ilyen állat vagy. – Makra mozdulatlanul várta, hogy leteljen a két perc, tudta, ha Vali kirúgja, tökéletesen igaza lesz, de most már hiába magyarázná, hogy ő ebben a lelke mélyén teljesen egyetért Valival (nem hinné el úgyse), és ha Valinak nem volna akkora szája, és odafigyelne egy kicsit, mit beszélnek körülötte az emberek, tudhatná, hogy mások szemében a katona nem tehet arról, hogy ide vezénylik vagy amoda (ő sem ellenkezhetett, hogy neki semmi baja a Titóval, mikor a déli határon teljesített szolgálatot), hát végképp elnémult, és az bántotta csak, hogy Vali is szemét embernek tartja, mások meg, ha kimondaná a véleményét, legjobb esetben hülyének tartanák (mit szólna akár csak a Kadét, aki pedig afféle botcsinálta partizán is volt, ehhez az elmélethez!), s megint nincs helye sehol az ég alatt. De Vali jobban ismerte már, mint Makra gondolta volna, s egy ideig tartó kínos és megvető hallgatás után a tarkójára tette a tenyerét, látod, milyen hülye vagy, mondta elnézően, szinte anyásán, csak szajkózod, amit a többi baromtól hallasz; és nikotintól sárga, ideges ujjjaival megborzosolta Makra vastag fekete haját, és Makra megkönnyebbült, mert ha kissé még mindig bizonytalan, de átgondolt és megszenvedett véleményével a világgal szembe is került, legalább Valihoz, és a Vali módján gondolkozók kis csoportjához mégiscsak tartozhatott.

Megkönnyebbült, és most már, hogy nem kellett ellenkeznie, a nyelve is megeredt: az a baj, mondta, hogy Vali csak a második fázist veszi figyelembe, mikor valaki – jogosan – visszaüt, és nem gondolt arra, hogy az a nyomorult katona sok esetben tényleg csak kényszerből megy, amerre vezénylik; és ha a világ egyszer komolyan venné, hogy ölni pedig egyáltalán nem szabad, másképp élhetnének az emberek; nem is volt olyan marha az a Jézus, mikor a felebaráti szeretetet kitalálta. – Jaj, de nehéz veled! – sóhajtott nevetve Vali. – Ha legalább buta szépfiú volnál, de te gondolkodsz is... szörnyű! És nem is állna neked rosszul, ha egyszer elfelejtenéd a bornírt előítéleteidet. – Makra boldogan tűrte Vali szidalmait, mint a ló a veregetést, Valinál ez a legnagyobb gyöngédség jele volt, hát lássa be végre Makra azzal az imbecillis agyával, hogy ideje a francba dobni ezt a kétezer éves vágyálmot: amíg hatalom, elnyomás, kizsákmányolás lesz, addig hiába papol a szeretetről, az emberiség nyavalyáit nem lehet ráolvasással gyógyítani; egyébként pedig, folytatta oktató hangon, mint egy középiskolai tanár, szokjon le arról, hogy mindent konkrétan vesz, szó szerint; ha ő azt mondja: ölni csak fontos dologban szabad, az azt jelenti – József Attilával szólva (József Attila volt Derkovits mellett a másik védőszentje Valinak) –, hogy „véred csak azért ontsd ki, amiért sírni tudsz”, tehát az ember ne feccöljön energiát lényegtelen ügyekbe, magyarul, ne csináljon csudát olyan hülyeségből, mint például az a szüzlány-história volt, ami a Makra régi nője kapcsán került szóba, mert az lejátszott meccs, feudális csökevény, nincs már gazdasági alapja, Makra se gondolhatta komolyan; s ő fejét Vali kemény combjára hajtva elengedte magát a lány simogató tenyere alatt, hogy végre megpihenjen.

Ötvenöt januárjában ismerkedett meg Valival, számára igen szokatlan módon és zavaros körülmények között: Vali egyszerűen leszólította a Bástya moziban. Akkortájt a mellhártyagyulladását követően Makra a fegyelmezett, puritán életmódján valamelyest lazított, részben egészségi okokból, részben az autójavítónál szerzett új haverja, Vera Jóska hatására, s nem utolsósorban azért, mert némi szórakozásra egyszerűen ráéhezett. Esetlen, hórihorgas természetét szégyellvén, táncolni nem szokott, de a tánczenét kedvelte, s különösen a dzsesszt (legalábbis azt a felhígított, populáris változatát, amihez annak idején hozzájuthatott), ezért műsoros-táncos szórakozóhelyekre jártak Vera Jóskával, a Békébe, Corvinba, Pipacsba zenét hallgatni, esetenként felcsípni valami nőt, de jegyet vettek az üzemi közönségszervezőnél a Zeneakadémia slágerestjére is, sőt egyszeregyszer színházba is eljutottak, és megnézték az Operában a Carmen-t, a Trubadúr-t és a Parasztsücsület-et.

Barátságuk kemény veszekedésekkel indult, mert Makrát arra a munkára (Zisz vezetőfülkék generáljavítására) osztották be, amit addig egyedül Vera csinált, de a művezető se apparátról, se egyengetőlapról, se helyről nem gondoskodott, s így az első héten egymás kezéből kapkodták ki a hegesztőpisztolyt, egymás lemezét lökdösték le a platniról, és egymás lábába botlottak a két fülszele körül. Makra mint új ember a szövegtárolást elkerülendő, jobbra hallgatott, nem úgy a fiatal, nyurga Vera Jóska, aki csak úgy ontotta a szitkokat; hogy a bánatos úristen nyomta volna meg, aki kitalálta, hogy itt két ember dolgozzon, Makra se tudott ott maradni, ahol volt, ki a nyavalya hívta ide, hát nem látja, hogy egymás fenekébe ér a micsodájuk?! Egy hét alatt azonban megfigyelte, hogy Makra se most szabadult a tsz-ből; ide hallgasson, tökikém, mondta, vagy átharapjuk egymás torkát, vagy összeállunk, mert így nem keressük meg a hideg vizet sem. Makra a tenyerébe csapott, s így történt, hogy hamarosan a következő tábla került a munkahelyük fölé: MAKRA VERA 220%, amire valami nőtanácsból jött küldöttség is felfigyelt, és keresték azt a stramm szaktársnőt, aki ezen a nehéz férfimunkán is ilyen szép eredményeket ér el, s kérésükre a művezető bemutatta nekik teljes életnagyságban, komor fekete szemöldökével, karvalyorrával és kontrabasszusával – Makrát; s az ilyen jó marhaságok

elviselhetővé tették még azt is (amit pedig a Hermesnél nagyon rühellt), hogy a neve öles betűkkel kinn lóg a falon.

Január utolsó hetében egy pénteki nap megint a Béke-szállóba készültek Verával (pénteken szoktak kiruccanni, mert a szombat fél nap, azt fél lábon is kibírja az ember, s így a hétvégi túlzásfoltosság elkerülhető), mikor egy fülke armatúrája alatt kuporogva, a törött kormánytartó bak hegesztése közben rájött, hogy az utóbbi időben terven felül költekeznek, és lebeszélte Vera Jóskát az esti programról; munka után mindjárt ki is vett a könyvtárból két regényt, hogy otthon olvasással üsse agyon az időt, hazaérve azonban egy cédula várta, hogy Zselényi fölhoz valami macát hat körül, előreláthatólag kilencig maradnak, ezért a biztonság kedvéért tíz előtt ne jöjjön haza; Makra tehát le se vetkőzött, s mert Vera Jóska Újpesten lakott (meg különben sem szerette a szavát megmásítani), keresett egy jó mozit, ami a legolcsóbb időtöltésnek ígérkezett. Rosszkedvűen ténfergett az előcsarnokban, hússzor végignézett már minden fényképet, plakátot, faliújságot, tűzrendészeti szabályzatot, amit csak talált a falakon, mikor észrevette, hogy egy nő figyel. Elfordult, de fél szemmel úgy látta, a nő ránevet; mi az isten lehet rajta röhögnivaló, gondolta, és megnézte magát a tükörben, de semmi rendelleneset nem talált, aztán megkezdődött a mozi, s ő megfélemedezett az egésztől. Kifelé jövet azonban mellé sodródott a nő, s most már nemcsak nevetett, de meg is szólította. „Nem ismer meg?” kérdezte miközben a kabátjába bújt; féloldalt előredőlve kereste bal kezével a kabátujj nyílását a háta mögött, s olyan cinkos hunyorítással pillantott föl Makrára, mintha közös titkuk lett volna. „Dehogynem!” mondta Makra gyorsan, s fogalma sem volt róla, honnan ismeri, úgy tűnt, sose látta még, de a nő tetszett, ideje volt elég, gondolta, majd csak kialakul. „Elkísér?” kérdezte a nő, Makra bólintott, és kilépett a hóesésbe, jó puha csend volt, a hó megült a fák meztelen vállán, a tetőkön, az ablakpárkányokon, és magába szívta, elemésztette a város zaját; a lány szerencsére szünet nélkül beszélt a filmről, amit együtt láttak, így Makra zavartalanul tűnődhetett; már biztos volt benne, hogy nem ismerik egymást, eszerint a nő vagy összetéveszti valakivel, vagy bolond. És mi lesz, ha kiderül a tévedés, töprengett, de aztán megnyugtatta magát, vagy megbarátkoznak addigra, vagy ha nem, hát majd odébbáll; addig is telik az idő. Negyedórát bandukoltak a havazásban a Bástya mozitól a belső hétkerület szűk utcáin lefelé, mikor a lány megállt egy kapu előtt.

– Ráér?

Makrát elkapta a vállalkozó szellem. – Ráérek! – vágta rá.

– Akkor jöjjön föl!

Hú, az annyát, gondolta Makra, és dobogó szívvel követte a lányt a kapu alá; keskeny kis ház volt, egy-egy szintjén csak két lakás, és nem fogta körül a telket, mint a bérházak rendszeren, magas kőfal választotta el a kertjét a szomszéd udvaroktól, a kőfalban ajtó, valószínűtlenül nagy, százéves lakattal, s a fal mögül két göcsörtös vérbükk nyújtogatta át havas karjait – Makra kilátott rájuk a lépcsőház ablakából: a lány megfordult, hívogatóan visszanevetett, aztán ment tovább, bakancsos lába fürgén, rugalmasan érintette a lépcsőfokokat, a sínadrág posztóján átsejlett a vádlója, a második emeleten megállt egy ajtó előtt, itt vagyunk, mondta, és előreengedte Makrát.

Ahogy a szeme a lépcsőház homálya után hozzászokott az erős fényhez, az első, amit megpillantott, egy meztelen nő volt (aztán nem is tudta levenni róla a tekintetét), valami zöld színű kocka tetején áll, beszélt is valakihez, két kezét összekulcsolta a tarkója alatt; aztán valaki köszönt, ő egy nagydarab ősz hajú férfival rázott kezét, az ősz hajú pusztit adott a lánynak,

mintha a nagybátyja volna, a barátom, mondta neki a lány, csak elkísért, kíváncsi volt, milyen itt nálunk, és Makra teljesen megzavarodva körülnézett, hogy valóban, milyen is; a teremben legalább harminc ember zsibongott, előttük rajztáblák, vásznak, a meztelen nő közepén aktot állt, Makra hát valami képzőművész körbe került, s már csak arra gondolt, hogy most meg kell húzódni, el kell vegyülni, míg egy óvatlan pillanatban észrevétlenül ki nem menekülhet innét.

– Szervusz – mondta az őszhajú és bemutatkozott, Salgónak hívták. Ha van kedve, mondta Makrának, leülhet mindjárt rajzolni, de nem muszáj. Ő csak izé... szétnézne, ha már itt van... dadogott Makra, Salgó megkérdezte, elhozta-e a munkáit, nem baj, majd legközelebb, akkor csak érezze otthon magát, ismerkedjen; a körben mindenki tegeződött, s ahogy beléptek, a lány is rögtön tegezésre fordította a szót, vetközz le, mondta, és Makra kezébe nyomta a kabátját. Makra a kabáttal a fogashoz támolygott (afféle kávéházi állófogas volt, roskadásig tele a tagok kabátjaival), fölakasztotta a lány kabátját, tetejébe a magáét, és szemét lesütve, hogy ne bámulja olyan feltűnően a meztelen modellt, a lány után indult, s úgy érezte magát, mint aki részségében valami lehetetlen helyre tévedt, de a részek biztonságára és gátlástalansága nélkül. Két lépést se tett, mikor a háta mögött tompa puffanással eldőlt a fogas, és a harminc kabát szétterült a padlón, mint a legyező, Makra lángoló arccal hajolt utána, de nem boldogult vele, Salgó jött oda, segíteni, és Makra azt nézte, hol nyílik meg alatta a föld. Salgó azonban közömbös maradt, a fogas eldőlése Makrán kívül senkinek sem okozott gondot, rossz lába, magyarázta Salgó, az egyik rövidebb, ki kell majd kötni a falhoz; a lány közben le is ült az egyik tábla elé, Makra szerencsétlenül ácsorgott a fogas mellett, míg oda nem hívta, akkor végre ő is leült, s hogy minél kevésbé ríjon ki a többi közül, fogott egy darab szenet, és rajzolni próbált.

A lány odasúgta, hogy Salgó a vezető, nagyon tehetséges, negyvenhétben jött haza Párizsból, maquisard volt, és együtt harcolt Spanyolországban a Rajkkal. Rajk! gondolta Makra, ez hiányzott a boldogságához, kinek nézik ezek? Megszállottan rajzolt, így legalább feltűnés nélkül bámulhatta a modellt (gyönyörű testű fiatal fruska volt), és nem kellett szóba állnia senkivel. Makra világeletében ügyesen rajzolt, csak éppen nem jutott eszébe soha, hogy ez a képessége másra is használható, mint hogy szentképeket másoljon a nagyanyja örömére, legyen egy tárgy az iskolában, amiből biztosan megkapja a jelest, és a katonáéknál némi kedvezmény, esetleg eltávozás reményében Lenin- és Sztálin-képeket csináljon a dekorációhoz, így a papírján hamar kialakult valami: Salgó megállt mögötte, nagyon jó, mondta, csak az arányokra vigyázz, ahhoz, hogy később eljátszhass a formákkal, meg kell tanulnod az anatómiát, Picasso is mesterien rajzol, ő sem a Tenger partján ülő nővel kezdte. Most meg Picasso, gondolta Makra rémülten, nem is látott még Picasso-képet (legalábbis nem emlékezett rá), azt tudta csak, hogy valami absztrakt festő, aki pizokul kifícamít mindent az igazi formájából; Salgó néhány vonallal kiigazította a művét, rajzold le még egyszer, mondta, és továbbment egy másik tag mögé; Makra folytatta a firkálást, és várta a jó szerencsét, ami megszabadítaná, míg meg nem érezte, hogy figyelik. A lány nézte, s ő sután visszamosolygott, mint az egyetlen viszonylag fix pontra ebben az imbolygó képtelenségben, de a lány valahogy furcsán nézte, mintegy kapcsolat nélkül, s Makra hirtelen észrevette, hogy mások is ugyanígy bámulják: körülötte vagy négyen-ötven, köztük a lány is, őt rajzolták, nem a modellt. Ekkor lassan felállt, mintha az illemhelyet keresné, hirtelen leakasztotta a kabátját, vigyázva, fel ne dőljön az a rohadt fogas, hóna alatt a kabáttal az ajtóhoz lépett, hirtelen felnyitotta és lerohant a lépcsőn, útközben rángatva fel a kabátját, s már a saroknál járt, mikor hallotta, hogy szalad utána a lány. Megállt; nem akarta magát kiröhögtetni.

A lány lihegve érte utol, energikus mozdulattal dobta hátra a homlokából a haját, de zavarban lehetett, mert Makrát ismét magázta. – Megbolondult?

– Lehet – morogta Makra. – Egyikünk biztosan nem normális...

– Mi ütött magába?! – támadt rá a lány dühösen, Makra nem értette, hogy jön ahhoz egy ismeretlen nő, hogy számon kérjen tőle valamit, nézze, kezdte, aztán abbahagyta, azt akarta mondani, hogy nem is ismerik egymást, de nem kívánta zavarba hozni se magát, se a nőt, legyintett és köszönt, ám a lány nem engedte el. – Mi ütött magába? Megbántották? Megsértette valaki? Volt ott valaki, akit ismer és utál? – Makra szabadulni szeretett volna mindenáron, hagyjuk az egészet, kár szót vesztegetni rá, bolond vagyok, és kész, de a lányt nem lehetett lerázni; lehet, hogy Makra bolond, felelte, ő viszont kíváncsi, és tudni akarja, mért viselkedett ilyen lehetetlenül, és van itt egy vendéglő két lépésnyire, oda most beülnek, és Makra elmondja, mi baja volt. Makra csak hápogott; vegye tudomásul, mondta a nő, nem tűröm, hogy a társaságomban hisztizzenek, és belőlem is hülyét csináljanak, mit fél, nem eszem meg, ne viselkedjen úgy, mint egy szűzlány. Felnőtt ember. És tehetséges.

– Lóizét! – horkant fel Makra, de a lánynak a szeme se rebbent.

– Ezt én jobban tudom, igen? De ha maga szemérmes, maradjunk abban, hogy kitűnő rajzkészsége van. Az se kutya. És semmire se kötelez. Nem kell képzőművésznek lennie mindenkinek, aki rajzolni tud. Nem egy majális, nekem eliheti. – Leültek egy szabad asztalhoz, két rumot, közölte a lány a pincérrel tömören, mielőtt Makra megszólalhatott volna – kísérővel? – kérdezte a pincér, igen, mondta a lány. Kísérőnek még két rumot! A pincérnek nem volt humora, és olyan sértődött képpel távozott, hogy Makra minden zavarodottsága ellenére (vagy talán éppen azért) elröhögte magát.

– Mit röhög? – förmedt rá a nő, de már ő is nevetett.

– A pincéren – mondta Makra. – Olyan muris pofát vágott. – A lány abbahagyta a nevetést, vonásai meglágyultak, s mintha minden indulatáról megfeledkezett volna, álmélkodva nézte Makrát. – Jé! – mondta – muris... Legalább tíz éve nem hallottam ezt, hogy muris. Olyan családi szó volt nálunk. Az anyám szokta mondani. Gyerekkoromban a furcsa, groteszk, hülye, baromi, lehetetlen vagy különös dolog mind muris volt... Magát nem emlékezteti a gyerek korára ez, hogy muris? – Makrát nem emlékeztette a gyerekkorára, és nem is fogta fel a dolog jelentőségét, hát hallgatott, a pincér megérkezett a négy rummal, a lány egy hajtásra ledobta az egyiket, és újra szigorúan tekintett rá. – Na, mért szaladt el? Ki vele!

Makra úgy döntött, hogy nem gatyázik tovább, nézze, mondta ki kereken, nem is ismerjük egymást, a lány rábámult, aztán akkorát nevetett, hogy előjött a könnye is. Makra dühös lett, mi van ezen röhögnivaló (meg volt győződve, hogy a lány majd elszégyelli magát, vagy legalábbis zavarba jön), de a lány alig bírta elhagyni a nevetést. – Elképzelttem, hogy maga mit gondolhatott... – magyarázta, még mindig fuldokolva a nevetéstől –, mire számított, mikor feljött velem...

– Azt gondoltam – mondta Makra –, hogy valami tévedés...

– De nem szólt! Egy szóval se mondta! – Felhajtotta a második rumot is. – Hát ide figyeljen Makra Ferenc! Született 1928, ha jól emlékszem Pestlőrincen, foglalkozása lakatos, lakik, ha még ott lakik, Zselényi Dezsőnél az Ó utcában... Stimmel? – Makra majd lefordult a székről, és valami megmagyarázhatatlan réműlet fogta el. Nem bírt felelni.

– Na?! Mi van?! Stimmel?

– Stimmel... – nyögte ki végül, és most már semmit sem értett.

– Most már emlékszik?

– Nem.

– Atyaisten, hát én pateroltam be magát a kórházba! Akkoriban két hétig jártam a haverjával, a Zselényivel, és megkért, hogy segítsek, mert van egy dilis barátja, aki hisztizik, és nem engedi, hogy orvost hívjon hozzá...!

Makra most már emlékezett. Valóban nagy cirkuszt csinált, mikor Zselényi először említette az orvost, nem akarta tudomásul venni, hogy beteg, kijelentette, hogy lerúgja a lépcsőn, kihajítja az ablakon, minden orvos csaló, sarlatán gazember, és csak a pénzre utazik, ő egyszerűen náthás, a nátha nem betegség, majd elmúlik, ahogy jött (pedig akkor már a láza negyven fok körül járt és gyakran félre is beszélt), Zselényi nem sokat vitatkozott, de egy délután, mikor nehéz álmából felébredt, és rosszul volt, hogy majd elúszott vele az ágy, Makra egy nőt talált a szobában, akit ápolónőnek nézett; akkor tudomásul vette, hogy Zselényi elárulta, és megadta magát. A nő azonnal lerángatta róla a hálóinget, az ágyékára dobta, nedves ruhával ledörzsölte a testét, tisztát adott rá, és ő úgy szorongatta a rossz szagú, nyirkos ingét az ágyékához, mint a szégyenlős kamasz, s nem mert az ápolónő arcába nézni a restelkedéstől; az kizavarta pisilni, közben áthúzta az ágycsészét is, így ni, mondta, puccba vágtuk magát, most már jöhet az orvos, Makra visszabújt az ágycsészébe és vacogott. Mire felébredt, már égett a villany, Zselényi megjött az orvossal, de az ápolónőt nem látta többé. – Emlékszik? Akkor mesélte el, hogy gyerekkorában jól rajzolt. – Erről Makra már tényleg nem tudott.

De miért szaladt el, kérdezte újra a lány. Mert ő nem karikatúra, mondta Makra. Ezt a lány nem értette. Ő azt hiszi, folytatta Makra, elég tárgyilagosan ítéli meg magát, és ha nem is mehet el a zsidótemplomba utálatos-képnek, ahhoz elég ortopéd feje van, hogy rühellje, ha közszemlére teszik, és bámulják, mint a kétfejű borjút a mutatványos sátorban. És ne őrajta tanuljanak torzpfát rajzolni a festőművész inasok. Menjenek gyakorolni a panoptikumba. A lány nem felelt, tűnődve nézte Makrát, olyan sokáig, hogy ő ismét zavarba jött, és félre kellett fordítania a fejét. Akkor a lány halkán, elkeseredve azt mondta, hogy agyalágyult. A jóisten kiválasztott állatja. – Maga még nem nézett tükörbe? Ide figyeljen, maga elmebajos cigány herceg, tudja, milyen férfi maga?

– Tudom... – mondta Makra mogorván.

– Az isten ízéjét tudja! – kiáltott a lány, és az asztalra csapott. – De majd én meg mutatom magának! És most hazakísér!

Aztán miután megmutatta, és Makra szedelőzködött, azt kérdezte, ott lakik-e még Zselényinél, mert ha igen, fél ötre állítja be a vekkert, hogy még haza is szaladhasson, mielőtt bemeleg dolgozni, s így történt, hogy Makra életében először együtt töltötte az éjszakát azzal, akivel este lefeküdt. Mikor reggel utoljára csókolta meg a konyhaajtóban, Vali megkérdezte: – Na, tudod már, milyen férfi vagy?

– Azt nem – mosolygott Makra –, de azt igen, milyen nő vagy te.

– Na? Milyen?

Makra valami szépet akart mondani, de nem mert, félt, hogy Vali kiröhögi, azt mondta hát, hogy „klassz!”, és elvörösödött, mert ilyen esetenül sose vallott még szerelmet, és főképp nem egyetlen éjszaka után (igaz, ilyen éjszakája se volt még soha).

Néhány hónap múlva odaköltözött Valihoz, mert a lány ésszerűtlennek tartotta, hogy ha együtt járnak, külön lakjanak, Vali az ésszerűség, a logika, a természetes emberi magatartás nevében nem volt hajlandó figyelembe venni semmiféle társadalmi előítéletet, annyira, hogy Makra csak jóval később jött rá, hogy bizony egyfajta előítélet-rendszer irányítja Valit is: az elsüllyedt, talán sose volt mozgalom élettérzéséből és erkölcsi törvényeiből fakadó előítélet-rendszer; mert Vali, miközben elutasította ennek a mozgalomnak a jelenét, a múltjához hevesen ragaszkodott; dalaival, tolvajnyelvével, lassan értelmüket veszítő szokásaival népesítette be az életét, mert csak ennek a megszépített múltnak a varázsába kapaszkodva volt képes vállalni a passzív rezisztenciát úgy, hogy közben nem került egy táborba a régi rendszer híveivel, akiket éppoly szenvedélyesen gyűlölt, akár az új rendszer urait. Vali szállásadónője, Rega néni (özvegy Rátkai Emilné) nem gördített akadályt összeköltözésük elé, mivel felvilágosult gondolkodású öregasszony volt, Valit lányaként szerette, és megkedvelte Makrát is; a néni szeretett mesélni a régi időkről, s Makra végtelen türelemmel hallgatta a konyhaasztal mellett üldögélve Rega néni történeteit (ne tessék fűzni azt a fiút! – kiáltott ki Vali a szobából – a végén még körülmélteti magát, és disszidál Izraelbe; ezek megtörtént dolgok! – dohogott vissza a néni –, Ferike legalább tiszteli az idősök tapasztalatait, nem olyan önfejű, mint te vagy, igaz-e, fiam?); és Makrát ezek a történetek valóban érdekelték is, mert egy ismeretlen világba pillantott be általuk. Főképp azon csodálkozott, hogy a hajdan jómódú zsidóasszony, akinek az oroszok s a nyomukban kialakuló új rendszer szó szerint az életét mentették meg, milyen otthontalanul és gyanakvón mozog itt; számára a világ az első zsidótörvények idején fordult ki a négy sarkából, s ami azóta történt: fia eltűnése Oroszországban, férje halála a német táborban, háború, bujkálás, nyilasok, oroszok, kommunisták, államosítás, sőt a lánya esküvője is mind-mind ugyanannak a folyamatnak többé vagy kevésbé riasztó állomása volt. (Burzsuj, szegénykém, mondta Vali, nem tehet róla, annál butább az öreglány, hogy kommunista legyen, és annál sokkal tisztességesebb, semhogy megjátssza magát.) Rega nénit és Éva nevű lányát Vali apja bújtatta az üldözések alatt; nem politikai meggyőződésből, nem is emberségből, hanem mint egyik jelentős szakmai sikerének dokumentumát; doktor Szombathy Loránd, ha nem is volt antiszemita, erősen ambicionálta, hogy lefőzze a zsidó orvosokat, akiket bár igen tehetségesnek tartott, megvetett (Vali szerint önmagán kívül mindenkit megvetett), s minthogy Rátkai Évike kezelését akkor vállalta el, mikor a Zsidó Kórház orvosai már lemondtak róla, sajnálta volna, ha eredményes munkája élő bizonyítékát ostoba módon megsemmisítenék az általa ugyancsak megvetett németek. Özvegy Rátkainé háláját gögösen visszautasította, így az öregasszony, hogy köszönetét valamiképpen mégis lerója a Szombathy család iránt, mikor a lánya férjhez ment egy magas rangú pártfunkcionáriushoz, Éva nagy utcai szobájába odavette Valit, és a havi száz forintot, amit Vali a szobáért képletesen fizetett, csak Vali erőszakos unszolására volt hajlandó elfogadni, és Makra gyanította (bár nem szólt felőle Valinak), hogy a néni titokban félrerakja Vali számára ezt a pénzt. A gondot inkább Zselényi okozta, mert Makra nem bírta szabadulni attól az érzéstől, hogy ők Valival valamiképp megcsalják a Kadétot, pedig tudta, hogy mindössze két hétig jártak együtt, annak is fél éve már, mégis titkolta Zselényi elől, hogy Valit ismeri, mintha Zselényinek valami előjoga volna a lánynál, s neki restelkednie kéne, mert a Kadét régi nőjét szereti. Makra nem volt féltékeny Vali múltjára, az a korábbi meggyőződése (amit már régen ki is vert a fejéből), hogy feleségnek szüzlány való, nem a féltékeny természetéből fakadt, hanem abból, hogy elfogadta akkoriban a közhitet, ami szerint ha egy nő kalandokra vágyik az esküvő előtt, annak hiányozni fog a kaland az esküvő után, közömbösen

hagyta, hogy például Salgó is a szeretője volt valamikor Valinak (tizenhét éves korában került a körbe Salgó keze alá, és Salgó afféle szellemi nagybácsija, atyai haverja lett, aztán egyszer-kétszer kipróbálták egymást – nem volt rossz, Vali szerint, csak rájöttek, hogy nincs benne perspektíva), Salgó azóta megnősült, két gyerekük is van, de Makra nem ezért vette könnyebben a Salgó-ügyet Zselényinél, hanem mert tudta, hogy Salgó másképp gondolkozik az ilyesmiről, mint a Kadét, s nem talál Makra lépésében semmi kivetnivalót. Zselényi részéről azonban egyáltalán nem volt biztos ebben, ezért akarta megtudni, járt-e a Kadét Valinál, elárulhatja-e az új címét neki, megtudja-e belőle Zselényi, hogy ő kihez költözik. Kérdését azonban Vali félreértette, és nem adott egyenes választ.

– Mi ez? – kérdezte felelet helyett, és egy pohárra mutatott.

– Mi volna, pohár.

Ez az, mondta Vali. Közöséges pohár, amiből inni lehet, és nem az a pohár, amit egyszer valaki megfogott, amit valamikor valaki valakinek ajándékba adott; minden dolog értéke önmagában, a használhatóságában van, az emlékeket lelkiző hülyék aggatják rá a dolgokra, tárgyra és személyre egyaránt, a lelkiző hülyéknek pedig az elmeegógyintézetben a helyük, és nem az ő ágyában. Világos? – Világos – mondta Makra. Vali ezek után kiment a konyhába, hogy megfőzze a kávé, Makra egy kicsit tűnődött a hallottakon, de úgy érezte, volna még hozzáfűznivalója, hát kinézett Vali után, megállt a küszöbön, s az ajtófélfának támaszkodva azt mondta, hogy idáig rendben van, de vegyünk például egy kocsit. Egy teherautót. Nem mindegy, hogy az a kocsi most jött le a futószalagról, vagy van már benne százezer kilométer, két szelepcsizolás, egy karambol, egy generáljavítás meg anyámkínja, sőt az se, hogy ha javították, kinek a kezén ment keresztül; ő mint lakatos, mikor szétdob egy kocsit, látja benne az egész múltját, és állíthatja, hogy a kocsi értéke, a használhatósága elsősorban a múltjától függ; ilyenformán a dolgok nem függetlenek a múltjuktól, hanem éppen hogy magukon viselik a múlt nyomait, ahogy minden teherautón is nyoma van annak, ami történt vele, csak jószemű iparos kell hozzá, aki a nyomokból olvasni tud. Vali hatalmasat kiáltott, otthagya a kávé, (ki is futott, mert törökösen főzte), s úgy ugrott Makra nyakába, hogy majd felborultak mindketten. Összevissza csókolta és ujjongott. Hogy ő az első perctől tudta, hogy Makra nem hülye, csak elhülyítették, és rögtön zseniálisan dolgozik az agya, mihelyt gondolkozni kezd; hisz ez a történelmi materializmus alaptétele – tudod, hogy marxista vagy? Ez a marxizmus, és ennek az igazságnak az se változtat, ha a párttitkárod abba a javítóba tökkelütött barom! – Makra zavartan pislogott, mivel el volt készülve rá, hogy Vali jól letolja, és nem hitte volna álmában sem, hogy az ő józan spekulálásának köze lehet a marxizmushoz, mert szemében az valami sötét politikai érv volt, ami arra való, hogy befogják vele az ember száját, ha a normát túl szorosnak találja. Vali elragadtatásában aznap már festeni sem akart, kijelentette, hogy Makra elméjének megvilágosodását meg kell ünnepelni, lementek a vendéglőbe, ittak fejenként két rumot kíséreléssel, aztán hazamentek, Makra begerjesztette a rádiót, Duke Ellingtont hallgatták Luxemburgból, szeretkeztek, majd Vali az ágyon hasalva József Attila-, Eluard- és Radnóti-verseket olvasott föl a sárga ernyős állólámpa fényénél, s mikor a gyümölcstál már félig volt csikkal, dialektikára tanította Makrát.

– Minden dolog a saját történetével azonos, a dolgoktól elválaszthatatlan a múltjuk, éppen ezért a dolgok múltjához semmi közünk, érted ezt? Ez a dialektika. Neked pont azokon kellett keresztül menned, amiken keresztül mentél, és ha csak egyvalami nem történik meg veled azokból, ami megtörtént, te már nem az a Makra Ferenc volnál, aki vagy, és talán nem is kellenél nekem. És ha nekem csak eggyel kevesebb pasasom lett volna, mint amennyi volt, én már egy másik nő volnék, és lehet, hogy sose szeretted volna meg. Ha egy dolgot vagy embert

elfogadsz olyannak, amilyen, azzal elfogadtad a múltját is, mert a múltja benne van. A múlttal csak akkor van baj, mikor a lelkiző marhák elválasztják magától a dologtól, és külön jelentőséget adnak neki; emlékké és fantommá növelik, és nem tekintik az okok természetes láncolatának, amik a jelen állapotot előidézték. És most csókolj meg!

Makra ilyenformán gazdagabb lett egy szép estével, és okosabb egy rakás filozófiai igazsággal, csak épp abban nem lett okosabb, amire kíváncsi volt, hogy járt-e Kadét a Vali lakásán, s ő elárulja-e az új címét neki. Makra nemcsak azért volt zavarban a barátja előtt, mert a Vali a Kadétnak is a szeretője volt, Makra mindenki előtt zavarban volt Valival kapcsolatban; anyjának sem írt róla egy sort sem, pedig a pontos címét megírta, és hosszadalmasán lefestette Rega nénit, a főbérőjét, ecsetelvén, hogy milyen rendes kis öregasszony, Valit titkolta, mert Valihoz fűződő viszonya szokatlan volt és rendellenes, s ő pontosan tudta, mit gondolnának felőle az emberek akár Lőrincen, akár a gyárban (föltételezte, hogy Zselényi sem gondolna mást); hogy ő ÖSSZEADTA MAGÁT EGY ROSSZ KURVÁVAL, mert hát MIFÉLE LEHET AZ, AKI EGY FÉRFIGYAL CSAK ÜGY ÖSSZEÁLL, és VIGYÁZZON, MERT MAJD RÁFIZET, és JOBBAN TENNÉ, HA ELVENNE EGY TISZTESSÉGES KISLÁNYT; és akármit mondana, ezeket a gondolatokat nem bírná kiverni senkinek a fejéből (aki magyarázkodik, annak különben sincs soha igaza), és ettől Makra valami alattomos lelkiismeret-furdalást érzett, hiába biztatta magát, hogy helyesen cselekszik. Aki olyan mértékben rühelli a szerepjátszást, mint ő, az jobban teszi, ha a rákényszerített szereppel azonosul, vagy ha erre nem képes, legalább a szerepre kényszerítő szituációt kerülje el, gondolta, s mivel nem vállalhatta azokat a szerepeket, amiket ebben a helyzetben elvártak tőle: nem tudott se szabadon gondolkodó radikális intellektüellé válni (nem is nagyon ismerte ezt a figurát), se társadalmon kívül álló vagánnyá, aki a mások véleményére szarik (ezt a figurát ismerte, de nem volt hozzá semmi köze), inkább az egészet letagadta, és ezért töprengett annyit, hogy adja be a dolgot Zselényinek.

Számított arra is, hogy a Kadét megkönnyebbül, ha megtudja, hogy ő lemegy a nyakáról végre, de ez se látszott rajta; oké, Csingakuk!, mondta, mikor egy nap hazaérve látta, hogy Makra csomagol (mert Csingakuknak nevezte Makrát, azt állítván, hogy a fizimiskája egy indián törzsfőre emlékeztet), az ember időnként lépjen le onnan, ahol már sokat volt, mert megpenészedik; ezzel hanyatt feküdt az ágyán, s egy könyvet vett elő. Makra átíratva a kijelentő lapot, a holmija már szép glédában állt a szoba közepén (a régi papírbőröndjén, a spárgaszatyron s a kimustrált kenyérzsákon kívül a Rega néni egy hajókoffer nagyságú bőröndje is, amibe az ágyneműjét, s azt a néhány újonnan szerzett cuccát csomagolta, ami azóta összegyűlt), ő esetlenül toporgott a bőröndök mellett, nem tudta, hogy köszönjön el; szervusz, megyek, mondta végül a lehető legbanálisabban, a Kadét felült, kezét rázott vele, és azt mondta, hogy azért búcsúzóul megihatnának egy pofa bort, Makra megörült (elvégre majd egy esztendő tölthettek együtt, s csak azt restellte, hogy a javaslat nem tőle származik; beültek hát egy kiskocsmába a Bajcsy-Zsilinszky út sarkán.

– Hát sok szerencsét, Csingakuk, rendes srác vagy, megérdemled, hogy vidd valamire az életben – mondta Zselényi, és meglehetősen nyomott hangulatba került, Makra úgy látta, mintha sajnálná, hogy ő elköltözik. Ez furcsa volt. A Kadétnak nem sok haszna lehetett belőle, mióta a Zselényi and Co. megszűnt; alig is beszéltek egymással, de lehet, hogy a szótlan Zselényinek kedvére való volt ez a néma együttlét (s így keresve se találhatott volna ideálisabb partnert Makránál, aki művésze volt annak, hogy a jelenlétét észrevétlenné tegye, mivel nem akart zavarni senkit, hogy cserébe őt se zavarják), s Makra aggodalma, hogy mióta a kórházból kijött, valószínűleg terhes már Zselényinek, és a Kadét alig várja, hogy elkotródják onnan, alaptalannak bizonyult. Zselényi azt hitte, hogy az új helyen külön szobája lesz, érdeklődött,

milyen a főbérlő, hogy néz ki a szoba, de kényes kérdéseket nem tett föl, s mikor ő, valami belső kényszertől hajtva megadta a címét is, gondosan fölírta a noteszébe, s nem rebtent a szeme sem. Zselényiből hiányzott minden káderező hajlam, nem volt kíváncsi természetű, s mint máskor, most se jutott eszébe, hogy bárkiből kikényszerítsen olyasmit, amit az nem akar elmondani, Makra tehát simán megúszhatta volna a búcsúzkodást és célzásokat, de még csak egy bizalmas hunyorítást sem kellett volna elviselnie, magyarázkodásra se kényszerült, mégis a harmadik pohár bornál hirtelen azon kapta magát, hogy Valiról beszél. – Emlékszel arra a lányra, akit fölhoztál, hogy segítsen engem berámolni a kórházba? – Hogyne! – mosolyodott el Zselényi – frankó kis csaj volt, csak egy kicsit dilis. Mi van vele?

Makra csak annyit akart elmondani, hogy találkoztak egyszer a moziban (azt is mi a fenének, nem tudta volna megmagyarázni), de nem állt meg itt, és csak mondta, folytatta tovább a történetét; s míg bosszúsan hallgatta a saját szavait, ahogy valami kellemetlen ismerőst hallgatja az ember, aki társaságban nem képes a száját tartani, érezte, hogy muszáj beszélnie, mintegy engesztelésül, mert Zselényi voltaképp magányos ördög, s ő mégis faképnél hagyja, és hálából, mert most jött rá, hogy a Kadét a maga módján még szereti is őt. Az emberséges hangtól, ami a Kadét szavai és mosolya mögött bujkált (s amire igazán nem is számított), Makra elzékenyült, s valamit: talán ajándékot akart adni búcsúzóul Zselényinek (s mi mást adhatott volna, mint a titkát: Valit), s bár feszengett közben, és érezte, hogy nem kéne a száját jártatnia, egyre beljebb bonyolódott a mesébe. Zselényi kifejezéstelen arccal figyelt – Makra abban se volt biztos, figyel-e egyáltalán –, s ezért új és új részletekkel kellett az előzőket megtoldania, hogy válaszra, a helyeslés valamiféle jelére kényszerítse a Kadétot, s közben percről percre kényelmetlenebbül érezte magát, mert Zselényi hallgatásából, mozdulatlan arcából rosszallást olvasott, s így mind mélyebbre merült a kínos magyarázkodásba, hogy a rosszallást eloszlassa.

Zselényi végre megmozdult, kortyolt a borból, és tenyerét Makra karjára tette. – Megértlek, Csingakuk, klassz kislány a Vali, de fogadj el tőlem egy baráti tanácsot: ne nagyon bolondulj bele, mert nem hozzád való.

Makrának a dühtől és szégyentől égni kezdett az arca; hogy mi az úristennek kellett pofáznia, mikor pontosan tudta, hogy ez lesz belőle, akár írásba adhatta volna, mielőtt belefogott; ráadásul most, hogy szemtől szembe ült, és Valiról beszélt a Kadéttal, egyszerre plasztikusan érzékelte, hogy Zselényi honnan tudja olyan biztosan, hogy „klassz kislány a Vali”, és azért adhat „baráti tanácsot”, mert a keze (amit most az ő karjára tett) a Vali mellét fogta nemrég, mert a teste (ez a kézzel fogható, valóságos test, itt szembe vele az asztalnál) a Vali testéhez simult, mert a Vali ágyában hált, és Vali a combját széttárta neki, és most, hogy beszélt róla, erre gondol (nem is gondolhatott másra, erre kell emlékeznie), és ő már hiába mondogatta magában, hogy csak LELKIZŐ MARHÁK NÖVELIK EMLÉKKÉ ÉS FANTOMMÁ A MÚLTAT, és ha Zselényi nem lett volna a Vali szeretője, Vali már nem az a nő volna, akibe ő beleszeretett, nem tudta ezt a képet elhessegetni magától; odaintette a pincért, még egy liter bort rendelt, mert ezt a gyalázatos érzést józanul úgyse lehet kitartani. És mért ne volna Vali hozzá való, kérdezte ellenségesen.

Zselényi nevetett. Nyugi, mondta, ha Makra rá hallgat, azt csinál, amit akar. Ő nem kíván belegázolni senki érzelmi életébe. De azt tudja, hogy Valit két dolog érdekli a világon: a festészet és a politika. Pont az a két dolog, ami például őt, Zselényit nem érdekli. Ezért szakítottak. Egy hétig tudtak dumálni egymással, aztán elfogyott a téma, és amelyik növel az ember nem tud jókat dumálni, azzal ugyan nagyokat kamatyolhat, de hosszabb haverkodásra ne rendezkedjen be, mert megutálják egymást. És ahogy ő Makrát ismeri, márpedig elég régóta

ismeri, Makra ebből a szempontból inkább őhozá hasonlít, mint Valihoz; ha van a világon két dolog, ami teljesen hidegen hagyja, az a művészet és a politika.

Míg Zselényi beszélt, Makra ivott. És minél többet ivott, annál kevésbé zavarta, hogy a Kadét olyan közelről ismerhette Valit, és annál jobban ragaszkodott hozzá, hogy a barátja megtudja az igazságot. Mert az a legrohadtabb az egészben, hogy mindenki sablonokban gondolkodik, ezért mindig mást gondolnak az emberről, mint ami van. Ha az ember azt akarná, hogy annak nézzék, aki valójában, állandóan magyarázkodhatna. Aki fekete, az CIGÁNY. És milyen a cigány? Lop, hazudik, muzsikálni tud, alázatos és alattomos. Aki tájszólásban beszél, az PARASZT. A paraszt buta, de ravasz, és mindig sír. Akinek a nagypapája zsidó volt, az ZSIDÓ. Erger-Berger Sósberger, minden zsidó gazember. Akinek kérges a tenyere, az MELÓS. Aki Lőrincen lakik, az KÜLTELKI PROLI. Aki a Váci utcában lakik, az BELVÁROSI BURZSUJ. Hát egy frászt. És miért ne érdekelhetné őt a művészet? Mert a KÜLTELKI MELÓS PROLI NEM ÉRDEKLI A MŰVÉSZET. Pedig ő gyerekkora óta jól rajzol, Vali is, meg a Salgó is azt mondják, hogy jó rajzkészsége van, mostanában lejár a körbe, állítólag fejlődik, és az is lehet, hogy egyszer elmegy formatervezőnek, vagy minek. És ha ő nem is akar festőművész lenni, mért ne érdekelhetné, amit Vali csinál? Zselényi módfelett csodálkozott, s nem is annyira azon, hogy Makra rajzol, inkább azon, amit mondott (nem így szoktál te beszélni, Csingakuk, látom, megfertőzött már a nő), de készséggel elismerte Makra igazát. És a politikával hogy áll, kérdezte. Ez is csak egy hülye sablon, mondta Makra, aki sokat pofázik a marxizmusról, az KOMMUNISTA. A kommunista pedig ilyen meg olyan. Hát a Vali egész másfolyen.

Ez a baj, mondta a Kadét, hogy Vali másfolyen. Vali HÜLYE-KOMMUNISTA. A normális kommunista ugyanis profi. Annak szakmája a politika. Vali viszont amatőr. – Lehet, hogy festőnek nem az, ehhez nem értek. Mindenesetre nála a festészet is politika. A profi politikus, édesapám, ledolgozza a pártban vagy ahová küldik, a maga munkaidejét, fölveszi érte a dohányt, aztán hazamegy a családjához, és ugyanolyan ember, mint te vagy én. Megissza a borát, lejátssza az ultipartiját, beül a vendéglőbe vagy a presszóba, elmegy a moziba, vasárnap strandra viszi a gyerekeket, vesz a lakásba egy függönyt vagy egy vázát, zsebpénzt kap az asszonytól (vagy ő adja ki a koszt pénzt, aszerint, hogy vezette be), szóval, ha nincs szolgálatban, közönséges ember. De Vali a napnak mind a huszonnégy órájában állandóan politikus, még az ágyban is, ráadásul azt hiszi magáról, hogy forradalmár.

Mikor Zselényi az ágyhoz ért, Makra szeme feketén megvillant, aztán felállt, hogy indul. Zselényi csodálkozva nézett rá; jó háromnegyed liter volt még előttük. – Mi ütött beléd? – kérdezte szinte ijedten, s úgy látszott, tényleg nem akarta Makrát megsérteni, Makra pedig rájött, hogy csak magára haragudhat (mi a francnak járt a pofája, úgy kell neki), rosszkedvűen visszaült, töltött és hallgatott. Vali a rövidre nyírt hajával, a nadrágjával, viharkabátjával, azzal a hülye nagy szívével teljesen elavult jelenség, folytatta Zselényi, ma már minden világmegváltó frankón megél abból, hogy világmegváltó, de Vali azt hiszi, az ő dolga, hogy a rendszert kimossa a szarból, mégpedig ingyen, ahelyett hogy hagyná az egészet a francba, és élne magának, mint a többiek.

Lehet, gondolta Makra, lehet, hogy Vali hülye, de ha sok ilyen hülye volna, máshol tartanánk. De nem volt kedve vitatkozni a Kadéttal, csak a vállát vonogatta. – És mért baj ez?

– Nézd, öregem – mondta Zselényi –, egyik foglalkozás olyan, mint a másik, mindegy, hogy az ember miből él. Egy kurva ugyanolyan közönséges ember, akár egy elárúsítónő a Röltexnél, amíg pénzért űzi az ipart. De ha kedvtelésből csinálja, ha ez a dilije, akkor baj van. – Makra úgy találta, tisztességesebb, ha szereti is. Tisztességesebb, mondta Zselényi, de rosszabb. A

hóhér is tisztességesebb, ha kedvtelésből köti föl a delikvenst, de rosszabb. Ezen Makra már nevetett. Azért a hóhér és a kurva nem ugyanaz, de a Kadét azt felelte, ez nem számít. A világban szükség van hóhérra is, meg prostituáltra is, mindkettőnek megvan a maga helye, és itt nem is egy mesterség hasznáról vagy morális értékéről van szó, hanem egyszerűen arról, hogy Vali másfajta ember, mint Makra.

– Ez nem biztos – mondta Makra. Van, amiben nagyon is egyet gondolnak Valival. Őszerinte is lehet változtatni a dolgokon. És ha a világ rohadt, meg kell változtatni. Vali se mond mást, csak másképpen mondja.

Zselényi ingerülten legyintett, mint aki unja a témát. Hülyeség. A világ olyan, amilyen. Változik, de nem változtatják. És főképp nem az olyan pitiáner ürgék, mint akár ő, akár Vali vagy Makra, de még csak nem is a fejesek. A nagy fejesek nem csinálnak mást, csak kiszaszerolják, merről fúj a szél, és ügyesen vitorláznak, kívülről meg úgy látszik, mintha ők irányítanák a dolgokat. Élni kell. El kell fogadni a sorsot, és élni kell vele. Makra elmosolyodott. – Most cinikus hangulatba vagy – mondta. – Te se voltál mindig ilyen. Partizán voltál, aztán párttag.

Zselényi sóhajtott. – Szamár vagy, Csingakuk – mondta szomorúan. – Én aztán igazán nem csináltam mást, csak megfogtam, ami a kezemre jött. Tudod, hogy voltam én partizán? Hát ide figyelj! A fogolytáborban odajött hozzám egy pasas, és puhatolózott, mi a véleményem a németekről. Nem szeretem a németeket, de ha szerettem volna őket, akkor se árultam volna el. Tudtam, mire megy a játék, és nem volt kedvem Szibériában hegyet csákányozni. Katona voltam, repülő. Látod, pajtás, ez is egy mesterség. És nem lelkesedésből csináltam. Átraktak egy másik táborba, és én szorgalmasan tanultam az ideológiát. Hamarosan megbízhatónak találtak, és negyvennégy őszén bevetettek a németek ellen, ledobtak a vonalak mögé. Hát hülye nem voltam: tudtam, hogy a németek elvesztették a háborút, csak nem állok át az utolsó órában a vesztesekhez, hogy a ruszki kinyírjanak a cirkusz végén! Az angol vagy amerikai hadifogság se látszott kósernek, föltételeztem, hogy az árulót ők is kinyírják. Gondoltam a jövőmre is, megígérték, hogy az új hadseregben repülő tiszt leszek; én pedig, öregem, profi voltam. Hát harcoltam „hősiesen”, és amint lehetett, beléptem a pártba. Ez volt, Csingakuk. Eszembe se jutott a világot megváltoztatni: éltem a lehetőségekkel. És nem is rosszul, nem bántam meg azóta se, de a te esetemben nem is erről van szó. Én csak azt mondtam, nem vagytok összevalók, te békés természetű vagy, Vali meg örök verekedő, nem bír meglenni anélkül, hogy ne dühöngjön valamiért.

Makrának erről is megvolt a maga véleménye, de nem szólt, minek erőltesse a dolgot, Zselényi úgyse értené; mert vajon tényleg olyan békés természetű ő, ahogy az kívülről látszik? Nem a JÁMBOR MAKRA dobott be Lőrincen akkora hiriget, hogy tíz éve nem volt példa rá? Amikor húsvét vasárnap... (de le van szarva a húsvét vasárnap! Ő azért jött el hazulról, hogy pontot tegyen utána, nem fog örökké ezen rágódni).

Szerelmes vagy, mondta Zselényi szeretettel. S hozzátette, hogy Makra ki fogja próbálni, és jól teszi, okos ember a maga kárán tanul, és nem a másén, ahogy a hülye közmondás tartja, mert az okos embert arról ismerni meg, hogy kételkedik, és nem veszi készpénznek más tapasztalatát. Megitták a bort, és fölmentek Makra holmijáért, Zselényi a vállára akasztotta a kimustrált kenyérszakot, és megfogta az egyik koffert, elkísérte Makrát egész a Vali kapujáig, ott kezét rázták, és elváltak barátságban; s mikor Makra néhány hét múlva, a Szanyi Zsuzsa-ügyből kifolyólag elrohant Valitól, és két éjszakát a Kadétnál töltött a régi ágyán, Zselényi úgy fogadta, mintha öt perccel előbb cigarettáért szaladt volna le.

Igen, gondolta Makra, alighanem szerelmes; olyan dolgok történnek vele, mint azelőtt soha. Bemegy dolgozni, és Vali hirtelen eszébe jut; minden előzmény nélkül egyszerre megrohanja valami hiányérzet, hogy a gyomra összeszűkül, a torka elszorul; olyan hevesen kívánja Valit, hogy magában beszél hozzá, mutatja neki a műhelyt, magyarázza, mit csinál: „látod, ez a kis szorító a SIKATTYÚ, az öregek fejkóbninak hívták, de újabban sikattyú lett, klassz, ugye?“, és hallja, hogy nevet ezen a marhaságon Vali, hogy csúfolódik a pihent agyú magyarítókon, akik a sikattyú nevet kiöltötték, mert azt egyetlen magyar anyanyelvű közpolgár sem érti, „ide most adunk egy meleget, gyorsan ráütünk, így ni, lehűtjük, ez összerántja nekünk a lemezt“; jön az anyagmozgató, jó vágású szőke csaj, kacér, hegyes csöcsű, csavaroikat hoz, ablaksínt, új zárat, Vera Jóska örülten csapja neki a szelet, a csaj bírja (nemcsak a Jóskát, minden srácot bír), és Makrának eszébe jut ettől, hogy Vali van, egyszerűen VAN, és ŐNEKI VAN, és ha hazamegy, HOZZÁ megy haza, és olyan kedve kerekedik, hogy ordítva, teli torokból énekelni kezd, úgyse hallják, már az öreg Pomera se hallja a szomszéd platninál, mert ez az AKUSZTIKA TEREM, tudod-e, Vali, krétával kiírták oda a vasajtóra, itt egyszerre harminc kalapács veri a lemezt, öt köszörű visít, fúrógépek búgnak, szirénázik a trafó, és az ember bömbölhet kedvére, hogy

nekem se tanította senki sem,

mégis jól megy, nem vitás,

hát gyorsan lekopogom, azt hiszem,

ez így szokás...

Vera Jóska odajön, hogy mondjon valamit, mi az isten, bámul rá, szerelmes vagy, és Makra röhög, mert a Jóska nem tudja, senki se tudja, csak ő; csak ő tudja, hogy Vali éjjel a fejét az ő karjára teszi párna helyett, aztán fészkelődik, befúrja magát a hóna alá, és a meleg leheletétől Makra mellén meg-meglibben néhány szál szőr a Vali finom orrocskája előtt (te vagy a legszebb szőrös mellű pasas, mondogatja Vali, és kis tenyerével fölborzolja a melle bozontját); reggel, ha csörög az óra, ő kel először, Vali fejét a karjáról óvatosan a párnára teszi, Vali nyöszörög, mint a gyerek, beburkolózik, de a talpa kilóg a takaró alól, Makra végighúzza a körmét a rózsaszín talpakon, na! kiáltja Vali nyugósen, és a talpak eltűnnek a takaró alatt; aztán Vali hanyatt fordul, felé tárja a karját, meleg, testszagú pára száll föl a két melle közül, s ő belecsókol a nyaka hajlatába, magába szívja a szagát: negyed hat, már Vali is lerúgta a takarót, a hálóinge fölcsúszott az ölég, s ő nézi, nézi a formás lába szárát, a forró, kemény combját, és föllázad, és lehányja magáról a ruhát; hülye vagy, elkésünk! mondja Vali, de a teste nem ezt mondja, a karja, combja szorítja már; és szemérmesen fordul el a sok rohadt kötelesség, most lelép a zsarnok világ, mert nincs vekker, és nincs villamos, és nincs bélyegzőóra... és mikor fölocsúdnak, kapkodnak, mint a bolondok, már nem mosnak fogat, ma elmarad a tea is; Makra indul előbb, Vali fél lábon egyensúlyoz, húzza a harisnyáját, harisnyatartója gumicsatjai fityegnek a meztelen combján, ő megcsókolná, de Vali ellöki – ne vacakolj, leszalad a szem! Tűnj el már! – és ő nem haragszik, sokkal több közülük van egymáshoz annál, semhogy ilyen hülyeségért neheztelne, rohan, de az ajtóig sem ér, és Vali ordít – hé! te rohadt bűdös strici, meg se csókolsz? Ahogy lekászálódik a nőről a rohadék, már elfelejti, mekkorát kettyintett! –

Ő visszaroohan, megcsókolja, és mikor délután az ajtókat pászítja, eszébe jut (mért pont akkor, mikor az ajtót pászítja, erre feleljen valaki), és két nap múlva, mikor a következő fülkénél pászítja az ajtót, megint ez jut az eszébe, és azóta minden egyes ajtó illesztésénél maga előtt látja Vali lábát és barnán sötétlő ölét, ahogy a hálóing fölcsúszott a hasára, és látja őt az ágy és a nagy Philips között, amint fél lábon egyensúlyoz, és a harisnyáját húzza, a rádió teteje tele van női kacattal, rúzzsal, púderral, arclemosó krémmel, és a harisnyatartó gumija kilóg a fekete bugyi szárán, a lába nagyujja fölágaskodik, mert a meztelen talpát süti a hideg padló, és Makra, míg a kalapács fejét a zsanér nyílásába teszi, hogy előrebuktassa az ajtót, váratlanul röhögni kezd, s nem bírja abbahagyni, ha valaki látná, azt hinné, bolond, pedig csak szerelmes – alighanem.

De Zselényi a fülébe tette a bogarat, mert hiába tiltakozott fölényesen, mikor a Kadét azt bizonygatta, hogy Vali szenvedélyes közéleti érdeklődése és fanatikus művészi ambíciója idegen tőle, titokban maga is ettől tartott, Zselényi csak az ő be nem vallott félelmét fogalmazta meg, s ezért volt olyan türelmetlen, ingerlékeny és konok, mikor kiderült, hogy Vali állapotos. Ez augusztusban történt, Vali szokatlanul ideges volt néhány napja, apróságok miatt begurult, hogy eltűnt a vaj az üzletekből, mert ezek a szemetek exportálják, a magyar melós csak zabáljon margarint, de megérdemeljük, opportunistá, gyáva férgek vagyunk... és hogy a kalauz reggel úgy beszélt az utasokkal, akár a fegyencekkel a smasszer, mert akit itt belebujtatnak az ezüstgombos egyenruhába, az már HATÓSÁGI KÖZEG, a többi csak másodrendű állampolgár, csürhe, akit terelni kell, de ha az átszálló mellé egy valagbarúgást is kapna az utas, jobb volna, hogy el ne feledje, hol lakik a jóisten. Makra csitította, hogy ne csináljon a bolhából elefántot, a kalauz bal lábbal kelt föl, és kész, de Vali nekiesett, hogy ő is rabszolga fajzat, és ha holnap rendelet jönne, hogy minden fekete hajú emberből felvágottat kell csinálni, engedelmesen sétálna ki a vágóhídra az ökrökkel együtt, de rá ne számíton, mert neki elege van; és ilyen előzmények után egy reggel, a szokásos kapkodás közben, míg az ajtókat csapkodva viharzott ide-oda a szoba, a konyha és a fürdőszoba között, odavetette Makrának, hogy ma később jön, mert elmegy a nőgyógyászhoz meló után. Miért, lepődött meg Makra, mert Vali makkegészséges volt, és orvosnál nem járt még, mióta ismerték egymást. – Mert egy hete késik a menstim, ha nem vetted volna észre – mondta epésen Vali.

Makra nem vette észre, mert nem tartotta számon a periódusokat; ő ugyan vigyázott, de Vali néha azt mondta, most nem muszáj, s Vali elég jártasnak látszott az efféle dolgokban ahhoz, hogy Makra nyugodtan rábizza magát; gyerekekre nem gondoltak eddig, nem volt aktuális a mostani rendezetlen körülmények között, illetve a gyerek csak Makra távolabbi tervei között szerepelt, de ezeket a terveket nem tudta megbeszélni Valival, mert valahányszor belefogott, a lány elhallgattatta. Gyöngeségére, hogy tudniillik Vali példája nyomán lejárt a körbe rajzolgatni, Makra racionális magyarázatot keresett, s azzal biztatta magát, hogy esetében a művészkedés gyakorlati haszonnal járhat, ha később ipari formatervező lehetne. S képzeletében rozsdás, olajos munkaruháját tiszta kék köpennyel cserélte föl, Valit pedig textiltervezőként látta már (Vali levelezőn végezte a technikumot), ezzel – töprengett olykor – mindketten kiszabadulnának a norma idegőrlő szorításából is (mert nem a hajsza teszi tönkre az embert, hanem az idegeskedés: a tudat, hogy a normás kezében van, hogy minden igyekezete, szorgalma, erőfeszítése visszaüt, hogy a jó munkájával maga alatt vágja a fát, mert – hálából és ösztönzésül – ha egy kicsit is kiugrik, lemarják a munkájáról az időt, és jó, ha csak maga fizet rá, és nem szabadítja a fejére a többiek gyűlöletét), Makra tehát levegős, tágas rajzteremben fix fizetéses, tiszta munkáról álmodott; ha rendesen keresnek, úgy tervezte, ketten együtt összedobhatják, ami a legfontosabb, és este nem hullafáradtan érnének haza, és színházba, múzeumba járnának, és vasárnap sétálni vinnék a gyerekeket, és egyszer rendes lakásuk is lesz, modern csöbútorokkal, kettős rekamiéval, ahol esténként hasra fekve regényt olvashatna, míg

a cserépkályhában lobog a tűz, és ha mondjuk Salgóék feljönnének (mert akkor nemcsak ők járnának el mindig másokhoz), hűtőszekrényből vehetnék elő a sört, a bort meg a szódat... Makrának volt elképzelése a jövőről, Valinak azonban csak egy álma volt: FESTENI – de hogy hol, miképp és kivel fog élni holnap, ezt nem gondolta végig (és nem tűrte, hogy akár csak Makra is végiggondoltassa vele), egyet tudott csak, hogy meg kell festenie a magát, AZ IGAZIT.

S ez Makrának már kezdetben is meglehetősen gondot okozott, mert Vali szenvedélyét nehezen fogta föl; ő is szeretett rajzolni, és büszke volt, ha valami sikerült, de csak úgy, ahogy büszke lett volna, ha abba a rohadt hajszába egyszer is alkalma lett volna, hogy a kézügyességét, formaérzékét, szaktudását beledobja valamibe, és úgy kalapáljon ki szabadkézből egy bonyolult hajlású sárvédőt, fülketetőt, hűtőmaszkot, ahogy azt csak ő tudja, illetve tudná, ha engednék, ha megadnák rá az időt (talán fűtyül az egész művészkedésre, ha valami kísérleti üzembe kerül, ahol nem teljesítménybérbe gányolják össze a munkát, hanem örömet talál az alkotásban az iparos); Makra tehát olyanformán volt a rajzzal, akár a jó mesterember a munkájával, de míg a sárvédőről tudta, hogy hasznos, tudta, mire való, a festmény luxus volt a szemében, aminek csak az a haszna, hogy jó nézni, és díszíti a falat az ember körül. Vali azonban indulatosan állította, hogy minden kép mond valamit (ugyan mit mondhat például egy akt – tűnődött Makra – azon kívül, hogy szeretkezni jó?), és vagy igazat mond, vagy hazudik, s neki HALÁLOSAN FONTOS, hogy csak az igazat fesse, és bizonyosságul regényekre, filmekre hivatkozott, mert a hazugság regényekben, filmen Makrát is feldühítette (együtt dühöngtek Valival), de azt alig értette, miképp hazudik a festmény, hogyan mond igazat a szobor, és főleg: mitől HALÁLOSAN FONTOS ez? Már a Krisztus is KENYERET és HALAT osztott, az is tudta, hogy a népnek először kaja kell, és ha már mindene megvan, és jódolgában nem tudja az ember, mit tegyen, akkor jöhet a falra a kép.

Később azonban történt valami Makrával, ami közelebb hozta a Vali igazához, közelebb, mint Vali indulatos vagy okos érvei. Arra gondolt, mi lenne, ha egyszer szakmai tudását gyümölcsöztetve, lemezből próbálna megformálni egy emberi fejet. Miért ne? Eleget hallott már Valitól meg Salgótól a modern művészetről ahhoz, hogy tudja, mi minden vacakot, cipőpertlit, konzervdobozt, sérvkötőt, anyámkinját fölhasználnak ma a képzőművészek, kísérleteznek minden lehető és lehetetlen anyaggal, s a legkézenfekvőbbet, a lemezt, amiből a karosszériás áramvonalas autót domborít, a múlakatos a rózsától, szőlőlevéltől kezdve a címeren át a stilizált geometrikus épületdíszig mindent kikalapál, a lemezt a szobrászok észre se veszik. Az ötlet egész izgalomba hozta, ez végre olyasmi, amihez neki is köze van, több köze, mint a papírhoz, szénhez, festékhez. Munka után egy-két órát bent maradt az üres műhelyben, és másfél milliméteres vaslemezből kidomborította a részeket, majd gondosan összeszabta őket, hogy lehetőleg pálca nélkül, saját anyagából, finom vékony varrattal folyathassa össze. De részben az idő szűke, részben állandó félelme miatt (hogy valaki észreveszi) Makra kapkodott, a lemezek közt helyenként ronda nagy hézag keletkezett, s ő kénytelen volt jó vastagon rakni a palcát, hogy a hézagot betömje. Közben kiderült, hogy a vastag varrat valahogy jópofa módon kihangsúlyozza a fej jellegét, Makrának megtetszett, és másnap jó vastagon utánatöltötte az összes varratot, de a meleg elhúzta a lemezt, az egész fej deformálódott, s mire kész lett, Makra alig ismert rá. Kicsit elkedvetlenedett, de nem baj, gondolta, majd egyszer kiegyengeti, és bedobta a szekrénybe a szorítók és hosszabbítók mögé. Mikor vagy másfél hét múlva ismét a kezébe került, majd hanyatt esett, a fej eltorzult arányai ellenére, életre kelt, sőt, éppen ettől valami markáns és keserű, fájdalmasan hallgatag jelleget kapott; Makra újságpapírba csomagolta, s mikor legközelebb az ismerős portás volt szolgálatban (aki havernak számított, Makra, ha belebotlott valamelyik környékbeli csehóban, mindig fizetett neki egy-két fröccsöt, féldecit, s ezért, ha a táskája este nem volt üres, a portás

vaknak tette magát), kicsempészte a szobrot, és Salgóhoz szaladt vele. Salgó őszintén el volt ragadtatva, nem értette, Makra miért titkolja a szobrát Vali előtt (Makra ugyanis nagyon kérte, el ne árulja Valinak, Vali nem szállna le róla, követelné, hogy folytassa, de ő még nem biztos benne, akar-e ezzel foglalkozni egyáltalán), majd Salgó azt javasolta, hogy a szemek s a szemöldökcsontok körül változtasson valamit. Azt már nem! jelentette ki Makra váratlanul, s nyomban bocsánatot kért, mivel nem akarta Salgót megbántani. De Salgó nem haragudott. – Te csináltad, neked kell tudnod – mondta –, csak egyre felelj nekem: mért? – Makra képtelen volt megmondani. Ő nem ért hozzá, de azt hiszi, azzal csak eltolná, neki így tetszik, mert így olyan... olyan jó. Éppen jó. De mért jó? Ezt ő nem tudja. Csak. – Hát mit szeretsz benne – vallatta Salgó –, mi az, amit féltesz, mit mond neked így ez a fej, ezt próbáld megfogalmazni! – Makra görnyedten ácsorgott a műteremben, és hallgatott, nem tudta, mi fogta meg benne, mikor újra előkerült, ő nem is ilyent akart, úgy nézte, mintha más csinálta volna, csak épp tetszett neki. Salgó biztató mosollyal várta a választ, de ő nem felelt, két nagy barna öklét zavartan dugdosta a háta mögé, Salgó közben a vasfejet az egyik üres mintázóállványra állította, és lassan, figyelmesen forgatta körbe, hogy jobban szemügyre vegye, a korong nyikorgóit, és elviselhetetlenül hasogatta Makra dobhártyáját a buta csöndben, a délutáni nap rézsút vágott be a koszos műteremablakon, és Salgó egyre mosolygott titokzatosan, akár egy Buddha, s csak nyekergette a repedezett forgólapot, és mire Makra fejéből végképp kifutott minden értelmes gondolat, s csak azt kívánta, bár kívül lenne az ajtón (mert mi a fenének akarja megjátszani a művészt az olyan balfácán, mint ő, aki elemi kérdésekre sem képes válaszolni), Salgó végre megszólalt.

– Neked mikor tetszik valami?

– Ha jó... – morogta Makra.

És azt nem szoktad végiggondolni, miért jó? – Makra nem felelt. – Ez az! – folytatta Salgó. – Nem is kell. Nem a mi dolgunk. Vagy tetszik, vagy nem tetszik és kész. És tudod-e, mért nem fogadtad meg a tanácsomat? Mert az meglágyítaná, finomítaná. De ez a darabosság, durvaság, ez a nyugtalan vonal itt, ahogy baloldalt meggyűrődik az egész, a szemnek ez a zárt merevsége, az elferdült orr, a lecsúszott pofacsont, látod, itt, amitől konok és szomorú lesz az arc, ez fejez ki téged, ebben van a te mondanivalód. – Ami azt illeti, ellenkezett Makra, ő egész másképp tervezte, véletlenül lett ilyen, mert a hegesztésnél elhúzta a meleg, és ha mondanivalóról lehet beszélni, akkor ez nem az ő mondanivalója, hanem a hegesztőpisztolyé, Salgó azonban nevetett, hiszen erről van szó, mondta, az ember uralma a saját teremtményei fölött korlátozott, a jelenséget előidézi, de nem ő hozza létre, és az anyag a saját belső dinamikája szerint alakítja önmagát, a véletlennek a műalkotásban egyre nagyobb szerepe lesz; Makra tehát ráértett a legkorszerűbb művészi problémára, és ha nem is tudja megfogalmazni – a fogalmazás nem a szobrász dolga –, érzi, hogy a szobor így, a hegesztéstől eltorzulva lett IGAZ, és ha kijavítaná, HAZUDNA vele. És Makra most, hogy Salgó ilyen szépen elmondta, valóban érezte is, és megsejtett valamit abból, milyen démonokkal verekszik Vali festés közben; egy kék maszat, egy piros folt, egy ecsetvonás lendülete, íve vagy törése miképp lehet igaz, és hogy lehet hazug, de ahelyett hogy örült volna, megrémült tőle, mert nem normális dolog az, hogy az ember ilyen gondolatoknak szentelje az életét, és minden mást, ami a többi ember számára fontos: pénzt, családot, szerelmet, gyereket ennek rendeljen alá; ez csak a körben, Salgóéknál természetes, ha a műhelyben megtudná valaki, felelőtlennek, de legjobb esetben csendes örültnek tartaná (még a jó haverja, Vera Jóska is); s hogy ő ebbe belekeveredett, ismét csak különc, csodabogár lett általa, olyan szerzet, akivel udvariasan beszélnek, de nem fogadnak be az emberek maguk közé. Csakhogy Salgóék éppen ezzel fogadták be, és minthogy Vali is közéjük tartozott, Makra kettős

életre kényszerült; másképp beszélt a gyárban, másképp a körben és Valival, és mindenütt félig volt jelen, mert mindenütt OTT volt, de OTTHON nem volt sehol.

Ahogy teltek a hónapok, Makra beleszokott ebbe az állapotba, elenyésztek az ilyenfajta gondjai, a kép, a szobor naponta életformájává lett (attól a perctől kezdve, mikor délutánonként megszólalt a duda, és a lakatosok fölkapták a satu mellől kopott aktatászkájukat, és előre kifűzött bakancsaikban trappolva rohantak át az udvaron a mosdók és az öltözők felé), és egyre ritkábban kérdezte, mi értelme a festésnek, ahogy az élet értelmét se kérdezi az ember, ha élni akar (mert csak a vallás tud válaszolni rá: „Avégett vagyunk a világon, hogy Istent megismerjük, őt szeressük, neki szolgáljunk...” és a művészet is nyilván azért van, „hogy Isten dicsőségét hirdesse”, de Makra ateista volt), és megtanulta Valitól, hogy a dolgoknak a természetben nem céljuk van, hanem okuk, célja csak az embernek lehet; Makra tehát a maga céljait kereste, rajzolt (és nem kérdezte többé, minek), és a lemez-szobrászat technológiáján gondolkozott: hogy tudná megfelelő hőkezeléssel előre meghatározni az elhúzódást, amitől az első szobra sikerült, egész addig, míg Vali teherbe nem esett, mert akkor ismét elfogta a régi kétely, megrohanta az aggodalom és félelem. Nem azért, mert Vali a gyereket nem akarta megtartani (ezt higgadtan megbeszélhették volna, Makra nem volt erőszakos), hanem mert Vali ezzel kapcsolatban olyanokat mondott, úgy viselkedett, hogy az már Makra számára elfogadhatatlan volt, mert természetellenesnek, embertelennek hitte.

S azt még kibírta volna, hogy Vali veszekedett, ingerültségében belemart, s mintha nem is ő mondta volna nemrég, hogy „enni, inni, szeretkezni jó”, keserű dühvel gondolt az ölelkezéseikre; ezt még megértette Makra, s azt sem kérte számon Valitól, hogy most miért nem viselkedik értelmesen, a racionális elvei szerint; sőt heves lelki-furdalása támadt, mert minden idegszálával érezte a vizsgálatok megaláztatását, a kürettel járó testi-lelki kínokat, melyekért végső sorban ő a felelős (s amiket Valinak eszébe sem volt titkolni Makra előtt), s gyötrődött hogy a gyomra belefájdult, elöntötte a veríték, mert Vali kedves, ismerős testének minden sejtjét a magáénak érezte, és fantáziája élénk és véres képekben vetítette elé mindazt, amivel Valit kínozzák – hát Makra átengedte magát ennek a másodlagos, részvevő szenvedésnek, hogy némileg törlesszen, bűnhődjön általa –, Vali azonban mindezen túl, olyan elemi irtózáttal beszélt a gyerekről, hogy Makra nem akart hinni a fülének. Este még idegesebben érkezett, mint ahogy reggel elindult, meg se csókolta, táskáját levágta az ágyra, kapkodó, energikus mozdulatokkal átöltözött, hirtelen közölte, hogy az orvos háromhetes terhességet állapított meg, a béka eredményéért holnapután kell bemennie, de anélkül is biztos. Makra meg volt zavarodva, nem tudott szólni, ezt a pillanatot nem így képzelte el, olvasmány- és filmemlékek rajzoltak az agyában, ahol a bájos és hamvas asszonyka átöleli az ura nyakát, lábujj hegyre áll, és szemérmes mosollyal a fülébe súgja, hogy (ó, istenem!) anyának érzem magam, gyerekünk lesz, pici babánk, a kettőnké, a tiéd s az enyém; az ifjú férj megdöbben (mert tényleg: hogy is gondolhatott volna erre!), s a szíve muzsikálni kezd, túlárado boldogságában felkiált, ölbe kapja az asszonykát, körültáncolja a szobát vele (fiunk lesz, ugye, fiunk!); Makra – tekintettel az előzményekre, s kettőjük reális körülményeire – tudta ugyan, hogy Vali el akarja vetetni a gyereket, mégis hasonló érzést próbált magában fölgerjeszteni, hát aggodalmait elnyomva vonásait mosolyra igazította, s kitért karral indult Vali felé, de Vali megborzadt, elhúzódott, hagyjál, mondta kelletlenül. Makra nem tudta, mit feleljen, de még megértőbb, még gyöngédebb akart lenni, átkarolta, s magához húzta a lányt, Vali ettől elvesztette a fejét, kitépte magát Makra karjai közül, és ordított.

– Mit vigyorogsz, mint egy alligátor, eredj a francba, olyan vagy, mint egy rossz filmszínész, büzlesz a hazugságtól, minden mozdulatod hamis! Mit akarsz itt megjátszani nekem?! Életedben nem voltál még ilyen gennyesen modoros! Undorodom tőled! Jaj, hogy utállak

benneteket! Csak egy férfit látnék fölfeküdni arra a nyomorult asztalra, látnám, ahogy belerakja a lábát a kengyelbe, széttárja magát, mint a béka, és túri, hogy beleturkáljon a gumikesztyűvel egy barom, és úgy nézzen rá, mint valami rohadt ringyóra, mint egy bűnözőre, mert nemi életet merészelt élni, vagy jópofáskodjon, megeresszen egypár gusztustalan viccet, mert ő lezser és modern ember és aranyos fickó, és tudja, hogy kell bánni a kurvákkal, és miközben a rohadt ujjával ott matat az ember hasában, piszkos ajánlatokat tegyen... csak egy rohadt férfit hallanék ordítani, mikor tágítják, megcsavarják benne a kacsát, miközben azt mondja neki a hentes, hogy ne ordítson, aranyom, akkor jó volt...? És semmiért, egy negatív célért, mert ha az ember gyereket akar, és azért kínlódik, akkor rendben van...

Makra ebben a pillanatban döntötte el, hogy a gyereket meg fogják tartani. Eddig voltaképp végig se gondolta, mit jelent, hogy Vali teherbe esett; azelőtt rendszerint vigyázott különböző kalandjai során (részben mert tisztességtelennek tartotta, hogy egy nőt, akár csak egy rossz kurvát is, kitegyen a terhességgel járó bonyodalmaknak, részben mert ügyelt rá, nehogy egy gyerektartást a nyakába varrjon valaki – s ezt bátran tehetett, nem kellett tartania tőle, hogy barátai, akik azt mondták, „bele, ami belefér”, kiröhögik, mivel nem volt köteles beszámolni nekik), Vali azonban szerelmi téren olyan szakértelmet mutatott, hogy Makra nem gondolt a következményekkel. Reggel óta, persze, nyugtalan volt ő is, érezte, hogy valami változni fog, de nem tudta, mi és hogyan; most, hogy döntött, hirtelen nagy nyugalom fogta el, leült az ágyra, és Vali dühödt, gyűlölködő kifakadásaira válaszul jókedvűen el-vigyorodott.

– Ki mondta, hogy elvetetjük azt a gyereket. Megtartjuk és kész!

– Észnél légy! – mondta Vali.

Makra azt hitte, nem jól hall. Csak nézte a lányt értetlenül.

– Mit bámulsz? Meghülyültél? Csak nem hitted, hogy én gyereket szülök? Abból senki nem eszik!

Mi az, hogy nem eszik? – jobb híján ez a hülyeség jutott eszébe, amint görnyedt háttal, nagy csontos kezeit a térde előtt összekulcsolva kuporgott az ágyon, és zavarában előre-hátra hintáztatta magát, mi az, hogy nem eszik? Miből nem eszik? A gyerekből? Megriadva pislogott, nem nézett Valira, mintha félt volna, hogy valami szörnyűt, emberségéből kivetkőzött rémet lát, mert ez minden eddigi tapasztalatával ellenkezett; pislogott és vigyorgott bután és mereven mintegy jobb időkre őrizve a mosolyát, mert ez a valószínűtlen lidérc, ez a képtelenség egyszer úgyis véget ér, Vali elröhögi magát, és azt mondja, nem kell majrézni, apukám, csak hülyülök, hiszen – Makra úgy tudta eddig – MINDEN nő gyereket akar, a gyerek utáni vágy a nő legerősebb ösztöne, s ha akad férfi, aki vállalja, hogy apa legyen, s azt, ami vele jár: a házasságot, anyagi gondoskodást, az anya s a gyerek védelmét, akkor nem lehet nő, normális, egészséges nő, aki ne akarjon gyereket. De Vali nem röhögte el magát, sőt tovább kiabált ingerülten, mert Makra sem vonult vissza; előbb-utóbb úgyis kell gyerek, akkor nem egyszerűbb ezt megtartani... – morogta bizonytalanul, de csak olajat öntött vele a tűzre, mert Vali kirobbant, hogy kell?! Mért kell?! Kinek kell?! Makra azt mondta, hogy őneki.

– Akkor, szívem, keresel magadnak egy másik nőt.

– Valami közöm nekem is van hozzá...

– Neked?! Semmi! Ami a dologban kellemes volt, azt megkaptad, a többi: akár küret, akár szülés, szoptatás, kihordás meg mindenfranc az én dologom, a rohadtja rám marad. Az én hasamban van, apukám, én rendelkezem vele! És nekem nem kell gyerek. Nekem más dologom van a világban, mint hogy ordító csecsemőt ringassak, és szaros pelenkát mossak. Mi van?! Mit pislogsz?! Meg vagy döbbenve? Na, nyögj ki, ami abba a sötét fejedbe motoszkál! Elvetemült kurva, mi? Aki nem érzi, hogy AZ ANYASÁG SZENT DOLOG, AZ ÉLET ÉRTELME A GYERMEK. A SZERELEM CÉLJA A FAJFENNTARTÁS. LÁNYNAK SZÜLNI DICSŐSÉG, ASSZONYNAK SZÜLNI KÖTELESSÉG. Folytassam? Tudok még egypárat! Hát nem, Makra Ferenc, ilyet nem játszunk. Nem szülünk gyereket a saját szórakoztatásunkra, hogy ha felnőtt, lekopjon, és azt kérdezze, mi a francnak kényszerítettetek erre a keserves világra, én nem akartam megszületni. Volt pofátok kilöknü ide nyomorultnak, csak mert ti papás-mamást akartatok játszani?! „Ó, emberiség, kit törött anyám szenvedni szaporított...” Hát nem! Én nem szaporítom az emberiséget. Szaporodik az nélkülem is.

– Ez nem így van – mondta Makra halkán és rémülten. – Minket is csináltak.

– Na és? Mert a mi szüléink barmok voltak, nekünk is barmokká kell válnunk?

– De őket is megcsinálták... és ez így kiegyenlítődik. Mi se tehetünk szemrehányást a szüléinknek...

– És ebbe a nagy kiegyenlítődésbe már hárommilliárd ember él a földön, és naponta százezren döglenek éhen, de azért szülni kell! Kötelező! SZENT KÖTELESSÉG! Mert AZ ÉLET TÖRVÉNYE erősebb minden okoskodásnál, mi?! Aztán, ha nem megy tovább a dolog, jöhet az atomháború. Az nem bűn, mi?! Az természetes. Az is az ÉLET TÖRVÉNYE. De ha egy nő nem hajlandó részt venni ebben a disznóságban, azt természetellenes! Ugyan, Ferkó, hagyjuk abba. Ez az én dologom, ne pofázz bele. És hagyjál ma békén. Olvass vagy rajzolj, vagy menj el moziba, vagy fogj magadnak egy nőt, mit bánom én, csak szállj le rólam.

Nem, ezt másképp kellett volna megmondani. Meg lehetett volna beszélni higgadtan, ő, Makra, nem vadállat, belátta volna, hogy még korai, várni kell, hogy lakásuk sincs (sőt össze sincsenek házasodva, de ez a legkevesebb), hogy Vali előbb el akarja végezni a technikumot, vagy fel akarja vetetni magát az Alaphoz; ő igazán nem ragaszkodott volna ahhoz, hogy ezt a gyereket kell megtartani. Ő azt is megértette, mitől lett Vali, az a Vali, aki megvetette a „dilit”, ilyen hisztérikusan ideges; a nő megalázó és hátrányos helyzete ezen a ponton nem társadalmi kérdés, ezen nem segít az emancipáció, a nő itt biológiailag van kiszolgáltatva, és Valit a tehetetlenség dühítette fel, hogy semmilyen harccal, társadalmi átalakulással soha nem lehet változtatni ezen, hogy ez még a fejlődés távlatában is reménytelen ügy, és Vali, aki minden „rohadtság” ellen lelkesen vette fel a harcot, megőrült tőle, hogy itt nincs mit tennie; ráadásul azt is éreznie kellett – Makra biztos volt benne, hogy érezte is –, hogy a kürettel valami természetellenes, egészségtelen dologra kényszerül, s mert minden nyafogást gyűlölt, inkább embertelennek, lelketlennek mutatta magát, de nem volt hajlandó puhány módra eltaknyolódni. Makra tehát talált (mert keresett) Vali számára igazolást; mindenképpen becsületesebb ez a viselkedés – gondolta –, mint ha Vali eljátszana a FÁJDALMAS ANYÁT, aki nem szülheti meg a gyermekét, mert a gonosz világ nem ad lehetőséget rá... de a hang durva őszintesége mégis gyanakvással töltötte el, s ettől a gyanakvástól később sem szabadult. A vitát abbahagyta, mert érezte, nem szabad most a húrt tovább feszítenie, de Vali nem győzte meg, s ő nem adta meg magát. Sokáig hallgattak, Vali festeni próbált, de nem ment a munka, levágta az ecsetet; le kéne részegedni, mondta aztán, és Makra javaslatára beültek a Dohány utcai vendéglőbe, oda, ahol először ittak együtt kísérővel rumot, és Vali miközben örökké festékes, maszatos ujjai közt

forgatta a poharat, azt mondta tűnődve, hogy két ember szerelme addig jogosult, amíg egyiküket sem húzza le. Amíg mindketten értékesebbek lesznek tőle, tisztább és igazabb emberek. – Eddig sokat adtál nekem, ne vedd vissza. Ne akarj lehúzni. Ne kényszeríts olyanra, ami tőlem idegen. – Ő soha senkit nem kényszerít, felelte Makra, gyűlöli az erőszakot, Vali hálásan szorította meg a kezét, akkor ne beszéljünk róla többet, mondta, s a téma egy időre lekerült a napirendről, csak Makra gondolt rá állandóan, és minél többet gondolkodott felőle, annál jobban összezavarodott.

– A másik emberből csak annyi az enyém, amennyit változtatni tudtam rajta – mondta egy ízben valami francia regényt idézve Vali, és Makra eltűnődött néha, hogy ha ez így igaz, akkor belőle jókora rész a Valié, mert életében talán legtöbbet Vali hatására változott. Vali nemcsak azt mutatta meg, milyen férfi ő (erről volt Makrának némi tapasztalata Vali előttről is), de azt is, milyen ember, s ez nem kevés; mellette többnek érezte magát, értelmesebbnek (néha még tehetségesnek is), olyannak, akinek nincs mért restelkednie; a Vali József Attila-kötetében azt olvasta egyszer: „Nagyon szeretlek, hisz magamat szintén nagyon meg tudtam szeretni veled”, s így volt ezzel ő is, összekapcsolta Valival; már nem érezte a saját pofáját annyira elviselhetetlennek, nem zavarta, hogy Vali rajzolta őt, sőt a lány arra is rávette, hogy üljön modellt a körben. „Azt mered mondani, hogy nincs ízlésem, te rohadék, nem félsz, hogy átharapom a torkod?! Jegyezd meg, hogy akit én kiszúrok magamnak, az a legszebb pasas Pesten! Ha szégyellni mered azt a gyönyörű cigánypofádat, szakítunk!” Makra nevetett, ő nem szégyelli éppen a pofáját – ez van, ezt tudja biztosítani –, de utálja a feltűnést, Vali kedvéért azonban vállalkozott a dologra, és túrta a fürkésző, méricskélő, szenvtelen pillantásokat egész addig, míg egy Kollár Imre nevezetű köpcös fiatalember elő nem jött a körzövel, hogy megmérje Makra koponyájának hossz- és keresztmetszetét; először nem értette, mit akar, csak figyelte gyanakodva, de mikor Kollár az orra előtt szétnyitotta a körzöt, két szára közé fogta halántékát, Makra szelíden félretolta a szerszámot, és azt mondta Kollárnak, hogy most aztán kopjon le, míg ő decens és jó modorú, mert kaphat egy fülest, hogy eltörik a bokája. Kollár meglepődött, majd sértődötten visszavonult, Vali fölugrott, a többiek röhögtek, aztán Valival és Salgóval az élen együttes erővel megszelídítették Makrát, elmagyarázták, hogy ne hülyéskedjen, ez a legtermészetesebb dolog, így szokás, és senki sem akarja bántani. Makra beletörődött, bár úgy érezte magát, akár az idomított csimpánz a biciklin (végtére annak se akar senki rosszat), de Valira való tekintettel végigülte a hátralevő két órát. – Na, belehaltál? – kérdezte utána Vali, és elmondta, hogy még annak idején, a kerületi vezetőségben ismert egy srácot – a fiúgimnázium iskolatitkára volt –, politikusnak készült, de nem tudott közönség előtt beszélni, hemmungos volt, mint Makra, és úgy edzette magát, hogy tökkopaszra borotváltatta a fejét, de még be is zsírozta, hogy csillogjon, így járkált a városban hónapokig; a módszer bevált, mert hozzá kellett szoknia, hogy bámulják és körülröhögik, ettől megtanult beszélni meg szerepelni, és nem jött többé zavarba, ha mindenki őt nézte, mikor felszólalt valahol, és ma biztosan nagy fej lenne, ha később be nem dilizik. – Ugye...? – mondta Makra. – Mi az, hogy „ugye”, mérgelődött Vali, a két dolognak semmi köze egymáshoz. A srác Jugóba született, negyvenkettőbe jött Pestre a család, és mikor a Titó-balhé elkezdődött, annyit zaklatták szegényt, hogy a végén már mindenkit ávósnak nézett, még a legjobb haverjait is.

Makra ugyan nem edzette magát, nem borotváltatta a fejét, de nem volt már olyan frászban, ha valahol rá terelődött a figyelem. Egyszer a normás valami cikluson kívüli munkára gyalázatosan rossz időt adott, Makra bement reklamálni, hogy számítása szerint erre még több járna neki, de a normás a szemébe röhögött, „aki arra vette az irányt, hogy a munkából éljen, az dolgozzon, és ne számoljon”, mondta, Makrát elfogta valami tompa indulat, hogy most szájon csapja, hogy keresztülbukfencezik az íróasztalon, de uralkodott magán, s épp azon a ponton volt, hogy szó nélkül kimegy, mikor hirtelen másképp döntött. Elvigyorodott és kezét nyújtott; a normás bevette a cselt, alászolgálja, mondta, de Makra nem engedte el a kezét, csontos markával

megfontoltan és egyre erősebben szorította, mint a prés; a normás eleinte kínosan nevetgélt és humorizálni próbált, aztán elsápadt, és a végén már veszettül jajgatott. Makra közömbösen szorította a kezét, mintha másfeles acéllemezt vágna kéziollóval, közben odasereglett az egész iroda; két művezető, revizor, beíró, bérelszámoló, és Makra egy szikrányit sem engedve a szorításból, indulat nélkül közölte, hogy aki pedig arra vette az irányt, hogy munkásnyúzásból éljen, az legalább ne legyen cinikus. Ha az esetet nem előzi meg közel félesztendő együttlét Valival, Makra a cirkusztól, felhajtástól félve, hang nélkül lelép, az ajtót se vágja be maga után, de még csak nem is haragszik a normásra, hisz minden cinizmusával együtt végeredményben igaza volt; Makra szívósnak, állóképességnek érezte magát a végtelenségig, tudta, hogy mindent kibír, és bárhonnán képes lelépni, ha összekuszálódik körülötte a világ – ahogy hazulról is eljött, mikor rákerült a sor –, de sose hitte, hogy olyan egyéniség, aki az akaratát rá tudja kényszeríteni valakire, ezért ezzel sose próbálkozott, most pedig viszonylag jól tűrte még azt is, hogy akár a besnyői Szűz Anyához, búcsúba járjon hozzá a fél vállalat, haverok és nem haverok, alig ismert és teljesen ismeretlen pofák, és gratuláljanak neki, hogy végre jól megadta a nyavalyásnak (a normásnak), és így bizonyos értelemben sztár váljék belőle, RENDKÍVÜLI pasas; mert Makra győzött: a normást letolták (ilyen hangon nem lehet beszélni a dolgozókkal), és még az időt is korrigálták a kérdéses munkalapon. Vali pedig egyenesen ujjongott, hogy Makra végre magához méltó módon viselkedett, és ő az egész ügyből talán csak ennek örült igazán, hisz lelke mélyén tudta, hogy csak Vali dicséretéért csinálta az egészet, mert szégyellte volna, ha jámborul elkullog, és lenyeli a normás pimaszságát – Vali előtt.

Vali mindenkitől kemény tartást, büszke öntudatot követelt, és képtelen volt elviselni az alázatos, büntudatos, önmagukat lebecsülő embereket maga körül, ettől horkant fel Katával kapcsolatban is, mikor Kata hosszú öngyalázkodó lamentálással sorolta el „bűneit”, és mesélte végig „elzüllése” történetét (Kata a modell volt, az a meztelen lány, akit Makra első nap látott a körben a zöld kocka tetején; fitos-bájos kis kurva, telt mellén szemtelenül ágaskodó bimbókkal, szerelemre termett, sugárzóan szép testét olyan szégyentelenül mutogatta, hogy Makra mindig irigyelte érte); Vali gyakran hívta fel néhány órai munkára, mert otthon jobban tudott dolgozni, Makra mellettük pepecselt, keretet állított össze Valinak hulladék deszkából, és teljesen hozzászókkott már a meztelen testekhez, Kata annyira nem volt nő számára, mintha kőből faragták volna ki (különösen, ha Vali is jelen volt, mert szinte sistergett közöttük a levegő: Vali kiborotvált nyaka, bronzosan csillanó rövid haja, keskeny csípője, kemény lába szára ahogy hátulról kibukkant a maszatos köpenye alól, jobban izgatta Makrát, mint egy tucat meztelen hastáncosnő), most is elmerülve feszítette rá a keretre a vásznat, s csak arra figyelt föl, hogy Vali kiabál. – Te kölök, lepofozlak arról a sámliról, kinek a hülye szövegét szajkózkod itt nekem? – Kata megjárta az erkölcsrendészetet, volt a lánynevelő intézetben is, de nem „javult meg”, s most bánatos sóhajtozással nyomta Valinak a sódert, hogy züllött életmódjáért csak az ő csavargó vére a felelős, mert az ő anyukája mindent megadott neki, még gimnáziumba is járatta, de ő nem szeretett tanulni, és megszökött, és akkor megismerte az ÉJSZAKAI ÉLETET, és mikor az intézetben az elvtársak MEG AKARTÁK MENTENI, akkor sem hallgatott a jó szóra, és nem fogadta el a segítséget, amit A DEMOKRÁCIA NYÚJTOTT, mert neki továbbra is a KÖNNYŰ ÉLET kellett, és ő már sose fog megjavulni, mert ő már egy NAGYON ROSSZ NŐ, és így tovább... – Ferkó, rossz nő a Kata? – kérdezte Vali, Makra csukott szájjal, nagy grimaszokat vágva vigyorgott (mert a pofája tele volt aprószöggel), és azt mondta, hogy egy frászt, a Kata állati jó nő. – Na, látod! – Vali csúfolódva és dühöngve bebizonyította Katának, hogy nem züllött, és nem bűnös, és nincs „könnyű élet”, és nincs „tisztességes élet”, és ha sokkal szeretkezik, jól teszi, csak lehetőleg ne feküdjön le olyannal, akire nincs gusztusa, nem azért, mert az BŰN, hanem azért, mert KELLEMETLEN, és ilyen klassz kis csaj, mint ő, olyan jóképű pasasokat foghat, minden ujjára tízet, amilyent csak akar, és ha csavargó vére van, csavarogjon (majd benő a feje lágya, s ha nem, úgy is jó), és ne hallgasson senkire, mert amíg

másoknak nem árt, azt csinál, ami jólesik, és főképp ne vegye be azt a maszlagot, hogy neki nincs helye a „tisztességes” emberek között, mert így, ahogy van, „tisztességesebb”, mint sok „tisztességes” asszony, aki eladta magát testestül-lelkestül, csak nem numeránként, hanem átalányban fizetik (és Vali olyan vad megvetéssel tudta kimondani, szinte kiköpni a szájából a „tisztességes” szót, hogy Makra boldogan röhögött, akár a gyerek, ha a nagyobbik pajtása valami malacságot kiabál). Kisvártatva Kata oldottan és nagy kuncogások között tárgyalta Valival az éppen aktuális szerelmi ügyeit, tanácsot kért (és kapott), kivirult, és láthatóan remekül érezte magát. Vali pedagógiája eredményeképp aztán két hónap múlva elhelyezkedett egy üzemi konyhán mint felszolgáló, és teljes lelki egyensúlyban és harmóniában volt dolgozó nő, szakszervezeti tag, festőmodell és prostituált egyszerre, azzal a megkötéssel, hogy csak „belevaló hapsikkal” feküdt le, olyanokkal, akikkel neki is jólesett; Makra ugyan jobb szemmel nézte volna, ha ráadásul beleszeret egy rendes srácba, összeházasodnak, és gyereket csinálnak, de Vali eredményét így is el kellett ismernie; Kata, aki addig egykedvűen, sőt ellenségesen végezte „megalázó” munkáját a körben mint megbélyegzett, alacsonyrendű lény, attól kezdve barátságos lett, jóindulatú és aranyos, szépsége sugárzott, és Vali szerint az akt-tanulmányaikat gépiesen rajzolgató tagoknak szárnyakat adott, egész felbolygatta a kört. Makra sokat tanult az esetből, azt is megértette, mért gyűlöli Vali olyan szenvedélyesen a „rohadt katolikus bűntudatot”, amit „a pietista tökfejek a materializmusba is át akarnak menteni”, mért ismétli annyiszor, hogy a bűntudat nem a bűn következménye, ellenkezőleg, a bűn forrása és melegágya; de most, hogy Vali állapotos lett, és undorral, szitkozódva beszélt az anyaságnak még a lehetőségéről is, úgy érezte, hogy visszamenőleg semmi sem érvényes, illetve minden csak visszajáról igaz, ő Vali számára csak egy jó kan, akinek megtetszett a „cigánypofája”, csupán egy a Vali pasasai közül (akivel az egyszerűség kedvéért Vali össze is költözött), de tartós, normális kapcsolatra, férjnek, a gyereke apjának nem kell már neki.

A következő napok során a szerelem s az idegenkedés, sőt gyűlölet váltólázában vergődött, mindazt, amit Valiban szeretett, egyszersmind a fonákjáról is látta, ugyanaz taszította, ami vonzotta is; Vali igazságkereső bátorságát hetvenkedésnek érezte, morális szigorát bűnpártolásnak, sodró, robbanékony modora egyszerre nagypofájúságnak látszott, szókimondó stílusa cinizmusnak, közéleti dühe feltűnési viszketegségnek, tehetsége és művészi szenvedélye elmebajnak, mániának, kemény tartása, amit csodált, szívtelenségnek tetszett, és érzékisége, amitől a vére megforrósodott, ha csak gondolatban is érinthette Valit, a lány gyerekellenes irtózatától Makra előtt hirtelen beteges bujasággá fajult; a döglesztő augusztusi melegben mogorván, keserűen rótt a puhára főtt aszfaltot hazafelé, és az járt a fejében, hányszor vigyorgott nyavalyás alázattal Vali szédítő szózuhatagai alatt, mikor pocskékká gyalázott mindent, amiben ő hitt, amit fontos és derék dolognak tartott, s ő csak azon igyekezett, hogy Valihoz hasonlóvá váljon, hogy még a tüdejük is egy ütemre szedje a levegőt, mikor elhaladva egy virágstand mellett váratlan gyöngédség rohant rá, hogy hisz Vali ideges és joggal, hogy közös boldogságukért egyedül Valinak kell fizetnie, és virágot vett, teljesen elképesztve ezzel a lányt, mivel az efféle figyelmesség nem tartozott Makra erényei közé. Mert végül is Vali nem rombolt össze benne mást, csak ami amúgy is idegen volt tőle, amit másoktól vett át, amivel a környezetéhez idomulni igyekezett – de vajon nem idegen-e tőle ez is, a Vali világa, amit most elfogad, mert Valihoz akar tartozni... hol van hát ő, Makra Ferenc? Mi az benne, ami önmagával azonos?

Vali a virágtól, Makra okosan gyöngéd ölelésétől meghatódott, és olyan drágán odabújós, menedéket kereső, elanyátlanodott kislány lett néhány órára, hogy Makrát a feje búbjáig elborította a szerelem (ilyen kislányosan, védelemre szorulón Vali közelebb állt ahhoz a képhez, ami benne a NŐRŐL élt, mint amikor csípőre tett kézzel gúnyolódott, vagy harciasán tüzelt valami disznóság miatt, vagy kemény, világos érveléssel szedett ízekre hamis illúziókat,

letorkolva, olykor meg is szégyenítve a partnerét), Makra rájött, hogy hozzá képest Vali milyen pici kis nő, hogy elfér az ölében, hogy kedves arcoskája szinte elvész a két csontos tenyere között, és feledve a köztük napok óta halmozódó feszültséget, boldog volt, egész addig, míg Vali azt nem mondta hálásan, jó, hogy Makra most ilyen, ő néhány napja állatian ideges, utálja a kaparást, mert értelmetlen. Akkor tarttuk meg a gyereket, mondta erre Makra, és Vali hangulata azonnal megfagyott, kemény lett és rideg; Makra ne kezdje előlről, ezt egyszer már letárgyalták, nem óhajt mindent tízszer mondani. És ne játssza meg a hülyét, mintha nem tudná, miről van szó! Nézzen körül, nézze meg a katolikus lelke ideáljait, a szerencsétlen proliasszonyokat, harmincéves korára vénasszony mindegyik, ráncos, visszeres lábú, deszkamellű, vagy akkora valaga van, hogy nem fér be a KÖZÉRT-ajtón, szül és szoptat és mos, főz, súrol, takarít, de még azt is elvárja tőle az ura, hogy jó szerető legyen (mert ha nem, otthagyja, vagy elhordja a kurvákhoz a keresetét), négykor kel a kölkökkel, tülekszik a zsúfolt villamoson, kézen fogja az egyik szerencsétlent, karján ül a másik, hasában a harmadik, viszi őket a bölcsődébe, óvodába, az állami gyerek-istállóba... Gyönyörű! Az ESZMÉNYI ASSZONY! Bal karján három gyerek, jobb kezében a kalapács! Értse meg Makra, ő nem szül ágyútöltelék, nem gyarapítja a rádióaktív hamut! Makra nyelt és hallgatott, de egész estére elment a kedve; szórakozottan ültek egymás mellett, Vali panaszkodott, hogy állati meleg van, ha terhes, nem bírja a meleget, igen, mondta Makra, tényleg nagy a meleg, és több mondanivalójuk nem volt egymás számára. Még sose kívánta így a gyereket. Megbámulta őket az utcán, a villamoson; az anyukák ölében ülő apróságokra rákacsintott, gügyögött hozzájuk, megdicsérte a nagy szemüket, sima kerek kis pofájukat, és izgatottan várta az anyjuk fáradt, nyúzott arcán felsugárzó büszke mosolyt; boldog volt, ha gyerekes anyát a villamos lépcsőjén lesegíthetett, s egy pillanatra a tenyerében érezhette a gyerek aprócska öklét, vékony karocskáját, törékeny derekát. El se tudta képzelni ezt az életformát hosszabb távon (amire fél esztendeje kényszerült), és fokozatosan meggyűlölte a festészetet és minden rohadt művészkedést, mert tudta, hogy ez fosztja meg attól a természetes örömtől, amiben minden nyomorult alaknak része lehet, csak ő van eltiltva tőle – ha valahogy ki nem veri Vali fejéből ezt a dilit.

Amit azelőtt nem ismertek soha: most ingerülten kerülgették egymást. Egyszerre kicsi lett a szoba kettőjüknek, Vali útba volt Makrának és Makra Valinak; Vali belebotlott Makra cipőjébe, amit ő sarokkal szépen összepásztva az ágy végébe helyezett, nem szólt, csak kívágta a cipőt az ajtón, hogy nagyot csattanva végigszánkázott mindkettő a konyhakövön, Makra se szólt, kiment érte, berakta a szekrénybe, de mikor este zsírpapírból ették a felvágottat (mint mindig, mióta itt lakott), egyszerre arra gondolt, hogy Vali nem képes egy rohadt tányérra rácsapni azt a parizert, hogy ember módra zabáljanak, és hogy a bögre falát sötétbarnára festette a tea, de még a teán is zsírkarikák úszkálnak, akár a húslevesen, mert meg a tej után sem képes tisztességesen elmosni azt az edényt, és az ablakhoz nem lehet odaférni, a Vali festőállványa körül akkora a kupleráj, mint a Salgó szobrászműtermében (de a Salgó megteheti, neki a műterme mellett lakása is van), és minek szív el egy nő két csomag Munkást naponta, és mért vedeli a rumot, akár egy maszek fényező, és mikor Vali egy szatyor cuccal jött meg az illatszerboltból, és a klozettpapírtól a fogkrémen, szájvízen át a rúzsig, körömlakkig (amit a lába körmére kenetetett), a különböző arckrémekig minden rossebet összevásárolt, Makrának az jutott eszébe, hogy erre nem sajnálja a pénzt, de ha arról van szó, hogy egy kölyöknek majd pólyát, kistréklit, pelenkát kell venni, hirtelen rájön, mekkora a nyomor. Némán tértek ki egymás útjából, pedig mindketten tudták, hogy a másokban feszül a mondanivaló, de nem mertek megszólalni, mert a vélt vagy valódi sérelmek megsűrűsödtek bennük, akár a palackban az oxigén, és féltek, hogy ha megnyitnák a szelepet, nemcsak sisteregve ömlene, de robbanna is, és olyanokat vágnának egymás fejéhez, amit később nem lehet se visszaszívni, se megbocsátani, ezért inkább reménykedtek, hogy egyszer elmúlik, vége lesz, addig meg a palack

fala talán kibírja a nyomást, és némán feküdtek le este a közös ágyba, és gondosan az ágy szélére húzódtak, hogy a testük még csak véletlenül se érjen össze, nyitott szemmel, hosszan bámulták, hogy tükröződik az elhaladó járművek pásztázó fénycsíkja meg a kései járókelők lépteinek fordítottan ollózó árnya a félhomályos mennyezeten, és egyikük se mondta ki a szót, és nem tette meg a mozdulatot, ami feloldást ígérhetett volna, míg egyszer Vali nem bírta tovább, meggyújtotta a lámpát, felült, és azt kérdezte Makrától, mi a franc van vele.

– Semmi – mondta Makra. – Nincs velem semmi. Miért?

De Vali, ha egyszer elkezdte, nem hagyta annyiban, és kihúzta Makrából, ha nem is az egészet, de legalább egy részét annak, ami nyomasztotta és gyötörte, azt, hogy ő, Makra, úgy érzi, hogy végleg, egy életre, tehát férjnek, normális, szabályos viszonyra nem felel meg Valinak, ezért nem akar tőle gyereket. Folytasd, mondta Vali, de Makra örült, hogy ennyit is kinyögött, és nem szólalt meg többet.

– Csak a farkad kell, igaz?

– Igaz... – morogta erre.

Vali napok óta most nevetett először jóízűt. – És ez neked kevés?! Mit akarsz?! A pénzedért szeresselek? Vagy azért a hófehér szűzi lelkedért? Értsd meg már végre, te szent víziló, amióta az emberiség – vesztére – társadalomba szerveződött, a hülye előítéletektől, az, álszent erkölcstől, a hazug eszméktől (amit mindig a fejesek dumáltak be az ilyen jámboroknak, mint Makra is, hogy engedelmes rabszolgává idomítsák őket), teljesen elfelejtettük a lényegét, az alapvető biológiai törvényeket; hát lehet valami fontosabb annál, hogy szeretjük egymás szagát? Azt hiszed, nem ezen múlik a többi is, azon hogy a sejtjeink, a hormonjaink, a nedveink és a pórusaink minősége között valami azonosság van? Gondolkozz, Ferkó, az istenért, hát ha reggel fölébredsz, és én látom azt a bedagadt, csipás szemedet, a borostás, gyűrött pofádat és a tollat a fejedben, ami borzas, mint az árokba borult szénásszekér, és a szádból a tegnapi bagótól áporodott búz jön fogmosás előtt, és savanyút böfögsz, és izzad a hónod alja, és a patád lábszagú, és én nem undorodom, és számomra így is te vagy a világon a leggusztusosabb élőlény, akkor lehet valami, ami ennél szorosabban összeköt? És mi az, hogy SZABÁLYOS VISZONY?! Mi a Jézus izéje az a SZABÁLYOS VISZONY!! Mi hiányzik, a papír? A házassági szerződés? Az hiányzik, hogy egy hivatalos ökör nemzetiszín karszalaggal a hasa körül hegyibeszédet tartson neked, hogy A TÁRSADALOM ALAPJA A CSALÁD, és hogy SZOCIALISTA HAZÁNK SOKAT ÁLDOZ A CSALÁDVÉDELEMRE, és hogy AZ ÉLET NEMCSAK MAJÁLIS, NÉHA SÖTÉT FELLEGEK BORÍTJÁK A KISDED CSALÁD EGÉT, DE A HÁZASTÁRSOK ÖSSZETARTANAK A BAJBAN IS, mialatt egy ócska összekaristolts lemezeiről recseg a nászinduló, pamm-pamm-pariiram-pam-pam-pam... és az ÜNNEPLŐ ROKONSÁG fehér keszkenővel törölgeti szeméből a meghatottság könnyeit; ha te kibírod, apám, röhögés nélkül (mert én nem bírom ki), akkor gyere, bohóckodjunk, játszunk végig ezt a cirkuszt, de attól tartok, akkor tényleg kiderül, hogy nem vagyunk egymáshoz valók!

Makra egy darabig hallgatott, félig örült annak, amit Vali mondott, félig idegenkedett tőle, mint a gyerekellenes szövegétől (mit kell ilyen rondán lepocskondiázni mások meggyőződését, ócska viccet csinálni a házasságból; nekik meg lehet róla a maguk különvéleménye, de millió ember számára igenis szent dolog), végül mintegy érvként, a Vali világából keresve támogatást, annyit mondott csak, hogy Salgónak is van gyereke; Vali nem csattant föl, meglepő türelemmel magyarázgatta, míg a körmére égett csikkról másik Munkásra gyújtott, hogy ha ő ott tartana, ahol a Salgó, ha műterme, lakása volna, Alap-tag lenne, állami megrendeléseket kapna, és lenne

egy fix fizetéses állása is, ő is akarna gyereket, és tőle, csak tőle, Makrától egy ilyen fekete képű, dróthajú, csillogó szemű, csontos-inas bumfordi kölyköt, hogy ha megcsókolja, Makra jusson az eszébe, de addig nem! – És nem adom meg magam, és nem hagyom eltaposni magam! Én egészséges ember vagyok, ha én egyszer kinyomok a hasamból egy gyereket, akkor tudom, mit csinálok, akkor a fogam közt hordom ebben a rohadt dzsungelben, mint az anyafarkas, akkor ölk is érte, és ha kell, a francba dobok mindent, az ecsetet is, nem érted?! Nekem ezért nem szabad szülnöm! Nekem előbb biztosan kell állnom a lábamon, és dohány kell, és műterem kell, és elismerés és lakás és főképp: szabadság, mert én nem tudom befogni a pofámat, és nem is akarom, és nekem úgy kell élnem, hogy ne legyen vesztenivalóm, hogy nyugodtan mehessek a síttra akár, ha úgy alakul, nem magamért, hanem a többi nyomorultért, akik helyett valakinek ugatni kell, ha ők nem képesek rá! Mert akit az éhes kölykei várnak otthon, az nem ugrál, öregem, az meggondolja, mit pofázik, az nem reszkirozza meg a sítetet, de még azt sem engedi meg magának, hogy kirúgják az állásából, még azt se, hogy egy százassal kevesebbet vigyen haza, mert a gyerekek fedél kell a feje fölé, a gyerekek tej kell meg gyümölcs meg cipő meg télikabát; a magam kontójára koplalhatok apukám, vállalhatok mindent a kurvaságtól a kötélig, de a gyerekeket, az élő gyerekeket, ha már megszülettem, nem áldozhatom fel semmiért. És ez is biológia, ha nem tudnád.

Makra olyan hevesen dobta le magáról a takarót, hogy majdnem leverte a lámpát vele, felugrott Vali mellől, és hosszú léptekkel járkálni kezdett az ágy előtt a rádiótól a szekrényig és vissza, mint aki verembe esett; szóval soha, neked soha nem kell gyerek, mondta, és cigarettára gyújtott, nem is szívta, ette szinte a füstöt, a harmadik szippantás után remegő ujjakkal szétmorzsolta a cigarettát a hamutálban, másikat gyújtott meg: Vali ezalatt félig törökülésben, egyik lábát felhúzza, állat a térdére támasztva egykedvűen pedikűrözte a lábujjait, Makra ne dramatizáljon, felelte nyugodtan, ő egy szóval se mondta, hogy soha, nem szokott meggondolatlanul szájalni, ha örökre lemondott volna a gyerekről, most nem kapartatna, hanem sterilizálná magát. Makra ebben a percben mindent gyűlölt Vali körül: a rádió tetején a kozmetikai kiállítást, a nikotintól bűzlő hamutartót, a kétes tisztaságú ágyneműt, az éjjeli lámpa kézzel festett ernyőjén az absztrakt ábrákat, Vali lába fejét, amit higgadtan piszkálgatott (és nem tudott uralkodni magán, pedig nem akarta a lányt megbántani), s az indulattól remegő, fojtott hangon azt mondta, hogy márpedig Vali szavait csak úgy lehet érteni, hogy soha, mert olyan szabadság, amilyenről Vali ábrándozik, sose lesz, se itt, se másutt, ő tudja, mert ő melós, és nem olyan polgárgyerek, aki proli játszik, mert az olyan hősi és romantikus; de még ki se mondta, már megrémült, mert ettől tartott napok óta, hogy jóvátehetetlen sértés szalad ki a száján, ha egyszer tisztázni akarnak valamit egymás között. Vali azonban meg se rebbent, sőt kedves mosollyal, szinte vidáman biztatta, hogy mit tud Makra, halljuk, ki vele; ő először nem merte folytatni, de Vali csak nógatta oldottan, barátságosan, míg Makra végül nagy nehezen kötélnek állt; ő azt tudja, hogy a melós semmi mást nem akar, csak zabálni, és Vali ezt furcsamód egyszerre teljesen magától értetődőnek találta. – Na és? – kérdezte érdeklődve. – Szóval a melós nem hatalmat akar, folytatta Makra, hanem csak kaját, és fütyül a politikára, és eszébe sincs a világot megváltani, és megteremtteni valamiféle osztály nélküli társadalmat (ilyen csak Vali álmaiban létezik), ahol majd megvalósul az a szabadság, amiben (megint csak a Vali naiv elképzelése szerint) már gyereket szülni is érdemes.

– Tudod – mondta Vali tünődve és látszólag a nagylábujja körmére összpontosítva minden figyelmét –, élt egyszer Oroszországban egy Lenin nevű pofa, és képzeld, mire jött rá! Arra, hogy a melós csak zabálni akar! (Ugyhogy nem te vagy az első ezzel a felfedezéseddel.) Minthogy azonban, kedves barátom, a melós és a zabálnivaló között ott volt az a bizonyos hatalom, úgy vélte, hogy ha tetszik a melósnak, ha nem, először meg kell szereznie a hatalmat, hogy a zabálnivalóhoz hozzájusson. Hát ilyen pofonegyszerű dolog ez.

Makra nem válaszolt erre, már rég nem érdekelte se a hatalom, se a szabadság (ebben a pillanatban a gyerek sem), leült Vali mellé az ágyra, két tenyerébe fogta simogatóan Vali lába fejét (amit Vali a körömollóval piszkálgatott, és ő két perccel ezelőtt úgy gyűlölt, hogy alig bírta nézni is), és azt mondta ijedten, hagyják abba. És Vali bocsásson meg. – Miért? – csodálkozott Vali. – Azért, amit mondtam. Nem így gondolom, tudod. Dühös voltam, és valami rondát akartam mondani neked. Direkt meg akartalak sérteni. Ne haragudj.

– Mit mondtál?

– Tudod jól. Azt a polgárgyerek dolgot.

– Ja? – Vali legyintett. Ez lényegtelen, és nem is ide tartozik, ő egy percig sem kételkedett benne, hogy Makra tudatosan sértegetni akarta, na és, vitatkoztak, vita közben előfordul ilyen, másrészt meg a sértő szándéktól eltekintve, Makrának igaza volt, ő olyan polgárlány, aki megjátssza a prolit, csak éppen nem mondott újat vele, mert ezt ő is tudja, sose tagadta, sose próbálta elfelejteni, az a baj, hogy ez nem érv, semmi jelentősége nincs, az a kérdés, van-e mersze valakinek gondolkodni vagy sem, és strici-e vagy nem strici. Ez kérdés. De hogy mi a papája, az nem kérdés. – És most gyere ide mellém. Gyere, feküdj le, aludjunk.

Makra lefeküdt, és minthogy végtelenül szégyellte magát (mert gyáva, alattomos dolognak, jellemhibának tartotta a sértő szándékú megjegyzéseket s mindennemű övön aluli ütést, maga sose alkalmazta, s ha módja volt rá, messzire kerülte azt az emberfaját, amelyik élt vele; ráadásul Vali nagylelkűsége is, mellyel az ő hitványságát mentette, és egyben nevetségessé kicsinyített súlyosnak szánt szavakat, benne inkább restelkedést, mint nyugalmat keltett, ettől bűnösnek és lekötözöttnek érezte magát, akinek követelőzni – se a gyerek, se más vonatkozásban – nincs joga), engesztelődést remélve, magához vonta a lányt, s vitájuk megoldatlanul függőben maradt. Ritkuló szeretkezéseik minden eddiginél hevesebbé váltak ezekben a napokban, Makra aggodalmait elől Vali ölelésébe menekült, és vágyát fokozta az a homályos félelem, hogy köztük valami alattomosan változik, és így talán most ölelik egymást utolszor. És bár minden célzást került, amivel fölszíthatta volna a félbemaradt vitát, magában Vali szavain töprengett mindig és mindenütt, otthon és a gyárban, az utcán, de még az ágyban is: ahogy testük szétvált, s ő az ölelésből ocsúdva becézgette Vali felhevült arcát és a lassú hullámokban csituló vágytól még forró melleit, rögtön beugrott, és konokul befészkelte magát elméjébe a félelem, mert Vali „diligétiól” most rémült meg igazán, most tudta csak, hogy nem is mondott olyan marhákat tavasszal búcsúzásukkor a Kadét, mert Vali dilettáns világmegváltó dühe, mellyel elkésve és alkalmatlan időpontban megirigyelte a hősök és mártírok nimbuszát, sokkal mélyebben befolyásolhatja közös életüket (ha ugyan lehet még szó köztük közös életről), mint azt ő eleinte a szerelemtől és Vali viharzó színes egyéniségétől elvakítva hinni merte volna.

Ilyenformán állandósult Makra szorongása és rossz előérzete, s hogy szabaduljon, oldódást, társaságot keresett, örült, hogy Vali nem törődik vele, mert esténként otthon dolgozik (és nem ment neki a festés: ideges volt, így ő bánta, ha Makra el-elcsavarog), hát nem rohant haza munka után, mint azelőtt, ismét hagyta magát a régi haveroktól, főképp Vera Jóskától elcsábítani, de még Valival is kellemesebb volt, ha társaságban lehettek; mikor egyik este Fénerék fölszaladtak hozzájuk, olyan jó hangulat keletkezett, amilyenre Vali teherbe esése óta nem volt példa. (Féner Endre volt Vali mellett a kör díszje és reménysége, Médi, a felesége pedig szép, szomorú, barna szemével Féner állandó modellje, képeinek egyetlen tárgya és témája; őt festette állva és ülve, ahogy főz, padlót súrol, olvas, szoptat, mosogat – Makra szerette a csöndes, jó kedélyű

házaspárt, s úgy vette észre, azok is kedvelik őt). Erre a jó hangulatra számított szombaton is (ez két héttel az utolsó éjszakai veszekedésük után történt), de csalatkozott: ugyanúgy ült pedig a többiek között, ugyanúgy énekelt, mint mindig, ha Salgóéknál összejöttek, nem értette, mi zavarja, mért idegenkedik mindenkitől, még a kedves és jóindulatú Féneréktől is. Igaz, rossz napjuk volt, rondán veszekedtek indulás előtt, és valami hülye apróság miatt; Makra elfelejtett pengét venni, túl sokáig tökörszett a régi életlen pengével a fürdőszobában, és Vali nem tudta tőle rendbe hozni magát (sietniük kellett, mert Salgó még sötétedés előtt meg akart mutatni nekik a műteremben valamit), Vali csapkodott, és amint Makra körül forgolódott, hogy a tükörhöz férjen, meglökte, Makra megvágta az állat és ráfordult, erre Vali kirobbant, hogy úgy készülődik, mint egy színésznő, és mi az anyja kínját csinált egész délután, Makra nem szólt, de mikor végzett, bevágta az ajtót maga mögött, Vali ordított, hogy a saját kis családi házadban, apukám, a pici feleségedre csapd rá az ajtót, akit majd OLTÁRHOZ VEZETSZ! Makra hallgatott. Vali aznap későn jött haza, és arra számított, hogy Makra felöltözve, indulásra készen várja már, de ő alsógatyában ült az ágyon, és valami háború előtti ponyvát olvasott (ez külön dühítette Valit, hogy minek vesztegeti ilyen szemétre az idejét, de ő visszavágott, hogy az ember nem olvashat örökké Engelst meg Déry Tibort, mert belefájdul a feje, erre Vali megjegyezte, hogy jellemző a Makra fejére, hogy mitől fájdul meg és mi az orvossága, Makra közölte, hogy bizony neki ilyen feje van, és nem is óhajtja kicserélni); egyébként pedig tudta, hogy Vali ismét a nőgyógyászhoz ment, s a várakozástól volt ideges egész délután, hogy mozdulni se volt kedve.

Hallgatagon, szinte gyűlölködve indultak el, a zsúfolt villamoson a tömeg egymáshoz szorította őket, akkor Vali váratlanul hozzásimult, és azt mondta, látod, nem kell nekünk papír, anélkül is úgy veszekszünk már, mint a SZABÁLYOS házasok; Makra hálásan ölelte magához, mert épp azon töprengett, hogy engednie kéne a gyerek-dologban, mert ahol a gyereket nem látják szívesen, ott tényleg jobb, ha meg se születik, és nem is erről a gyerekről van szó, sokkal többről: arról, hajlandó-e Vali normális ember módján élni valaha. Délután azzal jött meg az orvostól, hogy a jövő szombaton megcsinálják a küretet, s ezzel szétfoslott Makra utolsó reménye is, hogy Vali esetleg el se tudja intézni (hisz tiltott műtét volt még akkoriban), de Vali (elég ronda hangon) megnyugtatta efelől: „na csak csillapodj le, apukám, nem azért vagyok orvos lánya...”, mondta, és nem azért van egy rakás orvos ismerőse, hogy ne tudjon magának megszervezni egy vacak kaparást; Makrát bántotta a fölényes és pimasz stílus, de nem tette szóvá, rájött, hogy Vali konokságát most úgyseem törheti meg. Így hát más megoldáson gondolkozott; ha sok pénzt keresne, és szerezne, mondjuk, egy műterem-lakást, és előbb-utóbb (Salgó is beszélt erről) Valit mégiscsak fölvennék az Alaphoz, akkor talán Vali is másképp gondolkodna; és mért ne nőhetne be Vali feje lágya egy idő után, hisz még csak huszonekét éves, ha kicsit idősebb lesz, jobban állnak anyagilag, másképp nézi majd ő is az életet; ha tehát ő fölhogyna ezzel a hülye művészkedéssel (amire Valinak van szüksége, és nem őneki), s ehelyett újra fölvenné a kapcsolatot a régi maszekjaival, esténként fusit vállalna, és Vali orvos ismerőseit – egyszer végre jó ügy érdekében – fölhasználva, venne, mondjuk, egy orvos nevére a Jász utcai leprán valami kimustrált tragacsot, azt szépen rendbe hozná, eladná jó pénzért, ezzel rendszeresen komoly jövedelemhez jutna, és ebben biztos segítene Zselényi is.

Alig érkeztek meg azonban Salgóékhoz, egy ostoba véletlen rádöbentette, hogy terveit nem lesz könnyű elfogadtatni Valival, Vali ugyanis megtalálta a lemez-fejet. Salgó most készült el valami nagyobb munka agyagváltozatával; két szobrot rendeltek tőle egy vidéki kultúrotthon bejárata elé (ezt akarta megmutatni nekik), archaikusan merev, zárt figurákat csinált, bal lábbal előrelépve, mint a Téneai Ifjú, egy lányaktot könyvvel és egy fiúaktot színészmaszkkal a kezében – s a társaság fölvonult szobornézésre a műterembe. A szobornézésnek megvolt a maga hagyománya; egy ideig áhítattal kellett figyelni, majd a jelenlevőknek egyenként néhány

jelentéktelen bíráló megjegyzés kíséretében – hogy azért elfogulatlanságukat is bizonyítsák – dicsérni illett a szobrot (Makra utálta az egészet, ha tehetne, nem szólt, s ha rá is kényszerült, azt dűnnyögte csak, hogy „ühüm” vagy „jóképű”). Most a rítus szokásos menetét Szelepcsényi Gábor, Salgó újságíró barátja zavarta meg, aki keserű nevetéssel megjósolta, hogy a zsűri a szocialista erkölccsel összeegyeztethetetlennek találja majd az aktokat; Salgó vonogatta a vállát, ez esetben, mondta, vékony vonallal a combon, derékon, felsőkaron és a nyak körül valamilyen ruha jelenlétét érezteti majd, de lényegileg nem változtat a figurákon, és Vali ettől (mint várható volt) begurult, hogy éppen Salgótól nem számított erre a gyáva megalkuvásra; csakhogy erre Salgóné, Gyöne állt az ura mellé valószínűtlen dühvel, hisztérikusan, hogy amíg Vali nem ad a becses haverja kölkeinek (a Salgóék két srácának) kenyeret, addig tartsa meg magának a tanácsait, ha a Salgó munkáját visszadobják, ő nem áll ki az utcára strichelni, mert ő – speciel – nem az a fajta, ha Vali még nem vette volna észre... Salgó nem szólt közbe, mosolygott, akár a szfinksz, és a jelenlevők közül mindenki tudta, hogy Vali valamikor a Salgó szeretője volt, és szegény Gyöne ezért az örülésig féltékeny rá, mert Vali mindig megkapja Salgótól, akár búcsúznak, akár találkoznak a maga atyai pusziját; Makra tudta, hogy a dolognak ma már semmi jelentősége nincs (és az sincs kizárva, hogy Salgó csupán pedagógiai szempontból, Gyöne merev nézeteit megtörendő ragaszkodik a puszihoz), mégis megértette Gyönét, akinek puritán kálvinista gyomra ezt a „lezserséget” sohasem bírta megemészteni. De ha Salgót szórakoztatta is az asszony féltékenysége, Valit, minthogy hiányzott belőle minden kicsinyes női vetélkedő hajlam, csak böszítette (ráadásul Makra gyanakodott, hogy Gyönének címzett érvei neki is szólnak: „látod, Makra, így töri meg egy klassz ember gerincét a CSALÁD!”), a veszekedés elfajult, Gyöne szája már remegett, és Valin látszott, hogy most nem hagyja abba, míg meg nem semmisíti szegényt; indulatosan gyalogolt föl-alá a műteremben, a hajópadló dongott, és apró porfelhőket fújt a léptei nyomán, Vali a vita hevében föl-fölkapott valamit; egy fakalapácsot, egy bögrét, egy kaparót s végül egy rongyot is, azt a rongyot, amivel Salgó a Makra lemez-szobrát takarta le, hogy ígérétehez híven, elrejtse Vali elől.

Vali megtorpant, és a mondat közepén abbahagyta a szónoklatot. – Mi ez? – fordult Salgóhoz.

– Fej.

– Állati! – nézte Vali megbabonázva, és elfelejtette Salgó szobrai, a felháborodását, Gyönét évek óta tartó féltékenységgel s a közvetve Makrának szóló célzásokkal együtt. – Mikor csináltad?

– Nem én csináltam – mondta Salgó titokzatosan.

Vali fölemelte a fejet, és ámulva forgatta a fényben. – Add nekem!

– Nem lehet – mondta Salgó. – Nem kaptam rá engedélyt.

– Kitől?

– Attól, aki csinálta.

Makra megpróbált eltűnni az egyik mintázó állvány mögött, és érezte, hogy feketén ég az arca. Vali gondosan megvizsgálta a fejet, észrevette, hogy lemezből készült, fölismerte a hegesztést és a lakatosmunka nyomait (és nem kellett hozzá különleges detektívtehetség, hogy rájöjjön, kinek a munkája lehet), fölnezzett, és sugárzó arccal kereste meg Makrát a jelenlevők között. – Miért titkoltátok? – kérdezte.

– Ferkó majd elmondja – mosolygott Salgó változatlanul.

Vali nem kérdezősködött tovább, a szobrot egyszerűen birtokba vette, és fölfüggesztette haragját Salgó opportunizmusa és Gyöne anyagiassága ügyében is, mert teljesen lekötötte a figyelmét az új fölfedezés (Gyöne se folytatta, örült, hogy viszonylag ép önérzettel visszavonulhatott). Lefelé menet a nyikorgó falépcsőn Makra érezte, hogy Vali megszorítja a kezét. – Örült jó! – suttogta, ő nem válaszolt. – Meg akartál lepni vele? – Nem, mondta Makra kedvetlenül, és többet nem beszéltek róla, ledübörögtek a lépcsőn a többiek sodrában, lenn Salgó megnyitott egy palack bort, töltött, és mindenki koccintott a sikerre. Gyöne kiment a konyhába kajáért, körülülték az asztalt, de Vali nem vált meg a lemez-fejtől egy pillanatra sem, maga mellé rakta, egész éjjel gyönyörködött benne, s titokban biztató, cinkos mosolyokat küldött Makra felé. Valit földobta az eset, azonban Makra fokozatosan elkomorult, mert érezte, hogy homlokegyenest az ellenkezőjét gondolják az ő szobrászati tevékenységéről mind a ketten, s alig várta, hogy a társaság befejezze végre a szokott politikai vitát, ami a Salgó-féle szeánszoknak szinte kötelező napirendi pontja volt (s mindig történt valami a világban, ami fölkeltette a figyelmet, és fölszította a szenvedélyeket); Makra ezalatt többnyire tartózkodó érdeklődéssel hallgatott, különösen, mióta egyszer véletlenül közbekottyantott valamit, mert ettől hirtelen meglepett csönd támadt (minthogy Makra nem kényeztette el a társaságot sűrű hozzászólásaival), ezután lelkesen nógatták, mint LEGILLETÉKESEBBET, végtére ő „igazi” kétkezi munkás és proletár, ilyenformán szavait AZ EGYSZERŰ DOLGOZÓ EMBEREK, valamint a MUNKÁSOSZTÁLY megnyilatkozásának tekintették, és Makra azt se tudta, hogy szívódjon föl a sűrű cigarettafüstben, mert ő nem MUNKÁSOSZTÁLY, hanem MAKRA FERENC, és különben is kopjanak le róla, és győzködjenek egymással, ha vitázni van kedvük, ezért ha nagy ritkán volt is kérdezni- vagy hozzáfűznievalója, ezt csak otthon, Valinak mondta el. Beszélni különben is utált, énekelni viszont szeretett, és ha néha egy kis nyomás is volt benne, bátran megeresztette a basszusát, ilyenkor nem zavarta, hogy a vastag hangja miatt esetleg ráterelődik a figyelem; akkor azonban valamiért – az okát nem tudta volna megmondani – nem jött meg nótázás közben sem a kedve, pedig úgy ülték körül az alacsony asztalkát, mint máskor; hárman-négyen a törött rugójú díványon, a többiek különböző székeken, hokedlin, földre dobott párnán, sámlin – ki hol talált helyet, ő maga lovaglólülésben egy széken, mellette, félig hozzádülve, egy alacsonyabb zsámolyon Vali (Vali előtt az asztalon a lemez-fej), szemben velük a ház ura, Salgó trónolt két nő között, jobbán Gyöne, balján Szűcs Klári (aki nemrég került a körbe, s nemcsak ügyesen rajzolt, de valami üzemi színjátszóknál előadóművészként is jeleskedett), Salgó két súlyos karja a két nő vállán, az asztalon az obligát zsíros kenyér, vágott vereshagyma, főtt tojás, fölbontott olajoshal konzervek és több palack Asztali Fehér, Siller (vagy más olcsó bor); minden olyan volt, mint szokott, minden úgy történt, mint szokott: a megfelelő mennyiségű bor elfogyasztása után, mikor már a vitatkozók vörösre gyúlt fejjel érveltek, és az avatatlan azt gondolhatta volna, mindjárt egymás torkának ugranak, valaki rázendített, hogy

ez a nóta, nóta, nóta, nóta

körbejár,

ez a nóta, nóta mindenkire

rátalál,

s erre, akár a templomban, ha a ministráns megrázza a csengőt, s a gyülekezet feláll vagy letérdel, egy csapásra megszűnt a vita, és a társaság testvéri egyetértésben átvette a nótát – minden úgy alakult hát rendben és szabályosan, mint máskor, Makra mégse találta a helyét, s nem tudta eldönteni, hogy az otthoni veszekedésük, a lehetőségből bizonyossággá váló küret közelsége, Győne butasága vagy a lemez-fej miatt érzi-e rosszul magát. Nem ízlett a nóta; hirtelen úgy tűnt, olyan ez az egész, akár a mise, és mintha ezt mindig is tudta volna, egy kicsit ezért mindig is idegenkedett volna tőle, csak úgy látszik, magának sem akarta bevallani.

Arra gondolt, ezt hazafelé elmondja Valinak, kíváncsi volt, mint meggyőződéses materialista, mit felelhet rá, mert szinte hihetetlen, hogy ezt Vali eddig nem vette észre, Vali, aki éber ösztönnel és harciasán irtott minden „pietista csökevényt” maga körül; nem vette észre, hogy a nótázás ürügyén éppúgy kivetkőznek hétköznapi lényükből, mint a hívők a templomban, éppúgy kötelező valami ünnepélyes magatartás, akár a misén (és Makrát előbb taszította a ceremóniákon kötelező szerepjátszás, az imára kulcsolt kéz, a lesütött tekintet, az áhítat, ami automatikusan kiült az arcokra a templom homályában – mintha a templomhajó hűvösebb levegője, az orgonaszó, a tömjénszag gombnyomásra átalakíthatná az ember szívét és agyát –, jóval előbb, mint ahogy az isten létében kételkedni kezdett, mert a szerepjátszáshoz nem volt semmi tehetsége, és a legkínosabb pillanatokban jött rá a röhöghetnek, amit alaposan ki is használtak a társai: grimaszokat vágtak, illetlen szavakat suttoztak, és élvezték kínját és zavarát); és amint a hívő istenhez és a túlvilághoz emeli a lelkét a közönséges gondok közül, hogy megkönnyebbüljön, megtisztuljon általa, úgy menekültek Salgóék a maguk életéből vissza a múltjuk hitéhez és lelkesedéséhez, és ez a régi hit ugyanolyan illúzió volt már számukra, mint a hívőnek az isten, és ugyanolyan szent (hisz Vali mondta mindig, hogy csak az illúziót kell szentté avatni, a valóság nem szorul rá az áhítat védelmére, mert egyszerűen VAN). Makra számára a nóta itt a Salgóék telefüstölt szobájában is csak nóta volt, ugyanúgy fújta, mint a műhelyben, ahol a dobhártyarepesztő zaj árnyékában kieresztette néha a hangját, vagy a kocsmában, ha rázendített a haverokkal azelőtt, és nem kapcsolódott hozzá semmilyen emlék vagy nosztalgia, mert ő nem meszelt járdát, mint Vali, nem járt Spanyolországban, se Párizsban, mint Salgó, és sose volt teherautón falujáró, mint Fénerék, nem szervezett szövetkezetet, mint Szelepcsényi Gábor, népnevelő sem volt, mint Weisz Pali, és nem volt népi kollégista se, mint Győne vagy Rubovszki meg Szabó Lajos, ezért egyszerre úgy érezte, idegen köztük, és innen is reménytelenül kívülrekedt, hisz az ő élményeiket, amiből áhítatuk táplálkozik, sose pótolhatja. És mint annyiszor az elmúlt hetek során, ismét érvénytelenné vált visszamenőleg minden alkalmazkodó készsége és jóindulata, és visszájukra fordultak Vali igazságai, hogy „minden dolog értéke önmagában van, és az emlékeket csak lelkiző hülyék aggatják rá a dolgokra”, mert most megfordult a világ; a népdal Makra számára volt az, ami: egy nóta a sok közül, és nem szólt másról, csak amiről szólt, hogy

a szerelem szélesebb a tenger vizénél,

árvaabb vagyok a lehullott levélnél,

de Vali és a többiek számára a nótához emlékek tapadtak, hitek és érzelmek, nekibuzdulások és kudarcok emlékei, FANTOMOK, amiktől az egyszerű nóta szenténekké, az éneklés ájtatossággá növekedett, és Makra hiába fújta köztük a nótát igyekezettel, másképp fújta, mint ők, mert más mozdult meg benne tőle, mint őbennük. És amint ezen tűnődött mogorván, és rosszkedvében a szokottnál jóval nagyobb kortyokban nyelte a bort, egyszerre szentségtörő gondolatai támadtak, mert tűrhetetlenül hamisnak érezte magát, hisz az ő fejében nem volt semmiféle SZENTVAGYURAM, amiből kirekesztettek a profán dalok, ezért mikor a következő fordulónál rá került a sor, erős mély hangján rázendített fiatalokora egyik kedvenc nótájára, amitől még a lőrinci kocsmában is csönd lett, ha Makra Ferkó dalolni kezdte, hogy

Zúg az erdő, zúg a nádas...

Itt is csönd lett, de Makra eleget ivott hozzá, hogy dacosan végigfújja egymaga. Neheztelve, de bizonyos elnézéssel hallgatták (a nép egyszerű fiának ekkora botlást még meg lehet bocsátani, nem oktatták ki, hogy ez csak afféle műdal, hamisítvány, aki ezt énekl, eretnek), de mikor ismét rákerült a sor, s ő belekezdett a Carmenből a Torreádor-dalba, Salgó rászólt, hogy azért mégiscsak...! Valami népdalt talán...!

– Népdalt? – kérdezte Makra gonoszul. – Na, jó. Tudok én azt is.

Putriba lakik a Sári,

jó volna véle cicázni,

de jó volna megpróbálni,

hány numerát bír a Sári...

Elképedt csönd fogadta a lázadást. Vali is meglepődött.

– Mi az isten van veled?

– Miért, ez csak népdal, nem? – adta Makra az ártatlant.

Győne idegesen fölnevetett, Vali nem válaszolt. Rubovszki bedobta, hogy „Az ecsedi gulyajárás...”, s ezzel napirendre tértek az incidens fölött, Makra elhatározta, hogy a következő fordulónál a Kozma-számot kezdi el, hogy „A két szemét még most is látom...” vagy a Harlem-szerenád, hogy „Sötét az utca már...”, végtére ő nem gulyás és nem béreslegény, hanem városi krapek, és legalább annyira szereti az ilyen számokat, mint a népdalt (és otthon, maguk közt Vali is szereti, csak itt viselkedik úgy, mint Makra öreganyja az esti ájtatosságon), de erre már nem került sor.

Nem tudta pontosan, hogy kezdődött, mert nem figyelt oda, lefoglalta a rosszkedve s az az értelmetlen ötlet, hogy megbotráncoztatja a bandát a Kozma-számmal, s míg mogorván készült rá, hogy elrontsa a játékukat, de azért együtt fújta velük, hogy

istenem, istenem hol leszen halálom,

erdőn-e vagy mezőn vagy pedig tengeren,

arra gondolt, hogy hiszen szép ez is, ő ezt is szereti, szívesen énekl, akkor hát mit akar; legjobb volna, ha szépen fölállna, valamire, tán rosszul éreztetve hivatkozva hazamenne, igen, ez volna most jó, de tudta, vele jönne Vali is, pedig most egyedül kéne maradnia, és ekkor váratlanul teljes hangerővel felbőmbölt a rádióban a tánczene, az ének elakadt, Makra fölkapta a fejét, és látta, hogy Győne (aki ezen az estén legalább annyit ivott, mint ő, de feleannyira se bírta a szeszt) tompa, részeg tekintettel áll a rádió mellett, és Salgó, anélkül, hogy a karját levinné Szűcs Klári válláról, azt kérdezi halkán: megbolondultál? Győne imbolyogva elindult, s míg megkerülte az asztalt, megbotlott Szabó Lajos kinyújtott lábában (akinek nem jutott szék, és két népi hímzésű párnán ült az ajtó felől Fénerné és Weisz Pali között) – oppá! – mondta Weisz Pali, és utánakapott, de Győne keresztülbukdácsolt rajta is, végül Makra vállában kapaszkodott meg, majd ellökte magát az ablak felé; mért, kérdezte, egyszer ő is szórakozhat, nem? neki is kedve támadhat táncolni, még fiatal, nem? És mikor táncolt vele utoljára Salgó? Nem is táncoltak soha! – Gyöngyikém – mondta Fénerné csillapítón –, majd máskor táncolunk – Klári el akart húzódni Salgó mellől, de Salgó szorosán fogta a vállát, és türelmesen, indulat nélkül figyelte Gyönét. Győne kinyitotta az ablakot. – Csukd be! – mondta Salgó nyugodtan. – Kihallatszik a rádió. – Győne mélyeket szippantott a levegőből, s úgy tett, mint aki nem hallja. – Csukd be, mert fölshól a házmester – mondta Salgó eredménytelenül, akkor fölállt, kimért léptekkel odament, elrántotta Gyönét, és becsukta az ablakot. Győne visítózni kezdett, hogy levegőt, joga van a levegőhöz – megfulladok, nem bírom a szagotokat –, a következő pillanatban Salgó súlyos szobrásztenyere nagyot csattant Győne arcán, Szelepcsényiné intett a férjének, hogy jobb lenne elmenniük, Szűcs Klári behúzódott a sarokba, mintha itt se lenne, Győne tompa tekintete felizzott, nekiugrott a férjének, Salgó higgadtan megmarkolta a két karját a könyöke fölött, leszorította, hogy mozdulni se bírt. Győne visított, és Makrát a visítástól valami szorongó ingerültség fogta el, halántékában érezte a nyomást, ugyanazt a nyomást, amit húsvét éjszaka (és bár nem akarta, muszáj volt Győnére nézni), rémülten fölállt, ki akart menni, de nem tudott, érezte, hogy a keze ökölbe szorul, és ahelyett hogy az ajtó felé menne, kábultan, mint a holdkóros, indul Salgó felé, és az izmaiban ott lüktet a feszültség, ugyanaz a feszültség, ami húsvétkor meglódította az öklét; Győne úgy vergődött Salgó keze közt, mint akinek rángógörccse van, sovány testével szárnalmas volt és undorító, hirtelen minden átmenet nélkül lecsillapult, és Salgó közömbösen, mintha semmi se történt volna, azt mondta: – Kimész. Csinálsz egy kávé? – Győne kiment, Makra az ablaknál tért magához, alig akarta elhinni, hogy ezt sikerült megúsznia, és kinyitotta az ablakot, hogy a fejét kiszellőztesse.

Salgó csodálkozva nézett rá. – Mondtam, hogy be kell csukni!

Makra nem felelt. Sötéten tornyosult az ablak előtt.

– Halkítsátok le a rádiót – szólt hirtelen Vali, Fénerné lelkesen csatlakozott hozzá, úgy van, szellőztessünk, akkora a füst, hogy csípi az ember szemét, és kiment Gyöne után.

– Azért nem kéne pofozni – mondta Féner Endre Salgónak.

Salgó még mindig Makrát bámulta, meglepetten, mintha most venné szemügyre először. Kis késéssel fordult Fénerhez: – Ebbe te ne szólj bele!

– Hisztérika – mondta Vali keményen, megvetően. – Két orvosság van: hideg zuhany és pofon.

Nem, semmi köze se volt a féltékenységhez annak a keserűségnek, ami Makrát elfogta (Gyöne, az féltékeny volt, és nem látta, amit Makra – és valószínűleg mindenki, csak ő nem –, hogy Salgó egész este Szűcs Klárit fűzi, mert Gyöne már az elmebaj határán ragaszkodott ahhoz a tévedéséhez, hogy Vali őneki riválisa), semmi köze se volt a féltékenységhez, rosszabb volt annál, fojtós keserűség volt, ami sűrűn és áthatolhatatlanul folyta körül, akár az idő vagy más jóvátehetetlen dolog. Egyszerűen rájött, hogy ezek egyetértenek, egymással értenek egyet és nem vele, és most már eljátszotta a lehetőségét annak, hogy ő is egyetértsen velük; mert jámbor béketűrésével, alkalmazkodásával már a kezdet kezdetén elhitette (és elsősorban Valival), hogy egyetért, csak félénk, gátlásos, aggályoskodó, és nem meri még vállalni a gyötrelmet, de majd beleszokik (gyötrelmet! – gondolta – egyiknek gyötrelme, másoknak gyönyörűség; Szűcs Klári például egyebet se akar, mint ezt a számára gyötrelmes szerepet játszani), pedig hát nem erről van szó soha: mert lehetett volna belőle festő, szobrász is akár, ha el meri hinni, nem azt, hogy tehetséges (tehetséges bárki lehet, ez még csak nem is kötelez semmire), hanem azt, hogy ő, MAKRA FERENC – aki született Lőrincen, anyja neve Zsernica Erzsébet, foglalkozása lakatos, aki ezerkilencszázötvennégy húsvét vasárnapján még elégedett ember volt, és elérhetetlen álmok nem nyugtalanították, aki mindig mindent megtett, hogy ne üssön el az emberek többségétől és észrevétlen maradjon, aki jóformán kamaszkora óta kényelmetlenül érezte magát a saját bőrében is, és egész lényét valahogy szégyellni valónak tartotta, és a szereplés minden formájától rettegett, hogy inkább tűrte a megszégyenítést vagy ugratást a végletekig, mintsem ellenállásával tetézzé vagy éppen provokálja –, hogy ez a Makra, a makraferkó SZOBRÁSZ IS LEHET; és ha régi nyugalma, biztonságérzete nem hagyja el húsvét után, ha el tudja hallgattatni a másik énje sunyi közbeszólásait, a HOGY JÖVÖK ÉN AHHOZ-t, meg a MIT AKARHAT ITT EGY MAGAMFAJTÁ-t, ha akkor, a kezdet kezdetén önmagában is hinni mer, ha a maga módján fog hozzá, talán meg is hódíthatja magának ezt az új világot, amibe belecsöppent, de ő zavarban volt, és Vali (vagy Valiék) módján próbálkozott, azt hitte, meg kell szünnie, Valivá kell válnia ahhoz, hogy Vali mellett lehessen (persze hogy átnéztek fölötte, persze hogy senki se volt kíváncsi rá, hogy valóban, a lelke mélyén is egyetért-e vagy sem; ez volt a baj, nem az, hogy a felelősség vagy a feladat nagyságától megriadt); aztán már nem merte vállalni, hogy mindenünnen kirekesszék, hogy ha elhagyja a régi világát, a lőrinci haverok, a lakatosok, a Vera Jóskák és Zselényi Dezsők világának biztonságát és melegét, akkor ne tartozzon legalább valahová, legalább Valiék és Salgóék közé, nem merte vállalni MAKRA FERENCET, s most úgy érezte magát, mint aki (félvén az orvostól) elhanyagolta a nyavalyáját, míg nem volt súlyos a baj, s most már nincs más választása, mint hogy a kés alá menjen, kivágassa testéből a rohadást, mert már késő, már vállalni kell az utolsó, legnagyobb kockázatot; és most azzal az üres lélekkel, béna elszántsággal ült a fecsegő, mocorgó, éneklő, piáló, a maga megszokott életét élő társaság nyüzsgésében, ami elkeveredett döntések előtt fogja el az embert, mikor tudja, hogy nincs más kiút.

Később visszagondolva erre az éjszakára úgy tűnt, ott dőlt el a további sorsa a Salgóék nagyszobájában, a műterem alatt, közvetlenül a Győne részeg hisztije után, pedig nem is történt akkor semmi figyelemre méltó vagy föltűnő, és az sem mondható, hogy Makra ott végiggondolta volna mindezt, számba vette volna a múltat, és döntött volna a teendői felől, de rosszkedve, szorongása attól kezdve állandósult, és többé semmi sem oldotta föl, pedig Vali kedves volt, nyugodt és bizakodó, mert zseniálisnak tartotta Makra szoborkísérletét, s úgy érezte, ez a lemez-fej igazolta azt a fél évet, amit belefeccölt ebbe a fiúba, akit első pillanatban csak izgalmas, vonzó pasasnak tartott, jó kannak, érdekes fejű fickónak, akit megkívánt, de aztán fölfedezte az eszét, a tehetségét, a tisztességét, és beleszeretett; igazolta a hitét, hogy ebből az emberből művészt és a maga számára partnert faraghat (mert Vali hitt ebben, ha nem is mondta se akkor, se később, mert utálta a nagy szavakat), csak ki kell szekálni belőle a gátlásait s a kispolgári stupiditást. Abban reménykedett, hogy ha túl lesz a küreten, és jobban oda tud figyelni Makrára, könnyű dolga lesz; itt kell megfogni Makrát, ezen a ponton: aki jóformán minden előképzettség nélkül (és nem is hagyományos anyagból!) ilyen szobrot csinál, az elindult, azt már csak biztatni kell, hisz Makrának is éreznie kellett, mi futott ki az ujjai közül, ezért rejtegette előle (tudta ezt Vali magáról: az ember nem a rosszul sikerült dolgait titkolja; azt félti a profán tekintetektől, amiben hisz, mintha a bírálat, akár csak a félreértés is bepiszkolhatná, megtörhetné a varázst); Vali, mióta a szobrot fölfedezte, Salgóéknál csak mellékesen volt jelen, gondolatai Makra tehetsége körül jártak, s alig várta, hogy erről beszélhessen vele, Makra azonban, ha rosszkedve függönyén keresztül gondolt is valamire, a Jász utcai leprára gondolt, a fusira, Zselényire, arra, miképp kereshetne pénzt, hogy Vali festői ambíciói ellenére is tisztességes életei élhessenek, s mikor hajnalban hazaindultak (már jócskán világosodott), legföljebb erről tudott volna beszélni (ha lett volna kedve beszélgetni egyáltalán, mert legszívesebben egyedül maradt volna, hogy megeméssze magában az éjszaka tapasztalatait), de Vali lerohanta, lelkesen és erőszakosan, hogy meg sem szólalhatott. Ez remekmű, mondta, akkor is, ha véletlenül sikerült, ez már kötelez, Makra nem egyszerűen tehetséges, tud valamit, ami több annál; ezzel a szoborral kimondott valamit, ami igaz és döbbenetes, valami kozmikus fájdalmat, amit végtelenül kemény emberi tartással hordoz ez az arc, ebben az arcban az érzékeny, minden tragédiát megélni képes emberi tudat ötvöződik a harcok keménységével, az emberségbe vetett hittel, a meg nem alkuvással; Makra még nem tudja a mesterséget, még átkozottul sokat kell tanulnia, de kötelező tanulnia, mert mondanivalója van, mert tud valamit a világról, ami fontos, amit csak ő tudhat, senki, más; ezért máától kezdve minden másképp lesz, újrendezik az életüket, mert ő eddig nem figyelt oda eléggé Makrára, mert önző volt, de ezentúl a Makra munkája éppolyan központi kérdés lesz az életükben, mint az övé, és Makrának ott kell hagynia a javítót, és valami könnyebb, esetleg négyórás munkát kell keresnie, ami mellett ideje és energiája szabadulhat föl, és jövőre Makra jelentkezni fog a főiskolára (talán ő maga is megpróbálja újból, hátha most sikerül), mert minden eszközzel meg kell teremteniük a maguk számára az alkotás lehetőségét, és nem gatyáznak tovább, majd ő megmutatja (lesz benne kegyetlenség és szívósság, ha kell kettőjük számára is), hogy nem fognak elkallódní és széthullani, azt fogják csinálni, ami a dolguk, a feladatuk ebben a világban, amire predesztinálva vannak.

Makra hallgatott, mert reménytelennek látta, hogy megszólaljon, addig hallgatott, míg Vali is észrevette. – Mi bajod? – Semmi baja nincs, mondta Makra, csak éppen hülyeségnek tartja ezt az egészszet. Főiskola! És nem mondaná meg Vali, miből éljen?

– Éhen halsz, apukám! – mondta Vali. – Csontváry is éhen halt. Derkovits tüdőbajt kapott. Vagy akarsz valamit, akkor vállalod a rizikót, vagy nem akarsz. Beszariságból még nem született semmi. Se művészet, se forradalom. Lenin se kérdezte, miből fog megélni, ha forradalmárságra adja a fejét.

Makra erre sem válaszolt, mert érezte, nem azt mondaná, amit gondol. Azt mondaná, hogy fütyül az egészre, ő normálisan akar élni, lakást, családot akar, mint más. Mint a többiek. De ez se lenne igaz, az igazság az, hogy elrontott valamit, valamit, ami szépnek indult, amit szeretett, mindegy már, mi volt az: szerelem, művészkedés, vagy csak egyszerűen egy más, értelmesebb és tisztább életforma lehetősége – rosszul fogott hozzá, és kész, többet maga sem tudott róla, és most, egy nyomasztó, átpiált éjszaka után nem volt ereje hozzá, hogy kibogozza. Vali hozzátette még, hogy értse meg, egy seggel nem ülhet egyszerre két lovon, nem lehet valaki tisztas nyárspolgár és művész egyszerre, olyan ez a világ, hogy mindennek ára van, valamit valamiért, társadalmi munkában nem lehet művet létrehozni, aki csak úgy mellékesen, szabad idejében csinál valamit, ne csodálkozzon, ha a társadalom nem tart igényt arra, amit csinál. Nem először papolja ezt. Igen, mondta Makra fáradtan, ő tudja, és nem is csodálkozik. Egyébként pedig ő se veti meg a dohányt, folytatta Vali, szeret jól élni, szeretne egyszer szép lakást, műtermet, gyereket is, de ez vagy adódik, vagy nem. Ez nem lehet a céljuk, nem lehet célja olyan embernek, mint Makra. De vajon honnan tudja Vali, milyen ember ő? Odafigyelt rá igazán valaha is? Ő talán nem tudna éhezni, nyomorogni, gürizni valamiért, aminek értelmét látja? Például Valiért? Azért, hogy megteremtsen kettőjüknek egy tisztességes családi életet, és egyben Vali számára a lehetőséget, hogy szabadon dolgozhasson, és még gyereket is szülhessen, de megkérdezte tőle Vali egyáltalán, hogy mit akar? Hisz azt se vette észre, hogy egész éjjel milyen gyalázatos hangulata volt, meglátta azt a nyomorult szobrot (de jól érezte ő, hogy nem szabad megmutatnia neki!), és azt is elfelejtette, hogy a jövő héten kaparják, hogy hetek óta nyüglődnek a küret miatt, és azt se vette tudomásul, hogy ő megutálta ma éjjel ezt az egész istentiszteletesdit, amit Salgóéknál játszani kell, hogy mennyire kilógott ő ma éjjel közülük, hogy majdnem beverte a Salgó pofáját, hogy egész idő alatt mogorván hallgatott, mert mikor Gyöne behúzta maga után az ajtót, hogy kávé csináljon Salgó parancsa szerint, Szűcs Klári is kiment a kisszobán át (ahol a gyerekek aludtak) a fürdőszobába, és Salgó, jelentős pillantást váltva Valival, egy percre rá utána osont, a Szelepcsényi házaspár közben fölkerelkedett (és tapintatosan, búcsú nélkül távozott), a többiek iddógáltak, duruzsoltak, így telt el negyedóra, akkor Gyöne és Féterné behozták a kávé, Vali becsukta az ablakot, és felerősítette a rádiót, Gyöne gyilkos pillantást vetett rá a kávé mellől, szentül hitte, hogy Vali az ablakot csak az ő bosszantására csukja be, s nem vette észre, hogy jeladás: ahogy a rádió felbömbölt, Salgó bejött, egy gyors pillantással nyugtázta Valinak a cinkelést, emberi hangon beszélt Gyönével, és szegényke hálás volt, hogy megbocsáttatnak a bűnei, és nem látta, hogy két perc múlva Szűcs Klári is belépett ugyanazon az ajtón, amelyiken az ura jött be az imént, aztán újra körülülték az asztalt, folytatták a nótát, ahol abbamaradt, Salgó ismét a két nő között,

ha kérdik, hol vagyok,

mondd el, hogy rab vagyok,

szerelem-tömlőben

térdig vasban vagyok,

Gyöne levert egy poharat, a pohár összetört, a bor kiömlött a padlóra, le vagytok szarva, mondta Gyöne, és sírva fakadt, Salgó gyöngéden lefektette a lócára, Gyöne elaludt, Médi összeszedte a cserepeket, és föltörölte a padlót,

bosszúnknak árját,

ajkunknak átkát,

szélvész,

vörös kakas hordja szertesét,

Gyöne fölébredt, gyere ide, kicsim, mondta Salgó, és az asszonyt maga és Klári közé ültette, mindketten átfogták a vállát, karjuk a Gyöne hátán ért össze, Gyöne komoran gubbaszkodott köztük, cirkuszt nem csinált, de nem is énekelt,

falu végén van egy kút,

oda minden út befut,

megfürödnek az utak,

azután tovább futnak,

Vali Makra térdére könyökölt, és a zene ütemére ringatta magát, és Makra azon tűnődött, hogy képes összejátszani ezzel a vastag bőrű, vén elefánttal az idegbajos Gyöne rovására; hát azt jelenti az egészséges emberi erkölcs, amit Vali olyan indulatosan hirdetett, hogy az új palim orra előtt a régi szeretőmnek falazok, míg az új szeretőjét smárolja a szomszéd szobában, ahol a két kölke alszik, akiket a megcsalt feleség szült neki (ha egy percre elcsöndesednének, hallanák a szuszogásukat), vagy csak ő olyan buta és gyanútlan, hogy megint nem ért valamit? Megint nem érti, hogy ha Salgó egészségesen rátép egy kis nőre, akkor ezt Vali (minthogy irtózik az ilyen Gyöne-féle dilisektől) az egészség nevében rendjén valónak tekinti; de hát miért nem látja Vali, az istenért, hogy ettől még dilisebb lesz a szerencsétlen?! Hogy ez nem egészség, hanem hamisság?! Hát ide jut az az ember, aki elfogadja, hogy lehetséges olyan dolog egyáltalán, aminek érdekében ölni is szabad? Akkor bele lehet taposni egy nyomorult idegbajos nőbe, mert a természetes biológiai ösztön, az egészséges emberi önzés így diktálja? Hát nem érzi Vali, hogy szemétség, és végső soron megalázó (még akkor is, ha „enni, inni, szeretkezni jó, és aki ebben gátolni akar, az gazember”), hogy ő segíti a Salgó hasa alá ezt a buta, beképzelt tyúkot, aki szenvedve riszálja a farát a körben, és imponál neki, hogy egy menő szobrász, egy igazi (aki még állami megrendelést is kap), megtapogatja a csöcseit, ott, szinte a feleség szeme láttára, miközben zabálja a Gyöne kajáját, issza a kávéját, morzsázik a padlójára, és lelkesen énekl, hogy „rajta, ezernyelvű, egyszívű brigád”?! Vagy Vali szerint ez is lényegtelen, minden

lényegtelen, csak a MŰ a fontos, és mindegy, milyen mocskból mutatja föl, aki létrehozta? Vagy csak annyi az egész, hogy olyan jól éneklünk, ne rontsuk el a nótánkat? Ha nem lett volna olyan kegyetlenül fáradt (nagyon sok bort ivott meg aznap), talán azon a vasárnap reggelen csúnyán összeszólalkozik emiatt Valival, de alig állt a lábán, nem volt ereje beszélni sem, hazament a lánnyal, és annak rendje-módja szerint összeölelkezve aludtak délig, akkor elmentek moziba, utána söröztek, hogy elmúljon a másnapos émelygésük, s este korán feküdtek le, mert hétfőn kezdődött előlről az élet bélyegzőórával és normával, és ez ellen nem volt apelláta.

Hétfőn délben elkéredzkedett, és mielőtt Vali hazaért, egyszerűen megszökött, mert nem bírt volna magyarázkodni, különben is meg volt győződve róla, hogy a magyarázat nem old meg semmit. Hétszáz-egynéhány forintjuk volt még a fizetésig az asztalfiókban, ebből csak egy húszast vett magához, gondolta, majd kér kölcsön valakitől, Valinak kell, hogy maradjon pénze az orvosra is; gyorsan összecsomagolt a kis méretű papírböröndjébe, a kimustrált katonai kenyérsákba, a spárgaszatyorba, Rega néni utazótáskája helyett (minthogy nem akarta az öregasszonyt sem beavatni) batyut csinált a plédjéből, nem volt nehéz, mióta Valival élt, nemigen gyarapodott; félóra múlva már ott csöngetett Zselényi ajtaja előtt, s a Kadét, ahogy tavasszal, most se kérdezte, mi történt, hogy végződött Valival a dolog, még csak egy NA, UGYE, MEGMONDTAM, egy LÁTOD, MIÉRT NEM HALLGATTÁL RÁM se hangzott el, és Makra lepakolt; Zselényi később két liter bort hozott egy szalmafonatú demizsonban, barátságosan elkvaterkáltak mellette, beszélgettek mindenféléről, a Javítóról, az üzleti lehetőségekről, a nőkről (úgy általában), de Valiról nem esett szó; Makra hálás volt a társaságért s főleg a borért, mert anélkül a liter nélkül, amit lassacskán benyakalt, aligha aludt volna az éjszaka.

Másnap Vali várta a gyárkapu előtt. Mikor megpillantotta a lányt a szemközti járdán, először menekülni akart, de Vali előbb vette őt észre, és akkor már mosolyogva integetett, s Makra szégyellte volna a futást. Vali csinos volt és jókedvűnek látszott, arcát csókra nyújtotta (nem a száját, az arcát!), és Makra ugyanolyan haveri pusztit adott neki, amelyet Salgó szokott. – Gyáva voltál, Makra – mondta Vali harag nélkül, kedvesen –, szégyelld magad! – Tőle, folytatta, nem szoktak megszökni a fiúk. Eddig minden pasásától barátságosan búcsúzott, és jó haverok maradtak, ő nem csinál cirkuszt, az nem az ő formája. Vele értelmesen kell beszélni.

Beültek a Sörkertbe, hogy értelmesen beszéljenek, de Makra nem bírt kinyögni egyetlen értelmes mondatot, így jobbára Vali beszélt. Vidám volt, heccelődött, nevetett, rendelt két rumot és kísézőnek még két rumot, de Makra látta a sötét árkot a szeme alatt, és tudta, hogy kínlódott, hogy nem aludt, és a gyomra görcsbe rándult a lelki-furdalástól; most mérte föl, mit cselekedett: elhagyott egy lányt gyerekkel a hasában, egy héttel a küret előtt (mikor a legnagyobb szüksége volna gyöngédségre és gondoskodásra), egy lányt, aki szereti őt, s akit ez olyan váratlanul ért, hogy még csak nem is gyanakodott (mintha mosolyogva vágta volna szájon minden látható ok és előzmény nélkül); és látta Valit maszatos köpenyében, mezítelen lábán ócska tornacipő, csönd van a szobában, a rádió se szól, s ő tűnődve rugdos az állvány alá egy galacsinná gyúrt vázlatot, egy megkunkorodott, üres festékes tubust, egy leejtett sálat, amit nincs kedve fölemelni, és nézi az ágyat, az ágynak azt a felét, ahol ő aludt, nézi a lemezszobrot a könyvespolcon (ahogy megjöttek vasárnap, gondosan elhelyezte, középre, ahol a legjobb érvényesül), aztán csak ül az ágy szélén, bámulja a vásznat kiégett szemmel, tudja, hogy festeni kellene, de nincs ereje fölállni, kinyúlni a szerszámokért... (eddig csak a maga kínjára gondolt, arra, amit neki kell kiállnia, míg kiirtja magából a lányt, és el sem tudta képzelni, hogy a kemény, egészséges Vali is gyöttrődhet, s ezt a gyötrelmet ő okozza a baromságával, a legyűrhetetlen menekülési vágyával, amit végül megmagyarázni sem tudott), ha Vali csak egy

szóval is kéri, vagy a maga keményebb modorában követeli, Makra most, mint akit megbabonáztak, lehajtott fejjel visszamegy, de Vali nem erről beszélt. Egy másik képzőművészkört ajánlott neki; nem kell Salgóhoz járnia, ha nem akar; annak is tehetséges vezetője van, ott is sokat tanulhat, és föltétlenül jelentkezzen a főiskolára, most már nem szabad abbahagynia.

Makra csak rázta a fejét. Nem neki való.

Valin most látszott, milyen fáradt, máskor feszes bőre keserű ráncokba gyűrődött az orrcimpái alatt és a szája körül. – Sajnálom – mondta. – Sajnálom, hogy elriasztottalak. Erőszakos voltam, egyszerre zúdítottam a nyakadba mindent. Megijedtél tőlem is, magadtól is. Berezeltél, Makra, és most vissza akarsz bújni a jó meleg csigaházadba, nem fog sikerülni, megnőttél, nem férsz már bele. Jobb is, hogy most elmész, ezt a meccset egyedül kell lejátszanod. De ne felejtsd el, be vagy már oltva, benned vannak a baktériumok. Egyszer kitör rajtad, és akkor nehezebb dolgod lesz. Ezen nem tudok segíteni. – Tárgyilagosan, szárazon beszélt, azt mondta, találkoznak még, ebben biztos. És hogy Makra is tudja, hogy ez hülyeség, ez agybaj, és hogy vissza kell jönnie. És addig is minden jót.

Fizettek, és együtt mentek ki karonfogva, mint régen, az utcán Vali lábujjhegyre ágaskodott, és puszira nyújtotta az arcát. Makrának minden erejét össze kellett szednie, hogy utána ne rohanjon, mikor Vali keskeny, fiús csípőjét, vékony bokáját eltakarták előle az utcán nyüzsgő közömbös idegenek; ferdén a szemközti oldalon egy tetű-kocsmá volt, a „dühöngő”, ide ugrottak be egy-egy fröccsre műszak után, ott egy hajtásra megivott egy deci rumot, aztán amíg hazaért, négy másik kocsmába is bement, és sikerült eléggé lerészegednie ahhoz, hogy elaludjon álom nélkül, ájultan, mint akit leütöttek. Reggel kegyetlen macskajajra ébredt, és lefoglalta az émelygő gyomra, sajgó feje, s az igyekezet, hogy a műhelyben ne vegyék észre gyalázatos állapotát, s ezalatt, szerencsére, nem kellett gondolkodnia.

MÁSODIK RÉSZ

Tudod, hogy nincs bocsánat,

hiába hát a bánat.

Légy, ami lennél: férfi.

A fű kinő utánad.

(József Attila)

Vagy tíz esztendővel később Makra egy őszt idéző szeles és esős augusztusi napon, este hét órakor, az erzsébeti Arany Csutora vendéglő (közhatalmatú nevén: a Csutorás) üres kerthelyiségében, félúton a budi és az épület kijárata között, akkora pofont adott egy asszonynak, hogy az elterült a kerthelyiség sáros, vörös salakján, mert valami jelentéktelen szóváltás hevében azt találta Makra szemébe vágni, hogy beszari alak. Sztanek Mátyásnének hívták (az asszonyt, akit Makra megütött), maga rendszerint nem az asszonynevét, hanem az ura vezeték- és a saját keresztnévét használta, s úgy mutatkozott be, hogy Sztanek Edit; munkatársai pedig egyszerűen Sztaneknek nevezték. Sztanek Edit autogénhegesztőként a Makra brigádjában dolgozott a Hermesnél (ott, ahonnan Makra az emlékezetes húsvéti verekedést követő vizsgálati fogság után önkényesen kilépett, s ahová az idők folyamán ismét visszakerült), s néhány hónapja Makra szeretője volt. Csönd támadt a pofon után, az esőcseppek vigasztalanul, egyhangúan zuhogtak a lúdbőrző pocsolókba, s kopogtak a Csutorás horpadt bádogereszén, Makra némán, kifejezéstelen arccal figyelte, ahogy a Sztanek föltápáskodik, haragja már elszállt, de se megbánást, se szánalmat nem érzett. Vonásait az évek megkeményítették, erős ráncokkal szabdalt, sötét arca még markánsabb lett, de most, közel negyvenéves korában, ez természetesebbnek, harmonikusabbnak tetszett, mint tíz évvel ezelőtt. A Sztanek fölállt, Makra karjába kapaszkodva lesöpörte ruhájáról és meztelen térdéről a sarat, aztán fejét dacosan fölvetette, és Makra szeme közé röhögött, mint a karakán gyerek, aki a verés után sírással küszködve is tovább pimaszkodik.

– Most azt hiszed, hős vagy? – kérdezte, és szép vastag ajka megvetően lebiggyedt. – Egy nagy francot! Igenis, beszari alak vagy! Nőt könnyű megütni.

– Hozd rendbe magad – mondta Makra csöndesen, karonfogva az asszonyt, s visszakísérte a budi mellé, a düledező mosdóhoz, ahol a Sztanek a tenyérszerű ablakon beszűrődő ólmos világosság mellett, a kopott foncsorozású tükörben hosszan vizsgálta magát, majd kiszólt az ajtón, s a várakozó Makrától zsebkezdőt kért, hogy eltüntesse az incidens nyomait, kevés sikerrel, mert szinte be sem léptek az étterembe, társaik (Nagy Zsiga és Schnéberger Endre lakatosok) messziről kiabáltak, hogy mi van; megcsúsztam abban a rohadt sárban, nevetett a Sztanek könnyedén, – megcsókoltam az anyaföldet, na, meddig tart az?! – A férfiak nem firtatták tovább, pedig az asszony képén ott égett Makra öt ujja nyoma bíborvörösén, de ők Makrát figyelték, és bár Makra nyugodt volt, túlságosan is nyugodt, kreol arcán sárga üresség ült, jobbnak látták, ha nem kérdeznak semmit. Rendeltek négyszer három deci vöröset, mint rendesen, a Sztanek éppúgy széttöltötte a maga borának a felét a fiúk poharaiba (Makrának megkülönböztetésül elsőnek és valamivel többet töltve,) ahogy máskor is, és nevetett, dumált, kedves alt hangján énekelt, s mikor odajött a zenész, hogy a fülébe nyekergesse a hangszerét, Nagy Zsiga dobta be gavallérosan a húszast; nyolckor fizettek és távoztak, mint mindig, ha túlóra után (vagy túlóra ürügyén) „összedobtak” a Csutorásban egy kis bulit. A férfiak hallgatagon mentek a villamosig, csak a Sztanek fecsegett egyhuzamban (s így hallgatásuk nem volt feltűnő), búcsúzáskor Zsiga egy percre visszamaradt – összehaléztatok? – kérdezte Makrát; Makra nem felelt, rezzenetlenül nézte a Zsiga kese pillájú, hunyorgó szemét. Zsiga várt egy percig, aztán sértődötten megrántotta a vállát, és elköszönt.

Bár tanúk nélkül történt az eset (nyomait ugyan láthatták, ha volt szemük, de nem említette többé senki), Makra nem bírta napirendre térni fölötte. És nem a pofon miatt, mert a pofont megbocsátotta magának mint lehetetlen természete logikus következményét; aki olyan konokul és kemény szigorral tartja kordában magát, hogy megfeleljen a várakozásnak, melyet a világ a NYUGODT, DERÉK ÉS MEGBÍZHATÓ emberrel szemben támaszt, az ne csodálkozzon, ha néha (mint apja mondaná:) kitör belőle a „hatellemi”, aki annyi időn át és már-már megszállott következetességgel tiltja meg magának az eszményi viselkedési norma nevében, hogy

pillanatnyi kedve, hajlama szerint cselekedjék, az ne lepődjön meg, ha fölhalmozódnak benne a megkötött indulatok, és váratlanul kitörnek valami ésszerűtlen és nehezen magyarázható diliben, ahogy azon a húsvéti murin, amikor a JÁMBOR MAKRA egyszerre dühöngő vadállattá változott (olyan mértékben lepve meg tettével a környezetét, hogy maga is úgy vélte, el kell bujdosnia), vagy ahogy más ízben, elegendő ok és előzmény nélkül, egy nevetséges ügy kapcsán begurult, és belevágott egy vázát a tükörbe (a tükör hétszáz forintba került, a váza értékét nem ismerte, a felesége kapta nászajándékba a barátnőjétől, Makra kezdettől fogva utálta, mert ronda volt és giccses, de nem azért törte össze, indulata nem válogatott; a tükröt például szerette, meg is koplalta, maga választotta a bizományiban, gyönyörű darab volt, gondosan öntött régi üveg, egy szikrát se torzított sehol), és csak azért, mert Magdus, a felesége, tiltakozott a mosógép ellen, mikor ő végre összeszedte az első részletre a pénzt, mert Magdus szerint a mosógép nem mossa tisztára és csak szaggyatja a ruhát, mert a fehérenemű csak akkor lesz rendes, ha ő gyökérkefével a fateknő oldalán suvikszolja ki, ahogy az anyjától, az a nagyanyjától tanulta; és Makra agya e megingathatatlan, sűrű és tömör butaság láttán, mely nem hagy magán segíteni, elhomályosult, mert már nem is embernek való erőfeszítéssel gürcölt azért, hogy Magdust kímélje, hogy Magdus ne dolgozza halálra magát, hogy bele ne rokkanjon a gyomorfekélyébe (mert gyomorfekélye is volt, a szövőgyárban szerezte az éjszakázások idején), hogy esténként legalább egy félórát nyugodtan ülhessenek a fenekükön, rádiót hallgassanak, beszélgessenek, vagy csak bámuljanak bambán maguk elé, hogy Magdus ne rohangáljon, mint egy megveszett hörcsög este tizenegyig szobából ki, konyhába be, konyhából ki, szobába be, ne pattogjon, poroljon, idegeskedjen, hogy ezt nem lehet bírni, hogy megszakad, hogy ettől újul ki a fekélye... hogy egyszer már ne legyen fáradt az ágyban, ne látszódjék rajta minden ölelésnél, hogy alig várja, hogy vége legyen... A pofont tehát tudomásul vette (s nem csinált belőle csudát, mint tette volna tíz évvel ezelőtt, mert közel a negyvenhez meg kellett tanulnia, hogy vannak kivédhetetlen dolgok, amiket el kell fogadni, akár a jégverést, földrengést vagy más természeti csapást; a kazánra is szerelnek szelepet, hogy a túlnyomás szét ne dobja az egész szakramentumot, a rabszolgák is föllázadnak olykor, hogy utána ismét rabok és szolgák legyenek, neki is szüksége van erre a pillanatnyi lázadásra, hogy utána továbbfolytassa, amit megkezdett, továbbcipelje a zsákot, amit a szabad akaratából a nyakába vett, továbbrakja a falakat, amiket tudatosan és megfontoltan építgetett tégláról téglára, hogy berendezze közöttük az életét), amit nem bírt megemészteni, az nem a pofon volt, hanem az előzménye, az a két szó, amit gúnyosan és gonoszul a szemébe vágott a Sztanek.

Először csak az asszony igazságtalansága háborította föl (pedig már akkor, ahogy a karja megrándult, még el sem csattant a pofon, már akkor jelzett valamiképp az ösztöne, finom és halk szavú figyelmeztetéssel, mint az udvarias, névtelen telefonáló; hisz tudta magáról, hogy a képtelen vádakat az ember elereszti a füle mellett vagy kiröhögi; akinek a feje lóra emlékeztet, nem fortyan föl arra, hogy malacpofa, de rögtön az agyára szalad a vér, ha lópofájúnak nevezik), mert mióta az eszét tudta, gyáván nem bújt ki semmi alól, ha nem is ment elébe, mikor a vihar utolérte, állta a vihart, nem menekült, neki minden gerendának a vastagabbik vége jutott, ő mindig vállalta a nehezebb megoldást, minden talpalatnyi helyet úgy küzdött ki magának, minden fillérért, a megbecsülés minden morzsájáért keményen megdolgozott; most is azért járta a tojástáncot ebben a mocskos helyzetben (ami másnak még lelkifurdalást sem okoz, mert természetesnek találja a természetellenest, mert az önzését nem korlátozza semmilyen meggondolás), azért nyavalygott nem egyszer nevetségessé válva, s már mindkét oldalon elkötelezve két asszony között (a gyerek, a család, a nehezen fölépített otthon s a másik vonzása között), hogy ha van még mód rá, magára vállalhassa a nehezét, és senkit ne sebezzen, legföljebb önmagát, mert soha magát nem féltette, attól félt csak, hogy mással szemben lesz igazságtalan, aljas, hogy a másinak fájdalmat okoz (legalábbis mikor a Sztanek pimaszságától begerjedt, és szájon vágta, meg volt győződve minderről, csak később támadtak kételyei), két

nap múlva már úgy tűnt – s mintha ezt tudta volna abban a percben is –, hogy mindez egyszer már megtörtént vele, ugyanitt és ugyanígy; ugyanilyen volt az esős nyári este, a vízcseppek ugyanígy csapkodták, a tócsák felszínét, az ázott vörös salakot, az eső elől ferdén oldalra döntött, piros deszkás asztalokat, a gúlába köréjük állított vasvázás székeket, ugyanígy állt a hűvös levegőtől kicsit borzongva, esőáztatta arccal félúton az étterem ajtaja és a klozett között, mikor hirtelen rádöbbsent, hogy nem a szituáció volt ismerős, de maga a szó, ami elhangzott (hogy beszari alak), ettől rémlett az egész olyannak, mintha ez megtörtént volna vele már, mert ezt valóban mondták már neki, Vali mondta, még hozzá kétszer is.

Először azon a vasárnapi hajnalon Salgótól jövet (mikor megtalálta a polcon a rongyok alatt azt a szobrot, amit Makra lemezből csinált), hogy beszariságból még nem született semmi, se művészet, se forradalom, másodszer ötvenhat végén, fönn a hegyen, ahol Makra majdnem egy évet töltött a szanatóriumban, mert tébécét kapott, és Vali váratlanul megjelent, rá akarta venni, hogy együtt disszidáljanak, de Makra már nős volt, ráadásul beteg, és a házasságával vállalt valamit, ami elől, úgy érezte, nem lehet megfutnia.

Akkor, ott a szanatóriumban nem rendült meg tőle, mástól rendült meg, attól, hogy elérte, amit akart (mert Vali végül is elment, és ő mintha kezét, lábát, fél tüdejét tépték volna ki, mintha a húsa szakadt volna, úgy érezte, mikor magára maradt), mert tudomásul kellett vennie, hogy szereti, és Makra nem volt gyáva hozzá, se akkor, se azelőtt, hogy az igazságot tudomásul vegye, és vállalta a legnehezebbet (s vajon nem kell-e bátorság ehhez is), hogy az igazság tudatában ne vonjon le belőle semmilyen konzekvenciát, hogy kitartson Magdus mellett, tudván, hogy Valit szereti, és még így is következetesen menjen végig az úton, ami mellett egyszer döntött, mert az ember igenis ne csináljon a szájából segget, ha egyszer kimondott valamit, állja a szavát, és közel tíz esztendőn keresztül következetes volt továbbra is, most lett következetlen, mikor hagyta, hogy a Sztanek elcsavarja a fejét (igen, így, ilyen nevetésesen), mert hónapokig ellenállt, hogy akik tudtak a dologról, Nagy Zsiga meg mások is, már hülyének nézték, lesajnálták, és összeröhögtek a háta mögött, ettől volt ingerült, mert a következetlenséget is tudomásul merte venni, nem áltatta magát, ezért járt el a keze, mikor a Sztanek pimaszkodott. Akkor – ott a kórház kertjében – még természetesebbnek találta, hogy Vali kemény szavakat használ, igazságtalanul sérteget, mert látta, Vali nem is titkolta egy percre sem, hogy szereti őt, és ugyanazt a gyötrelmet érzi, mikor átbújik a bacilukon (így nevezték odafenn a szanatórium kerítésén kifeszített nyílásokat, ahol a betegek és látogatóik illegális forgalma bonyolódott), s fölegyenesedve elindul a korai téli alkonyatban, amit ő érzett, aki mozdulatlanul nézte a kerítésen innen, ahogy karcsú, viharkabátos, sínadrágos alakja eltűnik a havon a ritkás fák között, és arra gondolt, hogy legalábbis kétséges – Vali hiába olyan biztos az igazában, ő se döntheti el – mihez kell a nagyobb bátorság, hogy vajon nem az bátor-e igazán, aki képes „inkább túrni a jelen gonoszt, mint ismeretlenek felé sietni” – ahogy Shakespeare mondja (Makra nemrég vette ki a szanatóriumi könyvtárból a Hamlet-et) –; akkor a helytállást, a jelen gonoszt választotta, később, jóval később, mikor ez a kérdés az életében még egyszer fölmerült (és nem kisebb súllyal, mint akkor, fönn a hegyen), Makra másképp döntött, de addig még történt vele egy és más.

Mikor a Sztanek csúfondáros képén elcsattant a tenyere, s látta az asszony szemében a megrökönyödést, mert a Sztanek Makrát a szelíd és béketűrő oldaláról ismerte, ő egy pillanatra föllélegzett, hogy elmúlik fölöle ez a lidérc, most aztán vége: ezt a Sztanek nem tűrheti (az se lesz jó, úgy is rohadt lesz, egy darabig kínlódni fog, mégis az volna az egyetlen célszerű és tisztességes megoldás), de rosszul számított, mert nem változott utána semmi sem. Sőt úgy tűnt, mintha az asszony jobban becsülné azóta, mintha jól titkolt erényeit fedezte volna föl (egy ízben el is árulta, hogy Makra a pofonnal ugyancsak imponált neki – bedobta végre a klassz, vagány

stílusodat – mondta, s a szeme csillogott), mert a Sztanek imádott játszani, imádta a veszélyt, s az sincs kizárva, hogy tudatosan hergelte Makrát a begorombulásig, hogy kiugrassa a fegyelem s a jámborság álarca alól az igazi természetét, amit ösztönösen megérezett rajta, megérezte a feketeségén, tekintete izzásán, hórihorgas termetén, csomós izmain, s az ölelésében, mely a gyöngédségen túl is vad és nehezen zabolázható szenvedélyt sejtetett. S mint később, egyik őszinte beszélgetésük alkalmával be is vallotta, épp ez a kettősség izgatta Makrában a kezdet kezdetén, ez a megközelíthetetlen, szinte már a mulyasággal határos jóhiszeműség, amivel nem vette észre az ő nyilvánvaló szándékát, kacér játékait, majd mikor észre kellett vennie, elhitette magával, hogy nem neki szól (mert azt hitte, ő Nagy Zsigára bukik, és Makra csak elefánt), s mikor ő már semmi kibúvót nem hagyott, az egész fűzőcskét, de még a csókjait is mereven tűrte, akár az utálatos nagynéni ölelgetését a gyerek, mintha teljesen halvérű vagy impotens volna, pedig hát ő tudta jól, hogy nem az, mert áradt belőle az egészséges, férfias éhség, érződött minden visszafogott hangsúlyán, sutára sikerült mozdulatán. Makra tehát örülhetett volna, hogy minden jóra fordult, s meggondolatlan tettéből nem kár, de haszon származott, ha Makra célja az lett volna, hogy még jobban magába bolondítsa, és a felesége mellett szeretőnek tartsa meg Sztanek Editet, csakhogy ő ezt a driblizést a két nő között egyre nehezebben bírta, és szabadulni akart, de nem tudott. Nem tudott, mert a tíz évi szigorú, fegyelmezett házaselet (s ez idő alatt Magdust meg nem csalta, más nőre nem nézett, és nem ingatta meg még Vali hívása sem) mintha felőrölte volna az akaratát, s csak addig volt képes magát úgy-ahogy tartani – a végeredményt tekintve nem sok sikerrel –, míg a Sztanek el nem kapta, jóformán magára nem húzta, s attól kezdve, akár a szűzlány az első „bukás” után, elvesztette ellenálló erejének maradék morzsáit is, és sodródott a két part között tehetetlenül. Pedig a Sztanek még csak különösen szép se volt, csupán átlagosan csinos, gusztusos és tiszta, de Makra izgalomba jött már a haja illatától is (és ezt se hitte volna magáról annyi fáradt, kötelességszerűen lezavart szeretkezés után), a Sztanek nőiessége attól vonzott, hogy egészséges volt és természetes; ő nem azért ölelt, hogy a magányát feloldja, vagy hogy eggyel több pasast írjon föl a listájára, vagy (mint szegény Magdus) hogy az ura vágyának eleget tegyen, még csak bizonyosságot sem akart szerezni, hogy szép és képes hódítani; a Sztanek azért ölelt, mert élvezni akart, egyszerűen és egyenesen, ettől izzott föl körülötte a levegő, és Makra tíz évi koplalás után úgy érezte magát mellette, mint az alkoholista, aki az elvonókúra tizedik esztendejében ismét megízlelte a bort. De akár az alkoholista. Makra is bűnösnek és tisztátalannak érezte magát, és vágyának kamaszos viharzását szégyellte, mint korához, helyzetéhez méltatlan, hamis és zavaros állapotot; Makra sok nőt ismert, de párhuzamos ügyei sose voltak (Szanyi Zsuzsa mellett ugyan szórakozott másokkal is, de Zsuzsa nem volt az övé), ha az egyikre szemet vetett, a másikkal szakított, tehette, a kalandok könnyen jöttek, hát könnyedén végzett is velük, most viszont a Sztanektól nem bírt szabadulni, Magdustól pedig nem akart, s meg kellett tanulnia a hazudozást.

Nem volt nehéz. Az érvek önként adódtak, jó érvek voltak, Magdus nem kételkedhetett. A túlórákra hivatkozott, s valóban túlórázott, meg is látszott a keresetén; a találmány se volt mese, Magdus láthatta, mert Zselényi (aki még ötvenhétben visszament a Hermeshez, azóta műhelyfőnök lett; Makrát is ő csábította át) és egy Krajczi nevű mérnök, akikkel Makra együtt dolgozott a találmányon, náluk ültek össze egy vasárnap délután, és könnyű bor mellett számoltak, rajzoltak és vitatkoztak, míg Magdus bizakodva szolgálta föl az aprósüteményt, mert nagy pénzről, százezer forintról esett szó, és Magdus családi házról ábrándozott. S ha borszagú volt az ura lehelete, ez ellen se tehetett kifogást, tudta ő is, hogy az előző munkahelyét azért kellett Makrának otthagynia, mert a fejesek az ivócimboráknak juttatták a dohányt, a borralalós munkát, az órabéremelést, s neki nem volt kedve velük dajdajozni, meg vigyáznia is kellett magára még a tébécé miatt, hát Magdus belátta, hogy ha ő a Hermesnél vinni akarja valamire, a munkatársak hívását nem utasíthatja vissza. De nem is a kimondott szó gyötörte Makrát, az a néhány alkalomra kitalált mese, hanem, hogy a hazugság mintegy magától

szaporodván, egyik szülte a másikat, s az megint újabbat fialt, és hazug volt már minden hangsúlya, nézése és mozdulata; a hazugság vele ment az ágyba, benne volt az ölelésében, a simogató tenyerében, ha este fölkapta a kislányt, Magdikát, hogy megfertőzött vele mindent, amihez nyúlt, mindenkit, aki a közelébe került; hazug lett az egész élete.

S már maga ez is gyötörte, ehhez azonban csatlakozott egy másik gyötrelm (a Sztanek ugyan nem vádolta gyávasággal többé, de ő attól kezdve ezen töprengett folyvást, hosszú vitákat folytatva magában vele), hisz aki nem vállalja nyíltan, nem vallja meg ország-világ előtt az igazat, az joggal vádolható azzal, hogy beszari, csakhogy míg a látszat s a közhit szerint hazugság mögé bújni kényelmes dolog, az ő számára kényelmetlen volt és visszataszító (nem vigasztalta, hogy mást se lát maga körül, mint hazugságaik szövevényében lelkifurdalás nélkül élő embereket), mert ő nem bírta megjátszani magát, nem bírt hamis helyzetekhez alkalmazkodva hamisan viselkedni, színészi képességekkel nem rendelkezett, és tisztázatlan vagy éppen tisztátalan viszonyokat nem fogadott el soha, és vajon nem ahhoz kell-e nagyobb bátorság, hogy valaki még ezt a keresztet is a vállára vegye, viselje ezt a másra szabott kényszerzubbonyt, mint az igazmondás bajnokának pózában tetszelegve megkínózni másokat, agyafürt módon, a másik bőrére játszva megnyugtatni a saját lelkiismeretét, szemét módra kibújni a felelősség alól – ÉN MINDENT ŐSZINTÉN MEGMONDTAM, MERT EGYENES EMBER VAGYOK, VÁLLALOM AZ IGAZSÁGOT, MI KELL MÉG? ENGEM NEM ÍTÉLHET MEG SENKI, MAGAM VÁDOLOM MAGAMAT! – ez a valódi rohadt önzés, a természetellenes önzés (mint Vali mondaná), mert ráadásul megdicsőülne mint BÁTOR, ŐSZINTE JELLEM, AKI NEM HAZUDIK SOHA; és mibe kerülne odaállni Magdus elé, nem volna könnyebb mindent elmondani? Mit reszkírozna vele? Magdus talán bögne egy sort, aztán túrne, mert még csak a száját se jártatná, úgy megrémülne, hogy elveszítheti a gyereke apját, saját erkölcsi és anyagi támaszát; mondhatná, hogy ha még egyszer találkozol azzal a kurvával, szeded a sátorfádat és eltűnsz a francba? Dehogy mondhatná, egyedül hogy élne meg? Mi hát akkor a bátorság, és ki a beszari alak?

Vali persze másképp gondolkodott. Vali azt mondta volna: ha nőd van, apám, vállald, ha szereted a spinét, le van szarva mindenki, s de jó lenne, ha ilyen egyszerű volna a dolog, de mindjárt ott a kérdés, hogy vajon szereti-e, szerelem-e, hogy veszettül, felháborítóan kívánja, elég, ha munka közben összehajolnak a hegesztés fölött, és ő a Sztanek blúza nyitott nyakán keresztül odalát a mellére, már táncol a két lemez széle a szemé előtt (pedig össze kell őket pászítania), s a pisztoly sárga lángja mintha az ágyékában égne, szerencse, hogy az olajos avítt vitorlavászon kötény páncélként szorítja elöl; de hát lehet-e valami fontosabb annál, hogy szeretjük egymás szagát? Mi az, ami szorosabban összeköt? Mert ezt is Vali mondta valamikor, és ha most kérdezné, most se mondana mást, csakhogy őt Magdussal tíz év kínja és küzdelme köti össze s a gyerekek, a gyerekek, aki után olyan régen vágyódott, s a sorsától olyan nehezen kapta meg, ő emberfeletti munkával, tébécével és nyomorral dacolva, legyőzve nyughatatlan vérért, az átkos nagyapai örökséget, fölépített egy otthont, ha nem is pontosan olyat, de hasonlót ahhoz, amiről kamaszkora óta álmodozott, ahol a szoba sarkában halványzöld cserépkályha áll, jobbra tőle Magdika kiságya, az ablak alatt filodendron, mellette a televízió, ősszel a szekrény tetején piros almák illatoznak, a szekrényben a keményítőszagú, vasalt ingek, hófehér ágyneműk sora, a spájzban mosolyog a sok hasas befőtt – halványpirosan a cseresznye, sötétlilán a meggy, sárgán a szagos körte s a bőlevű őszibarack, a rúdról vajpuha, érett szalonna lóg, s a gondos háziasszonyi előrelátást konzervdobozok sokszínű oszlopai dicsérik; hát ő ebbe idestova fél életet feccölt, mit tegyen vele? És Magdus nem ezt érdemli tőle, Magdus őérte olyan áldozatot hozott, amire kevés lány képes – hisz végül is ezért vette el –, és Magdus mindig hitt benne; mikor fillér nélkül, betegen összekerültek, és a szó szoros értelmében nem volt előttük jövő, megbízott a puszta szavában, hogy viszik őket együtt valamire, és megtett mindent, ami tellett

tőle; öt tíz éven át mindig meleg étel, tiszta otthon, vasalt ruha várta, gyereket szült neki, és mindig a legjobbat akarta – ha neki nem is volt mindig jó, amit a Magdus akart –, és ezt nem fogta föl Vali akkor sem, mikor a szanatóriumba érte jött, ő hiába; magyarázta, mert Vali nem is akarta megérteni.

Másfél év telt el azóta, hogy elváltak a Lehel úton a Sörkert előtt, és Vali jóslata nem vált be, mert ő nem ment vissza hozzá, nem is kereste ezalatt, nem jelentkezett főiskolára, és fölhagyott mindenféle képzőművészeti kísérlettel, annak a másik körnek, amit Vali ajánlott, a tájékát is kerülte, s ha olykor valami látvány mögött megsejtette az ábrázolás, a kép vagy szobor lehetőségét, konokul elnyomta magában az ördögöt. Vali kínzó hiányát különben fegyelmezetten viselte (Makra végtelen fegyelmezett volt, ha valamit el kellett viselnie), de hónapokig rettegett, mi lesz, ha összefutnak az utcán, vagy Vali megkeresi őt, vagy egyszer nem bírja tovább, és ő keresi meg Valit, félt, hogy nem lesz ereje ellenállni (vagy kételkedni kezd benne, érdemes-e ellenállni egyáltalán); ahogy azonban a sorsa más természetű és nem kevésbé súlyos próbák elé állította, lassan megnyugodott, és legalábbis Vali felől biztonságban érezte magát.

Akkor éppen délelőtti fekvőkúra volt, Makra kinn feküdt csukott szemmel, két pokrócba burkolózva, füléig húzott svájcisapkával a nagyloggián, csönd volt, hetek óta először teljes csönd; a távoli ágyúdörrenések. föl-fölropogó géppisztolysorozatok most nem jelezték, mint valami megbokrosodott, fantasztikus óra ketyegése, az egyenetlen hullámokban múló időt; Makra nem aludt, de megpróbált kiirtani az agyából minden gondolatot (mivel a gondolkodás idegfeszültséggel jár, az idegfeszültség pedig hátráltatja a gyógyulást, az orvos szerint), mikor megállt mellette a vörös Safrankó, és azt mondta: – Na, Makra úr, most tetten lesz érve! – Makra nem mozdult, a szemét se nyitotta ki, a vörös Safrankót nem kedvelte, sőt voltaképpen utálta volna, ha nem határozta volna el, hogy idefönn senkit sem utál, mert az utálkozás, akár a szeretet is, idegfeszültséget okoz (az idegfeszültség pedig hátráltatja a gyógyulást). Safrankó megdöbbenően buta volt, otromba és szellemtelen tréfái voltak, szünet és értelem nélkül vihogott, mint akinek legjobb rendjén megy a dolga, pedig a fél tüdejét lekapcsolták, és ököl nagyságú kaverna volt a másikon, de Safrankó tudatáig mindebből csak annyi hatolt le, hogy kedvére üdülhet, és nem kell dolgoznia, többet tartózkodott a Hattyúban, a kocsmában, lenn a nyeregben, mint idefönn, minden fekvőkúráját elbliccelt, folyton nők után kajtatott, s ha valamelyik szóba került, olyanokat kacsintott, mintha ki tudja, hányszor csapta volna a hasa alá (pedig egyet sem kapott el, a nők viszolyogtak tőle, legjobb esetben kiröhögték); Makra, ha tehette, kerülte, s bár szobatársak, sőt ágyszomszédok voltak, nem állt szóba vele, mert ő minden testi és szellemi energiáját a betegség tudomásulvételére, helyzete józan fölmérésére s a gyógyulásra fordította, ezért Safrankó gyermeki öntudatlansága, vihorászó kedélye hatványozottan idegesítette, s csak azért nem ordította bele a szeplős pofájába, hogy TE MARHA, MEG FOGSZ DÖGLENI, mert tudta, hogy Safrankó akkor is rövidesen meg fog dögleni, ha esetleg megváltozik, és nem vette volna a lelkére, hogy ezt a gyanútlan állatot a maga békessége kedvéért a tudatos halálfélelem gyötrelmeibe rántsa. Safrankó álldogált mellette egy darabig, s mivel Makra nem vette tudomásul, megszólalt, hogy a nagy baciluk mellett, a D. épület mögötti erdőben várja Makrát egy nő. Miféle nő várhatja őt a baciluk mellett, s ha várja, mért ott, mért nem a portán, tűnődött Makra még mindig mozdulatlanul, s úgy döntött, hogy a szemét se nyitja ki, de Safrankót nem vitte el az ördög, dióverő van ám a kicsinél, mondta röhögve, és Makra lassan, undorral fölnézett. Dióverő, mi az isten az, hogy dióverő? Safrankó ferde, zöld szeme huncutkodva csillogott, szája cinkos vigyorba torzult a hosszú orra alatt. – Gitár! – mondta. – Davajgitár van a babánál. Frankón!

Makra fölugrott, letépte magáról a plédeket, berohant a hálóterembe, kabátját kirángatta a szekrényből, s hármásával szedve a lépcsőfokokat száguldott esze nélkül a baciluk felé, azzal sem törődve, hogy a futástól kimelegszik, mert tudta, hogy az a nő, aki őt ebben az órában géppisztollyal várja a baciluknál, nem lehet más, mint Vali.

Szörnyű izgalom fogta el. Kiverte a veríték, szájában fémes ízű nyál gyűlt össze, gyomra remegett. Pedig Valinak csak a valóságos, fizikai fölbukkanása érte váratlanul, mert mióta odalenn elkezdődött az a valószínűtlen cirkusz (melynek eredményében ő a maga gyanakvó természetével kezdettől fogva kételkedett), az első tüntetések, lövések óta más se járt az eszébe, csak Vali, mivel tudta, hogy Vali részt vesz benne, ott kell legyen a sűrűjében valahol, csak azt nem tudta, melyik oldalon, de Valit ismerve, ez nem is volt tudható, mert a fölkelők forradalomról, szabadságról beszéltek, demokráciáról és függetlenségről, csupa olyan dologról tehát, amiről annak idején Vali is, mások viszont leszedték a gyárakról a vörös csillagot, s míg azt hirdették, hogy szocializmust akarunk, de a magunk módján, senki sem tudta, hogy ez a „magunk módja” milyen lesz végül is, mindenesetre voltak, akik már nem elvtársnak, hanem úrnak – jobb esetben polgártársnak – titulálták egymást, a rádióban Mindszenty bíboros is beszélt, és Makra nehezen hitte el, hogy Vali, akinek a szobája Derkovits reprókkal volt teli, akinek az Állam és forradalom és a József Attila-kötete volt a biblia, és kipirulva énekelte Salgóéknál, hogy Előre proletár a végső harcra, a vörös zászlót emeld magasra, mindezzel teljesen egyet tud érteni. Másrészt abban is biztos volt, hogy Vali nem az a fajta, aki passzív szemlélőként, higgadtan mérlegeli az eseményeket (ahogy ő tette itt a szanatóriumban), és Derkovits, Lenin meg József Attila társaságában tűnődik az ellentmondó híreken és érveken; a Vali harciassága, világmegváltó dilije nem hagyja ki ezt a ziccert, neki föltétlen ott kell lennie, ahol tüntetnek és lövöldöznek, és azzal áztatják magukat az emberek, hogy most ők irányítják a világ sorsát (vagy legalábbis a magukét); s Makra tudta, hogy Valira gondolt Zselényi is, mikor meglátogatta október utolján, és arról beszélt, hogy most a maszek próféták és amatőr politikusok farsangolnak odalenn, noha baráti tapintattal Vali nevét nem mondta ki. Míg a baciluk felé rohant, agyában vad képek kergettek egymást: lehet, hogy Vali megsebesült, maradék erejével idevánszorgott, s most a vérvesztéségtől félholtan fekszik a kerítés tövében a havon, lehet, hogy egyenest a börtönből szökött meg, vagy már a nyomában is vannak, farkaskutyákkal keresik, s neki el kell majd bújtatnia (csak azt nem értette, honnan tudhatta meg a lány, hogy ő tébécét kapott, és itt található); az izgatottságát azonban nem ez okozta, nem az a veszély rémítette, amit Vali hozhat rá, hanem az a másik, sokkal nagyobb veszély, amit saját magában hordozott, ami a lány közelségétől akkor is rászabadulhat, ha Valit senki sem üldözi.

A baciluk környéke üres volt. Makra a futástól lihegve nézelődött mindenfelé, de Valit nem látta sehol. Nem, ez képtelenség, gondolta, hogy ne várta volna meg, hogy azt a tíz percet, amíg Safrankó fölment, s ő lerohant, ne bírta volna ki (ha másfél évet tudott várni, ennyin nem múlhatott), s ha följött ide a hegyre, a város határába, az isten háta mögé, számítania kellett rá, hogy eltarthat egy ideig, míg ő előkerül – vagy elfogták volna? Az lehetetlen, a köpködés óta Vali az első fegyveres, aki a szanatóriumban megjelent (akkor jártak itt utoljára, azért a fiatal orvosért, aki a kórházi munkástanács elnöke lett, és a betegek nem engedték elvinni: körülállták őket, és azt ordították, hogy ha a doktor úrnak haja szála is görbül, rájuk köpik a bacikat; a karhatalmisták csőre töltötték a fegyvert, de a betegek megrészegedtek a saját bátorságuktól, nem hátráltak egy lépést se, amazok tanakodtak egy darabig, aztán vállukra kapták a géppisztolyt, és elmentek dolguk végezetlen), ha újra jöttek volna, akkor is a portán jönnek, nem a bacilukon, és a hírük előbb érne be az épületek közé, mint ők maguk, hacsak nem követték Vali nyomát az erdőn keresztül a bacilukig... hacsak... hacsak nem az az állat... az az idéltlen állat, az agyalágyult Safrankó verte át, és nem is sejtette, hogy a hülye viccével önála pont ráhibázott a barom (talán ő a tizedik ürge már, akinek beadta ugyanezt a mesét)... ez a

marhaság is eszébe jutott, amint bambán toporgott és nézelődött a kihalt baciluk körül, s latolgatva magában a lehetőségeket, úgy tűnt, hogy ez az utóbbi változat a legvalószínűbb, hogy ugratták, és ő beugrott, mint egy címeres balek, és lassan valami gyilkos düh öntötte el, hogy most fölmegy, és a Safrankó pofáját szétveri, és kitapossa a belét, és nem bánja, ha rosszul lesz tőle, ha visszaesik, ha kirúgják utána (megtörtént már, hogy verekedésért elzavartak a kórházból egy beteget), de ezt az eszeveszett futást, ezt a gyomrot markoló izgalmat meg kell fizettetnie; és megindult eltorzult arccal, sárgán égő tekintettel, és az ösvény első fordulójánál belerohant Valiba.

Vali lefelé szaladt valahonnan, a géppisztoly után himbálózott a karján, akár egy vállpántos női ridikül, mindketten megtorpantak, hátráltak egy-egy lépést, Vali elnevette magát, és azt mondta: – Nyugi. Ki ne törd a nyakad. – Mosolygott, jóindulatú, kicsit anyás mosollyal, ahogy a rosszsont kölkére néz az ember, mikor a focizásból estére előkerül, mosolyában szeretet s egy leheletnyi kacérság is bujkált, de a szeme nem mosolygott, a szeme feszülten fürkészte Makrát, hogy mi lakik benne, mire számíthat másfél év után: nem sokat láthatott; Makra az idegességtől hamuszürkén, bárgyú, kifejezéstelen tekintettel nézett vissza rá. Vali újra elnevette magát. – Mit bámulsz? Nem vagyok kísértet! Na. Szia! – Szia – mondta Makra rekedten, és nem mozdult, Vali egyszerre minden átmenet nélkül a legtermészetesebb hangján (mintha két perce beszéltek volna utoljára), azt kérdezte: – Te, Ferkó, hol lehet itt megfürödni? – és gyorsan belékarolt.

Igen, azért volt számára életveszélyes Vali – állapította meg Makra tárgyilagosan, mikor most a pofon után a Sztanek szavain rágódva arra a november végi napra visszaemlékezett –, mert elég volt csak meglátnia, és rögtön ellenállás nélkül követte a Vali esze járását az agya, és éppúgy, mint Vali, nem nézett egyebet, csak a gondolat pusztát, természetes logikáját, hogy aki koszos (márpedig Vali koszos volt, bőre tán hetek óta nem látott vizet és sötétlett a retekől, arcában világított a szeme fehérje, akár a négeré), annak meg kell fürödni, ha fürdőszoba közelébe jut, és habozás nélkül elindult vele a D. épület felé. Szerencsájük volt, mert az épület sarkán Karcsi névvel, Makra öreg haverjával találkoztak (Karcsi néni az intézet veterán ápolónője volt, s egy időben azon az osztályon dolgozott, ahol Makra feküdt), Makra odafutott hozzá, és lihegve, összefüggéstelenül elhadarta, mit akar. Az öregasszony nem értette. – El kell bújtatni? – nézett Makrára. – Nem, fürödni szeretne – mondta Makra, s egyszerre megérezve a helyzet örültségét, a haja tövéig elvörösödött. De Karcsika bólintott, hogy érti, jól megnézte magának Valit, és azt mondta, hogy ezt a flintát nem kedvelik errefelé. Ez kórház. Itt gyógyítanak. – Eldugjuk – nevetett Vali vidáman, lekapta a viharkabátját és a géppisztolyt belegöngyölte (a viharkabát alatt fekete melegítőt viselt, melyet szürke, megszáradt sárfoltok tarkítottak), s elindult az öregasszonnyal a bejárat felé; a küszöbről visszafordult – várja meg ott a luknál – kiáltott vissza Makrának –, rögtön jövök.

Hogy mi történt addig, míg Vali megérkezett, mire gondolt közben, gondolt-e valamire egyáltalán, nem tudta később megmondani; arra biztos nem gondolt, hogy Vali mit akarhat tőle, mért kereste föl, mert mikor a lány a forró fürdőtől kipirulva visszaért, és azt kérdezte, tudod-e, mért jöttem, Makra nem tudta, s az jutott eszébe – erre viszont emlékezett –: nyilván nem azért, hogy megfürödjön. El kell menni, mondta Vali. – Gyere velem. – Hová, kérdezte ő bárgyún (pedig akkor már tudta, csak nem akarta megérteni), nyugatra, mondta Vali, de lehet, hogy ez később történt, másról beszéltek előbb, Makra emlékezetében az a két nap összekeveredett (azt biztos tudta, hogy a géppisztoly másnap már nem volt Valinál, mert agya, akár a felvevőgép, azt a képet élesen rögzítette – és megőrizte, mint a filmszalag, bármikor felidézhetően –, ahogy Vali kibiztosította a fegyvert, s ő nézte a kezét, az ideges, erős ujjakat, melyek gyakorlott mozdulattal – Makra volt katona, föl tudta mérni, milyen gyakorlott

mozdulattal – eltolják a reteszt; Vali keze idegen volt, szokatlanul tisztán bukkant elő a viharkabát holtkoszos ujja alól, és hiányoztak róla a régi, ismert festéknyomok); igen, néhány dologra emlékezett, nem annyira szavakra, inkább hangulatokra, de a sorrendet összekuszálta, és később se nagyon tudott az emlékei között rendet teremteni, de a nyugalom élménye tisztán megmaradt, annak a percnak a teljes nyugalma, mikor Vali ráfogta a géppisztolyt, az a csöndes derű, amivel elfogadta, szinte kívánta is a halált, mert embertelen fáradtság jött rá, mint aki görcsbe rándult izmokkal, végtelen ideje tartja már magát a sodrás ellenében (a saját nyugtalansága, Vali rázúduló energiái, a betegség örvénye ellenében), most Vali meghúzza a ravaszt, és ezzel döntött, helyette döntött, ezzel mindent elvégzett helyette, s ő nem tartozik felelni többé senkinek semmiért. A csókot sem felejtette el (vagy több volt? csókolóztak? lehet, de az is lehet, hogy csak egyetlen vad szorítás volt az egész, egyetlen pillanat), és azt se, hogy utána bánta, kegyetlenül bánta, csak megnehezítette a dolgukat, mert tudta jól, tudta az első perctől fogva, mielőtt Vali megszólalhatott, hogy késő, hogy ő már kimozdíthatatlan, és nem megy sehová; ha akkor hívja, amikor a Sörkertben utoljára beszéltek – és nem képzőművész-kört ajánlhat neki –, akkor még vele megy, de azóta az élete tébécével, társbérleti lakással, Kerék Magdolnával gazdagodott (vagy szegényedett, de ez is mindegy: VÁLTOZOTT), s ő rég nem az a fickó már, aki másfél éve kapta a betyárbútort és meglépett Valitól, hanem az, akivé akkor is válni akart, akinek talán kisszerű, de kézzelfogható és világos céljai vannak, melyek nem sokban különböznek mások céljaitól, tisztos helye van és tisztos kötöttségei vannak az emberek között (abban az emberi világban, ahol az élet tengelye a család, kereset, lakás, gyerek, s nem megfoghatatlan becsvágyak és ambíciók), s nem akar mindenáron mindenben szembeszegülni mindenkivel, mert mégse hihető, sőt tudományosan, a nagy számok törvénye alapján is cáfolható, ami Vali egész tartásának alapja, szinte már vallása volt, hogy ha mindenki mást mond, mint én, akkor mindenki hülye, nekem van egyedül igazam; s ezért Makra szemében eleve értelmetlennek tűnt ez a végső számvetés, s úgy nézett elébe, már attól kezdve, hogy Safrankó Vali érkezését hírül adta, mint a katona, ha vesztett ügyért csatába megy, és tudja, hogy értelmetlen a vér, pusztulás, gyötrelme, s számára csak a helytállás kétes dicsősége marad, és Valin is látszott, hogy ez már az utolsó kétségbeesett kísérlet, amiben ő se hisz, de tartozik ezzel az önkínzással magának, mielőtt végleg fölrobbantja az utolsó hidat, ahogy ő Valinak tartozott azzal, hogy szembenézzen vele, és kibírja mindazt, ami még hátra volt.

– Hogy képzeled? – kérdezte tőle; Vali a technikai lebonyolításról beszélt, hogy van egy teherautó, az elviszi őket a határig, ott lesz valami csempész, aki tudja az utat, de Makra másképp értette, arra gondolt, hogy ő beteg, és közben eltelt másfél év, és meg is nősült (és így tovább), ezt hogy képzeli, hogy ő most csak úgy elinduljon vele, s mikor Vali megértette, arca megrándult, gyűrött és pici lett, pupilláját összeszűkítette a harag. – Én? – sziszegte fojtott hangon (nem kiabálhatott, mert a fél szanatóriumot odacsődítette volna) – te hogy képzelted eddig?! Azt remélted, ingyen tanulhatsz meg ember módjára szeretni, emberhez méltón gondolkodni, belém kóstolhatsz, mint egy pikáns halsalátába, amit ha idegen az íze (mert babgulyást zabáltál egész életedben), otthagyhatsz az asztalon? Vedd tudomásul, Makra, hozzám tartozol, amíg a bőröm szagára emlékszel, amíg én jutok eszedbe a feleséged mellett az ágyban, addig akár találkozunk, akár nem, akár akarod, akár nem, hozzám tartozol, és ott a helyed, ahol én vagyok! – Ez nem egészen logikus, mondta ő. Mert ha együvé tartoznak, akkor meg is lehet fordítani, és akkor Valinak volna ömellette a helye. – Majd ha leszel, szívem, valahol. Vagy ha indulsz valahova, a Déli-sarkra – vagy a pokolba, akárhova, ahová követni lehet. De amíg csak én mozdulok, addig te jössz utánam. – Azt is kérdezte, akkor vagy később, minek kell disszidálni egyáltalán, Vali azt mondta, azért, mert fölakasztanak, és nem óhajt hősi halott lenni egy ügyért, ami kalap szart sem ér. – Én tudom, apám, mert én megpróbáltam, amit lehetett, és láttam, mi lett belőle, és tudom, hogy itt nem találok már egyetlen embert se, akivel egyetértenék, és aki még verekedni is képes, márpedig én ingyenmártírt, olcsókrisztust nem

játszom, öregem, hogy kiröhögjenek, vagy a jószívű nénikék szánakozzanak rajtam, ez is jobban tette volna, szegény, ha idejében férjhez megy. De most ne ezen tőkölj, erre nincs időm. Most rólad van szó. Komolyan azt hitted, csak úgy leléphetsz? Következmények nélkül? Azt hitted, elbújhatsz egy házasságba, és azt a rongyot, amit az anyakönyvvezetőtől kaptál, bemutathatod nekem, mint egy menlevelet! Nekem?! Mikor tiszteltem én az ilyen papírokat? Mikor tiszteltem én elhibázott döntést, hazug kötelességet, gyávaságot és hamis illúziót?! – Nem emlékezett rá, mit válaszolt, arra sem, mondott-e akkor valamit. Tébécés vagyok, jelentette ki később komoran, de Vali nem rendült meg tőle, kinevette. – Most képzeld el, tudom.

De azt nem tudta, mert nem is tudhatta, hiába lett volna kész a maga örült korszerűtlen tisztességével és felelősségérzetével (no és becsvágyával persze, mint HÜLYE KOMMUNISTA és AMATŐR POLITIKUS, ahogy a Kadét nevezte őt), ha valamennyire is értelmét látja, akár meg is döglenni a sok nyomorultért, akik helyett valakinek ugatni kell, ha ők nem képesek rá, a melósokért, a szegényekért, a rászédettekért, azt mint orvos lánya nem tudhatta, mert arra az ember születik, azt szinte örökli az ősöktől, mint a haja színét, a szeme vágását vagy a nagy heftijét, azt az állati rémületet, ami a két keze munkájából, a fizikai erejéből élőt elfogja arra a gondolatra, hogy mellbaj, keheesség, hektika; nemzedékeken keresztül növekszik ez az iszonyat, s a józan belátás sem bír vele; azt nem tudhatta Vali, min ment keresztül ő, aki sohasem volt beteg, akit a mellhártyagyulladásakor úgy kellett becsempészni a kórházba, kihasználva a kábulatát, mert még negyvenfokos lázzal is üvöltött, hogy az orvost lerugdossa a lépcsőn, ha a közelébe jön, nem tudhatta, hogy mit érzett, mikor a tébécét megmondták neki, és rádöbbsent, hogy nem teljes értékű ember többé, csak szánalmas roncs, akinek nincs helye az egészségesek, a munkabírók, a normális emberek között, nem tudhatta, hogy próbált eleinte kiegyezni a sorsával, megbékélni azzal, hogy „nyomorék”, hogy próbálta redukálni az álmait – még ezeket a földhöz tapadt, igénytelen álmokat is –, hogy jött rá, hogy ezt mégse bírja, és dupla vagy semmire kell játszani, és akkor tudomásul vette, hogy vagy megdöglik (ha másképp nem, kinyírja magát), vagy meggyógyul; Vali nem ismerte az éjszakáit, mikor hörögve, ordítva riadt a lidércnyomás alól, mert álmában kikopott mindenből, munkából, megbecsülésből, szerelemből, emberi öntudatból, kerülték, mint a leprást, elhallgatott a beszéd, nóta, nevetés, ahol megjelent, alamizsnát löktek neki, nem tudhatta, hogy szokott le egyik óráról a másikra italról, cigarettáról (napi negyven Kossuth után), hogy szedte össze minden erejét EGYETLEN CÉL érdekében, mert rájött, hogy más választása nincs: MEG KELL GYÓGYULNIA.

Számolt. A számokban megbízott, a számok nem hazudtak. Makra tehát számolt, és fölmérte az esélyeit. Két évig tartják betegállományban, ezalatt vagy meggyógyul, vagy leszázalékolják, esetleg könnyebb munkára kérheti magát, ha meggyógyul, utána megkeresi azt a pénzt, amit eddig, ha könnyebb munkára megy, a felét vagy annyit se, és ezt ő nem engedheti meg magának, most házasodott, a társbérleti szobát tízezer forint le-lépésért szerezte, amit részletekben kellett kifizetnie, azt a kis pénzt, amit addig megspórolt, elvitte az esküvő, a dupla rekamié, háromajtós kombinált szekrény, a rádió, és nem volt egy lábasuk, a szobát festetni kellett, cserépkályhát kellett építeni (mert ő a hideg szobában nem húzhatott ki még egy telet), nem is szólva a kosztról, mert az ő gyomrát kikészítette a P.A.S., Magdus gyomorfékelyt kapott, üzemi koszt tehát számításba se jöhetett jó darabig: ha meggyógyul, kuporgatva, a garast a fogukhoz verve, lépésről lépésre vihetik valamire, ha nem gyógyul meg... végig se merete gondolni a jövőt. És idáig még csak számolt, csak a számokra hallgatott, azt már nem is nézte, hogy ő dolgozni végül is szeret, sőt nemcsak szeret, tud is, és szerencsétlenné válna, ha a szerszámot el kéne dobnia, hogy neki a munka egzisztenciát, megbecsülést, rangot jelentett (mások megbecsülését és önbizalmát, belső tartást és öntudatot: mert rá SZÜKSÉG VOLT a világban, mert a munkájával

LÉTREHOZOTT valamit), hogy neki az igazgató előre köszönt a gyáruvaron, pedig ötszázan dolgoztak a telepen, hogy sokszor még a keserűségét is elúzta, ha az összetört, beteg kocsi meggyógyult, kipofásodott a keze nyomán, ha valami holt anyag a két kezében életre kelt; formát kapott (hogy voltaképp ez vonzotta a képzőművészethez is), hogy a szakmája nélkül értelmetlenné válna az élete... ezt figyelembe se vette, ez nyavalygás, gondolta, lelkizés, a számok beszélnek: ő a szakmájával két és félezret keres, neki ez jelenti a megélhetést; csak ezt nézte, mikor kiszámította, hogy nem oldaná meg a gondjait az esti iskola sem (pedig el tudná végezni, ha nem is lángész, leérettségiztek már nála hülyébbek is), de nappal dolgozni, éjjel tanulni olyan strapa, hogy az egészséges is kikészül tőle, hát még, aki beteg, s míg egy technikus beosztást szerezhet, az két-három év, annyi kitartásuk pedig nincs nekik.

És mindez Valitól olyan távol esett, hogy eszébe se juthatott, azt se tudhatta, mit jelent némán élni locsogó, szájukat jártató hisztis tébécések között, mert mikor ő fölkerült ide, és a többiek kérdésére elmondta, hogy nem súlyos eset, csak beszűrődése van, kavernája nincs, megnyugtatták, hogy ne féljen, majd lesz, NÁLAM IS ÍGY KEZDŐDÖTT, mikor azt bizonygatta, ő nem fertőz, a köpetében nem mutattak ki bacilust, biztatták, ne féljen, majd kimutatnak, NÁLAM IS ÍGY KEZDŐDÖTT, – Vért köpött már? Nem? Majd fog! NÁLAM IS ÍGY KEZDŐDÖTT! – itt büszkék voltak a betegségre, annak volt becsülete, aki jobban rohadt, ez jelentette a társadalmi rangot és hitelt, és megvetették, irigyelték, gyűlölték az egészséget, rémítették egymást, és megpróbálták az ellenállást kiirtani abból, aki még hitt benne, és gyógyulni akart, és Makra nem beszélt többé velük, s mert csak velük érintkezhetett, megnémult, akár egy karthauzi szerzetes, őrizte az elszántságát, és minden utasítást betartott, minden fekvőkúrát kifeküdt, és sétált, mikor sétálni kellett, és aludt, ha annak volt az ideje (sőt arra is képes volt, hogy ne menjen haza egy-egy napra, mikor kiengedték, hogy az se hátráltassa a gyógyulást), és olvasott, elolvasott mindent, ami a keze ügyébe került Shakespeare-től d'Annunzióig, Tolsztojtól Zsigray Juliánáig, és mindegy volt, hogy műszaki rajz építőipari technikumok számára, lótenyésztési szakkönyv vagy kvantummechanika, zabálta a betűt, hogy be ne csavarodjon, és zabálta a P.A.S.-t, harminc tablettát naponta, míg ki nem készült a mája, akkor a P.A.S.-t leállították, és semmilyen orvosságot nem kapott. Azt sem tudhatta Vali, mit érzett, mikor az osztályos főorvos a kontrollon (akkor már két hónapja nem adtak gyógyszert, és az állapota nem javult) kérdésére, hogy mi lesz hát vele, azt mondta (sajnálkozva és tehetetlenül), hogy neki voltaképpen P.A.S. infúzióra volna szüksége, hogy a gyógyszer elkerülje az emésztőszerveket, s használna még százötven gramm sztreptomycin, s ha valahonnan kívülről, maszek úton be tudná szerezni, ők be is adnák szívesen, de sajnos, az intézet ezekből olyan korlátozott mennyiséget kap, hogy csak nagyon súlyos esetekben alkalmazhatják; szabad forgalomban ezek a gyógyszerek nem voltak kaphatók, külföldről nem kérhetett, nem volt odakinn senkije, Zselényi próbált szerezni, kiutaltatni valami összeköttetés, haver útján a kórháznak az ő nevére, s még szerencse, hogy idejében le tudta állítani, mert ilyen esetben (előfordult már, beszéltek egymás közt a betegek) a kórház visszaküldte a gyógyszert arra hivatkozva, hogy az illetőnek nincs szüksége rá, amire szüksége van, azt ők megadják maguktól is (mert nem ismerhették be a felsőbb szervek előtt, hogy megtagadják a rászorulóktól a szükséges orvosságokat, hogy a gyógyszernormát így akarják betartani), és az ilyen beteg megnézhetette magát, ott rohadt el elevenen, rajta tanulták a sebészgyakornokok a plasztikát; hogy jött rá, hogy mire megy ki a játék (mert magának kellett rájönnie, mert bár a legtöbb beteg fizetett, a másíknak nem árulta el, hogy a kiváltságát megőrizze), hogy adott oda a doktornak egy ezrest az ő négyszázötven és a Magdus kétszázharminc forintos táppénzéből, mert akkor már Magdus is kórházban volt, Visegrádon, a gyomorfekélye miatt, és hogy kapta meg rögtön (már harmadnap) a szükséges gyógyszereket; nem tudhatta, nem érezhette, mit jelent a szanatóriumban a végeláthatatlan, osztatlan idő, az egymásba forduló napok, hetek, hónapok, évszakok, az őslakók, akik tíz, tizenöt éve voltak benn, és náluk is ÍGY KEZDŐDÖTT, a

rém-történetek a visszaesőkről, EBBŐL A BAJBÓL NEM LEHET KIGYÓGYULNI, URAM! nem érezhette a szűkülő rettegést, mi lesz, ha mégsem sikerül, ha mégis belebukik, a rettegést a havi kontrollok előtt (és után, mikor kiderült, hogy ha nem is romlott, megint nem javult semmit az állapota), az örök kérdést, a MIKOR?!-t, s az örök választ, hogy TÜRELEM, EHHEZ A BETEGSÉGHEZ TÜRELEM KELL, és az ember már olyan türelmes, hogy megkövesedik az idegrendszere, és olyan fegyelmezett, hogy leszárad róla a hús, erei elapadnak, nem is ember már, csak ember-forma, szoborrá fegyelmezte magát, nincsen már vágya, érzése, gondolata, a börtönben tudja a rab, mikor szabadul, de itt csak vár, vár, vár, és ha látogató jön, fegyelmezetten nyugtázza az obligát csodálkozást, hogy MILYEN JÓL NÉZEL KI!

Igen, itt mindenki jól néz ki, nem csinálnak semmit, hát meghíznak a lakók (fölpuffadnak, akár a hullák), és megfogja őket a levegő. Itt mindenki csak belülről rohad.

Makra a fejét rázta. – Nem, Vali – mondta szelíden –, ezt te nem tudod. – Vali dühbe gurult, hogy ne játssza meg magát, mit pózol itt előtte, mit kérkedik azzal a vacak beszűrődéssel, különben is mostanában sokat javult. – Honnan veszed? – szúrta közbe Makra, hogy leleplezze Vali blöffjeit (mert ugyan valóban sokat javult az állapota, de honnan tudhatná ő ezt, és ha éppen romlott?), de Vali ingerülten elvágta a kérdezősködést, kémei jelentették, mondta, és Makra ne legyen kíváncsi, ellenben nyugodjon meg: ő ismer egy csomó orvost odakinn, apja kollégáit és tanítványait, akik boldogan nyalják ki majd a fenekét, úgy is, mint a nagy Szombathy Loránd lányának (té-há-ipszilón), úgy is, mint megtérő bűnösnek, mert hülyék, és azt hiszik majd, azért, mert ő innen lelépett, már egy húron pendül velük, meg úgy is mint NEMZETI HŐSNEK, ami tekintve, hogy róla van szó, több, mint röhej, de ő ráér az orrukra kötni az igazat, és egyszer ebben a bűdös életben mért ne lovagolhatna meg ő is egy konjunktúrát, mért köteles ő folyton a szél ellen pisálni (különben se a maga érdekében tenné), és Makra a gyógykezelést a legjobb svájci intézetekben fejezheti be, ahol nem kell megkennie az orvost egy külön ezressel, hogy megkaphassa az orvosságait. Makrának elállt a lélegzete. Ezressel, miféle ezressel? Ezt honnét tudja? Ezt is jelentették a kémei? – Mit bámulsz, kiabált Vali, azt hitted, nem tudok minden lépésedről, azt hitted, eleresztlek a szemem elől? Honnan volt a Zselényinek összeköttetése az Egészségügyiben, mit gondoltál? Ki utaltatta ki a sztrepomicint meg a P.A.S.-infúziót? Én, apám, én, felöltöttem a kis úrilány ruhámat, és bejelentkeztem a miniszterhelyettes elvtársnál, hogy a Szombathy elvtárs lánya vagyok. Van valami kifogásod ellene? Most szólj!

Nem, semmi kifogása nem lehetett ellene, csak arra gondolt, hogy irtózatoss; irtózatoss, mert ez megint kötelez (és lassan már maga se tudja, kinek tartozik többel, Magdusnak-e vagy Valinak), és még nehezebb lesz kimondani a nemet, és Valinak is nehezebb lesz, mert benyújtotta a számlát, és ezt szégyellni fogja, annyira ismeri Valit; erre gondolt, és alig figyelt oda, hogy Vali mit beszél, mert Vali rég túl volt rajta, dühöngött, hogy Makra berezelt, és nem mert harcolni a jogaiért, majrészott, hogy a Zsily majd bosszút áll (Zsilynek hívták a főorvost, akit lepénzelt), lett volna ő a helyében – magyarázta, és a hangja távolról jött, valószínűtlenül –, megtáncoltatta volna azt a szemét, korrupt disznót, hogy azt se tudta volna, szalutáljon-e vagy kezét csókoljon neki, de végül is Makra nem tehet róla, ez egy ilyen ország, ilyen volt mindig, ilyen is marad, most már biztos, hogy ilyen marad, ezért kell innen elmenni (többek között), meg azért, mert ő gyáva, és nem szereti, ha felakasztják, és akkor megkérdezte Makra, hogy mégis, mit csinált. – Sok mindent – hárította el Vali. – Erre most nincs idő, majd később elmondom. Most szedd a cuccod, és gyere.

Makra nem felelt, nem bírta kimondani, csak állt hülyén, tehetetlenül, és nézte Valit, nézte a jól ismert szerelést, az elnyűtt viharkabátot, a fekete sínadrágot, az ormótlan bakancsokat, fején a fura zöld kötött sapkát, a billegő kövér pomponnal, ami sehogy sem illett a fegyveres figurájához (ezt nem ismerte, ez új szerzemény lehetett), a zöld sapka alatt az arca sápadt volt, kicsi és megviselt, a forró fürdő pirosságát letörölte róla a nyirkos levegő, szeme égett, valószínű, hogy hetek óta nem aludt, túl volt a holtponton, mikor az ember már nem is érzi a fáradságot, elzsibbadtak az idegei, s már nem is az izmai lendítik előre, csak az akarata, aztán tekintete megakadt a géppisztolyon, ami változatlanul úgy lógott Vali karján, mint valami hosszú pántú ridikül, s mikor már elviselhetetlen volt a hallgatás, azt kérdezte: – Ezt minek hordod magaddal? Ezt a géppisztolyt? – Vali csak vonogatta a vállát. – Megszokásból, mondta. – Mikor először a kezébe vette, fantasztikus új érzés volt. Rájött, hogy a fegyver hatalom, óriási hatalom, s ha most letenné, védtelennek érezné magát. – Jó, tudom, hogy hülyeség. A józan és praktikus Makra úrnak tökéletesen igaza van. A magamfajára a fegyver pillanatnyilag nagyobb veszélyt hoz, mint amekkora hatalmat jelent. Majd eldobjuk, jó? Meg van elégedve, uram? Na, gyere. Szaladj föl, csomagolj, aztán gyere. A cucc ne legyen több, mint öt kiló. Itt várlak.

S mivel előbb-utóbb úgyis ki kellett mondani, és tökéletesen mindegy volt, most mondja-e, vagy húzza még egy darabig (sőt jobbnak látszott túlesni rajta minél előbb), hát kimondta, hogy nem, nem mehet, nem teheti; semmi se történt, Vali hallgatott, annyira, hogy egy pillanatig még kételkedett is benne, megszólalt-e ő egyáltalán vagy csak akart, Vali lassan lehajtotta a fejét, a bakancsa orrát nézte, az összetaposott havat a lába előtt, unottan nézte vagy talán durcás, kislányosan durcás arccal (akár a gyerek, ha elveszik tőle a hajjas babát; még sajnálja, de nem esik kétségbe, voltaképp számított is rá, hogy ez lesz a büntetés), tűnődve lóbálta a géppisztolyt, aztán a szíját átvette a nyakán, hátrált két lépést (Makra a kezét figyelte, mely valószínűtlenül tiszta volt, vörösre csípte a hideg, és nem látta rajta a régi, meghitt festéknyomokat), végül megszólalt, nem pofázunk, mondta, és megmarkolta a fegyvert keményen, hogy a bőre megfihéredett a csontokon.

– Fel a kezekkel, Makra. – Csöndesen szólt, hangja szenvtelen volt és merev.

Makra lassan eszmélt rá, mi történt (nehezen hitte el), de aztán nem is csodálkozott, gondosan, szakértelemmel mérte föl a helyzetét, gyerünk, mondta Vali, és a fegyver csövével kurta terelő mozdulatot tett a baciluk felé, gyerünk, Makra, indíts, kezeket föl, velem jössz, ha akarsz, ha nem, Makra csak állt, figyelte mozdulatlanul, félelmet nem érzett, pedig tudta, hogy Vali büntetlenül lelőheti, mire a betegek, az ápolók kiszaladnak, hetedhét országon túl van, mire valami történne, már rég átment a határon is, s akkor Vali keze előrecsúszott a fegyver vasán, kibiztosította, Makra hallotta a katonakorából ismerős kattanást, és látta, hogy Vali ért hozzá, kezében benne van a gyakorlott mozdulat – én nem majrézok – mondta a lány éles fejhangon, és Makra megállapította, hogy szabályosan tartja a fegyvert, a távolság is szabályos, ő semmiféle hirtelen mozdulattal el nem érheti, és akkor Vali felüvöltött.

– Nem érted?!

– Dehogynem – mondta nyugodtan. – Én se majrézok. Nem megyek.

Bemérte magának a csövet, Vali a mellére célzott, s ő arra gondolt, jó lesz ez így. Majd érezni fogja az apró kemény ütéseket, az nem fáj, a lövés maga sose fáj, az ember nem is érti először, mi történt vele, az ember csodálkozva odanyúl, és látja, hogy a tenyere véres, megsebesültem, gondolja meglepődve, és kiszalad alóla a föld, és belezuhan valami puha, meleg sötétbe, s aztán lágy, fekete felhőkön lebeg (Makra tudta, mesélték, olyanok, akikbe belelöttek, aztán felépültek

később), az jó lesz, a lebegés, a semmi, jó lesz, mert fáradt, mert embertelenül elfáradt, s akkor végre pihenhet, nem kell gondolkozni, számolni, választani, és nem felelős többé semmiért.

Arra riadt, hogy Vali megmozdult, leeresztette és bebiztosította a fegyvert. Na, jó – mondta –, nem hülyülünk. – Fölnézett, Vali a géppisztolyt a hátára lökte, és már rohant, kitárt karral rohant felé, és úgy csapódott neki, hogy ő majdnem az egyensúlyát veszítette, aztán csak a vad, eszeveszett szorításra emlékezett, ahogy őrijöngve fűrták magukat egymásba, s a testük forrósága szinte leégette róluk a ruhát, a kétségbeesett, értelmetlen ölelésre, amitől egyikük se lett gazdagabb, Vali hideg arcára, s reménytelen, rekedt suttogására, hogy gyere, gyere, gyere... ő nem szólt, másodszor nem bírta kimondani, de Vali megkímélte tőle. Eleresztette hirtelen.

– Holnapig gondolkozz – mondta. – Holnap tizenegykor érted jövök. – Gyorsan átbújt a kerítés alatt, és beszaladt a fák közé, a géppisztoly ütemesen ugrált a hátán, míg meg nem markolta a szíjat, s le nem szorította. Egy percre megállt, visszafordult, kezével intett, hogy jövök, s tovább futott. Makra pedig visszatámolygott a melegre a betegtársai közé.

Azon az éjszakán nem aludt. Elhatározta, hogy nem gondolkodik, nincs min gondolkodnia, eldöntötte már, fölösleges, ez az egész másnapi találkozás végtelenül fölösleges (persze hogy lemegy azért, muszáj lemennie, ennyivel tartozik), de minden húzódozása, belső tiltakozása ellenére végig kellett gondolnia mindent; gyerekkorát, inaséveit, a katonaságot, a rövidre sikerült legényéveket, a nőket, akikkel lefeküdt, és akiket nem sikerült lefektetnie, és akik őt akarták és neki nem volt rájuk gusztusa, Szanyi Zsuzsát, a húsvéti verekedést és Valit, a menekülését, házasságát, betegségét, és nem lett tőle okosabb; verejtékezve hánykolódott az ágyán, és hallgatta az alvók szuszogását és horkanásait, a roncsolt tüdőket át- meg átmosó, hűvös levegő sípolását a hörgőkön, ornyílásokban, garatokon, és konokul hessegette el magától a félelmes lehetőséget, a végső döntés, a nyitva hagyott ajtó fenyegetését, mert holnap még választhat, még megfordíthat mindent, még itthaghatja ezt az egész nyomasztó, áporodott, de reális, megfogható életét, és nekiindulhat az ismeretlen, talányos jövőnek Valival; mindent itthaghatja, csak a múltját nem, és biztos volt benne, hogy a múltjával nem tud mit kezdeni odakinn. Kettőkor fölkel, reszkető kézzel cigarettát kutatott a Safrankó éjjeliszekrénye fiókjában, s mikor megtalálta, megriadt a gyöngeségétől, és mégse gyújtott rá, beburkolózott a takarójába s az állhatatosságába, s kerek szemmel bámult a mennyezetre hajnalig, akkor fölkel a többiekkel, megreggelizett, ahogy szokott, a délelőtti fekvőkúrára engedelmesen kifeküdt, háromnegyed tizenegykor összehajtogatta a pokrócát, s lement a bacilukhoz, ahol Vali már várta.

Jelenetre számított, arra, hogy Vali megint ráfogja a géppisztolyt; nem félt tőle, a lehetőség, hogy Vali haragjában lelőheti, csak akkor jutott eszébe, mikor zsebre süllyesztett kézzel, fölhajtott gallérral követte az ösvény kanyarulatait az épületek mögött a baciluk felé, de Vali csak egy könnyű hátizsákot hozott, melyet várakozás közben leeresztett mellé a földre. Félénk, szinte alázatos mosollyal fogadta, széttárta üres tenyerét. – Látod – mondta –, nincs nálam a géppisztoly, nem foglak kényszeríteni. Nos? – Ő nem bírt felelni, csak állt komoran és szerencsétlenül. – Én mondjam ki?

Hevesen rázta a fejét. Nem, Vali semmi esetre se mondja ki helyette, ez az ő dolga, ezt nem háríthatja rá, de a torka berozsdásodott, s mikor végre kiszakadt belőle a hang, idegenül, fémesen nyikorgott, mintha egy beteg hangszóróból jönne. – Nem – mondta –, majd én. Szóval nem megyek. Nem mehetek. – Vali okosan, higgadtan bólintott. – Tudtam – mondta, nyugodt volt, és Makrának úgy tűnt, egy kicsit föl is lélegzett. Hirtelen, mintha a lábai fölmondták volna a szolgálatot, leült (egy alacsony, rozoga fűrészbak állt ott, azzal torlaszolta el a kórház

vezetősége a bacilukat néhány hónapja, aztán félrerúgták az útból, s most ott állt a nyílástól néhány méternyire, arra ült le Vali) homlokát az öklére támasztotta, lábát fölhúzta a keresztlécra, úgy kuporgott szótlanul, mintha azon gondolkozna, most mit tegyen; Makra se szólt, a csönd nyúlósan és elviselhetetlenül vette őket körül, és céltalannak látszott minden további együttlét, önkínzás és egymás gyötrése, erre gondolt Makra, és hogy ez mire való, hogy Vali mért nem szól, mért nem indul, elmegy az a teherautó, mire vár; talán az kéne, hogy ő kezdje, kezet nyújtson, szervusz, Vali, szerencsés utat, élj boldogul, ez volna a szép, kemény és férfias befejezés, de erre a gyalázatra nem volt ereje, s amint ott magasodott hosszú, hajlott alakja értelmetlenül a lány fölött, úgy érezte magát, mint valami ócska, viharvert emlékmű, amit véletlenül hagytak a veszített csata színhelyén.

Tulajdonképpen érthetetlen, tűnődött, ahogy utólag visszagondolt rá – míg kezében gépiesen járt a kalapács, és fél szemmel a Sztanekot vigyázta, aki három munkahellyel arrébb egy fiatal, huszonnégy éves srácnak dolgozott; a fiú vagány lendülettel nyomta neki a sódert, és a Sztanek láthatóan élvezte, fejét hátradobta, a pisztolyt lekapta a lemezről, és úgy röhögött, és nevetése vidám foszlányai Makra füléig jutottak az egyengetőlapok csengésén, a vasprofilok döngésén, a köszörűk visításán keresztül, s ő (Valin tűnődve közben) bosszúsán vette tudomásul, hogy hiába terhes számára a Sztanek szemtelen, erőszakos közeledése, tapadó modora, vad féltékenységet érez a kölkök iránt, kedve volna odamenni, ráordítani (meg is tehetné, mint brigád vezető), hogy ez nem kupleráj, hanem üzem, itt dolgozni kell, nem kaszinózni, ha nem félt volna, hogy kiröhögtesse magát – érthetetlen, hogy ő akkor ostobán azzal érvelt, hogy Magdussal ezt nem teheti meg, mert Magdus őérte akkora áldozatot hozott, Magdus vállalta őt tébécésen, vállalta a fertőzést, a bizonytalan jövőt, és nem vette észre, hogy ugyanezt vállalná Vali is; és azt sem értette, hogy Vali erre nem vágott vissza kapásból, csak gubbasztott tovább a fűrészbak tetején, mint egy nagy, beteg madár, igaz, Vali akkor már tudta, hogy kár minden szóért, ahogy ő is tudta, csak nem bírta elviselni a csöndet, s beszélt, beszélt, hogy a saját hangját hallja legalább. Értsd meg, kezdte; Vali anélkül hogy megmozdult volna, azt kérdezte fáradtan: – minek? –, de ő nem akarta meghallani, folytatta, és Vali nem szólt közbe egy darabig.

Mennyivel tisztább lett volna a lelkiismerete, ha azt mondhatta volna, hogy ő Magdusba szerelmes, de nem mondhatta (ez föl se merült köztük, mindketten tudták, hogy nem szerelmi házasság az övé), és épp ez volt, ami – úgy érezte – magyarázatra szorul: hogy az ember nem hagyhatja cserben azt, akit úgy vállalt, hogy nem szerelmes, csak szereti, aki mellett józanul, tudatosan döntött, akivel szemben (épp ezért) fölényben van. Mikor Valit hagyta cserben másfél éve, szerelmes volt, nem más miatt hagyta el, hanem mert fölmérte, hogy nem egymáshoz valók, alkalmatlanok arra, hogy együtt éljenek; Valit joga volt meggyötörni, mert ő is kínlódott, mert a magányt választotta, nem a készre ment, de nincs joga Magdusnak csalódást okozni, aki csak a becsületére, állhatatosságára számíthat, akihez nem az ösztönök elemi ereje köti, csak a szava, és főképp nem hagyhatja el azért, akit kíván, aki felé a vére taszítja, akivel jó neki, mert a bűn ott kezdődik, mikor más szenvedése árán magamnak gyönyört, boldogságot veszek, de amíg magamat gyötrom, lehetek balek, hülye, ostoba, de aljas nem vagyok. Ezt akarta megértetni Valival, de megfogalmazni nem bírta (mert hisz maga előtt is zavaros volt ez akkor, csak most látta tisztán, mikor napról napra ocsmányabbnak érezte magát a Sztanek miatt), és csak locsogott, csak mesélte a történetét, arra számítva, hogy abból majd minden kiderül.

Mikor a tébécét megmondták neki (hülye história ez is, és jellemző az orvosokra: lakáscsere ügyben kellett egy papír, hogy nem fertőző beteg, és akkor egyből fölfedezte a beszűrődést ugyanaz az orvos, aki néhány hónapja, mikor pár nap betegállományt akart szerezni, mert a háta szúrta, és fáradtnak érezte magát, azt mondta, semmi baja nincs, a szúrás a mellhártyából maradt vissza, kis összenövés, majd elmúlik), szóval, mikor ő megtudta, hogy tébécés, úgy határozott,

fölszámolja minden kapcsolatát, mert nincs joga megfertőzni az embertársait. Három hónapja járt akkor Kerék Magdolnával, pontosabban: a lány három hónapja a szeretője volt, hát fölkereste, és röviden, szárazon közölte, mi történt, s a döntését, hogy szépen el kell búcsúzniuk. Magdus válasz helyett sírni kezdett, és sírt órákon át megállíthatatlanul, hogy Makra már azon a ponton volt, hogy búcsúképpen lekever neki két nagy pofont. – Most azt hiszed, engem siratsz – mondta neki. – Hát tévedsz. Magadat siratod. – Magduson nem látszott, hogy szavai értelmét fölfogta volna, szipogva és a visszatérő sírógörccsel meg-megszakítva szavait azt magyarázta Makrának, hogy ha a Jóisten úgy akarná, hogy ő is tébécés legyen, Makra már rég megfertőzhetne volna, hisz Makra nem akkor betegedett meg, mikor az orvos megállapította, benne volt a bacilus akkor is, mikor először megcsókolta őt, és azóta is így vannak együtt, ahogy vannak, testileg (ezzel a szóval mondta, s ő keserű hangulatában is elmosolyodott), hát millió alkalma volt, hogy elkapja tőle, lehet, hogy máris tébécés, majd kivizsgálhatja magát, és úgymint az lesz, ami meg van írva a Sors Könyvében, és ha a Jóisten azt mérte rá, akkor úgymint hiába... akkor ő ingerülten közbevágott, hogy a Jóistent hagyjuk ki a buliból, és megpróbálta logikusan elmagyarázni, miért kell szakítaniuk. Először is, mert ő fertőz, és ha még nem fertőzte meg tudtán kívül, amit szeretne remélni, nem venné a lelkére, hogy most megfertőzze tudatosan, másodszor, mert őrá most hosszú ideig semmilyen vonatkozásban nem lehet számítani, ki tudja, meddig nem dolgozhat, az se biztos, dolgozhat-e valaha még, most táppénzt kap, a keresete hetvenöt százalékát, de aztán bizonytalan időre szanatóriumba megy (akkor úgymint el kéne válniuk), és ott ennek a hetvenöt százaléknak is csak a huszonöt százaléka jár; ő nem áltathatja se magát, se mást, nősülésre nem gondolhat, családalapításra pláne nem, mert nem fertőzheti meg a gyereket, és különben se tudna eltartani se asszonyt, se gyereket, nem tudná biztosítani azt, aminek az előteremtése a férfi dolga és kötelessége, és csak a férfinak van lehetősége rá a jelenlegi keresetek szerint (de ha nem így volna, ő akkor se tudná elviselni, hogy őt egy nő tartsa el, ahhoz stricinek kell születni, ő pedig nem az a fajta), s mostantól ő nem számíthat többé a saját erejére, a munkájára, tudására, a szívósságára és akaratára, ő ezentúl csak az SZTK és az állam könyörületére építhet (akkor nem tudta még, hogy a gyógyuláshoz is akarat kell, szívósság és makacs fegyelem), ő tehát nem ígérhet semmit, és nem kívánhatja senkitől, hogy várjon, míg újra egészséges lesz, mert nem tudja, meddig tart, és az sincs kizárva, hogy beledöglik, nem ő lesz az első, nem is az utolsó, akit elvisz a tüdőbaj. Ilyenformán beszélt neki, de Magdus akkor ráemelte könnyáztatta, naiv kék szemét, és azt kérdezte, miért beszél most házasságról, mikor idáig nem volt róla szó, ő eddig se kérte, hogy vegye el, most is csak azt akarja, hogy maradjon minden a régiben, ő szereti Makrát, neki jó így, ahogy most vannak egymással, és ha Makra csak egy kicsit is szereti őt, neki is jó kell legyen, ő nem fél a fertőzéstől, mert ha hajlamos rá, úgymint elkapta már, ha nem hajlamos, ezután se kapja el, és igenis őt siratja, nem magát, mert sajnálja, sajnálja azért a borzasztó kegyetlenségért, amit elkövet (és nem vele, Magdussal, hanem saját magával szemben), hogy most taszítja el magától azt, aki szereti, mikor a legnagyobb szüksége volna társra és támaszra, mert ha ketten vannak, kétfelé oszlik a baj, egyre-egyre csak a fele jut... így történt; ő meghatódott, de még tartotta magát, azt mondta Magdusnak, téved, egyedül könnyebb elviselni a csapást, mert ha két embert ér, megduplázódik, de végül később estig ottmaradt, és az öregasszony, Magdus főbérője se zavarta őket, mintha megérezte volna, hogy komoly a dolog, mert különben nem tűrte a férfilátogatót, ő is csak vasárnap délután, három és öt között járhatott a lányhoz, mikor a néni a rokonaihoz ment.

Otthon ezután meghányta-vetette magában a történeteket, s mivel rájött, hogy Magdus őt igazán szereti, őszintén és önzetlenül, mert képes érte ekkora áldozatra, és cserébe nem kíván semmit, még csak el se akarja vetetni magát, egyszerűen mellette szeretne maradni, hogy a bajban társa legyen, ezért úgy gondolta, hogy ha valaki, hát Magdus igazán megérdemli, hogy elvegye.

(– Megérdemli? – kérdezte Vali, és egy pillanatra ránézett.

– Igen – vágta rá határozottan, mert ismerte Valit, és tudta, mi van a kérdés mögött, tudta, hogy Vali szemében az „érdem” gyöngye érv és még gyöngébb kapocs, és éppen ezért itt kéne megállnia, mert itt van a kulcsa az ő egész kínzó és kiúttalan helyzetének, mert Magdus őt önzetlenül, tehát kiszolgáltatottan szereti, ő pedig számítóan, a régi és várható érdemeiért vállalta a lányt, és ezért ő elejétől fogva adósa neki és mindvégig tartozni fog: gyöngédséggel, szeretettel, hűséggel és ragaszkodással – ha már szerelmet nem adhat, mert az józan megfontolásból föl nem szítható –, neki tehát elemi kötelessége, hogy Magdushoz ragaszkodjon, mert Magdus Valinak még csak riválisa se lehet, annyira egyenlőtlenek a föltételeik.

– Ja? – mondta Vali –, ha megérdemli, az más.

– Mért más? – kérdezte ő, és szerette volna, ha Vali újból fölnéz rá, ha találkozna a tekintetük, de Vali nem mozdult a bak tetején.

– Mert más – felelte teljes közönnyel, s ettől ő megfagyott: ingerülten, hadarva mondta tovább, de nem azt, amit eredetileg akart, azt nem mondta el, hogy Magdussal csak azért járt három hónapig, mert lusta volt mást keresni, meg költséges volt a csavargás haverokkal vagy egyedül, s azt tervezte, rövidesen lelépteti, azt is elhallgatta, hogy úgy cserélte Vera Jóskával a Rózsit, ráadásképpen egy üveg borért; együtt lógtak egy szombat este a Jerevánban, mikor fölplankoltak két riadt verebet, Magdust és a barátnőjét, Rózsit, és fogadtak: a Jóska kurvának nézte őket, de ő látta, hogy berezelt kis tyúkok ezek, vidéki lányok, akik ritkán fordulnak meg éjjeli mulatóhelyen, nem pali kell ezeknek, még csak nem is vőlegény – arra már nem is számítanak –, csak partner, valami rendes srác, aki szóba áll velük, és nem hagyja faképnél őket első alkalommal, ahogy leadják a tejet, magányos, sóher kis csajok a vénlányság határán, akik őrizték, amíg bírták, egyetlen vagyonukat, a szüzességüket, az első pasas otthagya őket, mert nem feküdtek le neki, a második azért, mert lefeküdtek, a harmadik azért lépett le, mert nős volt, a negyedik... mert miért ne, ha lehet?... és nem gondolta, hogy mennyire telibe talált: Magdus röviden elpanaszolta, hogy volt valakije, egy hajógépész, akit szeretett, és az volt az első, aztán a hajógépész elhajózott valamerre Belgrád vagy Bécs felé, és most Makra a második, Makra ismerte az ilyeneket, akiknek az első után minden férfi a „második”, ezt a mesét mondják a tizenötödiknek is, de ráhagyta, nem közölte, hogy ő fütyül az ilyesmire, és szerinte ha egy lány huszonhat éves korában szűz, jobb, ha apácának megy – az a fél év, amit Valival töltött, nem múlt el felette nyomtalanul –, de ő nem dühöngött, mint Vali tette volna, ráhagyta, és csak magában mosolygott az igyekezetén; szerette ő az ilyen kis csajokat. Magdusra először a Vera Jóska tépett rá, de aztán a klozettban cserélt Makrával, ráadásnak fizetett egy üveg Szentgyörgyhegyit, neki mindegy volt, a Rózsit se tetszett jobban, mint Kerék Magdolna, ez a vékony, fűrge kis nő, aki a Jászságból jött föl nyolc éve, szövönő lett, három műszakban ezeregyszázat keresett, nagy, naiv kék szeme volt, és ha nevetett, arca kétoldalt belukadt, és ezektől a gödröcskéktől kedves és huncut lett a mosolya; aki eleinte szenvedélyesnek látszott, mert őt megtévesztette, hogy szeretkezés közben kipirult, arca tüzelt, akár a kokszkályha – s ez tetszett akkor neki –, de később, már az esküvő után, kiderült, hogy a lány az ágyban nagyon is tartózkodó, kezdeményezésre képtelen, és őt is lehűtötte azzal, hogy „ne, Ferkó, ezt nem szabad, nem illik, inkább csak úgy legyünk”, de ő rájött – mert akkor már hinni akart benne –, hogy ez az igazi, ez éppen hogy helyénvaló asszonyi szemérem, ilyenből lesz a jó feleség s édesanya; persze a kamaszálmaid nem váltotta be Magdus, nem ilyen asszonyt képzelt magának valamikor, de tudta, hogy az élet ritkán váltja be az álmokat, s bolond ember, akinek a képzelt méz a valódinál édesebb, beteg tüdővel, az egészségesek közül kilökve, munkájától

megfosztva, fillér nélkül, jövő nélkül, közel a harminchoz, mire várjon még, ugyan kit hódíthat meg egy kehes nyomorult, aki még a családját se bírja eltartani, akinek kerülnie kell az embertársait, mert bajt hozhat rájuk, az ilyen örüljön annak, amit véletlenül kapott – mikor nem is számított reá –: egy rendes, tiszta, szorgalmas és hűséges teremtesnek, aki nem követel, nem nagyravágyó, szereti és megbecsüli őt – mert kapott már az élettől épp elég pofont –, és egyetlen célja, hogy melegen tartsa majd a közös családi tűzhelyet.

Ezt nem mondta el Valinak.

Töprengéseit a művezető zavarta meg, hogy a szerelők állnak, mert nem bírnak felbüttykölni a vázra valami lemezt, amit Makra valamelyik embere tolt el a háztól, és sürgősen küldje oda az illetőt. Makra elővette a füzetét, kikereste a munkaszámot, megállapította, hogy az illető nem más, mint a srác, aki itt csapja a szelet a Sztaneknek tíz méterre tőle, levágta a kalapácsot, és nagy rüssel odament. Még menet közben bepörgött (mert csak viháncolnak, mint az éretlen kamaszok, dolgozni nem tudnak, csak sírni, hogy kevés a dohány), és mindjárt indokolatlanul nagy hangon kezdte, hogy a srác hagyjon mindent a francba, szedje a szerszámait, és keresse meg az ilyen és ilyen számú kocsit, és hozza rendbe a gané munkáját, mert miatta áll az egész vonal, és nem fogja a hátát tartani. A srác vigyorgott, most mindjárt vagy ráér azonnal, kérdezte pimaszul, Makra ráförmedt, hogy a haverjaival humorizáljon, ez gyár, nem eszpresszó, itt dolgozni kell, nem szórakozni; hidegvér, mester, mondta derűsen, harag nélkül a srác, és összekacsintott a Sztanekkel, ha így folytatja, gyomorrákot kap, annyit nem ér az egész; a Sztanek szeme kacéran és csúfondárosan csillogott, fitos, szemtelen pofáján ragyogott a káröröm, s a legelbűvölőbb mosolyával nyugtázta Makra haragját. Makra égő fülekkel távozott, úgy érezte, elsüllyed szégyenében, lapítva nézett körül, volt-e a jelenetnek hármukon kívül tanúja, fölkapta a kalapácsot, és beletemetkezett a munkájába, s hogy kimenjen a fejéből az egész hülye szóváltás, újra elmerült az emlékei közé.

Ott folytatta (ahelyett, hogy a lényegről beszélt volna, arról, miért tartaná erkölcstelennek, ha Magdust faképnél hagyná és megszökne Valival), hogy lakáshoz jutott, és ez is hozzájárult az elhatározásához, mégpedig döntő mértékben, mert lakás nélkül nősülésre nem is gondolhatott volna; úgy történt a dolog, hogy a főbérelője, egy Bolgár Béla nevű középkorú tisztviselő – a Kadét nagybátyja, mert az albérletet Zselényi szerezte neki –, együtt lakott a felesége volt anyósával, akit a fia, a Bolgárné első férje kivetetett magához Ausztráliába, ezért a Bolgár kisebbre akarta cserélni a háromszobás lakást, aminek a cselédszobájában ő lakott, s Makrát is vinni akarta, egyrészt mivel albérletet kitenni úgysem lehetett, és az új lakásban is lett volna egy kiadható cselédszoba, másrészt, hogy az ő személye által az igényjogosultságuk meglegyen. S mikor az ő betegsége kiderült, s ezzel együtt a csere is kútba esett (mert a Tanács csak akkor engedélyezte a lakáscserét, az akkori rendeletek szerint, ha egyik lakásban sem volt fertőző beteg), Bolgár fölajánlotta neki, hogy tízezer forintért, amit havi ezer forintos részletekben, a beköltözés után kell majd törlesztenie, költözzön át az öregasszony külön bejáratú utcai szobájába, és igényelje ki, mert remélhető, hogy a Tanács, mint tébécésnek előbb-utóbb ki is utalja majd társbérletként a szobát. A Bolgár család addigra meg is szerette őt csendes, alkalmazkodó természete miatt, megfelelő lakótársnak tartotta (s a tízezer forint is jól jött nekik), és ahogy nincsen öröm öröm nélkül, úgy igaz az is, hogy minden rosszban van valami jó, ő például ezt a rendkívüli szerencséjét a betegségének köszönheti, mert végül is, a tébécé juttatta lakáshoz.

(– Magyarország... – mondta Vali. Makra hirtelen nem értette. – Semmi, lényegtelen. – De ő faggatta, hogy mégis, mit akart mondani, örült, hogy a hangját hallja, nemcsak maga beszél.

– Mondom, Magyarország.

– De miért?

– Csak úgy. Gyönyörű. Egy erős, munka bíró férfit, elsőosztályú szakmunkást végül a tébécéje juttat lakáshoz. Tízezer forintért. Na de így van jól.

Ő vállat vont, ez nem érdekelte, ez Valit érdekelte, s nem is csodálható, Vali elmegy, és jobb, ha nem sajnálja, amit hátrahagy, ő azonban marad, s hogy lakása van – mindegy most már, milyen áron –, az számára tény.)

Az volt a különös ebben a beszélgetésben (nem is beszélgetésben, inkább monológban, hisz jóformán csak ő beszélt), hogy mintha Vali jóváhagyását akarta volna elnyerni, úgy érvelt, magyarázkodott, mintha arra várt volna, hogy Vali egyszer csak vállon veregeti, jól van, Makra, igazad volt, mégiscsak klassz pasas vagy te, te cigányherceg, te maffiavezér, igaza van, hallja, signore, én voltam a hülye, ne izgasd magad, mintha addig törvénytelen volna minden tette (hiába tudja ő, hogy helyesen cselekedett), míg Vali nem szentesíti, el nem ismeri, pedig világos, hogy lehetetlen, Vali ezt nem értheti meg, mert árulónak tartja, és joggal, hisz nemcsak a szerelmüket árulta el, de minden közös gondolatukat, és megpróbálta lerázni magáról, mint a kutya a vizet, mindazt, ami belőle Valié, amit rajta Vali változtatott, és ha Valinak mennie kell, márpedig mennie kell, ha igaz, hogy annyira belemászott a dolgokba, hogy felköthetik (s nem volt oka kételkedni ebben), akkor Vali nem hagyhatja jóvá az árulást, és nem megértést, hanem gyűlöletet kell magával vinnie, ki kell irtania magából öneki még az emlékét is, ezért hát – Vali érdekében – most nem magyarázkodni kellene, hanem durván és fölényesen szakítani, hogy meggyűlöltesse magát, hogy könnyebb legyen Valinak, de erre már nem futotta az erejéből, mert épp eléggé igénybe vette az is, hogy a józan észre és a TISZTESSÉG parancsára hallgatva legyőzze az ösztöneit, hogy helytálljon, és végigcsinálja azt, amit vállalt. Most tehát – folytatta – ő nem hagyhat faképnél valakit, aki bízik benne, hitt a szavának, számít reá, és nem feledheti, hogy másnap, mikor ismét fölkereste Magdust azzal, hogy ha már együtt maradnak, mért ne házasodhatnának össze, ezzel mekkora örömet okozott: arra a ragyogásra, viharzó hálára mindig is emlékezni fog; Magdus sirva fakadt, arca tüzelt, rákpiros bőréből fénylőn világított ki a kék szeme, azt se tudta, nyakába ugorjon-e, vagy táncra perdüljön inkább, fogadkozott, és bizakodott, hogy a Jóisten most megpróbálja őket, de majd elmúlik a betegség, és nagyon boldogok lesznek, mert ők a boldogságot igenis kiérdemlik majd a szenvedésükkel (őt egy kicsit bosszantotta, hogy Magdus megint iderángatja a Jóistent, de elnézte neki, mert amúgy nem nagyon tartotta a vallást Magdus se, csak megszokásból folyamodott a Jóistenhez mindig, ha valamely komoly és fontos gondolatát akarta megfogalmazni), ezzel a bizalommal ő nem élhet vissza, Magdust tönkretenné vele, mert Magdus most már órá építette az életét. Egyébként rendes esküvőt tartottak, szerény keretek között ugyan, de megadták a módját (azért, hogy ő beteg ember, ne legyen a házasságuk másokénál alábbvaló), meghívták a rokonságot, Magdus húgát, szüleit, ott volt az ő anyja, öccse, sógornője, eljött a Rózszi, Vera Jóska és a Kadét; ő aznap szívta el az utolsó cigarettát, itta meg az utolsó pohár bort, és ezzel megkezdődött közös küzdelmük a jövőért, az ő egészségéért, és akkor végre ő is megérhette azt, ami más férfiember életében természetes (csak az ő sorsa alakult úgy, hogy szokatlannak tűnt), hogy egy asszony kimosta az ingeit, kikeményítette a gallért, fölvarrta a gombokat, hogy a szekrényből naponta vasalt zsebkendőt vett elő, hogy nem zsrírpapírból ette a felvágottat, hanem terített asztal, meleg étel várta; Magdus keze nyomán ragyogott a szoba, az ablak, a kilincs, de még a küszöb is, a padló, bútor fénylett, akár a tükör, hogy neki már nem is akadt dolga, nem tudott az idejével mit kezdeni, és akkor három rossz ágybetétből sezlont bütykölt össze, hulladék deszkából stelázsit csinált, megjavított a lakásban minden kilincset, zárat, minden föllelhető elektromos

berendezést, megcsinálta a Bolgárék rossz fürdőszobakályháját, hogy fürödni lehessen (nagy munka volt: a réztartályt belül szitává ette a korrózió, be kellett folytatni cinnel az egész felületét), fölaprította a tüzelőt a pincében, és még többet is végzett volna, ha Magdus nem pöröl vele, hogy pihennie kell, de nem bírt veszteg maradni, tudta, hogy a szanatóriumban tétlenkedhet majd eleget. Sétaképpen meg el-eljárógatott Magdus elé, ott várta műszak után a gyár előtt, együtt vásároltak, együtt jöttek haza, este Magdus úgy főzött, hogy neki maradjon másnapra is, így éltek, míg meg nem jött neki a beutaló. Csak attól tartottak, hogy Magdus tébécét kap, de úgy látszik, immúnis volt, mert nem kapta meg, ellenben – hogy azért túl jól ne menjen a soruk – nyáron kiderült, hogy gyomorfekélye van, s akkor ő az egyik kórházban, Magdus a másikban döglődött, és a huszonöt százalékos táppénzükből fizették a részleteket: ezret a lakásért, kétszázötvenet a rádióért, fizették az ezrest a rohadt Zsilynek, spóroltak, mint az állat, de kölcsönt nem kértek, s mindig volt a takaréokban is valamennyi, arra az esetre, ha valami váratlan dolog közbejön, és ezt is kibírták, ezt is együtt csinálták végig.

(– Idill – szólalt meg Vali a bakon, s most fölnézett, egyenesen Makrára nézett és mosolygott – idill –, mondta, és mosolygott elnézően, kedvesen és biztatón: olyan tenyér-bemászóan biztatón, hogy Makra nyelt, elakadt, és nem bírta folytatni.

Mert Vali nem ismerte az idill másik oldalát. Azt például, hogy templomban esküdtek. Mert ehhez Magdus kétségbeesetten ragaszkodott, mintha az Isten áldásán múlt volna a boldogságuk, s azzal érvelt, hogy az öregek nem bocsátanak meg soha, ha nem tartanak egyházi esküvőt, és ha Makra nem hisz az Istenben, akkor neki úgyis mindegy, akkor mit számít, hogy az ő kedvéért megteszi, így viszont, mondta, az öregek meghatódnak, és majd meglátja, hogy segítik őket pénzzel, élelemmel, s ő nem röhögött a ceremónia alatt, mert égett a szégyentől a pofája, s úgy sompolygott be a templomba összegörnyedve, mint akinek a hasa csikar, és azért a nevetséges lázadásért külön szemközt tudta volna köpni magát, hogy gyónni azért nem volt hajlandó, ezzel akarván megnyugtatni a lelkiismeretét, és kijelentette a papnak, hogy ő hitetlen, s csak a felesége kedvéért jött ide; aztán hamarosan, már a vacsoránál kiderült, hogy mennyire hatódott meg az apósa, mikor a harmadik pohár bor után harsogó hangon kinyilatkoztatta a díszes társaságnak és olyan öntudattal, mintha nagygyűlést tartana, hogy ő nem ilyen vót képzelt, mert aki egyszer a tüdőbajba beleesett, abból egész ember nem lesz már soha: döbbsent csend támadt, az ő anyja szipogni kezdett, Magdus anyja meg rugdosta az ura lábát az asztal alatt, s az öreg a beállott csöndben rendreutasította a feleségét: „te meg, kérlek szépen, ne rugdoss”, mondta neki, „tudom én, mit beszélek, magyar ember a véleményét nem rejti véka alá!” Ő csak nézte, mert azt hitte, nem jól hall, nézte az öreg villogó fogsora fölött a le-fel ugráló, szürke pamacsbajuszt, megátalkodott, világoskék szemében azt a mélységes elégedettséget és önbizalmat, amit csak a megfellebbezhetetlen butaság adhat valakinek, nézte, és nem tudta, vak ez, hülye vagy gonosz, hát ez nem vette szemügyre a lányát soha, nem mérte föl, hogy ha nem is rút – mert éppen hogy kedves teremtés a gödröcskéivel –, szépségversenyre ugyan nem nevezhetné magát, mit képzelt, hogy a hindu maharadza jön föl a fehér jachtján, és kiköt a Lánchíd alatt, hogy az ő lányát elvigye? Hát ez nem fogta föl, hogy ő Magdusnak éppúgy az utolsó lehetősége volt, mint Magdus öneki, hogy egy huszonhat éves, lassan már vénlányszámba menő magányos, vidéki csaj, aki örült, ha néha fogott egy-egy pasast, hogy elvigyék moziba, csörögni, hogy hébe-hóba le is feküdjön azért valakivel, de tisztességes kérője idefönn még nem akadt, aki nyolc évi gürcöléssel egy albérleti szobáig vitte – és ez is nagy szó volt a munkásszálló után –, három műszakban hajtotta magát ezeregyszázért, és lesoványodott, mint a gebe, s ha fölcsinálták, egyhavi keresetért piszkálta ki belőle valami sarlatán vénasszony a „szégyenét”, hát nem főnyeremény ő az ilyennek a tüdőbajával együtt is?! Egyébként pedig, folytatta az apósa, míg az anyja egyre hangosabban szipogott, ő demokratikus gondolkodású ember, és a fiatalok döntésébe nem szól bele, neki az a fontos, hogy a lánya

boldog legyen, és ő befogadja Makrát a családba, „de megböcsüld magad, fiam, mert tisztességes magyar munkásemberek közé kerülsz”, s akkor az anyja remegő, éles hangon közbeszólt, hogy az ő családjuk is tisztességes magyar iparoscsalád, és többet is mondott volna, ha az öccse el nem hallgattatja valahogy, csak ő nem szólt, mert nemcsak gyűlölte, de iszonyúan irigyelte Kerék Antalt, s tudta, hogy a fél életét odaadná, ha olyan lehetne, mint ő: olyan szentül és nagyszerűen ostoba, olyan zömök és kerek fejű és kékszemű, akinek saját háza és saját hízója van, és a saját udvarában a láncon a saját kutyája ugat, és ha becsukja a saját kapuját, a saját portáján azt tesz, amit akar, és minden dolgról saját véleménye van, és nyugodtan alszik, és vidáman ébred, és tiszta a tüdeje meg a lelkiismerete... egyszóval: TÖKÉLETES, ha ő ilyen lehetne, és nem volna egy fejjel magasabb és tíz árnyalattal feketébb, mint kellene, és nem tudna mindenről ezerszer többet, mint kellene, és nem volna szennyes a tüdeje is, meg a lelkiismerete is, és a nagypapa nem volna crnagorác... Nézte Kerék Antalt megbabonázva, és hallgatott, arra se szólt semmit, mikor az öreg kifejtette, hogy Makra okosan tenné, ha kitanulná az órásmesterséget, mert épkezésláb ember úgyse lesz belőle, arra ne is számíton, s az órásszakma könnyű, és jól lehet keresni vele, mert az órához senki sem ért, és ha kiemel az órából egy porszemet, fölszámíthat a kuncaftnak egy rugócsérét vagy tengelytörést, és ez a tiszta üzlet; az anyja most már hangosan zokogott, hogy az ő fia nem nyomorék, akinek keze-lába hiányzik, az ő fiának ne mondjanak ilyet, öccse és a sógornője kivezették a konyhába, hogy megvigasztalják, s közben az apósa tovább harsogott, hogy a tények makacs dolgok, kérem, azokat tudomásul kell venni, az ember ne áltassa magát.

Idill... – gondolta Makra. Mikor a Vera Jóska megjött, a Rózsi bölgve kirohant, hogy ezzel az emberrel egy percig sem marad egy fedél alatt, s a Jóska végül nem lehetett ott a vacsorán (mert szigorúan leléptette a Rózsit, csak pár hétig járt vele), a sógornője nem bírta a birkahúst, s ez nem lett volna baj, mert a birkagulyás mellett, amit Magdus főzött és igazán remekül, más is volt, rántott szelet meg csirkehús, de Éviké a birka szagát se bírta, és olyan képpel turkált a tányérjában, hogy ő azt várta, mikor okádja tele, az anyja később másodszor is sírva fakadt, mert nem jött el az ura, és nincs együtt a család, mert az apja azt üzentte, amíg Makra nem megy hozzá, ne várja, hogy ő jöjjön el, s akkor az egész gyülekezet kíváncsi lett, hogy ugyan mi történt, milyen sötét titka van a Makra családnak, s ha Zselényi közbe nem lép, hogy gyerekség, számárság az egész, botrányba fullad a lakodalom, és Magdus böggött az apja miatt, az anyósa böggött a lánya miatt, a Magdus húga, a Marika böggött a Kadét miatt, mert megtetszett neki, de a Kadét tojt a fejire, Makra anyja böggött többrendbeli sérelmek miatt, a Rózsi böggött a Vera Jóska miatt, egyedül Évike nem böggött, mert Évike a Kadéttal smárolt a Bolgárék fürdőszobájában, és ők másnap estig takarítottak, hogy valamiképp rendbe tegyék a lakást, és úgy zuhantak ágyba, mint a hullák, és ezzel kezdődtek számukra a mézes hetek.

És ez volt az idill másik oldala, de erről Vali nem tudott.)

Megint hallgattak, ő kifogyott a szóból, és Vali sem beszélt. Olvadt, nyirkos déli szél motozott a csupasz ágak között. Vali hirtelen leugrott a fűrészbakról, nagyot, jóízűt nyújtózott és ránevetett.

– Jól van, Makra – mondta –, ne magyarázd a bizonyítványodat. Döntened kellett, döntöttél. Kész. Meséld el inkább, mit csináltál. – Mikor, kérdezte ő. – Mikor az ég dörgött, apukám. Mintha mostanában történt volna valami. Valami forradalom is volt, vagy micsoda, ha jól hallottam.

Mi a francot csinált volna itt a kórházban, kérdezte ő mogorván, mert Vali megtalálta a régi gúnyolódó, csípős modorát, s ő ösztönösen védekezett; ő beteg, és az a dolga, hogy

meggyógyuljon, és sose volt kenyere a politika, s arra eszmélt, hogy zavarosan és értelmetlenül magyarázkodik, míg Vali gúnyos mosollyal, szótlanul hallgatja, s ettől percről percre jobban szégyelli magát (pedig mikor a többiek itt fönn a szanatóriumban tele pofával szavaltak, lobogtak és lelkesedtek, előttük nem szégyellte, hogy elejétől fogva kételkedett, és meg volt győződve róla, hogy az egész cirkusból nem sül ki semmi jó, és nem bánta, ha az ellenkezésével magára marad, mert velük nem akart egyetérteni, mert nem akart a tüdőbajosok közé tartozni még azáltal sem, hogy a véleményük egyezik, csak hallgatta a rádiót, és figyelte a híreket, és olyan valószínűtlen volt az egész, mint egy mozi, mert röhögnie kellett azon, hogy TŰNTETÉS meg SZTRÁJK meg FEGYVERES FÖLKELES, napokig nem akarta elhinni, hogy a hírek igazak, olyan hihetetlenül távoli, idegen dolgok voltak számára ezek, mint az, hogy TORNÁDÓ, KENGURU vagy KOLERA, egy más földrész, más világ tartozékai, és agyára ment a többi tüdőbeteg ostobasága, akik a láztól, és nemegyszer a Hattyúban benyakalt alkoholtól illuminált és eufórikus állapotban tárgyalták a legújabb fejleményeket, és egymás szavába vágva tervezték a NEMZET JÖVŐJÉT a fehér vaságyak szélén fél éjszakákon át, határtalan optimizmussal bízva abban, hogy míg ők itt szurkolnak, mint egy futballpályán, odalenn a többiek megnyerik nekik a meccset, megteremtik számukra a paradicsomot, és elfeledkeztek a bacikról, amik szétrágják közben a tüdejüket, ő nem szólt közbe, hallgatott, és minél eltökéltebben, minél magányosabban hallgatott, annál ingerültebb lett, és az ingerültsége eredendő józanságát szkepszissé, már-már cinizmussá mélyítette. Aztán jött a Kadét, aki katonai szemmel nézte a dolgokat, és azt mondta, Magyarországnak nincs hadserege, nincs stratégiailag védhető terepe, nincsenek szövetségesei, a nyugat szarik ránk, a nyugatot a közelkeleti olaj érdekli és Szuezi, az ENSZ sóhivatal, és csak meg kell nézni a számokat: kilencmillió magyar van és kétszáznegyven millió orosz, és Makra hitt a számoknak, a józan, racionális érveknek, mert a Kadét úgy beszélt, mint profi katona. És mikor gomba módra szaporodni kezdtek a pártok, és az is kiderült, hogy mindenki a maga rohadt kis gesztenyéjét akarja kikaparni a tűzből, amit idealista diákok, beugrasztott proligyerekek, Vali-féle fanatikusok raktak a saját csontjaikból, eleven húsból, s még azt se bírják kivárni, míg elvonul a vihar, akkor végleg bebizonyosodott számára – ha addig voltak is kételyei –, hogy nem lesz itt semmiféle paradicsom, annyira, hogy mikor negyedikén megszólaltak az ágyúk, és megindultak a tankok, szinte fellélegzett, mint aki tudta, hogy ez lesz belőle, NA, UGYE, MEGMONDTAM, és megkönnyebbült, hogy a dolgok visszazökkennek a régi kerékvágásba, s ha egyszer innen szabadul, odalenn ugyanazt a világot találja, amit ismert, és már megszokott.) A lényeg nem változik, mondta Valinak. Mindig lesz olyan, aki fölkerül, és lesz, aki lenn marad, lesz, akinek a kezében fegyver van és hatalom, és lesz, akinek a kezében semmi sincs, csak a szerszám, és akinek csak a szerszám jut, az gürizhet, míg bele nem sántul.

– Ezt a leckét jól megtanultad – mondta Vali. – Honnan tudod? Megpróbáltad? Tettél érte valamit? Nem hittél benne, jól van, Ferkó, azt is lehet; jelentkeztél fegyverért, harcoltál a „csöcselék” ellen? Beálltál karhatalmistának?!

– Mit akarsz tőlem...? – kérdezte ő.

– Azt, hogy megmozdulj! – kiabált Vali. – De te csak ülsz itt fönn a valagadon, mint egy Buddha, akihez nem érnek el a világ hívságai, és világító tébécé-bacikból font glóriát viselsz a fejed körül, és lesajnálsz a hóbörgő hülyéket, mert így nem tévedhetsz, és nem derülhet ki utólag, hogy nem volt igazad, és senki se mondhatja majd, hogy ENNEK A MAKRÁNAK NEM VOLT IGAZA; én nem féltém, hogy pofára eshetek, belementem a játékba, pofára is estem, na és, mi van akkor, legföljebb fölakasztanak...

Ő azt mondta, nem lehet mindenki olyan, mint Vali, s akkor a lány elhallgatott, szelíden, emberségesen folytatta, hogy isten őrizz, ezt nem is kívánja senkitől. A legtöbb ember csak kiélezett helyzetekben kényszerül cselekvésre, ez így van rendjén, az embernek az a föladata, hogy a világban jól érezze magát, és egyéneként változik az is, hogy valaki számára melyik történelmi helyzet igazán kiélezett, ez hajlam, szerencse dolga, meg a körülményeké, és nem az a baj, hogy Makra itt a szanatóriumban kihúzta magát a buliból, hanem hogy az egész magatartása hamis, gyáva, hazug és méltatlan hozzá; ez az igazi, a súlyosabb vétség, mert aki önmagához gazember, gazember lesz másokhoz is, ha egyszer eljön a cselekvés ideje, aki pedig önmagával egyenesbe van, az lehet hülye, belemászhat örültségekre nyakig, de gázságot nem követ el soha, az nem lesz paranoiás, szadista, tömeggyilkos vagy bűnösen gyáva és közönyös; ne légy hős, apám, rühellem a hősokeket, magaddal kerülj egyszer egálba, és ne hivatkozz nekem egy asszonyra, akinek nem tartozol semmivel, mikor én rád hivatkozom, mert magaddal szemben adós vagy, magadnak tartozol, mióta élsz; tartozol a tehetségeddel, amit letagadsz, az értelmiddel, amit lehazudsz, az ösztöneiddel, mert engem szeretsz, te állat, hiába ámítod magad, hiába vállalsz itt egy asszonyt „önzetlenül”, mert ő is „önzetlenül” vállalt téged betegen, nincs önzetlenség, Makra, csak pózok vannak, hősi pózok, mártír pózok, önfeláldozó pózok, olyanok hogy ENGEM AZTÁN SZERESSETEK, MERT ÉN JÓ EMBER VAGYOK; SAJNÁLJATOK, MERT MÁRTÍR VAGYOK; csak önzés van, Ferkó, ez is önzés, de bűnös önzés, mert természetellenes.

És ezt is tudta előre, tudta, hogy ez lesz a vége, hogy Vali begerjeszti magát, és dilizni fog, hogy az ő szívhez szóló, hosszadalmas meséjét simán nem veszi be, de úgy kell neki, minek jártatta a száját, csak nem képzelte, hogy elbúcsúzhatnak szépen, valami megható fordulattal, mint szerető testvérek, mintha lehetséges volna szájon vágnunk valakit, s utána megsimogatni kedvesen, hogy azért, remélem, nincs harag, mintha a puszta tényről, hogy nem megy vele, hogy magyarul: kirúgta Valit, nem válna nevetségessé minden kísérlet, hogy amit tesz, kíméletesen tegye, mintha valamely gyilkosság mellett nem törpülne el a mód, ahogy a gyilkosságot elkövetik; és most már nem volt visszakozz, már kénytelen volt folytatni, mert magával sodorta Vali dühe, és érvelt, persze ostobán, meggondolatlanul (hisz tudta, hogy Valit érvekkkel nem győzheti le, mert Vali nemcsak kiabált, de indulata mögött ott volt a kemény, megszenvedett gondolat), ám addigra ő is begorombult, mert már rég bosszantotta Vali határtalan önbizalma és rendíthetetlen hite abban, hogy ő a legokosabb, és neki mindig igaza van (ilyen megátalkodottan csak az apósa merte hinni, hogy a véleménye mindig helyes), és bosszantották Vali tömönatos sarkigazságai, „látod, ilyen egyszerű dolog ez, apukám”, mikor a valóságban semmi sem olyan egyszerű, pedig de jó lenne, ha két dologgal lehetne magyarázni mindent, hogy csak önzés van, természetes önzés meg természetellenes: csakhogy ez a fogalom értelmetlen, mihelyt emberről van szó, mert csak az állat „természetes”, hol van az ember a természettől a maga gondolkodásával, erkölcsével, civilizációjával és szerszámaival, hisz attól lett ember, hogy legyőzte a természetet, hogy a természetes ösztöneit megtagadva, nem zabálja meg a társát, ha éhes, mint a kannibál, de Vali a szeme közé nevetett, az ember nem azért lett kannibál, mondta, mert éhes volt, hanem mert hamis előítéletei voltak, mert elhitte, hogy akit megzabál, annak az ereje beleköltözik, ennek semmi köze a természetes önzéshez, épp az ellenkezője, ha tudni akarod, és te, sajnos, most se a kockázattól félsz, nem attól, hogy a határon a fenekedbe lőnek, vagy hogy nem állod meg a helyedet odakinn (mert ez most természetes volna, az önfenntartó ösztönödből fakadna, és meg is tudnám érteni), magadtól félsz és tőlem, mert mellettem vállalnod kell magadat, vállalnod kell a tehetségedet, és mindent, ami vele jár, kudarcot, szégyent és gyilkosságot (mert még ma sem vetted tudomásul, hogy fontos dologban muszáj ölni, nemcsak szabad) és akkor gyilkosnak tartanak majd az igazi gyilkosok, és hülyének a hülyék, és minden derék és tisztességes ember azt mondja majd rólad, EZ A MAKRA HÁLÁTLAN GAZEMBER, itthagytá a kis feleségét, akinek annyival tartozik, EZ A

MAKRA HAZÁTLAN BITANG, egy kurvával nyugatra szökött, nem vállalta a nagy büdös NEMZETI SORSOT, a HŐSIT, a TRAGIKUSÁT, be vagy rezelve, igaz-e, szégyellnéd magad; ez a te bajod, Ferkó, egyszerűen beszari alak vagy, nem mered vállalni a nehezét.

Elhallgatott, fölkapta a zsákot, és a vállára dobta, de nem indult még, csak gyalogolt Makra előtt fel és alá, haragja elnémította, nem találta a szavakat, egyszerre megtorpant, kihúzta magát, és szembefordult vele – kár, hogy nincs nálam a géppisztoly – mondta –, most keresztüllőnélek –, s ő túl bátorságon és gyávaságon, félelmen és szégyenkezéssel csak nézte a lányt és hallgatta érzéketlenül, és undorító józanságával éppúgy nem tudta már elképzelni a halált, most, amikor gyakorlatilag nem volt közel, éppúgy nem kívánta, ahogy tegnap, mikor Vali ráfogta a géppisztolyt, belenyugodott, és nem tiltakozott ellene (éppilyen józanul); Vali arcán sírós rángásokba torzult a harag, s dühödten hunyorgott tőle, és szemhéját vadul össze-összepréselve rázta a fejét, hogy kirázza szeméből a nedvességet, ami a látását zavarta – az ilyen ember ne éljen – kiáltotta rekedt, megcsukló hangon –, érted? Lelőnélek, mint egy kutyát! – hirtelen elindult, lehajolt a baciluk előtt, hogy keresztülbújjon rajta, de még nem bújt át, fölegyenesedett, s mikor visszafordult, az arcán nem látszott már könnynek nyoma sem (ezt nem értette, mert hisz Vali közben nem törölte meg az arcát, oda se nyúlt), fáradtan mosolygott – ne haragudj – mondta –, most rohadt lesz neked, ne haragudj, nem akartam rosszat. Azt hittem, sikerül. Szia!

– És velem mi lesz, főnököm? – A Sztanek állt mellette, két kezével rátenyerelt a platnira. – Itt heverek húsz perce paragon, mert maga elzavarta mellőlem a fiút! – Borzasztó elégedettnak látszott, hogy sikerült őt legalább egy hülye intézkedés erejéig bepörgetnie, s amint előrehajolt, szűk farmerja megfeszült a hátulján, és Makra belemarkolt a fenekébe (maga se tudta, dühből-e vagy gyönyörűségből, de már mindegy, gondolta, fene megeszi, úgyis az ujjára csavarja a nő), a Sztanek mindenesetre élvezte, megpördült a tengelye körül és kacagott, szőke haja röpült, mert az előírásos fejkendőt a vállára csúsztatta cowboyosan (hadd lássa mindenki, hogy nem dolgozik) – na nézd! – mondta –, most meg nem bír a vérével! Inkább keress nekem valami munkát. – Makra elindult, hogy körülnézzon, de munkát nem talált, a két Kreis, az öreg meg a fia csak ebéd utánra várták a hegesztőt, és ha a Sztanek most áll, és nem végez délre a Sabjaniccsal, a sráccal, akit elzavart, ebéd után a Kreisiek rágják majd a fülét, hogy most meg ők állnak a hegesztő miatt. – Várj – mondta az asszonynak, és kiment a vonalra, hogy megnézzé, hol tart a fiú. Sabjanics fönn gebeszkedett a létrán, meg is izzadt az igyekezettől, de nem sokat haladt, a lemez rohadtul nézett ki, egyedül nem is bírta vele; Makra fölkapaszkodott mellé, hogy jobban lássa, aztán fogta a szerszámot, belülré ment, hogy segítsen neki, mert egymaga estig se lesz kész. – És a váz is rossz! – magyarázta Sabjanics, bekiabálva Makrának a hátsó ablakon, erre újra elfutotta a méreg, kibújt, hogy ehhez ért mindegyik, hogy a másik munkájában keresse a hibát, vagy a váz rossz, vagy a sablon, vagy az anyag, vagy a szerelő hülye, de a lemez mindig jó; Sabjanics rábámult – mi van magával máma, Feri bácsi – kérdezte –, tigrisszart reggelizett? Mért pipa rám? – és a srác olyan nyílt, gyanútlan pofával méltatlankodott, hogy Makra gyorsan visszabújt, és a kocsi homályában érezte, hogy elvörösödik, mert hisz nincs kizárva, hogy a Sabjanics teljesen ártatlan, az egész cirkuszt csak a disznó Sztanek rendezte így, mert ördögi leleménnyel találta ki mindig, mi az, amivel őt cukkolni lehet. Most már együtt kínlódtak a sráccal hallgatagon, csak a szerszámokra s egymás kezére figyelve, de közben az idő haladt (a Sztanek nyilván le-föl riszálja a derekát odabenn a többiek előtt), Makra egyszerre rájött, hogy ostobaság, hogy itt ketten lopják a napot, és a fiút visszaküldte, hogy folytassák a munkát, ne álljon a hegesztő, ezt majd megcsinálja ő maga. Sabjanics hálásan elvigyorodott, ne haragudjon, mondta, mikor a létráról leszállt, ő nem sumákolni akart, mert tényleg el lett tolvá az ő munkája is, de ezzel együtt a váz is rossz, nézze meg: jól van, mondta ő, látom, de most már siessen, s mikor magára maradt, arra gondolt, hogy amit ő csinál, röhej. Tiszta röhej, nincs rá jobb kifejezés.

Valit nem látta többé. Még hallott felőle, egyszer, évekkel később, mikor egy délután az Orczy téren Féner Endrével összefutott. Vali egy darabig levelezett Salgóval, tőle tudott Féner is egyet s mást. Még ötvenhétben Párizsba került, munkát is szerzett egy reklámirodában mint grafikus, közben festett, sőt két magyarral együtt, akik már régebben kinn éltek, közös kiállítása is volt, de később kiutasították Franciaországból, mert elkapták valami tüntetésen, ahol az algériai háború ellen tiltakoztak, s kiderült, hogy előzőleg különböző karikatúra-plakátokat rajzolt sztrájkolóknak és más baloldali szervezeteknek. Innen Belgiumba, majd Svédországba ment, ott egy ideig textilfestőként dolgozott, s utolsó levelében arról írt, hogy a tengerentúlra készül, s nincs kizárva, hogy már valahol Amerikában van, mert jó ideje nem adott magáról életjelt. A baráti körből – mesélte Féner – Valin kívül csak a Szelepcsényi házaspár disszidált, Szabó Lajos majdnem bajba került, mert hőzöngött ötvenhatban, de Salgó kihúzta, s most a szakszervezetnél dolgozik, Weisz Pali vidéken múzeumigazgató, Rubovszki képszerkesztő, Salgó meg a pártközpontban van. Ő maga – mondta Féner – régen Alap-tag, ösztöndíjas, átvette a kör vezetését Salgótól, s nemrég volt önálló tárlata. És Vali hülye volt, amiért elment, mert Vali volt a legtehetségesebb köztük (szerinte Salgónál is tehetségesebb), és ma a legnagyobb menők közt lehetne itthon. Ha föl nem akasztják, mondta Makra. – Neked is írt? – kérdezte Féner. – Mert ezt a marhaságot írta a Salgónak is, de a Salgó utánanézett, hogy mit csinált. Hát nem csinált semmi olyat. Ez csak a Vali mániája volt. Géppisztollyal rohángált ide-oda, hóbörgött, de közben például Rákosligeten megakadályozta, hogy egy öreg funkcit kinyírjanak a huligánok. Rájuk fogta a géppisztolyt, azt mondta állítólag, hogy most megtanítja őket, mi a különbség a forradalom és a fasiszta puccs között. Hogy a fenébe került Rákosligetre, isten tudja. Pont Rákosligetre! Meg aztán belépett az újjáalakult pártba, pedig tudod, hogy nem volt párttag soha, és meg akarta szervezni az R-gárdát. Meg fegyvert akart osztogatni a munkások között az ellenforradalmi veszély elhárítására. Öregem, már akkor kitalálta a munkásorséget. Az igaz, hogy negyedikén, mikor megindultak az oroszok, elment a kerületi párttitkár lakására, mert a párthelyiségben senkit sem talált, géppisztollyal kiugratta az ágyból, hogy gyerünk tiltakozni, mert az ellenforradalom megakadályozása a mi feladatunk. De ez bocsánatos bűn. Azóta nem látták. Megijedt, és kiment. – Makra nem mondta el, hogy ő még november végén is látta, méghozzá géppisztollyal, és ki tudja, mit csinálhatott addig, az biztos, hogy nem sokat fürdött és keveset aludt, de ehhez, úgy vélte, Féner Endrének semmi köze. Szóval, folytatta Féner, Salgó, akit elővettek a talonból a buli után, mert nem pofázott ötvenhatban, és nem kompromittálta magát Rákosi alatt sem, és rögtön nagy fej lett, kihúzta volna Valit is, ahogy Szabó Lajost is kihúzta, ha Vali egy kicsit okos, és belátja, hogy tévedett. Hisz Vali végeredményben egy megtévesztett ember volt, nem igaz? És már rég amnesztiát kaphatott volna, ha visszajön. Makra azt mondta, hogy akkor Vali jó helyen van ott, ahol van, mert hogy őt ne akasszák föl, meg amnesztia meg mi, az nem neki való. Hogy ő megtérő bűnös legyen, megtévesztett ember, aki önkritikát gyakorol, és hogy őt Salgó húzza ki a szarból, azt nem az ő testére szabták. Féner nevetett, ezt szellemesnek találta, azt mondta, hogy azért kár Valiért, és meghívta Makrát látogasson el a körbe, hátha kedvet kap újra a festéshez, és egyszer hozzájuk is elmehetne, nézze meg a műtermét és a képeit, és Médi is nagyon örülne, mindig nagy szeretettel emlegeti őt. Makra megígérte, és nem ment el. Esze ágában se volt. Jó félórát vacakolt még a kocsin, amíg elboronálta a Sabjanics disznóságát, és amíg csinálta, megfélekedezett róla, hogy mért van itt, és ki helyett dolgozik, élvezte, hogy alakul helyre a lemez a keze alatt, ezt kevesen csinálták itt utána, nemhiába töltött éveket a javítóban, és fusizott maszoknál tisztességes szerszám, fölszerelés nélkül, szinte pusztá kézzel, mint az üstfoltozó cigány; lehet, hogy odabenn ezalatt a Sztanek meg a srác jól körülrohögik, lehet, hogy nem, mindegy, fő, hogy ez is megvan, és ha valaki hülye, a hülyeségét ne tetézze még azzal is, hogy izgatja miatta magát; de mikor bement, döbbenet látta, hogy a Sabjanics fönn ül a satupad tetején, fél könyökkel a satura támaszkodva kényelmesen táplálkozik, és a Sztaneknek se híre,

se hamva. Makra rábámult, de már nem is dühöngött, mert ez már mindennek a teteje: előbb letolja a fiút aztán – hogy ki ne röhögjék – bocsánatot kér tőle, végül ő pofozza helyre, amit elbaltázott, ez meg itt zabál... Ahogy őt észrevette, Sabjanics is leugrott a padról, úgy látszik, mára elege volt, nem kívánt több balhét, és kicsit megszeppenve magyarázta már messziről, hogy a Sztanek eltűnt, és ő nem mert visszamenni, mert ha nem találja itt, mikor előkerül, újra elcsavarog. Makra legyintett, nem kívánt belemenni a dologba, azt figyelte, hányan látták, s ha látták is, megértették-e az összefüggéseket, már csak arra ügyelt, ne váljon egészen nevetségessé, mert akkoriban a fél műhely tudta már, hogy közte és a Sztanek között gyöngéd szálak szövődnek, és kaján cinkossággal kibiceltek hozzá.

Természetesen azzal is tisztában volt, hogy a kibicek szemében nem akkor válik nevetségessé, ha elfogadja, hanem ellenkezőleg, ha elutasítja a Sztanek szerelmét, mert társai, főleg a műhely vezetősége s a törzsgárda, tehát a régi haverok, a kibicelésen túl szurkoltak is (hajrá Makra, mindent bele), és egyszerűen hülyének tartották volna, azaz különcnek, csodabogárnak, aki érthetetlen tetteivel elkülöníti magát a többitől, akire jó lesz vigyázni, mert nem tudható, mikor ragadtatja magát valami rendkívüli és kiszámíthatatlan dologra, ha nem kap két kézzel az után, ami a műhelyben minden normális férfinak a titkos vágya volt, hogy a Sztanekkel, a szőke tündérrel viszonya legyen, hisz láthatta mindenki, hogy az asszony nemcsak megkívánta Makrát, de teljesen belé is habarodott (baromi mázlid van, te Ferkó, az ujjad se mozdítod, és bukik rád a legjobb nő); és Makra, mikor sorozatos és szerencsétlen munkahelyváltásai s az őt ért méltánytalanságok után Zselényi kapacitálására úgy döntött, hogy visszajön a Hermeshez, épp abban reménykedett, hogy megalapozott családi élete, lakása, felesége, gyereke révén nem üt el most már a többitől, és feledteti azokat a mendemondákat, melyek a gyárban a személye körül keringtek. Belőle ugyan nem húztak ki egy szót sem annak idején, mikor a vizsgálati fogságát követően kilépett a vállalattól, de a négy srác közül, akiket a kiserdőn helyben hagyott, három: Tóth Jócó, Kollár és Végh Pista a Hermesnél dolgoztak, és ha nem is közvetlen tőlük (mert nyilván nem dicsekedtek el vele, hogy Szanyi Gáborral együtt négyük pofáját verte szét ő egymaga), de valamiképp mégis általuk híre ment, hogy Makra veszélyes fickó, és nem lehet nála tudni, mikor jön rá a bolond óra, de azóta mindhárman elmentek a gyárból, azaz Végh a sitt után vissza se került, Tóth később lépett ki, Kollár disszidált, és épp ez volt az a körülmény, amiért Makra Zselényi biztatására visszajött.

Ötvenhét decemberében, mikor többé-kevésbé gyógyultan ismét munkába állt, a javítónál már bevezették az új bérrendszert, megalakultak a brigádok, megállapították a órabékeket; Vera Jóska, akivel együtt dolgoztak, és fillérre egyforma dohányt kerestek a betegsége előtt, tíz nyolcvanát kapott, ugyanennyire számított Makra is. Ezzel szemben nyolc ötvennel akarták visszavenni, mert kilenc forint volt akkor (s még utána is, éveig) a plafon, az annál magasabb óra béreket „kiemelt” órabéreként kezelték, és csak azok kapták meg, akiknek az ötvenhatos évi átlagkeresetük kilenc forintnál magasabb volt. Makra pedig ötvenöt decemberében került betegállományba, s az órabérek megállapításánál nem volt jelen. A nyolc ötvenet nem fogadta el, Vera Jóska tíznyolcvanára hivatkozott, s arra, hogy amennyit megtermelt két évvel ezelőtt betegen, azt most gyógyultan, kipihelve pláne megtermeli, de a személyzetis azzal érvelt, hogy ellenkezőleg, Makra a kétéves betegsége alatt nyilván kiesett a gyakorlatból, s nyolc ötvennél többet nem is érdemel. Később Vera Jóska is fölment az irodába, s kezességet vállalt Makra teljesítményéért, eredménytelenül; Makra akkor már komoran hallgatott, de a Jóska begurult és üvöltözött, lehordta őket mindennek, milyen szocializmus ez, kiabálta, rosszabbak a legrohadtabb munkásnyúzó kapitalistánál, egy embert, akinek a kétéves betegségére ingegatyája ráment, akkor is támogatniuk kellene, ha tényleg nem bírná a melót úgy, mint azelőtt, s a brigádja nevében felajánlotta, hogy hozzák a Makrára eső tervet akkor is, ha Makra egy kalapácsütést se tesz, de a nagy arénázásra a szomszéd irodából benyitott a párttitkár, az ilyen

ellenforradalmi hőzöngések ideje elmúlt, mondta, és manapság a hangoskodókat rövid úton el szokták intézni. Akkor kilép, mondta Makra, mintegy végső érvként, de ez sem hatott, a munkakönyvét szokatlan megkönnyebbuléssel nyomták a kezébe, mert örültek, hogy megszabadulnak egy bizonytalan munkaerőtől, egy tébécéstől, aki akkor megy betegállományba, mikor akar, s csak a vállalat létszámkeretét terheli. Makra elbúcsúzott Vera Jóskától, s elhelyezkedett kilenc forintért egy másik javító vállalatnál. Ez kisüzem volt, Makra nehezebb körülmények és nehezebb munkatársak közé került; rosszul fölszerelt, rosszul fűtött, levegőtlen és sötét műhelybe, gőgös lecsúszott kisiparosok, beképzelt régi munkásarisztokraták közé, akik elvárták volna, hogy ügyetlenkedjen, tanácsot kérjen és hízelegjen, s meg játssza mellettük a kisfiút, de Makra nem kérdezett semmit senkitől, hetek alatt bebizonyította, hogy tud annyit, sőt többet, min ők (s ebben segítettek a Zselényi and Co idején maszkekornál töltött hónapok), és ez a helybeli banda nem tudta megbocsátani Hogy később – féltve az egészségét – nem vett részt a közös piálásokon, hogy nem nyalt se a művezetőnek, se a műhelybeli nagymenőknek, hogy a kilenc forintjával tizenkét forintos embereknek alávert (mert bizonyítani akart), az már csak ráadás volt Makra az itteni brancson helyrehozhatatlanul kívülrekedt, és magától értetődött, hogy egy év múlva, mikor kérte, egy fillér órabéremelést se kapott. Ismét továbbállt, és attól kezdve egyik vállalatnál a másikhoz vándorolt, remélve, hogy egyszer megkapja azt a bért, ami megilleti, de kilenc forintnál többet sehol sem adtak, csak ígéreteket; tőle idegen ingerültséggel és emelt hangon beszélt erről Zselényinek (azon a napon, mikor a Kadét először hívta vissza a Hermeshez), mert lassanként oldhatatlan görcsű nőtt benne, nem is méltánytalanság, de a kilátástalanság érzése, hogy azok a szerencsések, akik ötvenhétben jelen voltak az osztozkodásnál, körülötte tíz-tizenkét forintos órabérral dolgoznak, s ő hiába tud többet, hiába dolgozik jobban náluk, hiába minden szorgalma, igyekezete, a bűvös határt, a kilenc forintot nem lépheti át. A pénz pedig kellett: időközben megszületett Magdika is, Magdus utána nem ment vissza a szövőgyárba, egy intézmény belvárosi óvodájában helyezkedett el, mint dadus, s igaz, hogy így a kislánnyal együtt lehetett, megvolt a kosztja is, de a keresete ezernégyről nyolcötvenre apadt. Makra nem bírta belenyugodni, hogy a betegségére ráadásul a sors még ezzel is bünteti, lesóványodott, egészsége ismét veszélybe került, sérelmei lassan valami tárgyitalan gyűlöletté álltak össze benne, ingerlékeny lett s emberkerülő, s nemcsak a természetével, de harapós, zárkózott természetével is kilógott a közösségből, bárhová került.

Ilyenformán a Kadét javaslata Makrának az utolsó órában jött, s ő keményen eltökélte, mindent elkövet, hogy beilleszkedjék a régi társaságba. Zselényi indulásnak tizenegy forintos órabért plusz tíz százalék prémiumot ígért, mondván, hogy Makra, ha jogilag nem is, valójában a Hermes törzsgárdájához tartozik, a létszám azóta, hogy ő elment, háromszorosára nőtt, az egész górétság csupa hapsi meg haver: ő a műhelyfőnök, a lapátfülű Szalai a helyettese, a párttitkár Ung Károly, Nagy Zsiga a műhelybizottság elnöke, Domokos Janó, Schwartz Bandi, az a lófogó sváb, aki azelőtt a szellőzőket csinálta, meg a kopasz Szalai (ez új ember) a három művezető; Klujber a főmeós, Tárkovszki meg Antal (ez is új, de rendes srác) a futórevizorok, Krajczi Miklós megszerezte a mérnöki diplomát, a tervezésen van, hozzá tartozik a műhely, Mojzes Áron meg az öreg Zele a gyártás-előkészítésen, Szücs a személyzetin, Horváth Pista az Igazgatási osztályon dolgozik és Németh Pista a normás. Mit akarsz, mondta a Kadét, ilyen bandában nem dolgoztál még. Amerre nézel, mindenütt haver. Makra azzal búcsúzott a Kadéttól, hogy megfontolja, s hamarosan elkapta egy fordulóra a művezetőt (a belker javítóban, ahol éppen dolgozott), hogy mi lesz azzal az órabéremeléssel, a művezető, mint mindig, most is ötlöt-hatolt, hogy talán januárban, majd meglátjuk; Makra röviden közölte, hogy úgy gondolja, nem látják meg, se a művezető, se ő maga, mert elsején kilép, tizenkét forintot kínáltak neki valahol, ő sem esett a fejére, és a többi. Magdusnak csak akkor szólt, mikor félig-meddig el is intézte már. A Hermesnél valóban úgy látszott, itt végre gyökeret eresztet,

megállapodhat, ahogy az ő korában már illenék, és mint a Kadét ígérte, szeretettel fogadták, szinte körülrajongták az első napokban (hogy már kínos volt, mert megint szenzáció lett belőle, amit mindig is utált), de aztán elcsendesedtek a viszontlátás hullámai, és Makra úgy érezte, hazakerült, és egyszer már olyan ő is, mint a többiek, akik megkeresik a korukhoz, tudásukhoz illő dohányt, akiknek feleségük, lakásuk, gyerekük van, fölösleges problémákkal nem gyötrik az agyukat, termelnek és fogyasztanak, este bekapcsolják a televíziót, megisszák, ha úgy adódik, a jó bort, és megölelgetik, ha módjuk kerül, a szépasszonyokat, és nem csinálnak lelkiismereti kérdést abból, hogy mellesleg hites nejük, családjuk van, hisz a lopott gyümölcs mindig édesebb, s a másvilágon orrára húzzák a férfiembernek, amit ezen a világon elmulasztott dákóvégre kapni. S mint várható volt, eljött az az idő, amikor a Sztanek és Makra közös titka lett, hogy még mindig nincs köztük semmi sem, mert körülöttük mindenki meg volt győződve róla, hogy a Sztanek rég a Makra szeretője, csak illendően tagadják, tehát bátorság nem ahhoz kellett, hogy ő ország-világ előtt vállalja a Sztanekot, hanem ahhoz, hogy nyíltan bevallja: még mindig nem kefélt meg, ez lett volna az igazi szenzáció (de Makra sose bírta elviselni, hogy szenzációt keltsen, és mindegy volt, röhögnek-e rajta, tisztelik-e vagy megvetik; egyet kívánt, hogy kopjanak le róla, ne vegyék észre, ne kelljen semmiféle föltűnő szerepet eljátszania), így aztán végül is azt gondolta egyszer: legyen. Ha úgyis mindenki azt hiszi, hát legyen, legalább lesz a pletykának alapja is. És egyik közös „összedobásuk” alkalmával (Nagy Zsiga, Schnéberger, Kreisz Laci meg egy Hunyadi nevű pasas ültek még rajtuk kívül az asztalnál) a Sztanek addig húzatta a zenészekkel, s addig énekelte a Makra fülébe, hogy

nem vagy legény, nem vagy, nem mersz megcsókolni,

nem vagy legény, nem vagy, nem mersz megcsókolni,

tán csak attól nem félsz, ihajla,

nem t'om visszaadni, tyuhajla,

míg Makra megdühödött, mert mi az isten ő, hogy a Sztanek madarat csináljon belőle, hát meddig köteles ő tűrni, hogy ez a viszketős fenekű pulyka cukkolja őt, és kicsoda a Sztanek, hogy belőle hülyét csinálhat, és hogy jön ahhoz a Sztanek, hogy a Vali nótáját merje énekelni, ezt a dalt, amit Vali is szeretett, hogy ő ebben a fingszagú kocsmában, félig piásan a Vali hangját legyen kénytelen hallani, és eszébe jusson Vali szeme, és a rövid bronzhaja, a kerek, kemény melle, az ócska síbakanca, kopott viharkabátja, zöld pulóvere, hogy érezze, mennyire nyomorult, míg itt rohad a Csutorásban, otthon az elhízott Magdussal, a rossz lelkiismeretével, vigyorgó, bamba hapsikkal az asztal körül, és Vali talán Amerikában szervezi a négereket (mert ott kell legyen valahol, ha van törvény a világban, ha van rendező elv, ami egymáshoz köti a dolgokat); hogy merészel a kis Sztanek, ez a ficsifári, ez a szőke tündér övele játszani, vele, aki tíz éve szoborrá merevedett, aki nem tud mozdulni többé, csak leomlani, nem fél, hogy eltemeti, összemorzsolja, hogy szétharapja, elnyeli... és hirtelen átkarolta a derekát, és magához rántotta, és szabad kezével a mellébe markolt, és csókolta, szívtá, harapta, elképzeltetlenül hosszú ideig; annyi ideig, amíg egy másodosztályú kültelki vendéglőben, este hét órakor, félrészeg asztaltársaságok között, sokat próbált zenészek előtt, egy nyíltan és őrtjögve csókolózó pár olyan megdöbbenést nem okoz, hogy csönd lesz, halálos csönd, a teremben egy pisszenést se hallani, mert még a zenészek is abbahagyják a muzsikálást a meglepetéstől, és Nagy Zsiga sunyi

képére végleg ráfagy a vigyor... Akkor elengedte. Először a zenészek tértek magukhoz, tuszt húztak, mintha csak eljegyzést ünnepelelnének, s rázendítettek valami idevaló nótára (lári-fári nem kell várni, frissen jó a csók), a többiek is fölocsúdtak, nevetni, beszélni, énekelni kezdtek: a Sztanek is föléledt az első percek rémületéből, ráeszmélt, hogy győzött, s a győzelemtől kipirult; egyedül ő ült köztük mereven, vészjóslóan, fönségesen, akár egy isten a siralomházban, és nem szólt többé senkihez.

Kifelé menet a cimbalom előtt vezetett el az útja, s ott utána szóltak a zenészek, egy pillanatra, uram! Makra megfordult. Épp szünet volt, a négy cigány együtt üldögélt a kijárat közelében, a cimbalom körül, a primás fölállt, közelhajolt, és azt kérdezte halkán: roma vagy? Négy meleg barna szempár tekintett rá barátságosan, bár még tartózkodón, és Makra, aki egy életen keresztül rosszul érezte magát a saját bőrében, és gyűlölte, hogy olyan tolakodóan fekete, és félt, hogy véletlenül cigánynak nézhetik, alacsonyabb rendű lénynek, másodrendű embernek, idegennek, akit kiközösít magából a társadalom, most hevesen kívánta, hogy eloszoljon a barátságos szemekben a tartózkodás, hogy ezek négyen befogadják maguk közé, hogy kárpótlásul a félelmekért, a köllökori csúfolásokért, az alaptalan gyanúsításokért, egyszer része legyen a kitaszítottak melegebb, szorosabb és emberibb közösségében, ha csak egy pillanatra is; s mielőtt meggondolhatta volna, mit beszél, szinte akaratától függetlenül csúszott ki a száján, hogy persze, az vagyok. A cimbalmos elmosolyodott, mintha Makra az ő tippjét igazolta volna, a primás fordult egyet, s egy pohár bort nyomott a kezébe, egészségedre, mondta, no, igyál. Makra fölhajtotta, a többiek körülállták, s a primás kacsintott. Nagy voltál, mondta elismerően, de vigyázz, ordas kurva ez. Kicsinál. Makra most már a csontja velejéig cigánynak érezte magát, engem, kérdezte göggel, akkor a bőgős megfogta a vállát, öreg ember volt, táskás, düllelt szemű, sárgás árnyalatú szeme fehérjét sűrűn hálózták az erek, nem úgy, mondta szeretettel, amúgy, cigánynak nem való fehér asszony. Nem felelt rá semmit, sorra kezett szorított velük, elkészönt, és ment a többiek után. A Sztanek a ruhatár előtt várta. Makra ettől kezdve, ha a Csutorásba jött, két dologtól tartott: félt, hogy a zenészek rájönnek, hogy mégse cigány, és félt, hogy a társai megtudják, hogy előttük egyszer cigánynak vallotta magát, mert akkor az isten se mossa le róla többé, hogy mégis az; de a zenészek is gyanakodni látszottak, mert bár tőle nem fogadtak el pénzt azóta, nem is keresték az alkalmat, hogy újra beszéljenek vele. Őszre aztán elhelyezték őket, új zenészek jöttek, nem cigányok, egy zongorista, egy dobos meg egy harmonikás, de akkor Makra már nem járt a Sztanekkel a Csutorásba.

Ősszel Makra pontot tett a Sztanek-ügy végére, és pontot tett minden egyéb dolga után is; szeptember huszonnyolcadikán déli tizenkét óra körül, társbérleti lakásának a konyhájában gázzal megölte magát. A hatósági vizsgálat kiderítette, hogy véletlen balesetre semmi se utal, Makra Ferenc, harmincnyolc éves budapesti lakos megfontoltan, tudatosan és önkezével vetett véget életének. A holttestet fölboncolták; a gázmérgezés jól ismert tüneteinek, valamint néhány elmeszesedett gócon kívül, mely a gyógyult tuberkulotikus fertőzés nyomán maradt vissza a tüdőben, semmi kóros elváltozást nem találtak, s minthogy nevezett (Makra Ferenc, harmincnyolc éves budapesti lakos) búcsúlevelet, üzenetet vagy más jelet, ami tettét magyarázná, hátra nem hagyott, öngyilkossági szándékát azt megelőzően senkivel sem közölte, ezért tettének oka ismeretlen, illetőleg megállapítást nyert, hogy végzetes tettét pillanatnyi elmezavar hatása alatt követte el, tehát a tragédiáért senkit sem terhel büntetőjogi felelősség. Ezzel a hatóság az ügyet a maga részéről lezártnak tekintette, s a szerencsétlenül járt személy eltemetésére megadta az engedélyt.

A gyárban másképp vélekedtek. A gyárban meg voltak győződve róla, hogy Makrát Sztanek Mátyásné kergette a halálba, és ezért másnap, ahogy az öngyilkosságnak híret vették a műhelybeli asszonyok: Molnár Andrásné, Tóth Béláné, Schurek Anna, Vincellér Jeromosné

hegesztők, özvegy Hammer Lászlóné, Szita Istvánné takarítónők, Schnur Róbertné adminisztrátor, Gombos Franciska bérelszámoló meg akarták verni a Sztanekot, aki az asszonyok haragja elől a klozettba menekült, ahonnan az üzemi rendészet emberei szabadították ki, és kísérték föl az asszonyok köpködése és átkozódása közben az orvosi rendelőbe, itt dr. Nágel Dénes üzemorvostól erős nyugtató injekciót kapott, és lefektették a hencserre, a függöny mögé. Délben, mikor az adminisztrátor ebédelni ment, s a doktor az asszonnal egyedül maradt, mellé akart feküdni, gondolván, hogy az efféle nő erre úgyis kapható. A Sztanek hasba rúgta Nágel Dénest, az orvos nekizuhant a kezelőasztalnak, földöntötte, s estében leszakította a függöny felét, melybe megkapaszkodott; a Sztanek pedig üvöltött, hogy rohadt állatok, képmutató, impotens dögök, gyűlölek benneteket mindannyiokat (erről az incidensről más nem értesült, mert hallgatott róla az orvos is és a Sztanek is); másnap az asszony már nem jött dolgozni, harmadnap a férje, Sztanek Mátyás jelent meg helyette, s elintézte a kilépéssel kapcsolatos formákat. Ettől némileg megnyugodtak a kedélyek, egyedül Molnárné jelentette ki több tanú előtt, hogy ha a Sztanek ki mer jönni a temetésre, lemarja a pofájáról a bőrt (mert, ha egyszer nincs bőr a képén, ne is legyen), továbbá kitapossa a belét, és szétrúgja a valagát; fogadkozását azonban senki nem vette komolyan, mert nyilvánvaló volt, hogy Sztanek Edit a temetésre úgyse jön el.

Csupán Zselényi Dezső, Makra barátja és főnöke nem vallotta a műhelybeliek nézetét. Szerte a világon férfiak száz és százezrei kerülnek a Makráéhoz hasonló helyzetbe – gondolta Zselényi –, Makra tehát ezzel a problémájával nem volt egyedül; s ha száz és százezer férfi talál az efféle helyzetből kiutat, miért ne talált volna éppen Makra, aki az átlagnál józanabb, élesebb elméjű, erősebb akaratú és fegyelmezettebb ember volt. S bár az is igaz, hogy ugyanakkor Makrát az átlagosnál érzékenyebb lelkű, mélyebben gondolkodó, büntudatra és lelkiismeret-furdalásra hajlamos embernek ismerte, s azt is tudta róla, hogy másoknál jobban igényelte a közvélemény megbecsülését és tiszteletét, mindezt barátja végzetes lépéséhez mégsem tartotta elegendő indoknak, hisz manapság már nem kelt föltűnést, ha egy férfi szeretőt tart, vagy elhagyja a családját valami macáért, vagy a családja kedvéért a szeretőjével szakít; az ilyet elnézi, illetve tudomásul veszi a közvélemény, vagy egyszerűen közömbös marad, s mint magánügybe, nem avatkozik bele; a mások megvetésétől való félelem tehát olyan világos agyú embert, mint Makra volt, nem kergethetett öngyilkosságba. Továbbá azt is tudta Zselényi, hisz beszéltek erről egymással még augusztus közepén, hogy viharzó érzelmek nem vakították el Makrát, mert Makra világosan látta, hogy Sztanek Edit kiféle-miféle, s bár bele volt habarodva, „végzetesen” szerelmes nem volt belé (e téren sem érhetette tehát meglepetés), s noha Magdust tisztelte, becsülte, azt is tudta, sokkal tartozik neki, erős érzelmi kapocs hozzá sem fűzte, szerelmi bánat vagy válság tehát nem lehetett az öngyilkosság közvetlen oka. Ezért a Kadét a többiekkel ellentétben nem nyugodott meg, nem fogadta el a kézenfekvő magyarázatot, s mivel szerette Makrát (sőt épp a halálakor döbrent rá, hogy számtalan haverja és ismerőse közül egyedül hozzá fűzte bensőséges és baráti kapocs, és már évek óta mintegy az idősebb testvér gyöngéd gondoskodásával kezelte), tovább kutatott, és – szokása, sőt elvei ellenére – mindenfelé kérdezősködött, de elfogadható magyarázatot így sem talált.

Makra haláláról is ő értesült először a műhelybeliek közül. Este fél hét lehetett, mikor csörgött nála a telefon, unottan nyúlt érte, egy asszony telefonját várta (bizonyos Irma nevű, kétgyerekes elvált asszonyét, aki gyakorlatilag az élettársa volt, s csak azért nem költöztek össze, mert mindketten egészségesebbnek találták, ha megőrzik függetlenségüket), először női zokogást hallott, és megrémült, hogy Irma gyerekeivel történt valami, de aztán megismerte Magdus hangját: „Dezső”, zokogta az asszony, „a Ferkó itthagyt bennünket”. Zselényi megkönnyebbült mosollyal dőlt hátra a fotelban, és nyugtató szavakat keresett, hogy talán nem végleges az még, majd beszélünk a fejivel, mert bár ő Makrától úgy hallotta, hogy a Sztanekkel

akar szakítani, nem tartotta meglepőnek ezt a fordulatot sem, s annak ellenére, hogy ő maga kilenc éve dolgozott, és hét éve lakott ugyanazon a helyen, és Irmával is már vagy négy esztendeje élt, ma is azt vallotta, mint fiatalabb korában, hogy az ember időnként jöjjön el onnan, ahol már sokat volt, mert megpenészedik, s mindig is jobban szeretett válópernél tanúskodni, mint esküvőn, mert a válás többnyire végleges, míg a házasság nagyon bizonytalan kimenetelű vállalkozás. Szerencsére Magdus nem hagyta szóhoz jutni, és a Kadét idejében észbe kapott, hogy Makra nem Magdust, nem a családját, hanem az életét hagyta ott; végleg kiszállt a buliból. Ő ma rohant haza a gyerekekkel, mondta Magdus, mert estére színházjegyük lett volna, és tegnap még Ferkónak is külön a lelkére kötötte, hogy ő is siessen haza, és amikor belépett, már rögtön gyanús volt, hogy iszonyú gázszag van a lakásban, és a konyhaajtó be van zárva, méghozzá belülről, erre nagyon megijedt, átment a szomszédba, és Bözsi mama, a Pintér úr meg Vereckei néni, a házmesterné segítségével betörték az ajtót, a sütő nyitva volt, a gáz ömlött, és Ferkó ott feküdt kifordult lábbal a tűzhely előtt a kövön; a nagy kapkodásban Magdikára se tudtak figyelni, ő is látta, de szerencsére nem értette meg; és a Ferkó ínye fölcsúszott, és kilátszottak a fogai, borzasztó volt, Dezső, mintha nevetett volna, valami szörnyű nevetéssel, mert nyitva volt a szeme is; most mondd, hogy tehetett ilyet velem, hogy tehet egy ember a családjával ilyet, hát nem gondolt a gyerekekre...?

A Kadét halkán és keményen vágta el a szóáradatot. – Add Béla bácsit – mondta –, ott van? Béla bácsit add, légy szíves! – Áttette a kagylót a másik kezébe, mert észrevette, hogy úgy markolja, mintha össze akarná roppantani. – Egy Makra Ferencnek nem lett volna szabad ide jutnia, mi juttatott ide egy Makra Ferencet, kérdezte Bolgár Béla remegő hangon, az élet, mondta Zselényi, a rendőrséget hívtátok, orvos látta már, mit intéztetek; kiderült, hogy viszonylag józanul elintézték mindent, amit ilyenkor tenni kell, a gyerekekkel mi van, kérdezte a Kadét; itt van Rózsi, mondta Bolgár Béla, most ő vigyáz rá a szomszédban, éjszakára is magával viszi; nem jó, mondta Zselényi fakó, de határozott hangon, Rózsi ott alszik Magdussal, a gyereket meg elviszem Irmához. – Irma, kérdezte a nagybátyja gyanakodva, ki az az Irma? Zselényi egy pillanatra elveszítette a fejét. – A szeretőm! – üvöltötte a kagylóba. – Légy szíves, fiam, ne ordítozz – hallotta Béla bácsi sértődött morgását –, mi is fel vagyunk dülva, nemcsak te! Nem ismerhetem a szeretőidet. – Művelt úriasszony, mondta a Kadét fagyosan, két gyereke van, a kisebbik Magdikával egyidős, nála jó helyen lesz. Hívjam Magdust, kérdezte Béla bácsi, de a Kadét lezárta a beszélgetést. – Nem! Magdust vigasztaljátok és adjatok neki konyakot. Félóra múlva jövök. – Irmát tárcsázta, hogy kerítsen valakit, aki vigyáz a gyerekekre, öltözzön fel, és negyedóra múlva legyen a kapuban. Aztán taxiba vágta magát, fölvette Irmát, útközben elmondta, mi történt, a ház melletti KÖZÉRT-ben vett egy üveg konyakot, az asszonyt lenn hagyta a kocsiban, és felrohant a lépcsőn.

Fönn minden villany égett, minden ajtó, ablak nyitva volt, de a gázszag, mintha a falakból jönne, betöltötte a lakást, Zselényi utat tört a lakók között, berontott a szomszédba, letette az asztalra a konyakot, Magdikát ölbe kapta, és leszaladt vele a kocsihoz. – Most irtó klassz dolgok jönnek – mondta neki. – Szeretsz autózni? Nahát, először is autózni fogsz az Irma nénivel, állati jó fej a néni, majd meglátod, van neki egy akkora lánya, mint te. Jópofa kislány, Panninak hívják, és már vár téged, mert veled szeretne játszani. Na és aztán süteményevés jön, aztán játék lefekvésig, a Panninak csuda klassz játékaik vannak, te, olyan még az óvodában sincs senkinek! Van egy föl húzható nyula, az magától szalad, mozgatja a fülét, és úgy hívják, hogy Gedeon. Ha jó leszel, ott is alhatsz a Pannival, anyukád holnap érted megy. Jó? – berakta a gyereket a kocsiba, vegyetek útközben süteményt, mondta Irmának, és vigyázz rá, semmit se tud. Este még föl szaladok.

Aztán visszatámolygott a lakásba. A holttestet már elszállították. Magdus a Pintéréknél ült a sezlonon, Bözsi mama és Rózi között, és konyakot ivott; erős fajta ez, gondolta a Kadét, bitang erős parasztfajta, az ilyen mind özvegyen marad, és a butasága páncél, megvédi a világtól, nem kell félni. Széket húzott melléjük és töltött magának. Magduskám, mondta, erősnek kell lenned, anya vagy, föl kell nevelned a lányod; Magdus, mintha csak erre várt volna, föltette a lemezt: és ezt nem tudta a Ferkó, kérdezte, szinte fölháborodva, hogy tehette ezt velem, most nem szabad elhagynod magad, ismételte Zselényi, neked még dolgod van a világban. Magdus elsírta magát. Mi lesz velem? A Kadét fölállt, körbejárta a szobát, és visszaült, barátai vannak, mondta az asszonynak, segítenek, de mért tette ezt velem, Dezső, kérdezte újra Magdus; ha még egyszer azt mondja „velem”, gondolta Zselényi, belerúgok. Még nem tudom, mért tette, szívem, de majd kiderítjük. Nem írt búcsúlevelet? Magdusból kitört a zokogás, semmit, mondta, semmilyen levelet nem hagyott, mindig ilyen volt, sose magyarázott meg semmit, csak ment a maga feje után, a Kadét megfogta a kezét, fölhúzta a sezlonról, gyere, mondta, megnézzük, mert azt remélte, ha megmozdítja Magdust, le tudja állítani nála a dilit, Magdus megtorpant az ajtóban, hogy ő nem bír bemenni, olyan halálszag van mindenütt; gázszag van, szívem, mondta a Kadét, ne képzelődj, gyere csak. A konyhában egy félliteres cseresznyepálinkás üveg állt az asztalon, mellette vizespohár, az üveg üres volt, a dugót akkurátusan visszanyomták belé, a Kadét megszagolta a poharat, pálinkaszaga volt, ezt itta meg előtte, magyarázta Magdus, te raktad vissza a dugót, kérdezte Zselényi, dehogyis, mondta Magdus, én nem nyúltam semmihez, ő maga. Levelet nem találtak, sem a konyhában, se bent. A szobában Magdus újra sírva fakadt, be se jött, az ajtó zárva volt (Bolgárék elől zárjátok, kérdezte a Kadét, hát az ember nem lakik egyedül, mondta Magdus), a kulcsot, folytatta, ott találta a konyhaszekrényben úgy, ahogy hagyta; ha legalább bejön elbúcsúzni a szobától, ahol élt, biztos nem teszi meg, de nem is akart elbúcsúzni, pedig itt élt tíz éven át; a Kadét körülnézett, látta a horgolt csipketerítőcskéket fölgombostűzve a fotelok bordó támlájára, hogy le ne csússzanak, a „vitrin” üvege mögött a porcelán állatkákat, a hamutartókat, vázákat, a bekeretezett családi képeket a falon, a fal rádlizott mintáját, az ablak előtt a filodendront, a televíziót (tetején újabb csipketerítő), nézte a tiszta, gondosan, elrendezett szobát, ahol Makra egyéniségének, ízlésének, tízéves jelenlétének semmi nyoma nem maradt, és arra gondolt, hogy ha Makra bejön ide „elbúcsúzni”, nem szarakodik a gázzal, kiugrik az ablakon.

Magdus nem tudott a Sztanekről, azt észrevette ugyan, hogy valami nincs rendjén, de fogalma sem volt, mi lehet az oka, arra gyanakodott, hogy Makrának a gyárban vannak gondjai, de hogy mifélek, nem sejtette; már néhány hónapja, mondta a Kadétnak, olyan furcsán megváltozott, nem, nem veszekedett, dehogyis, inkább szótlan volt, nem szólt, néha napokig, csak olyan rosszkedvű volt, talán inkább szomorú, és csak nézett maga elé, ült, nézett, és nem beszélt, és már Magdikával sem játszott, nem vette ölbe, mint régen, csak ült, és nézte a kislányt, de olyan furcsán valahogy, annyira erősen nézte, hogy egyszer a gyerek sírva fakadt, és akkor a Ferkó még szomorúbb lett, fogta a kabátját, és szó nélkül lement a kocsmába. Berúgott, kérdezte Zselényi, ah, nem, Ferkó sose rúgott be (hisz tudod), ivott egy fröccsöt és visszajött, máskor meg nézte a kislány játékait, mit nézel rajta, kérdeztem, akkor összerezzent, azt mondta, semmit, és elfordult, mondtam neki, hogy a mackót befejezhetnéd, ha már elkezdted (a születésnapjára akarta megcsinálni, de nem lett vele kész), mondtam, karácsonyra se lesz meg így, akkor azt kézbe vette, csinálta egy darabig, aztán abbahagyta. Magdus megmutatta a mackót, óriási mackó lett volna barna bársonyból, nagyobb, mint a gyerek, félig készen hevert a fiókos szekrény alján, és megmutatta a többi játékot is, amit Makra csinált; volt ott kiséger, tigris, matróz, oroszlán, elefánt, juhász, papagáj; a Kadét csak bámult, Makra mintha az elnyomott formázóösztonét, a szobrásztehetségét a gyerek játékaiban élte volna ki, csodálatos játékok voltak, bájosak, ötletesek, szellemesek, mindenféle ócskaságból: rongyból, csatból, pálcikából, dugóból, gombokból; a Kadét szerette a gyerekeket, értett is a nyelvükön, ezért a jó

mesét, a jópofa játékot is értékelni tudta; Magdus újra elsírta magát, hisz még vasárnap is csinálta a mackót, mondta, azt akarta, hogy Mikulásra kész legyen, hát hogy gondolhat az öngyilkosságra egy ember, miközben a gyerekének mackót fabrikál, hát ki érti ezt? Ő már gondolt arra is, hogy talán orvosnál járt, talán kiújult a tébécéje neki, ezért volt ilyen, azért került a gyereket, de Ferkó nem panaszkodott, tudod, milyen volt, az sose panaszkodott volna, akkor se, ha levágják a fejét, de az egészsége nem volt egész rendben, az biztos, mert... (itt Magdus lehalkította a hangját és elpirult), mert már nem kívánta azt se... tudod... szóval külön aludtunk, és nem jött oda hozzám, csak Földváron, ahol üdültünk... néha... de aztán azóta se. Értem, mondta a Kadét, majd elkérjük a lapját a kerületi tüdőgondozóból, ellenőrizzük, aztán meg olyanokat csinált, hogy azt hittem, megbolondult, magyarázta Magdus, egy éjjel arra ébredtek, hogy ott áll az ablak előtt, néz ki az utcára két óra körül, mondom, mit csinálsz ott, mért nem alszol, erre összerezzzen, mint a holdkóros, azt mondja, „rossz a lelkiismeretem”, aztán mást nem mondott, hogy miért, hogyan, mi jár a fejében, csak lefeküdt. És az üzemi dolgokról kérdezte Zselényi, sose beszélt? Nem, csak Nagy Zsigáról, azzal nem volt kibékülve, és mondogatta néha, hogy az milyen egy alak, és ő azt gyanítja, hogy tegnap is összevesztek, mert este későn jött, kicsit boros volt, és csak ült az asztalnál, és nem evett, aztán ő (mármint Magdus) rászólt, hogy mért nem eszik, mert rántott szeletet csinált, mert tudta, hogy azt szereti, és akkor megint összerezzent (mondom, úgy elgondolkodott néha, és ha az ember szólt hozzá, összerezzent), és megette a vacsoráját, és mondott valamit Nagy Zsigáról, hogy azzal veszekedett; de miért veszekedtek, kérdezte a Kadét, nem mondott semmit erről; Magdus úgy vélte, azért, mert a Ferkó olyan rendes ember volt, hogy nem bírta nézni, amit a barátja művelt azzal a nővel, azzal a hegesztővel, a Sztanekkal, vagy hogy hívják, és annak a nőnek is állítólag három családja van, és a Ferkó azt nem bírta, hogy a Zsiga ilyen egy szemét, hogy megcsalja a feleségét, és otthon lehazudja az égről a csillagokat, bár ő, mondta Magdus, ő inkább a nőt hibáztatta, az ilyen rohadt kurvát már rég ki kellett volna pofozni a műhelyből, aki elcsavarja egy családapa fejét, miközben neki is három gyereke van, hát anya az ilyen?!

Zselényi elfehéredett. Nem tudom, mondta, én erről nem tudok, nem vagyok olyan jóba a Nagy Zsigával, és visszavitte Magdust Pintérekhez, konyakot töltött, aztán otthagya az asszonyt Bözsi mamára és Rózsira, és a nagybátyját vette elő. Bolgár Béla rosszabb állapotban volt, mint Magdus, mert nem lehetett kiverni a fejéből, hogy Makra halálát az ő felelőtlensége okozta, mivel két órakor itthon járt, egy jó órával Magdus előtt, és érezte a gázszagot; az ő konyhájukban el volt zárva a gáz, akkor be akart nézni Makráék konyhájába is, de zárva találta, erre megharagudott; ez meg miféle új szokás, gondolta, hogy már a konyhát is zárják, mert a szobát zárták évek óta, s ez is sértette éppen eléggé, mit képzelnek ezek, tolvajok ők; szóval nem nyitott be, nem nézte meg jobban, nem látta, hogy belülről van benne a kulcs, hanem kitérta az ablakokat, és újra elment hazulról, hogy majd Makráék elzárják a gázt, ha megjönnek, és mire ő, Bolgár, fél öt körül ismét hazaért, már föl volt törve a konyha, és Makra ott hevert a kövön. Évek óta tartó ellenségeskedés lappangott emögött, és Bolgárt beteggé tette, hogy ennek épp Makra lett az áldozata, mert Makra és öközte soha hangos szó nem esett, Magdustól indult ki az egész; Magdus tisztaságmániás volt, Bolgárné meg elég slendrián (de Bolgárné főkönyvelő volt felelős beosztásban, nem is ért rá takarítgatni, és Bolgár se tűrte volna, hogy mint Magdus, „smerglizze a küszöböt”), Magdus azonban valami univerzális gyűlöletet érzett már kezdettől fogva Bolgárné iránt, ami az évek során osztályjellegűvé fajult, mert Magdus föltételezte, hogy Bolgárné megveti őt, mert ő csak egyszerű munkásasszony, és sikerült is kivívnia Bolgárné megvetését sorozatos cirkuszaival, és elérte, hogy végül valóban RONDA SZÁJÚ PROLINAK tartsa, miközben Magdus többnyire a csukott ajtó mögül Makrának, néha a kislánynak címezve a társbérletjének szánt oktatásait, fújta föl paprikázva a tüzet, hogy NÁLUNK ODAHAZA SZEGÉNYSÉG VOLT, DE ILYEN PISZKOT NEM LÁTTAM SOHA, meg hogy LETÖRNE AZ ARANYGYŰRŰ AZ UJJÁRÓL, HA EGYSZER

MEGFOGNÁ A FÖLMOSÓRONGYOT, meg hogy ÚRIASSZONYNAK TARTJA MAGÁT, DE NÁLUNK EGY CIGÁNYRIMA NEM JÁR ILYEN BUGYIBAN (már tudniillik olyanban, ami a közös konyhában száradt a fregolin); Makra ezekért a cirkuszokért végtelenül szégyellte magát, és bár tudta, hogy Bolgárné sem teljesen ártatlan, mégis Magdust okolta, mert azt tartotta, kettőn áll a vásár, egy rossz soha sincs, s végül ő sose érzett Bolgárok részéről proli létére semmiféle megvetést, ellenkezőleg, látta, hogy becsülik a tudásáért, olvasottságáért, szakmai jártasságáért, ügyes kezéért, és nem utolsósorban jó természete miatt, ezért határozta el, hogy megveszi és Magdus részére konyhává alakítja át a régi cselédszobát, ahol annak idején albérlőként lakott; nem volt olcsó multság, Bolgárék jól megkérték a cselédszoba árát (ők se voltak szívbajosak), s az átalakítási költségekhez sem járultak hozzá egy fillérrel sem (hallgatták is érte a csukott ajtón keresztül Magdus szövegeit, míg Makra rá nem ordított a nejére, hogy fogd be már a szád), de Makra a béke érdekében nem sajnálta az áldozatot, s most ő lett az áldozat; mert ha ő – mármint Bolgár Béla – nem viselkedik ilyen aljasul, ilyen közönyösen, mert szinte örült, hogy most majd megkapja Magdus a leckét, majd rájön, hová vezet a rosszindulat, ha ő akkor jobban megnézi azt az ajtót, Makra talán élne, talán meg lehetett volna menteni, de ki számított erre, egy ilyen nyugodt, fegyelmezett, józan embernél...

Az orvos megállapította, mondta Zselényi, hogy a halál körülbelül egy óra tájban következett be, az egész önvád értelmetlen és alaptalan, de a nagybátyja nem nyugodott meg; mit tudhatja azt egy ilyen dögész, mondta, ez a mestersége, felelte Zselényi, de hiába beszélt; később eltűnődött rajta, hogy Makra halála kapcsán azok érezték a leghevesebb lelkipurdalást, akik nyilvánvalóan a legártatlanabbak voltak: a nagybátyja meg Schwartz Bandi, a művezető, aki Makra kilépőcéduláját írta alá; Schwartz Bandi is vigasztalhatatlan volt, napokig mondogatta, hogy honnan tudhatta ő, mire készül a Ferkó, hát a legjobb embere volt, hát ha a legjobb embere kér tőle egyszer valamit, miért tagadná meg... pedig, ha a szemébe néz, látnia kellett volna, milyen állapotban van, de ő csak annyit látott, hogy ideges, gondolta, otthon van valami baj; ha ő akkor nem engedi el, nem történik meg a tragédia, estére kiveri a fejéből ezt az örültséget, hisz Ferkó nem volt ilyesmire hajlamos; a Kadét hiába magyarázta, hogy ezen az alapon krenkölhethetné magát a villamosvezető is, aki hazaszállította, vagy a gázszerelő, aki bekötötte a rezsóját annak idején; Magdusnak viszont meg se fordult a fejében, hogy felelős lehet, a Sztanek pedig botrányos kiabálással utasította vissza a gyanúsítást, hogy ki kellett menniük a presszóból (ahol a Kadét találkozott vele), mert mindenki őket bámulta már; sírt és csapkodott, hogy itt egyedül őt érte igazi veszteség, egyedül neki volt Makrához köze igazán, egyedül ő tudja, kicsoda Makra, és mennyit ér; Nagy Zsiga pedig egyenesen letagadta, hogy a Sztanekkel dolga lett volna mostanában, vagy hogy emiatt Makrával összeszólalkozott volna, pedig erre a Kadétnak tanúi voltak; de végül ráhagyta ő is, a Makra halála azzal már úgysem tehető jóvá, ha Nagy Zsiga beismerő vallomást tesz neki, különben is, ha ő okokat keres, Zsigánál rossz helyen kutat, mert Makrának nem voltak illúziói a Sztanek hűségét vagy hűségre való hajlamát illetően, pontosan tudta (erről beszélgettek augusztusban), hogy ha pillanatnyilag rajta kívül nincs is más palija, előzőleg keresztülment rajta a fél műhely és éppen Nagy Zsigával az élen.

Nagy Zsigát különben tagadta a Sztanek is. Az asszony kezdeményezte a beszélgetést; a temetés után fölhívta a Kadétot, hogy találkozni akar vele, nem mint volt főnökével, hanem mint a Ferkó barátjával. – Mert tudod, hogy te voltál az egyetlen barátja – mondta neki a presszóban. Zselényi bólintott, hogy tudja, és keserű lett a szája íze. Az asszony nyilvánvalóan mosakodni akart, ettől ingerült lett, ő nem gyóntatópap, mondta a Sztaneknek, nem adhat föloldozást; akkor kezdett a nő rumlizni, hogy végül is át kellett menniük egy másik presszóba. Azt elismerte, hogy ő kezdte, hogy Makra először nem akarta, és később is gyötrődött, mert szörnyű lelkiismeretfurdalásai voltak a felesége és a gyerek miatt, és az is igaz, hogy többször akart szakítani, de ő mindig levette a lábáról, ez mind igaz; de igaz az is, hogy aztán mindketten rájöttek, hogy nem

bírnak egymás nélkül élni, és úgy döntöttek, hogy elválnak és összeköltöznek; persze egy csomó kérdés függőben maradt, és nem tudták még, mi lesz a gyerekekkel, hol találnak lakást, és hogy mikor kerülhet sor az egészre, csak azt tudták, hogy szeretik egymást, és össze akarnak házasodni, mihelyt lehet; és akkor újra sírva fakadt, hogy nem érti, mért bolondult meg a Ferkó, hiszen már minden rendben volt köztük, Ferkó már Makránéval se törődött... aztán a Kadét további kérdéseire bevallotta, hogy a válásra viszont őt kellett rábeszélni (félte tőle, hisz három gyereke van), de Nagy Zsigát nem vállalta semmiképp. – Zsiga mindig jó haverom volt, te tudod, de mint férfi nem érdekelt. – És minek feküdtél le vele? – kérdezte a Kadét, a Sztanek azt mondta, haverságból, mert a Zsiga annyit könyörgött, de akkor ő még nem ismerte Makrát; Zselényi erre abba hagyta, látta, hogy a Sztanekkal se megy semmire, megadta a sírhely adatait (mert ezt kérte az asszony, ez volt a találkozáshoz az ürügy), megadta, mert az emberek tejéből ezt a baromságot úgyse lehet kiverni: a KEGYELETET, mert kényelmesebb a halott emlékét ápolni, mint felelni érte, mellette állni, amíg él; s akkor arra gondolt, hogy ő vajon ott állt-e Makra mellett, mikor kellett volna, ő, az „egyetlen barát”, megtett-e érte mindent, amit tehetett volna, mért nem jutott eszébe Ferkónak, hogy hozzá forduljon az utolsó órában a gáz helyett, mért nem várt tőle semmit, amibe kapaszkodhatott volna, honnan tudta (mert tudta, tudnia kellett), hogy tőle nem kaphat választ a kérdéseire. Nyomott hangulatban ért haza, s tulajdonképpen már kíváncsi se volt, mi a francnak kell most már az igazság, az igazság nem teheti jóvá senki vétkét, mert Makra meghalt, és a halál jóvátehetetlen dolog.

És Magdusnak még kevésbé volt szüksége az igazságra, Magdus végképp nem bírt volna mit kezdeni vele, még azzal a féligazsággal sem, ami közismert volt, hogy Makra a Sztanekkal járt, és a Sztaneknak a halálában legalábbis része lehetett; azért a Kadét már az első este úgy döntött, hogy ha Magdus eddig nem tudott a Sztanekról, ne tudjon róla ezután sem, Irmától föl hívta a párttitkárt, az szb-elnököt, a személyzeti osztályvezetőt; röviden beszámolt a történetekről, s megbeszélte velük, hogy ha másnap az asszony bemegy a gyárba (mert Magdus menni akart, tudni akarta, milyen problémája lehetett Ferkónak a munkahelyén, és el kellett intéznie a halálesettel kapcsolatos adminisztratív teendőket is), ne tudjanak semmiről, és dicsérjék az asszonynak az elhunytat, reggel majd ő is intézkedik, hogy Makráné ne találkozzon se a Sztanekkal, se mással a műhelyből, s a portás ne kísérot adjon mellé, hanem őt hívja ki, ő majd elvezeti az özvegyet a pártirodára, a szakszervezethez, a személyzetire, az SZTK-ba, ahová szükséges; kímélik, ha lehet, az asszonyka idegeit. Meleg helyzet volt; a rendészet akkor kísérete föl a Sztanekot a klozettből az orvosiba az asszonyok átkozódó gyűrűjében, mikor Zselényit a portára hívták; a Kadét értelmetlen telefonálgatásokkal húzta lenn az időt, így is majdnem egymásba szaladtak a folyosón, s mikor elkísérte Magdust az orvosi rendelő elé, bentről kihallatszott a Sztanek hisztérikus sírógörcse, de a műhelybeli nők már szerencsére letakarodtak az irodaépületből. A temetés rendben zajlott le, ott volt mindkét család, Makra apja is eljött (a Kadét most látta először Makra Jánost, hajlott, nagydarab, csontos és megtört öregember volt, de kék szemű; csak Makra anyjának izzott feketén a szeme, ahogy Magdusra tekintett, aki nem tudta megőrizni a fiát), föl utazott vidékről Magdus családja is, apja, anyja, húga, sógora; ott volt a fél műhely, a vigasztalhatatlan Schwartz Bandi, sunyi képpel és feleségestül Nagy Zsiga s az asszonyok; jaj, hogy utálta őket (Irmának próbálta valahogy elmondani, mikor a szertartást követő este a temető melletti kocsmában s később Bolgároknál, a szűk családi körben benyakalt szeszektől s az egész rohadt naptól holtfáradtan belezuhant a fotelba, s néhány szóval beszámolt neki), jaj, hogy utálta őket, ahogy kivonultak, és fenyegető tekintettel keresték a bűnöst, a nyomorult Sztanekot, büszkén nézve szét tisztességük, fölháborodásuk és csúnyaságuk ormairól; jaj, hogy utálta őket, ahogy az ERKÖLCS vértje mögül végre kiélhették a brutalitásukat, és végre bosszút állhatták valakin saját boldogtalanságukért; ő mondta a Hermes részéről a gyászbeszédet, s arra gondolt, hogy ezt valamiképp beleveszi, mert tartozik Makrának ennyivel, mert ha hinne a túlvilágban, most

biztos volna benne, hogy Makra helyeselné, mert nem kell neki az ilyen elégtétel, amit az irigység táplál, a nemi nyomor irigysége, azoknak az irigysége, akik senkinek sem kellenek, a szépasszony iránt, akire minden ürge bukik, dehogyis kéne ez Makrának, a büdös francba vele... aztán mégse mondott semmit, példaképpül állította Makra szorgalmát, lelkiismeretességét, munkaszeretetét; a süket szövegnek, amit lenyomott, szerencsére a felét se lehetett hallani, mert az autó, ami a koporsót a ravatalozóból kihozta, akkor fordult meg, irtózatossal berregéssel tolatott összevissza a szűk sikátorokban, a friss sárban a sírok között, utána a Tanács embere beszélt (és nem pap, pedig az egyház hajlandó lett volna beszentelni a holttestet, Magdus rokonai már meg is állapodtak a plébánián, hogy „véletlen baleset” volt, nem öngyilkosság, de Zselényi ebben a kérdésben nem engedett; Makra ateista volt, mondta, ez a Makra temetése, nem a családé, végül a család betojt és meghátrált); kár volt az energiáért, tökéletesen mindegy lett volna, akkor jött rá, mikor a Tanács embere beszélt, olyan mindegy már, ki mond hülye közhelyeket a Makra Ferkó hullája fölött, pap vagy a Tanács embere, vagy ő maga, a FŐNÖK, az EGYETLEN BARÁT; mikor letűzték a fejfát, Magdus, ahogy illik, ráborult, s mint akit bekapcsoltak, bögni kezdett, akár a sirató-automata, úgy kellett a fejéről lefejtetni, hárman támogatták kifelé, aztán a kocsmában már a második féldeci után azt mondogatta mindenkinek, hogy tehette Ferkó ezt vele, és a harmadik cseresznye után arról beszélt (vörösre sírt szemmel, kis fekete kalapkában), hogy neki férjhez kell mennie előbb-utóbb, a gyerekek apa kell... – Te mindig így gyűlölted Magdust? – kérdezte Irma. A Kadét fölkapta a fejét. Csodálkozott.

– Gyűlölöm? – kérdezte. Nem, mondta aztán eltűnődve, nem gyűlölte azelőtt. Közömbös volt. De lehet, hogy most gyűlöli, igen, mióta tudja, hogy Makra nem élhetett ezzel a nővel tovább, ebbe egy értelmes lény – és Makra végtelenül értelmes volt – csak beleőrülhetett, ezt a nőt ott kellett hagyni, mert megdöglött volna mellette, és mégis miatta ölte meg magát (mert akárhogy töri is a fejét, nem bír másra gondolni, nem talál más okot), mert Makra is tudta, tudnia kellett (sajnos ő csak most jött rá, a halála után), hogy Magdustól muszáj elválnia, és azzal a túlméretezett, aggályos tisztességével biztos, hogy aljasságnak tartotta, hogy otthagyjon egy asszonyt, aki melléállt, mikor beteg volt, aki a döbbenetes butaságával fél éven át még csak nem is gyanakodott, pedig ez az örült, ez az állat el is mondta neki, csak nem a saját, hanem a Nagy Zsiga eseteként az egészet, valami érthetetlen mazochizmusból, hogy hallja Magdus véleményét, szent gyalázkodását, hogy érezze, mekkora bűnös ő; ez a szerencsétlen emiatt a vacak, önző, ostoba nő miatt tartotta olyan aljasságnak magát, hogy úgy érezte, nincs joga élni, ha nem képes mellette végigkínlódni az életet; ezért lényegtelen pont itt a Sztanek, ha a Sztanek nincs, van helyette más, a Sztaneknek csak az a bűne, hogy ő is vacak volt, méltatlan hozzá, egyetlen érdeme talán, hogy legalább kefélni szeretett... Igen, mondta a Kadét, biztos benne, hogy erről van szó valahol, augusztusban, mikor utoljára beszéltek komolyan, haveri alapon, akkor is ez döbbenetete meg, a Makra használhatatlan, korszerűtlen becsületessége, s ezt nem a saját szemszögéből mondja, ő cinikus fráter (ez nem igaz, szólt közbe Irma, tudod jól, hogy nem igaz, hogy csak játszod a cinikust, a Kadét legyintett, hagyjuk ezt), ő cinikus fráter, ez köztudott, de még nem látott embert, aki a Makrához hasonló módon lett volna becsületes, talán csak egyet, az is bolond volt, Makra egy fiatalkori szerelmét, aki aztán disszidált.

Azok közül, akik Makrát ismerték, Zselényi jutott a legmesszebb, az igazságot legjobban ő közelítette meg, de mindent ő se tudott. Igen, Makrában volt egyfajta túlméretezett becsületesség, amolyan cserkészfiú tisztesség, amit a Kadét augusztusban, mikor ez köztük szóba került, élnetlenségnek nevezett, mert Makra, mikor az augusztus 20-i jutalmat elosztották (s ő is részt vett benne mint brigádvezető), összekapott Nagy Zsigával, a műhelybizottság elnökével, mert Zsiga a Sztaneknek, „a mi tündérünknek”, szemérmetlenül magas összeget javasolt. Ezzel az üggyel jöttek aztán Zselényihez, ő mindkettőjüktől írásbeli

javaslatot kért, hogy a továbbiakat maga dönti el, s néhány órával később még ugyanazon a napon kiüzent Makrának, hogy munka után várja az irodában. Bezárta az ajtót, s egy fél üveg konyakot és két poharat tett ki az íróasztalra. – Sovány vagy, mondta, rosszul nézel ki, mi van? – Makra kelletlenül vállat vont, alighanem öregszik, mondta, erre a Kadét elröhögte magát, hogy szerinte inkább kamaszodik. Ezt mutatják a tünetek. – Mit okoskods? – kérdezte –, itt mindenki az állammal fizetteti meg a kurváját, ha teheti, téged se fognak megkövezni érte. Na, szia, egészségedre, igyál! – Makra ivott, de nem röhögött, azt mondta, a becsülete forog kockán: az a pénz nem az övé, a brigád kapta a munkájáért, és ő nem jutalmazhatja a társai pénzéből a Sztanek szerelmi szolgálatait. Egyébként is már hónapok óta érzi, hogy valami légüres tér van közte és az emberei között, és különösen a fiatalabb srácok idegenkednek tőle, néha már szinte gyűlölik, pedig Makra megértette őket, megértette az érveiket is, hisz a legutóbbi időkig maga is szórul szóra ezekkel érvelt az ő főnökeivel szemben: hogy a jó munkát senki nem becsüli, hogy a górétság csak vérszemet kap tőle, ha ma többet dolgozol, holnap még többet kívánnak, ha holnap szebb munkát csinálsz, holnapután már az sem lesz jó nekik, és mindezt ingyen persze, mert több dohányt úgysem kapsz (de Makra mikor ugyanezt mondta, másképp cselekedett, mert a munkájára világéletében büszke volt, és adott rá, hogy szemét munka ne kerüljön ki a keze alól, pedig ezért őt se fizették meg jobban sohasem, és most sem kívánt mást az embereitől, csak azt, amit évtizedeken át önmagától is megkövetelt). Mért törvényszerű, kérdezte a Kadétól, hogy ha valakinek a műhelyfőnök jó barátja, és a vezetőség az ő régi haverjaiból áll, akkor már a másik táborhoz sorolják azok, akikkel együtt gürizik, együtt izzad, egy normát teljesít, hogy hajcsárnak, a fejesek seggnyalójának, ellenségnek nézik éppen őt, aki míg a Hermeshez vissza nem került, legtöbbet épp az ilyen hajcsároktól és seggnyalóktól szenvedett, és a másik táborba sose kíváncszott, aki mikor mégis vállalta a brigádvezetői beosztást (mert ők – Zselényiek – nyakába varrták a „régis barátság” ürügyén), meg akarta mutatni, hogy ő majd tisztességesen gyakorolja azt a hatalmat, amit vele szemben tisztességtelenül gyakoroltak eddig, de ezek a srácok, magyarázta, másképp gondolkodnak, ezeknek nem ég a pofájuk soha, ezek azt mondják, „kis pénz, kis foci”, és ha összeakaszkozik velük, a képébe röhögnek, vagy akkora pofát nyitnak, mint egy hangárajtó, és mert nemrég maga is közéjük tartozott, megérzik rajta a titkos restelkedést és a rossz lelkiismeretet, s végül is saját maga adja alájuk a lovat.

Az öreg hiba, mondta a Kadét, maholnap művezető leszel, ezt is meg kell tanulnod, Csingakuk, ez is a szakmához tartozik, nemcsak a rakkolás. Makra nem volt elragadtatva az ötlettől, ő arra egyáltalán nem alkalmas, mondta; hogy vezessen az, aki olyan marhaságokat csinál, mint például ő most karácsonykor: le voltak maradva, s ő megdumálta a bandát, óriási hajrát vágtak le épp szenteste előtt, hogy meglegyen a dohány, és a két ünnep között az utolsó héten ne kelljen rabolniuk; mindenki benne volt a buliban, ő maga három ember helyett hajtott, szakadt róla a víz, egyszer csak fölűnt, vagy két órával a fájront előtt, hogy két embere, a nagyorrú Kapás meg a Hunyadi már jó ideje nincs a helyén. Kérdezte a többieket, azok se tudtak róluk. Makra rosszat sejtve fölment a büfébe, s megtalálta őket a raktárban, ott trónoltak a sörösládákon, és aranyos hangulatban védelték a sört, s mivel mindkettő jó haver volt (a büféssel együtt) s régi ivócimbora, be se gyulladtak, vigyorogva invitálták, telepedjen közéjük. Makra begurult, és szónokolni kezdett, hogy disznóság, míg a többiek odalenn hajtának, addig ezek az ő kontójukra piálnak idefönn, de majd ő megmutatja, meg ilyesmit; Hunyadiék nem rendültek meg, hanem célozgatni kezdtek, hogy most majd elvállik, ki a haver, ki tart a melósokkal, és ki a spicli, meg hogy így szövegei az, aki nem a társaival, hanem a műhelyfőnökkel piál, ettől ő elvesztette a fejét (mert tényleg reggel óta hajtott az egész banda, mint az örült, amíg ez a két szarházi a sört szopta idefönn, de januárban ők is fölveszik majd a pénzt, amit a többi kalapált össze helyettük), szóval üvöltöni kezdett, hogy följelenti mind a hármukat, a büfét bezáratja, a büfést lecsukatja (mert, ha egyszer spicli, legyen tényleg az), és kicsi híja volt, hogy ökölrel nem ment nekik;

azok letakarodtak, egy fél órát pötyögtek még a kalapáccsal a műhelyben, s úgy néztek rá, mint egy hóhéra, és nem ők szégyelltek magukat, hanem az ő pofája égett, és azt se tudta, hová süllyedjen el.

Lényegtelen, mondta a Kadét, majd megszokod, fő, hogy neked volt igazad, Makra fáradtan mosolygott, várj, mondta, még nem fejeztem be. Mert más is történt: jött a szilveszter, és valaki egy üveg pálinkát hozott, az utolsó órában már piált az egész brigád, mindenki koccintott mindenkivel, csak ő nem koccintott ezzel a két balfácánnal, és akkor nem bírta tovább, nem bírta, hogy úgy nézzen rá, mint az árulóra, és már egyáltalán nem volt biztos benne, hogy karácsonykor igaza volt, mert emberi dolog és megbocsátható, ha valaki a szenteste napján kicsit lazít, és ő is marha volt, hogy lehet a hajrát pont karácsony napjára időzíteni, meg azt a kiesést, amit a Hunyadiék okoztak, végül is a brigád nem érezte meg; szóval ő ment oda hozzájuk, hogy gyerekek, szilveszter van, felejtjük el, ami történt, néha ideges az ember, nem akarok haragot; a vén bohém Kapás persze röhögött, hogy ugyan ne bolondozz, de a Hunyadi még ki is oktatta, hogy nem lehet így beszélni az emberekkel, nem is értlek, Ferkó, mi ütött beléd. Hát az ilyen ember ne legyen vezető. A Kadét dühögött, de lenyelte, minden a tapasztalaton múlik, mondta könnyedén, senki se tanulta az anyja hasában, hogy kell bánni a beosztottakkal. Máskor legyen Makra következetes, és várja meg, míg a másik próbál közeledni ilyen balhék után – és előbb-utóbb mindegyik megteszi az első lépést, amelyik nem, az rendszerint a munkakönyvét is kiveszi –, akkor aztán mintha meg se történt volna, az egészet gyorsan felejtse el. – Ez a módszer, Csingakuk, ha ehhez tartod magad, nem lesz semmi baj.

Erre az esetre gondolt Zselényi, mikor Irmával beszélt, erre a nehézkes és görcsös morálra, mely akkor is önmagában keresi a hibát, mikor nyilvánvalóan másban van, és azt is jól sejtette, hogy Makra tudta (mióta Vali elment, azóta tudta, csak makacsul tiltakozott ellene), hogy Magdussal nem élhet, Magdust ott kell hagynia, és csak becsületből maradt; de a Sztanek iránti szerelme – vagy nem szerelme: csillapíthatatlan éhsége, legyűrhetetlen vágya, mindegy –, kapcsolata fölbolygatta életének azt a mocsári állapotát, amit konok akarattal, szívós fizikumának minden energiájával teremtett meg lemondások, hazugságok és önámítások árán, megbolygatta, de megoldást nem hozott, mert még azt a kétségbeesett végső lépést se tehette meg érte, hogy otthagyjon mindent, a családját, az otthonát, és feleségül vegye (pedig ezt is végiggondolta, nem tért ki előle), de nem érte volna meg, hisz vacak kis kurva volt, figyelmeztették már a Csutorásban a cigányok is, meg egy sor más jel is erre vallott, a férfiak viselkedése, hogy mit engedtek meg maguknak az asszonnyal szemben, a Sztanek kihívó modora és elvei, melyek olyan megtévesztően hasonlítottak Vali gondolataihoz, mégis mások voltak, belül voltak üresek; Vali merész volt, a Sztanek nyegle, Vali fütyült a hülyék véleményére, és hitt a maga igazában, a Sztanek is fütyült mások véleményére, de nem hitt semmiben, mikor azt mondta, hogy az embernek joga van lefeküdni azzal, akit megkíván, mert a szerelem arra való, hogy gyönyört, kielégülést adjon, s nem arra, hogy gyötrelmet okozzon, az látszatra maga volt a természetes önzés, Vali örök vesszőparipája, amit Vali egyetlen erkölcsi törvénynek tekintett, de csak látszatra, mert a Sztanek önzése ugyan tiszta önzés volt, gátlástalan önzés, de nem természetes (mert maga a nimfomania sem természetes, hanem beteges állapot; a műhelyben nimfomániásnak tartották ugyanis), de ha a nimfomania nem is igaz, csak rosszindulatú pletyka, az akkor is igaz, hogy ha a Sztanek a Vali egészséges agyával gondolkodik, sose lesz a Sztanek Mátyás felesége, de ha mégis, mert kamaszfejjel hozzákényszerítették, rég föllázad, otthagyja a francba, és vállalja ennek minden következményét, mert ezt követelik az egészséges ösztönei, és nem szagolja több mint tizenöt éve a Sztanek Mátyás savanyú szájszagát; ha Sztanek Edit képes volt az ura ágyába belefeküdni, a testét átengedni egy embernek, akitől undorodott, három gyereket szülni egy ostoba, vén zsarnoknak, akinek az ölelése ellen az egészséges ösztöne tiltakozott, akkor Sztanek Editnek

sejtelve sincs arról a természetes önzésről, amit Vali hirdetett. És ezért volt hitvány kis ringyó a Sztanek, ezért nem érte meg az áldozatot, ezért nem volt megoldás az ő számára, csakhogy amit Vali nem bírt elérni, hogy kimozdítsa Magdus mellől, akkor, mikor még nem kötötte egy újabb és nagyobb felelősség, a gyerek, azt a Sztanek elérte, Makra megmozdult, s tudta, most már megállni nem lehet, előre vagy vissza, de valamerre lépnie kell. De ha számára nincs is megoldás, ha ő el is puskázta az életét, nem büntetheti Magdust, aki az áthatolhatatlan butaságától ártatlan, akár a Krisztus lelkiismerényei, még kevésbé a gyereket, aki végképp nem oka semminek, csak tévedések és vétkek sorozatának szomorú okozata, s akit nem foszthat meg sem az apjától, sem a családi élet védelmétől, csak azért, mert ő a saját életébe belebukott.

Arra kérte Zselényit, hogy a Sztanekot helyezze át valahová, mert minden reggel azzal indul el otthonról, hogy ma szakítani fog, de ha meglátja a pofáját, nem bírja megtenni, nincs hozzá ereje. Ez nehéz lesz, mondta a Kadét, a Sztanekra itt van szükség, nem tudná mivel indokolni az áthelyezési javaslatot. – Azt persze beírhatom, hogy egy munkatársával viszonya van, de ezzel rátok szabadítanám a személyzetit, a nöbizottságot, a szakszervezetet, ezt akarod? – Akkor őt helyezze át, kérte Makra, de a Kadét szerint az még nehezebb volna, egy brigádvezető elmozdítását még jobban megszorözik. Jó, akkor ő kilép, mondta Makra, úgy látszik, nincs más megoldás. Erre a Kadét megijedt, most látta, Makra mekkora bajban van, és kézzel-lábbal magyarázta, miközben egyik stampedli konyakot a másik után öntötte belé, hogy ennél nagyobb örültséget ki se találhatna már, neki itt jövöje van, becsülik, szeretik; itt a közös találmányuk, amit most már napokon belül átpasszíroz a Találmányi Hivatalnál, százhuszezer forint van kilátásban (Krajczi számításai szerint), ha abból leszámítanak kétszer tíz százalékot, amit le kell tejelni az előadónak a Találmányinál és a főmérnöknek a Hermesnél, akkor is több mint harmincezer jut nekik fejenként, ez azért már dohány, ezzel lehet kezdeni valamit, nem beszélve arról, hogy valóban őt szánják művezetőnek a Schwartz Bandi helyére, mert a Szalait fölviszik a szervezési osztályra, Bandi lesz a Kadét helyettese, és ez hetek kérdése csak, az meg komoly lépés azért, más státusz, az már nem munka, hanem állás, nagyobb fizetés, jobb társaság, és Makra már benne van a korban, ideje a robotot abbahagynia, már csak az egészségére való tekintettel is. – És mért kell neked szakítanod? Várd ki a végét. Nem vagy egyedül: minden férfi megbolondul néha, aztán túl lesz rajta, az ilyesminek megvan a maga kifutási ideje. Csináld tovább nyugodtan, míg szépen el nem múlik magától, és nem veszed úgy a Sztanekot, mint egy régi, kedves haverodat. Addig Magdusnak ne kösd az orrára, és ne csinálj gondot belőle. – Makra megértette, hogy a helyében így tenne minden normális férfi, de ő, úgy látszik, nem normális, hiába küzdött érte egész életében, hogy az legyen. Ő vagy szakít, vagy... vagy elveszi. Zselényi gondolkodott. Nézd, mondta aztán, ha rám hallgatsz – azt csinállok, amit akarok, mi? – fejezte be Makra a mondatot, erre mindketten elröhögtek magukat, s a hangulat fölengedett; amúgy férfi módra, röhögve, heccelődve jól kidumálták egymás közt a Sztanekot, Zselényi elmondta, hogy szerinte a nő nimfomániás (Makra csak legyintett, mindenki ezt tartja a műhelyben, de ő nem hiszi), aztán megbeszélték, hogy viszont mióta Makrával jár, nincs más palija, legalábbis a műhelybeliek közül nincs, persze teljes bizonyossággal ez nem tudható, előtte azonban a fél műhellyel viszonya volt, egyszerre többel is, leghosszabb ideig éppen Nagy Zsigával, aki akkoriban, mikor Makra megjelent a színen, még reménykedett, hogy Makrával csak játszik a tündér (s ha nem, akkor se dül össze a világ, Zsigának csak az kellett, hogy a Sztanek udvarában ő legyen a főudvaronc, nem is számított többre), de a Sztanek mégis dobta, s egyedül Makrára tájolta be magát, így terjedt el Makráról az a legenda – tette hozzá a Kadét –, hogy neki van a legnagyobb dákója a gyárban, hogy használaton kívül is akkora, mint más közönséges embernek bevetés előtt, ami, ahogy ő emlékszik rá a fürdőből, többé-kevésbé igaz is. Ezen aztán megint röhögtek egy nagyot, s Makra elmondta, hogy az semmi, de mikor őt sorozták, ott volt egy krapek, annak akkora fütyköse volt, hogy mikor leguggolt, mert le kellett guggolniok meztelenül a sorozóorvos előtt, a vége leért a padlóra. Hát ekkora szerszámot ő

azóta se látott, megirigyelhette volna egy kisebbfajta ló is. Zselényi megnyugodott, úgy érezte, sikerült Makra fejéből kivernie a marhaságait, még egyszer elmondta, hogy szerinte az ilyen szerelmek a korrall járnak, és elmúlnak, ha hagyja az ember, akár a nátha, nyomtalanul, de aztán eszébe jutott valami. – Te, Csingakuk – kérdezte –, voltál te szabadságon az idén?

Makra nem volt szabadságon, és éppen a Sztanek miatt, pedig Magdus tavasz óta rágta a fülét (még valami beutalót is tudott volna szerezni az óvodában), de Makra mindig kitért előle, majd karácsonykor, mondta, és exportfeladatokra vagy hasonló okokra hivatkozott, amiért őt nem engedik el, mert nem tudta elviselni, hogy egy napig ne lássa a Sztanekot, mert megbolondult volna, ha két hetet folyamatosan és töményen Magdussal kellett volna töltenie. – Hát szeptemberben szabadságra mész – mondta Zselényi. – Most szóltak le a szakszervezettől, hogy visszaadtak egy kétszemélyes beutalót, tudok-e javasolni valakit. Téged javasollak. – Makra szeptember harmadikán elindult Balatonföldvára Magdussal (ez idő alatt Rózsi vigyázott a kislánnyal), összeszorított foggal elhatározta, hogy új életet kezd, újból abbahagyja a dohányzást, részben, hogy e külsődleges próbával is eddze az akaratát, részben, mert egészségileg is gyalázatos állapotba került, s nem óhajtott ismét a szanatóriumban kikötni. Az üdülés alatt sokat úszott, sokat napozott, elvitte Magdust csónakázni, hajóval átmentek Tihanyba és Badacsonyra, a Kisfaludy-házban bort ittak, a földvári restiben csapolt sört, három filmet láttak a szabadtéri moziban, Makra kétszáz forintot elveszített ultin, óriási erőfeszítéssel két ízben magáévá tette a feleségét; Magdus boldog volt, majd elröpült, két hét alatt tíz évre való számárságot beszélt össze (Makra néha válaszolt), levesből repetát kért, hízott négy és fél kilót, s mikor hazaértek, azt mondta, újjászületett. Makra is úgy érezte, kialudta magát, készült a döntő ütközetre, csütörtök reggel szikáran, feketén, merev arccal és merev térdekkel lépett ki az öltözőből tekintetével a Sztanekot keresve, és bízott a fegyelmében, az akaratában, tudta, hogy a Sztanek most nem veszi le a lábáról, mert elhatározása megérett és végleges, s hogy alkalmá se legyen meginogni, úgy döntött, levegőnek veszi: nem néz rá, és bármit mondjon, ő néma marad. Elhatározása fölöslegesnek bizonyult: a Sztanek nem volt a műhelyben. Kilenc óra tájt már nyugtalankodott, mi lehet vele, szabadságon van, beteg, baleset érte, kilépett? és mért nem üzent valamit, és mért nem említi valaki? dél körül már nem bírt másra gondolni, csak a Sztanekra, délután megtudta, hogy az ülésnöveket hegeszti a másik épületben, áthelyezték; a Kadét tehát segített, okosan, tapintatosan segített a távollétében, hogy senki se vádolhassa azzal, hogy az áthelyezéshez neki is köze van. Nem tudott köszönetet mondani érte.

Eltelt egy hét. S egy hét múlva ott ültek egymással szemben egy földszintes, pesterzsébeti ház udvari lakásában, és Makra azt mondta a Sztaneknek, hogy házasodjanak össze. A Sztanek nevetett. Először jókedvűen, mert az hitte, Makra tréfál, majd gúnyosan, később dühösen, végül rémülten. Mert Makra akkor már nem tréfált. Akkor már nagyon komolyan beszélt.

Egy hétig nem látták egymást, egy hét múlva a Sztanek jelentkezett, átsétált a műhelybe, egy félóráig tette magát a pasasok előtt, itt évődött, ott kacarászott, amott kacérkodott, utoljára odaperdült Makra elé, és azt mondta, munka után megvárlak a portán. Makra nem felelt, de a Sztanek tényleg ott várta a kapuban, így csatlakozott hozzá, és együtt indultak el; ő megkérdezte, hogy érzi magát az új helyén, a Sztanek megkérdezte milyen volt Földvár, jó volt-e a víz, elég volt-e a koszt, Makra nyugodt volt, tudta, hogy ez az utolsó beszélgetés, beülnek majd a Csutorásba, tisztázzák a dolgokat, és szépen elbúcsúznak.

A döntés pillanata mindig fölkészületlenül éri az embert, ezért bukik bele, aki hamisan él, aki önmagával nem került egálba soha; a Makra fogadalma is ott bukott el, abban a váratlan pillanatban, mikor egy sarokkal a Csutorás előtt a Sztanek hirtelen belékarolt, és azt kérdezte súgva és sokat ígérően: elkísérsz? Ezzel a lehetőséggel Makra nem számolt, ő a Csutorásba

készült, s a Csutorásban egy nagy beszélgetésre (már a mondatokat is megfogalmazta, nézd, jobb, ha idejében befejezzük, szép emléket őrzünk meg egymásról, ez mindkettőnk érdeke), de a Sztanek nem várta meg a Csutorást, és Makra tétován bólintott; befordultak a mellékutcába, itt nem tettek két lépést, és megrohanta a vágy, hogy a bőre a talpától a haja tövéig lúdbőrös lett, s attól kezdve zakatoló szívvel, remegő gyomorral várta, hová viszi a Sztanek. A házat nem ismerte, itt nem jártak még együtt, kis barátnőm lakása, mondta az asszony, mikor kinyitotta az ajtót, s az első, ami Makrának a kis barátnőm lakásában föltűnt, a mindent átható bagószag volt (három hete nem dohányzott, kifinomult a szaglása), egy pár nagy, sáros férfiszandál az ágy alatt, egy férfi fürdőköpeny az ajtóra akasztva, s a konyhában, a szekrény tetején egy borotvaecset, úgyhogy megfordult a fejében az is, hogy a kis barátnőm lakása tulajdonképpen a kis barátom lakása vagy a Sztanek más palikkal is jár ide (nem neheztelt érte; három hete nem nézett felé, nem kívánhatta a Sztanektól, hogy addig zárdába vonuljon), persze az sem kizárt, hogy a férfi cuccok a kis barátnőm palijától származnak (nem kell mindjárt a legrosszabbat föltételezni mindenkiről); ahogy az ajtó becsukódott mögöttük, Makra az asszonyt magához akarta szorítani, de a Sztanek méltóságteljes volt és tartózkodó, kitért előle, s lábait a szoknyája alá húzva elhelyezkedett a rekamién előnyös pózban, kihívón, mégis megközelíthetetlenül. Erre a fordulatra Makra megint csak nem számított.

– Miért kerülsz engem? – kérdezte a Sztanek. Ha kerülné, mondta ő, nem jött volna velem. – És miért helyeztetted át? – folytatta az asszony. – Én?! – Te. Úgyis tudom, ne tagadd. – Jó, mondta Makra, ha tudod, annál jobb. Szakítani akartam veled, de nem bírtam szakítani, amíg látlak, amíg ott vagy egész nap mellettem. Ezért mentem el szabadságra is. – És nem gondolod, hogy ez szemétség? Hogy piszkos módon visszaélsz azzal, hogy brigádvezető vagy, és a Zselényi a haverod? Mért nem magadat helyeztetted át, mért nem lépsz ki? – Egyetértünk, mondta Makra nyugodtan, szemét dolog volt, de már nem lényeges. Már nem akarok szakítani. – A Sztanek kacagott, Makra pedig fölmérte a helyzetét: ha a Sztanek ma nem szeretkezni akar, hanem lelkizni, nem hívja ide, tehát a Sztanek célja csak egy lehet, mivel ismeri, és tudja róla, hogy ha ketten maradnak egy szobában, rögtön fölcukkolódik, ezért okos kurva módján most bedobja magát, hogy mielőtt lefeküdné vele, kicsikarjon tőle egy bűnbánó beismerést és hűségnyilatkozatot. Ha csak ez kell, anyukám, gondolta, kapsz tőlem hűségnyilatkozatot, olyat, hogy csak győzzed megemészteni.

Nem, nem volt meggondolatlan kijelentés, nem volt ez játék Makra részéről, végiggondolta ő ezt ezerszer, mint lehetséges alternatívát, csak ezerszer el is vetette, s most nem történt más, csupán rájött, mégis ez az egyetlen, amit tehet, mert hiába ismeri ő a Sztanekot, hiába tudja, kicsoda-micsoda, ha egyszer kívánja, vesztül kívánja, ha a Sztanek egy intésére úgy enyészett el háromhetes szilárd elhatározása, mint néhány csepp eső a száraz homokon, mert SZERETI A SZAGÁT, és Vali szerint is az a legfontosabb (persze, hogy Vali nem így gondolta, Vali sose így gondolta, ő mindent magára vonatkoztatott; és Valinak másképp működött még a szaglása is, ő csak annak szerette, csak annak szerethette a szagát, akihez emberileg is köze volt), de ő mit tegyen, ha neki ez jutott, ha neki félmegoldás, félkapcsolat, félszerelem jutott, az érzékiség, a testi vágy legalább természetes emberi kapocs, ha nem is a teljesség, legalább a fele, és ha már eljátszotta a teljes emberi élet lehetőségét, legalább ragadja meg, ami még adódhat: a teljesség felét, legalább azért küzdjön meg, hátha még érdemes; Magdusra nem gondolt ebben a pillanatban, mert a legerősebb érzés, ami Magdus mellett tartotta, a szánalom volt, de azok a gyalázatos, verejtékes éjszakák, mikor Magdus ágyában pattanásig feszült idegekkel próbálta a családi kávédarálót beindítani, és fantáziája kapkodva keresett támaszt a Sztanek izgató combjában és Vali fájdalmasan elhomályosult emlékében, és a műhelybeli srácok öltözőszekrényére kirajzszögezett, meztelencsöcsű pipik színes képei között, hogy engedetlen

érzékeit valamiképp az ölelés szintjére gerjessze, kiöltek belőle minden szánalmat Magdus iránt.

De a Sztanek nevetett (mert nevetséges minden fölcsukkolt férfi, aki remeg a nőért, és hogy megkaphassa, megígér tücsköt-bogarat), addig nevetett, míg gyanút nem fogott, mert akkor valami baljós érzés kerítette hatalmába, mint akit megcsaltak az érzékei, és véletlenül macskának nézett egy alvó párducot, mint aki tévedésből vulkánról akart rágyújtani, és ahogy az idő előrehaladt, percről percre világosabban látta, hogy elnézte a Makra méreteit, hogy a tüzecke, amit gyújtott benne, egyszerre föllobbant, bömbölő tűzvészé változott, és a szegény kis Sztanekot elemésztí, ha nem menekül. – Csuda nagyvonalú lettél hirtelen, mi történt, megjött a bátorságod? – kérdezte, és kifeszítette a derekát, Makra megbűvölten nézte, gyorsan leült, tenyerét a mellére szorította, de a Sztanek a kezére ütött. – Nyugi – mondta –, van még egy kis tisztáznivalónk! – Nincs mit tisztázni, mondta Makra, összeházasodunk és kész. – Azért te nem vagy normális – húzódott el tőle a Sztanek. – Három gyerekem van. – És aztán, vont vállat Makra, neki is van egy, az négy; két egészséges, munkabíró ember el tud tartani négy srácot, és lakni is fognak majd valahol, mert kap harmincezer forintot (és a Sztaneknak is jár valami az urától, ha otthagyja neki a házat, a „közös vagyont”), ezért már szövetkezeti lakást is szerezhetnek, négy gyerekkel csak elhelyezik őket valahová, és ha a bíróság nem adja nekik a kölyköket, az is jó, ennél, ahogy most élnek, minden jobb, nem lehet gyerekeket hazugságban fölnevelni, nem láthatnak maguk előtt egy anyát, aki megcsalja az apjukat, egy apát, aki megcsalja az anyjukat, a kis krampusz megérzi a képmutatást, és ha valamiért, hát azért joggal köpi szemközt a szüleit, ha felnő, hogy hazugságra tanították, hogy előtte megjátszottak magukat, és nem vállalták az életüket olyannak, amilyen; Makra föl-alá gyalogolt a szűk szobában, két kézzel magyarázott, szeme égett, a Sztanek sose látta ilyennek – ne üvöltözz – mondta – meghallják, nem a saját lakásodban vagy! – Makra oda se figyelt.

– És Makráné? – kérdezte a Sztanek. – Mi közöm hozzá, téged szeretlek, nem őt! – És gondold, hogy az én uram túrné? Az megölne! Te még nem ismered.

Makra szelíd mosollyal állt meg a szoba közepén. – Röhögnöm kell – mondta kedvesen. – Mellettem? Tudod te, milyen bunyós vagyok én? – A Sztanek hallott róla valamit, mindenki hallott róla valamit a Hermesnél, de az igazat nem tudta senki, még a Kadét sem (mert nem kérdezte, sose kérdezte más titkát, annál bölcsebb volt és keserűbb, s Makra most egyszerre fölfogta, mi történt akkor, és ettől értelmét veszítette a hallgatás; egyszerre tisztán látta, és kimondta, s mert végre meg tudta nevezni, nem volt többé rejtély, kimondható lett, s ő boldogan mondta ki; igen, akkor ő is dilinek tartotta, pedig nem az volt, négy srácot vert puhára egymaga, de négy olyat ám, hogy mindegyikükből kitalne két Sztanek Mátyás (szóval legyen a Sztanek egész nyugodt, nincs az a férfi, aki hozzá merne nyúlni, míg ő mellette van), hogy miért, hát mert partiba akartak dobni egy vacak kis kurvát, és ő nem bírta elviselni az erőszakot, nem tudta végignézni, hogy egy nő teste (mindegy, kié) ki legyen szolgáltatva négy részeg baromnak, hogy előtte megtépjék, a combját, mellét, ölét, és nem gondolkodott, mi lesz (jól tette, ma már tudja, hogy jól tette), csak ütött, és vér serkent az ökle nyomán; akkor szégyellte, nem tudta megmagyarázni magának, de ma már nem szégyelli, akkor volt ember, akkor vállalta ÖNMAGÁT, így történt, mondta, s könnyű lett tőle, s szabad, mint aki évtizedes bilincset dob el, és abban a pillanatban mintha hideg vizet zúdítottak volna a nyakába, hogy el ne ragadja a lelkesedés, hogy vegye tudomásul a világot, a környezetét, mások meggyőződését és gondolatait (mert évtizedes bilincsektől meg lehet szabadulni hirtelen, de a hegek a csuklón megmaradnak, azokat viseli az ember, amíg él), mert akkor a Sztanek fölcsillanó szemmel és izgatottan azt mondta: és aztán megerőszkoltad te egyedül! Makra ordított. Nem igaz! A Sztanek a rekamié sarkába húzódva figyelte hidegen, gonoszul, ne üvölts, mondta, hallottam,

mesélték a műhelyben; hazudtak, örülne az a rohadt perverz lelked, ha így volna, ordított Makra, és a Sztanek felállt. Örölnék, ha kiderülne, hogy mégse vagy olyan mulya! Rajtam röhögött az egész gyár, futottam utánad hónapokig, úgy kellett elcsábítsalak, mint egy Mária-kongreganistát, Makra azt mondta, rád fért, egyszer végre emberedre akadtál, aki nem hegyezte a farkát az első kacsintásodra, mint a többi jellemtelen szemét, megérdemelted, legalább megtudtad, milyen az, ha akasztják a hóhért, rohadt kurva vagy, mindenki tudja, az egész gyár tudja, még a Csutorásban a cigányok is; akkor meg mit akarsz tőlem? kérdezte a Sztanek, kellesz, mondta Makra, eleget dekáztunk, eleget fontolgattunk (pardon, szólt közbe az asszony, te fontolgattál, teneked voltak lelkiismereti aggályaid), elmúlt, mondta Makra, most más világ jön, most nem totojázunk többet, kellesz és kész és elveszlek, hiába kapálódzol, bírjuk egymást, kívánjuk egymást, szeretjük egymás szagát, az a dolgunk, hogy rendet teremtsünk ebben a rohadt kuplerájban.

Sötétedett, a Sztanek fölkattintott egy éjjeli lámpát a rádió tetején. Gúnyosan mosolygott. – Beszari alak vagy, egyszer már megmondtam, és most adhatsz egy újabb pofont. Megmutathatod, milyen „bunyós” vagy. – Makra nem sértődött meg. Most majd nem lesz beszari, mondta, nem gyullad be a botránytól, fűtyül a mások véleményére, és feleségül veszi. – Ez a beszariság! – mondta a Sztanek. – Csak SZABÁLYOSAN mersz egy nővel együtt lenni, ha nem szentesítette a viszonyodat az anyakönyvvezető, ha nem mondott rá áldást a pap, ha nem kaptad meg papíron az engedélyt, szeretni se mersz, begyulladt kispolgár vagy, betojsz a szabadságtól, nem mersz egy nőhöz hozzányúlni, aki hivatalosan nem a tiéd; én szabad asszony vagyok, és nem tisztelem a ti törvényeket, és addig akarok egy férfival lenni, amíg jólesik, és nem leszek senkinek a magántulajdona...

Abbahagyta, mert Makra szinte elzöldült (és a Sztanek megijedt), jaj, mondta az asszonynak, jaj, te nyomorult! Az eszed is csak arra való, hogy a szemétségedet igazold, hogy mindent kiforgass, bepiszkolj, megkavarj; tudod te, mi a SZABÁLYOS? Persze hogy tudod, csak lehazudod a fejed fölül az eget is; ez a szabályos, anyukám, ahogy most élünk, amit mindenki eltussol, elnéz, megbocsájt, mert amíg hazudunk, csalunk, alakoskodunk, addig nincs baj, addig tiszteljük a törvényeket; a törvény nem attól törvény, te szerencsétlen, hogy betartják, hanem attól, hogy nem vonják kétségbe, hogy csak titokban szegik meg; amíg NEM ROMBOLUNK SZÉT EGY CSALÁDI ÉLETET, addig azt tesszük, amit akarunk, mindegy, milyen az a család; ez a szabályos, Sztanek Edit, ahogy te élsz meg én, szabályos házasságban élsz, és én is szabályos házasságban élek, és szabályosan széteszed a lábad az uradnak, ha nagyon dilizik, és én szabályosan megtömöm az asszonyt otthon, ha már a levegőben lóg a balhé, és közben rád gondolok, hogy beindítsam a verklit valahogy, és hogy kibírjuk az életünket, szabályosan félrebaszunk, és szabályosan hazudunk, és megjátsszuk a derék kispolgárt, hogy meg ne szólják a ház elejét, úgy élünk, ahogy körülöttünk mindenki él (vagy legalábbis szeretne élni, csak nem jön össze mindenkinek), látod, kis Sztanek, így néz ki közelről, meztelenül a SZABÁLY, a mi életünk szabálya, tudod te jól, csak még a forradalmárt is meg akarod játszani, nem áll jól ahhoz a pikáns kis pofádhoz, hagyd a fenébe, nem megy neked, de most más világ jön, anyukám, most fölrobbantjuk a kereteket, fölrugjuk a törvényt, új törvényt csinálunk, elég volt a hazugságból, érted, te sem vagy már gyerek, én is vén szivar vagyok, adj egy cigit! Hol a tiéd, kérdezte az asszony, nincs, leszoktam, mondta Makra, akkor ne dohányozz, mondta a Sztanek, dohányzok, ordította Makra, és kitépte az asszony kezéből a csomagot, remegő kézzel gyújtott rá, és úgy szívta, mint a vízbefülő a levegőt, ennek is vége, ennek a hülye erőpróbának, ne ebben legyen az ember erős, hol van itt valami pia, nincs ebben a rohadt házban valami pia, milyen kégli ez, ahol még pia sincs, Makra ki-be csapkodta a szekrényajtókat, a Sztanek a falhoz lapulva nézte, nem mert mozdulni, megőrült, gondolta, mégis igaz a szóbeszéd, hogy dilis, most tör ki rajta a roham, Makra talált egy üres üveget, körülnézett, a kulcs belülről volt a zárban, kinyitotta az

ajtót, kilépett, kívülről rázárta az asszonyra, és futva indult a kocsmá felé. Nem a Csutorásba ment, közelebb is talált egy talponállót, egyetlen iramodással tette meg oda is, vissza is az utat, mikor a kapu közelébe ért, egy nő lépett ki alóla, a sötétedő utcán az ellenkező irányba rohant, Makra rákapcsolt, utolérte, s jól számított; megmarkolta az asszony csuklóját, eressz, te állat, sziszegte a Sztanek, fáj, gyerünk vissza, mondta Makra, még nem végeztünk, nem beszélünk meg a lagzit sem, ne szoríts, te vadállat, kitöröd a karom, Makra visszavitte az asszonyt, az ablak nyitva volt, szóval itt mászott ki állapította meg, mi van, anyukám, begyulladtál, tőlem, egy beszari alaktól, na, menjél be szépen, bezárta az ajtót, kirántotta az üvegből a dugót, és meghúzta amúgy pohár nélkül, mohón, mint aki fél, hogy szomján vész. Zörögtek az ajtón. Makra kinyitotta, a házmester volt, hogy mi lesz itt, és kik maguk, és hogy kerültek ide, és mi ez a cirkusz, ez a kiabálás, ablakon ki-be mászás, hogy képzelik; tűnjön a francba, mondta Makra, és rávágta az ajtót, de a házmester nem tűnt el, rázta a kilincset, és kiabált, hogy rendőrt hívat; idegeneknek itt semmi keresnivalójuk, ez botrány, magánlaksértés, betörés, garázdálkodás; a Sztanek megijedt, könyörgő pillantást vetett Makrára, félretolta az ajtó elől, és kiment. Ő a Kunné barátnője, magyarázta a házmesternek, hisz láthatta már Zsuzskánál, máskor is volt itt, ismerheti, ők most Kunnét várják, Kunné adta oda a kulcsot, hogy jöjjenek előre, mert neki még valami dolga volt, hát várakozás közben összeszólalkoztak, amolyan családi vita; egy idegen házban akkor sem lehet ordítani, randalírozni, mondta a házmester, aztán a Sztanekkal együtt elmentek az ajtó elől a kapu irányába, a házmesterlakás elé, Makra egy ideig hallotta még a házmester morgását, a Sztanek fojtott magyarázkodását, aztán csönd lett, Makra fülelt, nem hallotta a hangjukat – ez meglógott! – villant át az agyán, föltépte az ajtót, kirohant, de a Sztanek ott volt, ott álltak mindketten beszélgetve a házmester ajtaja előtt. A kislány, az igen, mondta épp a házmester, az tiszta ötös tanuló, és netten, szépen öltözik, de a fiú, az mint az ördög, múltkor rajtakaptam, hátul cigarettázott a budí mögött; áh, mondta a Sztanek, nem rossz az, csak csintalan, minden fiúgyerek csintalan; már megszégyenítette a házmestert, úgy pletykáltak, akár a régi szomszédok, megint mellébeszél, gondolta Makra, elővett egy ötvenest, és a házmester markába nyomta, elnézést, uram, hülyéskedtünk, tökéletesen igaza van, de nem vagyunk huligánok, és nem garázdálkodunk, mi is dolgozó emberek vagyunk, tessék, itt a személyim, a házmester eltette a pénzt, rendben van, elhiszem, mondta, de Makra erőszakos volt, kinyitotta az igazolványát az orra előtt, tessék, nézze meg: Makra Ferenc vagyok, uram, foglalkozásom lakatos, ez meg itt Sztanek Mátyásné hegesztő, kollégák vagyunk, rendben van, mondta a házmester ismét, elhiszem, de Makra tovább lapozott, tessék, itt van, munkahely: Hermes Kocsiszekrénygyár, ott dolgozunk, parancsoljon uram: családi állapot: nős, egy gyermekem van: Makra Magdolna, állandó lakás, tessék, ne higgye, hogy csavargók vagyunk, a házmester már unta, és zavarba jött, jól van, mondta, nem hiszek semmit, tegye el az igazolványát, nem érdekel, de Makra makacsul folytatta, mi az, hogy nem érdekli, maga itt a házfelügyelő, magának tudnia kell, ki tartózkodik a házban, egy idegen lakásban, na kérem: anyám neve Zsuzsanna Erzsébet, a nagyapám ugyanis montenegrói volt, tudja, hol van Montenegró? Jugóban, fönn a hegyek között, apai részről meg cigány vagyok, meg is látszik rajtam, igaz, na, most már mindent tud, lekáderezett, most már mehetünk. Gyere. – Karon fogta az asszonyt, visszavitte a lakásba, leültette Kunné-Zsuzska kis barátnőm rekamiéjára, bezárta az ajtót, becsukta az ablakot, újra húzott az üvegből, így, mondta utána, most beszélgethetünk.

– Te cigány vagy? – kérdezte a Sztanek. Makra letette az üveget a rádióra a lámpa mellé, az hát, nem tetszik, kérdezte boldogan, de a Sztanek nem jött izgalomba tőle, nekem mindegy, mondta, nincsenek faji előítéleteim, de mit kérkedsz velem, mit kell ezt egy vadidegen orrára kötni, aki nem kérdezte, akit nem is érdekelt, hogy jobban megbízzon bennem, felelte Makra, a Sztanek elhúzta a száját, de Makra nevetett, elvégre az a megbízható ember, aki be meri vallani, nem igaz? Kissé bántotta, hogy a Sztanek nem csinált a cigányságból nagy csudát, nem fogta föl elég tragikusan, mert most szeretett volna megmártózni a gyalázatban s a

megvetésben, s fölszabadulni általa, hogy soha többé ne kelljen félnie attól, hogy feketesége miatt titkon cigánynak nézhetik; egy cigány felesége leszel, mit szólsz hozzá, kis Sztanek, ilyen még úgyse volt, gyere, kiáltott, és megfogta az asszony csuklóját, újra fölrángatta az ágyról, gyere, bejelentjük az uradnak, most rögtön, melegiben. Most nem, mondta a Sztanek, de bizony, hogy most, éppen most, gyerünk; hová, Szegedre, kérdezte a Sztanek, most arra lehet valahol, úton van, Ferkó, ne bomolj, nyughass már! Akkor anyádnak, mondta Makra, bejelentjük anyádnak, gyere, a Sztanek kitépte a csuklóját Makra kezéből, most már toporzékolt, anyámat hagyd ki a játékból, kiabálta, pszt, mondta Makra, jön a házmester, mért hagyjam ki anyádat, rá is tartozik, ha te eljössz az uradtól, az ő élete is fölfordul alaposan, különben is kíváncsi vagyok az anyósomra; le van szarva a házmester, kiabálta magán kívül az asszony, az anyám szívbjajos, és nem engedem, hogy felizgasd, hogy rohamot kapjon, mert te bezsongtál!

Makra elcsöndesedett, az más, mondta bűnbánóan, nem tudta, hogy a Sztanek anyja szívbjajos, de reméli, hogy az ura nem az, mert őt nem fogja kímélni, és Magdust se, mert ha kell, gyilkolni fog, a Sztanek megborzadt, mert egyszerre hihetőnek látszott, hogy gyilkolni fog, olyan volt most Makra; légy szíves, ne beszélj marhaságokat, mondta neki vértelen szájjal, de Makra nevetett, kihúzta magát, örökké görnyedt, szégyenlősen s bocsánatkérően hajlott termete megnyúlt, hatalmas volt, erős és győztesen fekete, csak a foga s a szeme fehérje villogott a félhomályban, te még nem tudod, kis Sztanek, hogy ölni csak fontos dologban szabad, de olyankor aztán muszáj is, és ez most fontos dolog, a legfontosabb, hallod-e; mi történt veled, kérdezte az asszony, azelőtt nem voltál ilyen, mindig ilyen voltam, mondta Makra, csak letagadtam, mert félttem magamtól, de már elmúlt ez is, és mert a Sztanek nő volt, nagyon is nő, és Makrát bírta és izgatta a veszély, kinyújtotta a kezét, és azt mondta, gyere ide, te dilinyós, inkább csókolj meg, gyilkolni ráérsz majd azután, és Makrát lassan magához vonva hanyatt feküdt, Makra óvatosan lehúzta a nadrágot róla, arcát az ölébe fúrta, de a nyugtalanságát az asszony jóillatú bőre se csillapította le.

– Szóval – kérdezte – mikor házasodunk. – A Sztanek sírni tudott volna, hát ez a hülye elront mindent, ez nem érzi, hogy most nem pofázni, most ölelni kell? (De ő is hová tette a józan eszét, mikor felelősségre vonta, hiszen látszott Makrán az utóbbi időben, mennyire zaklatott) és most már félt, komolyan félt, hogy Makra valami örültséget csinál, hát megpróbálta leállítani: ő boldog, mondta, úgy örül, hogy Makra mennyire szereti, hogy vele akarja leélni az életét (és közben szorongva figyelte a férfit, mert Makra úgy mosolygott, mint aki nem hiszi egy szavát se), de értse meg Makra, ez nem olyan egyszerű, várni kell a gyerekek miatt; a gyerekeink ellen, mondta Makra, nem követhetnénk el nagyobb bünt, mint hogy tartósítunk körülöttük egy hazug állapotot, tisztán kell élni a gyerekek előtt, igaz és tiszta helyzetet kell teremteni, ez a legtöbb, amit az ember a kölykeiért tehet; igen, vitatkozott a Sztanek, de ő hogy álljon oda a hatéves lánya elé: anyuka nem szereti apukát, anyuka a Makra Ferkó bácsit szereti, ezért elmegy a Ferkó bácsival, ezt a gyerek még nem érti meg, várni kell, míg megnő, és már fel tudja fogni, mi van; meddig, kérdezte Makra. Négy-öt évig. Makra felhördült. Addig várjon? – Most megmutathatod, milyen állhatatos vagy. Ha tényleg szeretjük egymást, szeretni fogjuk egymást akkor is.

– Hogy addig kurvulj – mondta Makra és fölállt. Felkapta a Sztanek bugyiját az ágyról, és az arcába vágta. – Nagy Zsigával! – A Sztanek hangja elfúlt a haragtól és remegett, vegye tudomásul Makra, hogy egyszer s mindenkorra kikéri magának a gyanúsítást éppúgy, mint a felelősségrevonást, ilyen hangon vele még az ura se beszélt, és föl akarta húzni a bugyit, de Makra kitépte a kezéből – itt is jártál már vele! – mondta és újból az arcába vágta. – Nagy Zsigával?! Elment az eszed!

Makra lehajolt, s az éjjeliszekrény alsó polcáról fölemelt egy pléhdóznit (meglátta abban a percben, hogy bejöttek, csak nem figyelt oda), mi ez? kérdezte, a Sztanek hisztérikusan fölkapagott, ez?! ilyen másnak is van; ilyen van, mondta Makra, de ez a Zsigáé. A Sztanek fölugrott. – Igen?! – kiabálta – és a cipő?! a fürdőköpeny? az ingek?! (azokat Makra nem is vette még észre) meg a többi cucc?! Az is a Zsigáé?! Gondolod, a Zsuzskának nincs palija?! – Újból bele akart bújni a nadrágjába, de Makra ismét kirántotta a kezéből, most nem vágta hozzá, csak az ágyra dobta. – Na, elég a színjátékból – mondta neki. – Fél évig játszottál, most vállald. Hozzám jössz. Megyünk az anyakönyvvezetőhöz. – És újból megragadta a csuklójánál, fölragatta az ágyról, s vonszolta az ajtó felé. – Idióta! – mondta a Sztanek. – Nézd meg, hány óra van! – Az ám! – Makra elengedte. – Akkor holnap. – Nagyszerű, mondta a Sztanek, holnap bejelentjük az anyakönyvvezetőnél, hogy bigámiát akarunk elkövetni, ugye, merthogy egyelőre mindketten házások vagyunk. Te bediliztél teljesen.

Makra mosolygott. Ezt akartad, hogy ne bírjam ki nélküled, elérted, most mit vagy úgy oda? Hohó, kis Sztanek, velem akartál játszani? Nem néztél meg, anyukám, nem láttad, mekkora vagyok? Lásd, öt és fél kilósnak szült anyám, de elviselte. Azért kell kivárnom, ki innen vesz föl, s elvisel magán, hogy szabad lélek legyek a világon. Szegény anyád, csúfolódott a Sztanek, hülye, mondta Makra, mit vágsz föl, mit idézgetsz itt nekem, csattant fel a Sztanek, fölragok, anyukám, van mire, te érettségiztél, tanultad az iskolában, én csak a négy polgárit végeztem el, és két alapfokú szemináriumot, csak az alapfokúig jutottam, mert nem értem rá, dolgozni kellett, fönn kellett tartanom magam, az asszonyt, a gyereket, vinnem kellett valamire, én nem családi házzal kezdtem, etázsűtéssel, fürdőszobával, nekem egy kimustrált papírbőröndbe, egy spárgaszatyorba, egy katonai kenyérszádba minden cuccom belefért, én innen vergődtem föl oda, ahol vagyok...! Fölkapta az üveget, kirántotta a dugót, nagy, hangos kortyokban nyelte a bort, ne igyál, mondta a Sztanek, ne igyál, és ne üvöls, mert én megyek rendőrért. Makra letette az üveget, zsebéből elővette a kulcsot, belökte a zárba, kinyitotta és sarkig tárta az ajtót. Tessék, eredj, legalább történik valami! – A Sztanek lerogyott az ágyra, tenyerét a homlokára szorította, te meg vagy veszve, mondta halkán és elgyötörtén.

– Meg vagyok veszve, meg hát, már rég meg vagyok veszve, ezerkilenszázötvenöt óta, akkor menekültem el egy lánytól, akit szeretek. Azóta veszett vagyok. – A Sztanek magához tért, fölnézett, hát igen, mondta csúfondárosan, előfordul ilyen mással is. – Ilyen nem, mondta Makra. Egyedi eset vagyok, az vagyok kölyökkorom óta, sose fértem bele semmilyen skatulyába, félig rác vagyok, félig cigány, lehet, hogy félig magyar is, végighazudtam az életemet, de most abba hagyom. Abba hagyom, mert Vali jön, és nem lehet tovább hazudni. – Ki az a Vali, kérdezte a Sztanek. – A cipője talpáig se érsz, ő az, akitől elmenekültem, aki ötvenhatban elment, de most jön, visszajön, érzem, hogy közeledik. Tudod, mi a perspektíva? – Kilátás. – Hogyhogy kilátás? – Hát ha valaminek jó kilátásai vannak, annak perspektívája van. – Frászt, kisszívem! Képzőművészeti perspektíváról beszélek. Figyelj: az ember kibök a világból egy darabot, mindegy, hogy mit, valamit, és megpróbálja ábrázolni, de úgy, hogy benne legyen az egész, az egész világ. Ez a festészet. De a vászon sík lap, csak két dimenziója van, a világnak viszont három, ezért a festő megpróbálja a síkban, a két dimenzióban ábrázolni a mélységet, a harmadik dimenziót. Érted ezt? Persze hogy érted, hogyne értenéd, eszed az van, csak szíved nincs, se erkölcsöd, se emberséged, csak eszed és tested. Gyönyörű tested. Ezért szeretlek, az eszedért és a testedért. Na most, ha a síkban a mélységet akarom ábrázolni, mit csinállok, veszem a látványt, érted, nem a valóságot, hanem a látványt, a látszatát, és rávetítem a síkra; így ami messze van, az kicsi lesz, mert kicsinek látszik, ami közel jön, az megnő, mert nagyknak látszik, hát ez a perspektíva, kis Sztanek, ennyi az egész, Vali ötvenhatban elment, és ilyen kicsire zsugorodott bennem, ni, mint az ujjam perce, volt, hogy nem is éreztem egyáltalán, olyan irtózatossá messze volt, de most növekszik, egy idő óta egyre nő bennem, így hát közeledik,

és nemsokára itt lesz. – A Sztanek rémulten figyelt. – És akkor mit csinál? – Mit csinál? Fogja a géppisztolyt és keresztüllő. Le fog löni, mint a kutyát. Ilyen ember ne éljen.

Istenem, gondolta az asszony, ez megőrült, ne csináld ezt tovább, gyere, inkább csókolj meg, nem kívánsz, ma nem akarsz lefeküdni velem? Mindjárt mennünk kell! De a Sztanek maga sem kívánta, a kis Sztaneknak sok volt ez az este, el volt csigázva, és félt, s csak azért akart Makrával lefeküdni, mert remélte, hogy akkor megszelídül; Makra megcsókolta (hisz erre vágyott egész délután, egyebet se akart), a blúz alatt kigombolta a melltartóját, levette róla a blúzt, lehúzta a válláról a kombiné pántját, és megcsókolta a mellét, a mellbimbója kemény volt, de nem a vágytól, hanem a hidegtől és a fáradtságtól, a Sztanek vacogott, a teste érzéketlen volt és merev. Makra nem nyugodott bele, lerúgta magáról a ruhát, darabjait szétszórta a szobában, karjába vette az asszonyt, úgy vitte az ágyhoz, eloltotta a villanyt, ölelni akart forró és igazit; s dolgozni kezdett, szakszerű, pontos, kiszámított mozdulatokkal, akár a jó szakmunkás, aki érti a mesterségét, ismeri a fogásokat, fegyelmезetten, tervszerűen szeretkezett, nem adta meg magát és győzött; állati pali vagy, mondta a Sztanek, aztán elnyúlva pihentek a sötétben, ujjuk közt parázslott a cigaretta, s mikor megszívták, gonosz, vörös álarcot festett a szájuk köré. Szeretlek, mondta az asszony, jó veled, csak veled jó, igazad van, együtt kell élnünk, veled akarok élni, nem akarok mással lefeküdni, csak veled, holnap megbeszéljük, mit lehet csinálni, megfontoljuk okosan, józanul, van egy jó ügyvéd ismerősöm, ahhoz is elmegyünk, csak te ne balhézz, ne légy türelmetlen, idő kell hozzá; mennyi idő, kérdezte Makra, míg férjhez nem adod a lányodat; jaj, ne kezd elölről, inkább simogass, simogasd meg a mellemet, meglátod, hamar, nagyon hamar összekerülünk.

Bezárták az ajtót, a Sztanek a kulcsot betette a virágládába, a fonnyadt, őszre készülődő petúniák közé, összeölelkezve mentek a villamosig, itt a Sztanek csókra nyújtotta a száját, Makra gépiesen megcsókolta, hát akkor, kérdezte a Sztanek, mibe maradunk? – Semmibe, mosolygott Makra. Nincs tovább. – A Sztanek azt hitte, nem jól érti, mi lesz holnap, kérdezte sürgetően, mert a kanyarban fölbukkant már a villamos. – Nem lesz holnap, mondta Makra. Kész. Befejeztük. Szia, És Makra most se játszott, Makra soha életében nem tudott játszani, és a legkevésbé akkor, a halála előtti napon; csak éppen rájött, miközben harcolt a Sztanekért, megküzdött érte és győzött, rákényszerítette, hogy vállalja a tüzet, amivel csak játszani akart, ami mellett csak melegedni akart, vállalja akkor is, ha éget; egyszerűen rájött, hogy a Sztanek nem Vali, erre a végleges és borzasztóan egyszerű dologra: A SZTANEK NEM VALI, és neki a Sztanekhez semmi köze, és valami örületes optikai csalódás volt, hogy egy pillanatra is beképzelte, belelátta ebbe a nőbe Valit, végleges és helyrehozhatatlan tévedés, hogy tízéves késéssel mozdult meg, csak tízéves gyöttrődés égette olyan keménnyé, hogy méltó lehessen Valihoz: de az a tíz év jóvátehetetlen, akár a halál, nem lehet meg nem törtéنتé tenni, mert az idő irreverzibilis folyamat (ezt is Valitól tanulta), és múlik, mindig múlik, akár odafigyel az ember, akár nem, és a múltó pillanat végérvényesen távolodik, és nem lehet visszatérni hozzá, mint egy kedves városba, ahol az ember egyszer jól érezte magát, csak nem ért rá megnézni még a templomot is. Minden nagy dolog ennyire egyszerű: a Sztanek nem Vali, a Sztanek most megy az erzsébeti utcán kicsit riadtan (de megkönnyebbülten), nem érti, mi törtéنت, megy az urához, a három gyerekéhez, a szívbajos, visszeres lábú anyjához, megy szépen haza, Vali pedig talán Kubában van, talán az Egyesült Államokban, ott él egy gyönyörű néger pasással a Harlem egyik poloskás házának a tizedik emeletén, zsírpapírból eszi a felvágottat, whiskyt iszik, és kísézőnek még egy whiskyt, ébentestű néger lányokat fest, és részt vesz minden polgárjogi menetben, és baptista templomokban spirituálékat énekel, és istentisztelet közben Leninről prédikál a gyűrött arcú néger öregasszonyoknak, míg ő itt zötyög a Soroksári úton a rángatózó villamos gyomrában az otthona felé, Magdus felé (és tíz év választja el tőle, tíz év meg egy óceán), és Vali hiába mondja neki, hogy gyere, a cucc ne legyen több, mint öt kiló, és gyere,

mert tehetséges vagy, és engem szeretsz, te állat, itt a helyed, ahol én vagyok, kezdj előlről mindent, csinálj lemezből szobrokat, nem kell ott lenned a menetben, nem muszáj énekelned, nem kell géppisztolyt fognod, ha nem akarod, te csak a magad útját járd, azzal élj, akit szeretsz, azt csináld, amiben hiszel, véred csak azért ontsd ki, amiért sírni tudsz, hiába mondja, mert itt ez a tíz év, s ő ezalatt elfecsérelte az erejét, és elfelejtette már, hogy kell lemezből csinálni szobrokat, elfelejtette, miben hisz, kit szeret (sőt valószínű, hogy nem is szeret senkit, ezért nincs is kivel élnie), sose kereste meg az útját, így nem tudja, merre induljon el. Nevetnie kellett. Mert ha nincs Sztanek, Magdus van, ez logikus. Csakhogy semmit se lehet megüszni, a Sztanekot se lehet, s egyvalamit azért elvégzett benne a Sztanek is: lerombolta az ő Déva-várát, amibe Valit befalazta, és úrnőjéül Magdust tette meg, lerombolta, köveit szétszórta Vali hamvával együtt, és hová menjen most már Kőműves Kelemen, ha Déva-vára sincs.

Alighanem a kocsmába, mert ez is logikus. Röhögni kellett: itt áll az élete romjain, vagy inkább hever a romjai alatt, egy böhöm-nagy tragédia közepén, és a világ olyan üres, hogy ez már boldogító, ez a tökéletes semmi, amiben mozog, nincs ellenállás, mert nincs felelősség, és bárhová mehet, mert minden mindegy, mert nincs hová mennie, aki mázsás sziklákat keccsölt egy életem át, s egyszerre lerakja, olyan könnyű lesz, hogy csak rá kell hasalnia a levegőre, csak tempózni kell, mint a vízben, és fölropulhatne, akár a madár (de nem röpül föl, meg se próbálja, minnek?), szelíden jött szembe a kocsmá, zötyögött, mint a villamos, szép sárgán csillogott a portál üvegje, és mért ne innék meg egy fröccsöt, gondolta Makra, és leszállt, és megivott egy fröccsöt, aztán még egyet, és három barna szempárt látott, barátságosan integettek, hívogatóan; Makra letette a poharát a polcra, a másik három mellé, mi újság a Csutorásban, kérdezték tőle, milyen az új banda, ők éppen szabadnaposak voltak, valami családi buliról jöttek, keresztelőről vagy miről, Makra hozott négy fröccsöt, aztán a bögös is hozott négy fröccsöt, aztán a másik kettő is hozott egy-egy rundót (aztán lehet, hogy ezt megismételték, erre már Makra nem emlékezett), sokat beszélt, nem akarta abbahagyni, hogy haladékot kapjon, mert beszélni kellemes volt, és legalább olyan értelmetlen, mint bármi más, elmondta, hogy a nagyszülei Jugóból jöttek, hogy ők heten voltak testvérek, kettő meghalt, de ők iparosok (az öreg még szegkovács volt), a családjukban nincs zenész, és még egy csomó mást is összehazudott, amiről úgy gondolta, egy cigánycsaládra jellemző lehet; aztán a villamos peronján álldogált, és kellemesen mosta az arcát a nyirkos szeptember végi levegő, aztán keresztülimbolygott a Boráros téren, aztán az aluljáró szűk alagútjában verte vissza a léptei koppanását az alacsony betonmennyezet, aztán megállt, meg kellett állnia, elálltak az útját; három barna szempár meredt rá fenyegetve és gyűlölködően.

– Azt hazudtad, te szemét, hogy roma vagy. Mit akartál? Be akartad nyalni magad közénk?! Hülyének néztél, a kurva spicli anyádat, most számolunk!

És olyan értelmetlen volt ez is. És olyan reménytelen. Mi bajuk? Gonosz volt, kegyetlen volt, bántott valakit? Csak barátkozni akart, megszerette őket, és szeretetet akart, csak közük akart tartozni egy kicsit, azonosulni velük, a kívülállókkal, a más törvényűekkel, mert hasonlított hozzájuk (és nemcsak külsőre), így végső soron igazat hazudott; most mért kell szétvernie a pofájukat, neki, aki gyűlöli az erőszakot, most mért nem röhögnek, mint a kocsmában, mért nem ölelik át a vállát; az öreg, táskás szemű bögös még meg is csókolta, akár az apja valamikor (az apja, akit nem látott több mint tizenkét esztendeje), most mért néz rá gyűlölködve, végül is mi a rosseb kell neki? Megpróbált elmenni mellettük. Nem lehetett. Ismét elébe álltak.

Makra csak egyet ütött. Kinézte magának a legerősebbet, testes, magas, harminc körüli fickó volt, szép kerek cigányképében izzott a szeme. Makra megcélozta az állat, sietség nélkül, komótosan, aztán érezte, ahogy reccsen a csont, a fiú beleesett a másik kettő karjába, kékesre

borotvált, puha álla nevetségesen csúszott el jobbfelé, ettől a szabályos arca rondán megcsavarodott, Makra hátrált egy lépést, körülnézett, egy felöltös ember szürke kalap alól bámult rá, valamit mondani akart, de a felesége elrángatta onnan, két középkorú pasas állt balról, az egyik mintha mozdult volna, hülye, mondta neki a másik, cigányok, ne avatkozz bele, intézzék e! egymás között, egy nő sietős léptekkel haladt el mellettük, távolabb három fiatal gyerek állt, vigyorogtak, Makra fáradtan, görnyedten megkerülte a zenészeket, elindult, a srácok elfutottak előle, ő lassan végigvánszorgott az aluljárón, és mire kiért, józan volt teljesen.

Akkor már tudta, hogy nem csinálja tovább. Minek? Hogy megint sunyítson, hogy dekkoljon, mikor átmegy a Boráros téren, reggel, este, nap nap után, hogy lapítson, ahányszor egy cigányba botlik, hogy égjen a pofája most már előttük is, mert hiszen egy banda ez: szétszalad a hír köztük napok alatt, hogy van egy hórihorgas, fekete ürge, csontos, erős barom, akinek az a mániája, hogy cigánynak adja ki magát, de vigyázni kell vele, mert nem normális, és ha leleplezik, brutális állat ám, olyankor nem nézi, hova üt, és ahova odabaszik, ott reped a csont, és még örülhet, ha ezt mondják róla, mert valószínű, hogy fasiszta disznónak nézik, aki benyalja magát a romák közé, hogy provokálja őket, és kiverhesse a fogukat, vagy mint ezek is, egyszerűen spiclinek... és most hogy mondja meg, és kinek magyarázza meg, hát van a világon ember, aki a másiktól megkérdezi, van a világon valaki, akit az igazság érdekel, aki nem fogadja el egyből az első (és holtbiztos téves) magyarázatot, ami eszébe jut, és nem tart ki mellette, süketen, vakon, amíg él; gyerekkora óta sunyított, gyerekkora óta mindig szégyellte magát, valamiért mindig bűnösnek érezte magát, mióta az eszébe jut, hogy megítélik, és elítélik, és megvetik, és magára marad, és azóta tudja azt is, hogy nem lehet magyarázkodni, nem lehet mosakodni, az emberből a világ számára csak a látszat létezik, és soha senki nem kíváncsi rá, hogy mi lehet a látszat mögött, és nem lehet folytatni, ha az ember szégyelli a pofáját, és nem mer hazamenni az apja házába egy tizenkét év előtti, tisztázatlan ügy miatt, ha az ember szégyelli a pofáját ugyanezért a munkatársai előtt, akik hallottak harangozni róla valamit, ha az ember szégyelli a pofáját a karácsonyi cirkusz miatt, amit a büfében rendezett, még jobban a szilveszteri bocsánatkérés miatt, amivel hülyét csinált magából (pedig akkor is jót akart), szégyell egy sor baklövést, egy csomó szemét igazságtalanságot, amit vezetőként követett el, a Sztanek áthelyezése miatt külön szégyelli magát, és szégyelli magát a Sztanek előtt és Magdus előtt és Vali miatt önmaga előtt, és az egész összemaszatolt hazug, értelmetlen életéért ég a pofája a saját gyereke előtt, és nem bír változtatni rajta, akkor az ilyen mért csinálja tovább? Aki élhetetlen, minek él? Mert ő az, élhetetlen, mert benne van a hiba, mert neki van baja a világgal mindig és mindenütt, mert ő nem tud megmaradni sehol, ő nem képes beilleszkedni sehová: neki mért nem jó a világ úgy, ahogy van, ha a többinek jó, ő mit krenköl magát, mért lelkizik, mint egy múlt századi gróf kisasszony, ha egy kicsit hazudni kell, mikor körülötte mindenki szemrebbenés nélkül hazudik, ő mért nem tud úgy élni, mint a többi, mért nem tud a hitese mellett szeretőt tartani, mért nem hitte el a Kadétnak, öreg haverjának, hogy elmúlik, kifutja magát, nyugi, szar a világ, szarok vagyunk benne mi is, rá se ránts, csak rázzad a vadkörtét, ő mért nem tud így gondolkodni, mit okoskodik; és mért volt szükség erre a mai napra, erre az egész hülye, mai napra, mért ment. el a Sztanekkel, ha egyszer úgy döntött, hogy Magdus mellett marad, és minek arénázott, minek pofázott, mikor csak kamatyolni akart, mért kellett a húsvéti verekedéssel dicsekedni (ha egy másodpercig nem szégyelli, mért kell rögtön kérkedni vele), mért kellett Valit kifecsegni, mért kezdte már a házmeester előtt a cigánykodást, mért folytatta a Sztanek előtt, mért tetszelgett hamis, romantikus pózokban (Vali jön, érzem, hogy közeledik és keresztüllő, mint egy kutyát... jaj, de undorító, jaj, de gennyes pozőr volt, édes istenem!), mi köze hozzá a Sztaneknek, hogy jön ő ahhoz; és mért kellett rávenni a Sztanekot, hogy összeházassodjanak, mikor a Sztanek nem akarta, és miért kellett kiadni az útját, mikor nagy keservesen beleegyezett, mire volt jó ez az egész; és mért kellett bemenni a kocsmába, és odaállni a zenészekhez, és bepiálgni, és hazudni, mint a vízfolyás, és miért kellett

leütni azt a szerencsétlent, mért nem futott el? Gyáva volt? Elfutni szégyellt, ezt most nem szégyelli?! Hogy az a nyomorult ürge, négy gyerek apja, most majd egy hónapig rohad a kórházban, míg az állkapcsát helyreteszik, csak mert beleszaladt egy ilyen összenyálazott életű elmebajosba, amilyen ő?!

Jaj, Vali most hogy ordítana vele! Hogy csapkodna, dühöngene, járna föl-le a szobában, döngene a padló a léptei alatt, meg is verné, biztos, hogy most verekedne is, te állat, te barom, te beszari alak, te víziló! Nem, kisöreg, mindig igazad volt, most az egyszer nincs igazad, Vali. Az ember nem köpheti szemközt magát. A bőréből nem bújhat ki az ember. Amivé lett, azt vállalnia kell, mert azt maga csinálta, azért ő a felelős. Hogy ez és ez vagyok. És ez voltam. És nem voltam művész, és nem voltam szélhámos, és nem voltam forradalmár, és nem voltam betörő, és nem voltam miniszter, és nem én voltam a jani... pedig lehettem volna. De én olyanforma állat voltam, aki olyan akart lenni, mint más, mint mindenki, szóval észrevétlen és boldog szürke pont, egy a tömegeből, akit nem vesznek észre, aki nyugodtan alszik, békésen vegetál, kopaszodik és kerek pocakot ereszt, akit tisztel a házmester, akinek a közértes előre köszön, a cigarettáját és a zsilettjét mindig ugyanabban a trafikban veszi meg, aki vasárnap délelőtt sétáltatja a gyerekét, míg az asszony otthon megfőzi az aranykarikás húslevest, és Nagy úrral, Kovács úrral, Porempovics úrral egyetemben a sarki kricsmiben korsó sört iszik, és szenvedélyes vitát folytat velük arról, hogy a csapolt sör jobb vagy az üveges; én ezt akartam, Vali, ezért harcoltam, de nem akárhogy: keményen és kegyetlenül, és elértem, van állásom, találmányom, némi pénzem is, lakásom, feleségem, gyerekeim, szeretőm; tökéletes ember vagyok. És most meg fogok döglenni. Ne kiabálj és ne vágd hozzám az ecsetet, és ne csapkodd a földhöz a festékes tubusokat, reménytelen. Ne mondd el, tudom: mindig gyáva voltam, most is gyáva vagyok, most, mikor végre fölfogtam az imbecillis agyammal, amit tíz éve prédikálsz nekem, most, mikor végre képes lennék rá, hogy elinduljak, amerre mennem kell, hogy leszámoljak mindennel és újrakezdek mindent, most akarok megfutni?! Vali, drága öreglány, értsd meg, fáradt vagyok, túl bonyolultak a dolgok, nagyon kuszák a szálak, nem tudom elkötni őket; én tíz évet, frászt tizedet, negyvenet áldoztam a művemre, nézd meg, itt a művem, itt van: AZ OTTHONOM, ez tellett tőlem, filodendronnal, amitől nem szabad kinyitnom az ablakot, mert Magdus sipítózik, hogy huzatot kap a növény, nézd, itt a konyha, amit én bütyköltem össze Magdusnak, hogy Bolgárnéval meg ne öljék egymást (és mindketten engemet), én ezt produkáltam, erre ment el az erőm; ez a művem, ez a kövérkés, megcsúnyult buta asszony, aki itt beszél velem szemben valamit (csak tudnám, mit mond, nem értem, pedig figyelek), a kislány, aki ott alszik a szobában, csücsörít a puha kis szájával, és nem az enyém (látod ezt is tudom, csak nekünk lehetett volna közös gyerekünk, Magdussal a gyerekünk se lehet közös, pedig én csináltam neki, de Magdika vagy az enyém, vagy az anyjáié, és én odaadtam, mert már eleve neki csináltam, mert ő volt a gyomorbeteg, a dilis, az ideges, mert azt akartam, legyen meg neki is az öröme, legyen célja, legyen, akit szerethet, és egy kicsit szálljon le rólam, csak egy kicsit; és ezt sem lehet megúszni büntetlenül). Én mindent tudok már, amit tudni lehet, csak éppen jóvátenni nem tudok semmit, ezért a tudásom szart se ér. De ha még emlékszel rám, a régi időkből, arra is emlékezned kell, hogy Makra Ferencnek mindig volt ereje elmenni onnan, ahol már nagyon összekuszálódott körülötte a világ. És ennyi erőm még maradt.

Végre megértette, mit mond Magdus, hogy mért nem eszik, ő rántott húst csinált, mert tudja, hogy azt szereti, ja, igen, mondta, eszik már, és meg is ette lassan, gépiesen, holnap, mondta Magdus, siessen haza, legyen szíves, és holnap ne maradjon el, mert színházjegyet vett holnapra az üzemi közönségszervezőnél a Csárdáskirálynő-höz (ha tudnád, milyen nehéz jegyet szerezni rá!), mert borzasztó, hogy ők már évek óta nem voltak sehol, és egyszer-egyszer igazán elmehetnének valahova, megengedhetik maguknak, és most mit vacakol még itt a konyhában, fél tizenegy van, mért nem fekszik le. Makra táskájában volt egy fénymásolat, a találmány rajza,

mindig magánál hordta ürügynek, pedig a találmányt rég beadták, két hónapja nem dolgoztak rajta már, most a rajzot kiterítette a konyhaasztalra, fölébe könyökölt, Magdus tudomásul vette, hogy még „dolgozik”, morogva bement, és lefeküdt. Makra várt egy darabig, aztán bement ő is, és a rengeteg bortól, amit bevedelt, még az álom is elnyomta, fél négykor fölébredt, az óra csörgéséig némán várt, akkor fölkel, megszokott mozdulatokkal mosdott, fölöltözött, megitta a teáját, betette a táskába a tízórait, amit Magdus csomagolt, és útnak indult, mint rendesen.

Ha legalább cigány lett volna, igazi cigány, ha vállalhatta volna a kitalált sorsát, és szemközt köphette volna azokat, akik gúnyolják, lenézik, nagylelkűen leereszkednek hozzá; CIGÁNY, DE RENDES EMBER, NEM TETVES, NEM LOP, NEM KOLDUL: DOLGOZIK; ha szétverhette volna a pófájukat, hisz erős, mint az elefánt, ha legalább az erejét vállalta volna, de azt se merete, az erejétől is félt, hogy az is eltávolítja a többiektől, inkább titkolta, meglapult, egyszer verekedett istenigazából, és ha legalább azt vállalta volna, hogy nem képes elfogadni a környezete ocsmány elveit, hogy egy rossz kurvát partiba dobni és megerőszakolni klassz, férfias, beleváló dolog, vagy legrosszabb esetben bocsánatos bűn, afféle legénykedés; ha legalább magának bevallotta volna, hogy az egészsége, romlatlan ösztönei nem tűrik az erőszakot, de azt se merete, és mintsem hogy égjen a pófája, és meg kelljen küzdenie a maga igazáért, inkább elmenekült; ha legalább a tehetségét vállalta volna, de attól is megriadt, ha legalább a szerelmet vállalta volna, Valit... mindig a rossz lóra tett, emberfeletti küzdelemmel, óriási gyötrődések árán sikerült mindig a rosszat, a hamisat választania, a NEM-MAKRA-FERENCET, azt, amit elvártak tőle, de nem Vali, nem az igaz emberek, hanem a hülyék, akik maguk is csak alkalmazkodtak, maguk is csak hazug szerepet játszottak, Magdust választotta, akihez soha nem volt köze, mert meghatódott a jóságától (de nem Magdusétól, most már igazán ideje szembenézni ezzel is, hanem a saját jóságától és nagylelkűségétől, amivel jótett helyébe jóval fizetett), aztán tíz boldogtalan esztendő és hosszas várakozás után a Sztanekot választotta, és a Sztanekban vállalta tízéves késéssel Valit, Valiból a testi szerelmet, csupaszon, üresen, a Vali embersége nélkül, egy rossz kurvában, aki csak kefélni akart... ha legalább azt vállalta volna, hogy marxista, mint Vali, aki nem félt, hogy kivívja az emberek ellenszenvét, de még az ateizmusát (az egyetlen, saját, végigszenvedett gondolatát) sem merete következetesen vállalni, hisz templomban esküdött; csupa hamis póz volt az élete, de nem könnyű, csillogó póz, hanem görcsös, kínlódó, merev, jó akart lenni, mindenkivel jó akart lenni, de nem jó volt, hanem hülye, és a béketűrése mindig bajt hozott arra, akiért lenyelte a sérelmeit, akit kímélni akart, mert mindig hagyta, hogy kicsorduljon a pohár, hogy eljussanak odáig a dolgok, mikor már csak ütni lehet: tiszta akart maradni, és nem vette észre, hogy percenként bemocskolja magát, mert sose került magával egálba (igaza volt Valinak), és az ilyen ember biztosan találja meg az aljasabb alternatívát, ha döntenie kell (ebben is igaza volt Valinak), tehetséges volt, nem illett a képbe, lehazudta, Valit szerette, de ő sem illett a képbe, letagadta, Magdust nem szerette, de beleillett a képbe, szerelmet hazudott, a Sztanek nem érdekelt, de elvárták, hogy a szeretője legyen, hát eljátszotta, hogy belehabarodott, aztán már kellett volna, őrzöngve kívánta, de ez sem illett a szolid képbe, szakított vele, aztán... aztán elvette volna (ez is hazugság volt), aztán elzavarta, aztán... különben most már igazán mindegy, végképp lényegtelen.

És Makra Ferenc harmincnégy éves budapesti lakos, a Hermes Kocsiszekrénygyár lakatos a reggel hétkor, mint mindig, munkába állt, és föltűnés nélkül, a szokott tempóban és szokott alaposággal dolgozott délelőtt kilenc óráig, akkor bement az irodába, s a műhelyírnokkal megíratta a kilépőjegyét, elkapta Schwartz András művezetőt, és aláíratta vele; Schwartz Bandi ránézett, és valami furcsát látott rajta, ezért tapintatosan nem kérdezte meg, mi az a „családi ügy”, ami a kilépőn szerepel, mert Makra Ferenc a legjobb embere volt, s ha a legjobb embere szívességet kér tőle, mért ne tenné meg neki... Makra a kilépővel a zsebében átment a szomszéd műhelybe Sztanek Mátyásné hegesztőhöz, s ott találta mellette bizalmas beszélgetésben Nagy

Zsigmond lakatost, a műhelybizottság elnökét; zavartan rebbentek szét, mikor megjelent, gyere, mondta Makra a Sztaneknek, tízre kilépőt kértem, gyere te is, beszélni akarok veled; eszembe sincs, mondta a Sztanek, tegnap már beszéltünk, mit képzelsz, a pojácád vagyok, akit dróton rángathatsz a szeszélyeid szerint; jól van, mondta Makra, és megfordult (ez el van intézve, gondolta, mert nem is akart beszélni vele, nem várt tőle semmit, de valami kényszerítette, hogy legalább megkérdezze tőle, hátha történik valami), elindult az öltözők felé, az öltözők fönn voltak a galérián, s a lépcső tövében Nagy Zsigába botlott, mi van köztetek, összehaláztatok, kérdezte Zsiga, ő nem felelt, Zsiga utánaszaladt, énram mért vagy pipa, kérdezte, csak nem képezed, hogy... Makra egyszerűen lelökte, Zsiga vagy nyolc lépcsőfokot gurult, s ő nem bánta volna, ha betöri a fejét, ha összefut a műhely, ha mentők jönnek, balhé, arénázás... legalább történne valami, de Zsiga fölállt; Makra annak rendje, módja szerint lemosdott, fölöltözött, a munkaruhát gondosan beakasztotta a szekrénybe, a szekrényt bezárta, mint évek óta mindennap fájrönt után, keresztülment a hangáron, feleúton ismét csatlakozott hozzá Nagy Zsiga, meg vagy te bolondulva, mi az isten van veled, csak nem hiszed, hogy köztem és tündér között van valami, hapsim vagy, Ferkó, még ha a nő kérne rá, egy hapsimmal akkor se tennék ilyet: le kéne ütni, gondolta Makra (nem haragudott rá), meg kéne ölni, milyen egyszerű volna: rendőrség, letartóztatás, tárgyalás, ítélet, **HIRTELEN FÖLINDULÁSBAN, FÉLTÉKENYSÉGBŐL MEGÖLTE...** megúszná tíz évvel, és legalább történne valami, elmosolyodott (Zsiga nem értette), ez a gyávaság, az igazi gyávaság, ölni csak fontos dologban szabad, hát ez nem fontos dolog, hogy a Zsiga mostanában lefeküdt-e a Sztanekkel, vagy nem feküdt le vele, ez számára már nem oszt, nem szoroz.

Búcsúlevelet nem írt. Mindig utálta a föltűnést, észrevétlen akart elmenni, a lehető legkisebb felhajtással, ha nem lett volna olyan jó úszó, a Dunába ugrott volna, ha fegyvere lett volna, valahol az erdőben intézte volna el, és magyarázkodni, ezt is tudta gyerekkora óta, úgyse érdemes, kár a gőzért, és neki ahhoz már semmi köze sincs, mit gondolnak róla a halála után, majd találnak az emberek magyarázatot (mindenki mást, hajlama, hangulata szerint), amit elfogadnak, amihez ragaszkodnak, és aztán el is felejtene lassan, hisz élnek, és majd más dolguk akad.

Az első kísérlet nem sikerült. Elöntötte a veríték, gyomra háborgott, de nem a gáz hatására, hanem mert iszonyú halálfélelem fogta el, néhány percig görcsösen markolta a rezsó szélét, hogy valamiképp odatapassza magát, de nem bírta, el kellett eresztetni, föltépte az ablakot, kihajolt, és nagy kortyokban itta be a tiszta levegőt. Háromnegyed tizenkettő múlt, sietni kell, gondolta, ha sokat totojázik, még meglepi valaki, pontosan kiszámította és megtervezte az egész műveletet, körültekintően, ahogy a munkáját szervezte majdnem huszonöt éven át, kettőre, úgy számított, végezni fog, de ezt a szarakodást nem kalkulálta bele. Más módszerre van szükség, kombinált módszerre, például fölakaszthatná magát egyidejűleg a fregolira. Aztán másképp döntött. Leszaladt a közértbe, vett egy fél liter cseresznyét, ismét bezárkózott, leült az asztal mellé, s maga elé tette az üveget meg egy vizespoharat. Töltött, nyugodt, egyenletes kortyokkal kiitta, újra töltött, azt is megitta, míg ki nem ürült az üveg, akkor állhatatos, nagy, barna kezével gondosan visszanyomta belé a dugót, a széket helyére állította, a rezsó elé egy sámlit tett, leült, kinyitotta a sütő ajtaját, és megnyitotta a csapokat. Így már könnyebb volt, a pálinkától elzsibbadt, a gázszag sem vágta mellbe annyira, az émelygés, szédülés, a fejfájás is valahogy tompábban jelentkezett, és nem fogta el a rémület, mint az előbb, részeg flegmával vette tudomásul, hogy meg fog dögleni, hát aztán, meddig tart az, ki nem szarja le... egyszerre szabályosan forogni kezdett körülötte a konyha, mint nagy piálás közben, rókázás előtt, s nem tudta eldönteni, ez már a gáztól van-e, vagy a fél liter cseresznyétől, amit éhgyomorral bevett, aztán érezte, hogy elveszti az egyensúlyát, hanyatt vágódik, és végigzuhan a konyhakövön, de az ütést már csak tompán érezte, mintha nem is ő volna, mintha a konyha valamelyik távoli

sarkából figyelné magát, mozdulni akart, és elégedetten vette tudomásul, hogy már nem engedelmeskednek az izmai, már nem lehet sok hátra, nem olyan vészes az egész...

Amerikában, ez jutott eszébe, az USA némelyik államában az a szokás, hogy gázkamrában végzik ki az elítélteket. A páciens bevezetik egy kis szobába, így olvasta valahol, ott leültetik, a szék alatt egy edényben folyadék van, fölötte tartály, bizonyos vegyi anyagból készült golyócskával, ami ha a folyadékba beleesik, gázt fejleszt, s ettől szépen elalszik az elítélt. A kivégzés úgy történik, hogy a hóhér egy kémlelőnyíláson át figyeli az emberét, s ha az jelt ad (és furcsa, ez állt abban a könyvben, hogy minden elítélt maga ad jelt, aránylag rövid időn belül), akkor megnyom egy gombot, a kioldószerkezet lepottyantja a golyócskát, az ürge csobbanást hall maga alatt, aztán enyhe barackillatot érez, mert a gáz barackillatú, hát ez nem barackillat, gondolta még, amint a világítógáz bűze az orrába mart, őérte nem barackillattal jön a halál.

Három perc múlva lett volna negyed kettő

Vége

FELELŐS KIADÓ A SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA. FELELŐS SZERKESZTŐ GÖRÖG LÍVIA. MŰSZAKI VEZETŐ JÁNOSA ISTVÁN. A SOROZATTERV MEZŐ ZSUZSA MUNKÁJA. MEGJELENT 1974-BEN, 12.3 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN

MSZ 5601–59 ÉS 5602–55 SZ 2162–h–7476

74.3150 dürer nyomda, gyula